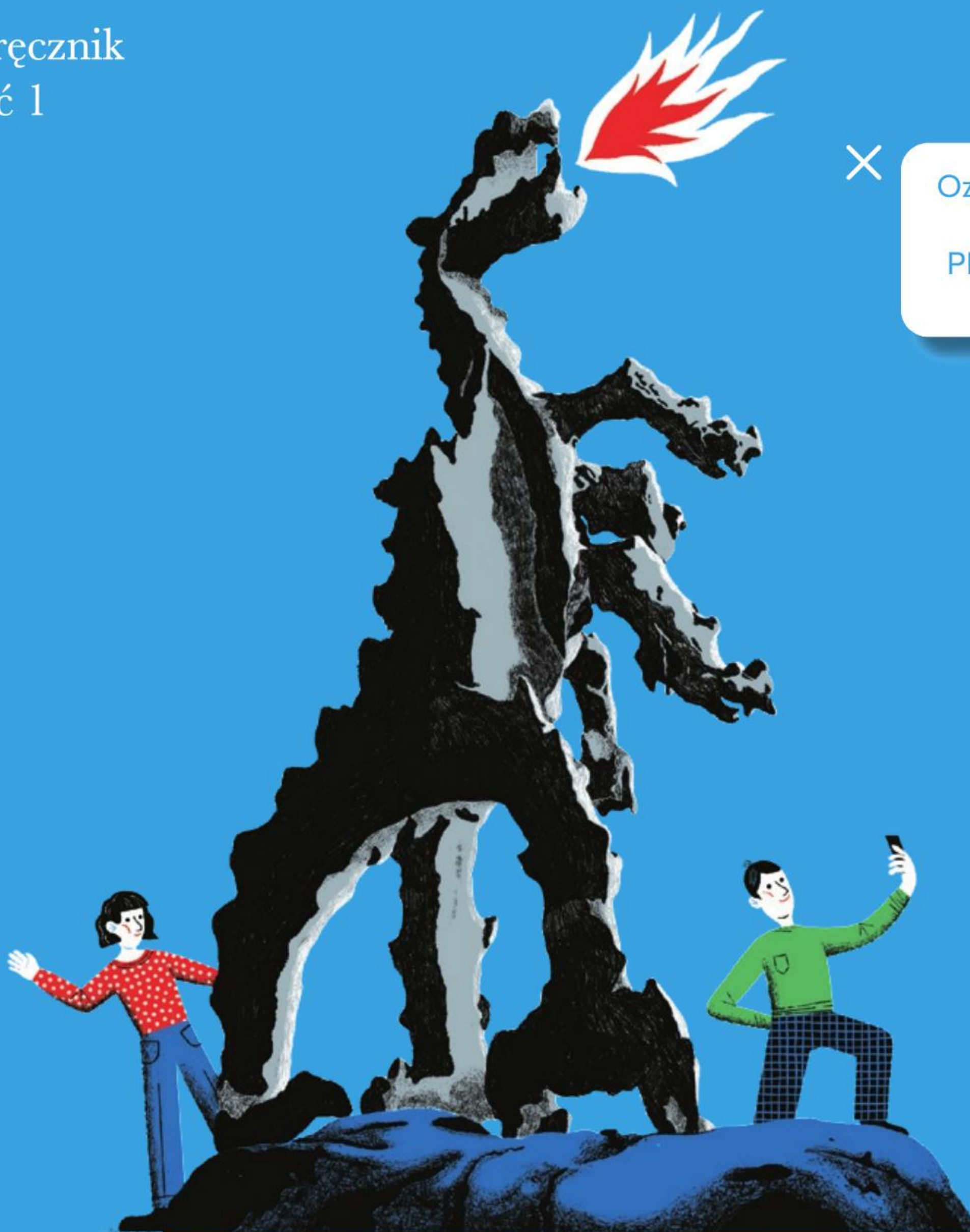

Język polski

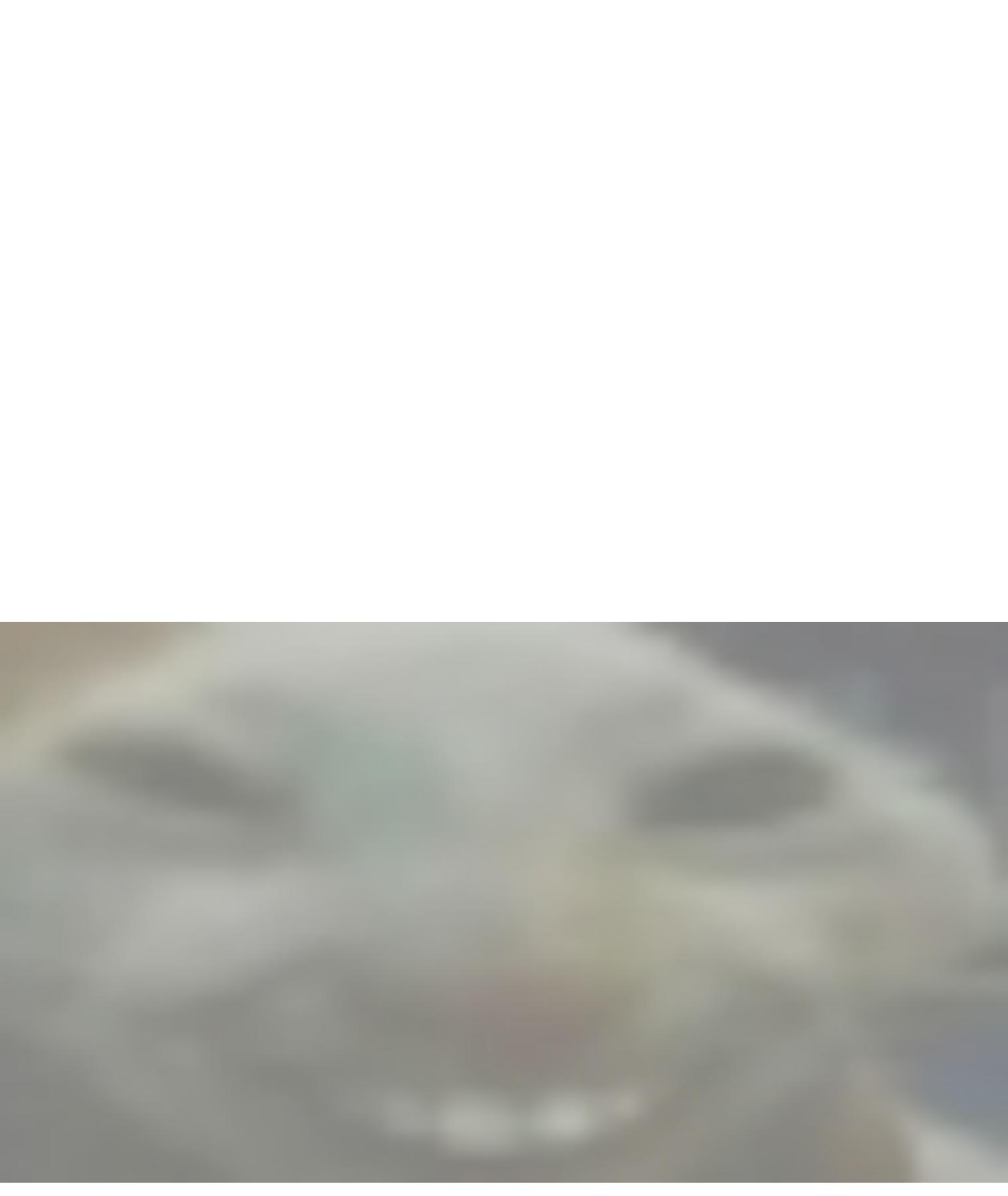
Podręcznik
część 1

7

×

Oznaczono zmiany
W PODSTAWIE
PROGRAMOWEJ
2024

Piotr Zbróg

7

Język polski

Podręcznik dla klasy siódmej szkoły podstawowej
część 1

Redaktor serii
Wojciech Sygut

Redaktor prowadzący
Martyna Ciechońska
Piotr Lenartowicz

Redakcja merytoryczna
Monika Łodej
Beata Ludwin
Marcin Michalczyk

Redakcja językowa
Krystyna Bajor
Patrycja Ledwójcik

Korekta
Patrycja Ledwójcik

Redakcja techniczna
Paweł Kowalski

Skład i łamanie
Oficyna Wydawnicza Pegaz / Rafał Kulig

Ilustracje
Acapulco Studio / Agata Dudek i Małgorzata Nowak (ilustracje: s. 1, 7, 37, 75, 109), Chwesiuk Adam (ilustracje: s. 20, 32–33, 34, 56–57, 61, 90–91, 141), Kawacińska Olga (ilustracje: s. 8, 11, 41, 50, 105, 113, 115), Kozłowski Tomasz (ilustracje: s. 79), Staniec Agnieszka (ilustracje: s. 38, 54, 71, 134), Zarzycka Agata (ilustracje: s. 13, 17, 49, 52, 104, 130).

Redakcja artystyczna
Magdalena Sarnot-Wrzecionowska
Marcin Kot

Projekt i koncepcja artystyczna
Futu Creative / Kay Humelt i Rafał Kwiczor

Koordynacja prac graficznych
Magdalena Sarnot-Wrzecionowska

Projekt okładki
Futu Creative / Kay Humelt i Rafał Kwiczor

Ilustracja na okładce i ilustracje na stronach działowych
Acapulco Studio / Agata Dudek i Małgorzata Nowak

Fotoedycja
Grzegorz Wrzecionowski

Podręcznik oparty został na cyklu *Przygoda z czytaniem. Przygoda z pisaniem*.

Wydawca oświadcza, że dołożył wszelkich starań, aby dotrzeć do wszystkich właścicieli i dysponentów praw autorskich. Osoby, których nie udało nam się ustalić, prosimy o kontakt z wydawnictwem.

Nabyta przez Ciebie publikacja jest dziełem twórcy i wydawcy. Przestrzegaj praw, jakie im przysługują. Udostępniając książkę lub jej fragmenty, rób to wyłącznie w zakresie dozwolonego użytku, który określają przepisy prawa. Zawartość książki możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

© Grupa MAC S.A., Kielce 2020

ISBN 978-83-8108-664-6

Grupa MAC S.A.
25-561 Kielce, ul. Witosa 76
tel. 41 366 55 55, faks: 41 366 33 02
e-mail: kontakt@mac.pl, www.mac.pl

Treści usunięte z podstawy programowej w 2024 r.

Spis treści

1. Dom na wiele sposobów

1.1	Szkoła jak dom – pierwszy dzień w siódmej klasie (język ogólny, gwara środowiskowa, modne słowa) <i>W bibliotece</i>	8
1.2	Czym dom być może... (wypowiedź na temat tekstu, synonim) Christopher Phillips, <i>Sokrates Café. Świeży smak filozofii</i>	12
1.3	Zaśpiewali o domu (sielanka, recenzja, dedykacja) Wojciech Bellon, <i>Sielanka o domu</i>	20
1.4	Dom ogólnie i szczegółowo (treść i zakres wyrazu, wyrazy o znaczeniu ogólnym i szczegółowym) Stefan Żeromski, <i>Przedwiośnie</i>	23
1.5	Modlitwa o dom (fraszka, puente, apostrofa, modlitwa, rym) Jan Kochanowski, <i>Na dom w Czarnolesie</i>	27
1.6	Natura to też dom (archaizm, środki poetyckie) Jan Kochanowski, <i>Na lipę, Pieśń świętojańska o Sobótce</i>	30
	Link do wiedzy <i>Domy rodzinne polskich noblistów</i>	32
1.7	Ziemia – dom wszystkich ludzi (liryka, podmiot liryczny, adresat liryczny) Edward Stachura, <i>Introit</i>	34
	Podsumowanie działu 1	36

2. Dom to rodzina

2.1	W rodzinie jak w domu (budowa wiersza wolnego) Adam Ziemianin, <i>Nad albumem rodzinnym</i>	38
2.2	W domu mówimy i piszemy poprawnie (norma językowa, błąd językowy, „nie” z różnymi częściami mowy) Jan Miodek, <i>Ojczyzna polszczyzna dla uczniów</i>	41
2.3	Pragnę postawić tezę (rozprawka) <i>Jak napisać rozprawkę?</i>	46
2.4	W domu z matką (podziękowanie) Jan Twardowski, <i>Ręce</i> Wojciech Młynarski, <i>Nie ma jak u mamy</i>	48
2.5	Ojciec też się przyda (literatura popularna) Małgorzata Musierowicz, <i>Szósta klepka</i>	51
	Link do wiedzy <i>Sławne rodziny</i>	56
2.6	Dawno temu też wracali do domu (literatura popularnonaukowa, fikcja literacka) William Golding, <i>Spadkobiercy</i>	58

2.7	Krócej o domach (skrótowce) <i>Którędy do dworca?</i>	66
2.8	Przedwczoraj odbyło się... (sprawozdanie) <i>Jak pisać sprawozdanie?</i>	70
	Podsumowanie działu 2	73

3. W mowie i w pieśni

3.1	Człowiek w świecie dźwięków (głoska a litera, rodzaje głosek) Rafał Krzysztof Ohme, Katarzyna Łopaciuk, <i>Muzyka manipuluje naszym mózgiem</i>	76
3.2	Najstarszy hymn Polaków (archaizmy, układ rymów) <i>Bogurodzica</i>	83
3.3	<i>Bogurodzica</i> pod Grunwaldem (epika, świat przedstawiony w powieści historycznej) Henryk Sienkiewicz, <i>Krzyżacy</i>	85
3.4	Bitwa ważniejsza niż inne (malarstwo batalistyczne) Jan Matejko, <i>Bitwa pod Grunwaldem</i>	88
	Link do wiedzy <i>Bitwa pod Grunwaldem</i>	90
3.5	Mów wyraźnie i starannie (upodobnienia pod względem dźwięczności: wsteczne i postępowe) Staranna i wyraźna wymowa – trenuj z nami!	92
3.6	Pieśni – sztandary Polski (pieśń, hymn) <i>Gaude Mater Polonia</i> ; Józef Wybicki, <i>Pieśń Legionów Polskich we Włoszech</i> ; <i>Mazurek Dąbrowskiego</i> ; Alojzy Feliński, <i>Hymn</i> ; Maria Konopnicka, <i>Rota</i>	96
3.7	Stąd nasz ród (sytuacja liryczna, budowa wiersza wolnego) Tadeusz Różewicz, <i>Deszcz w Krakowie</i>	103
	Podsumowanie działu 3	107

4. W walce o niepodległą ojczyznę

4.1	Z tęsknoty za utraconą ojczyzną (inwokacja, apostrofa, średniówka, przerzutnia) Adam Mickiewicz, <i>Inwokacja</i>	110
4.2	Tak mówić nie należy (błędy w wymowie, uproszczenia) <i>Jak zareagować na popełnioną gafę?</i>	113
4.3	Legenda dowódcy (kontrast poetycki, środki poetyckiego obrazowania, dygresja) Adam Mickiewicz, <i>Reduta Ordona</i>	116

4.4	Pozostanie po niej pieśń (bohater liryczny) Adam Mickiewicz, <i>Śmierć Pułkownika</i>	122
4.5	Zaakcentuj koniecznie coś ważnego (akcent wyrazowy i zdaniowy) Tyrtajos, <i>Rzecz to piękna...</i>	125
4.6	W obronie polskiej mowy (ocena bohatera literackiego, interpretacja tytułu, przemówienie) Stefan Żeromski, <i>Szyfowe prace</i>	128
4.7	Pisz po polsku poprawnie (dziennik, cztery zasady polskiej ortografii) Stefan Żeromski, <i>Dzienniki</i>	137
4.8	Oni radzili sobie z zaborcami (literatura wspomnieniowa) Melchior Wańkowicz, <i>Ziele na kraterze</i>	140
4.9	Pędzłem o Polsce (krajobraz, pejzaż, realizm)	145
4.10	Pamięć o malarzu polskości (monolog liryczny) Jan Lechoń, <i>Chełmoński</i>	150
4.11	Ocalić historię od zapomnienia (analiza dzieła malarskiego) <i>Słów kilka o Janie Matejce</i>	151
4.12	Spory o historię malowaną przez Mistrza (alegoria) Maria Poprzęcka, <i>Wąsaty demoniak</i>	154
	Podsumowanie działu 4	159
	Bibliografia antologii	161
	Indeks	162

Jak korzystać z podręcznika

Podjmij temat

Wprowadzenie do tematu lekcji

Notka biograficzna

Najważniejsze informacje o autorze

Definicja

Objaśnienie nowych terminów

Podsumowanie działu

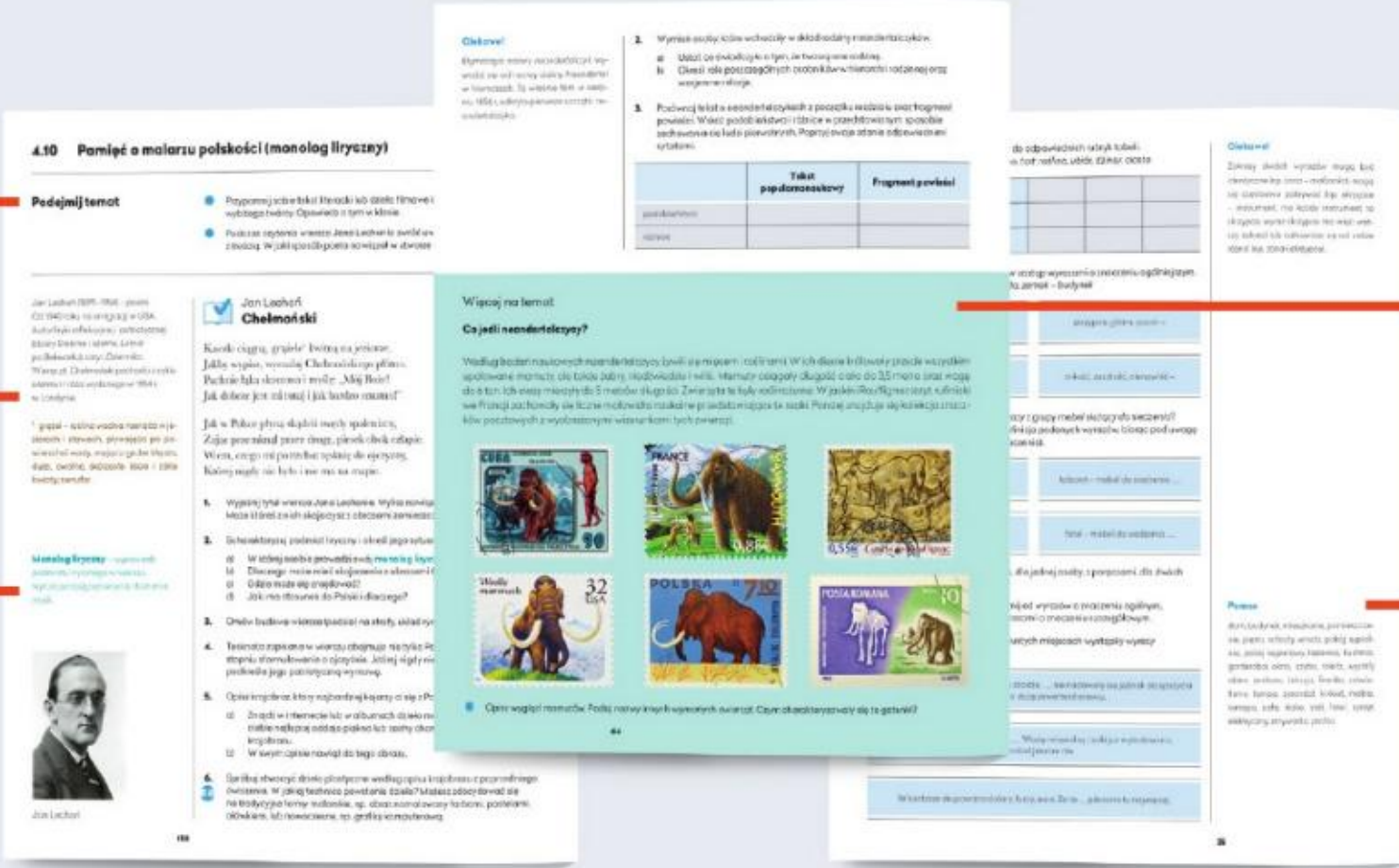
Powtórzenie najważniejszych treści działu

Ciekawe!

Interesujące wiadomości uzupełniające temat lekcji

Zadanie z gwiazdką

Zadanie trudniejsze

Więcej na temat

Treści dodatkowe

Pomoc

Słownictwo przydatne w wykonywaniu polecenia

Krok po kroku

Instrukcje, które wskazują kolejne etapy wykonywania zadań

Link do wiedzy

Treści, które mogą rozwinąć twoje zainteresowania

Znaczenie ikon

lektura obowiązkowa

pytanie do ilustracji

praca zespołowa

nawiązanie do innego przedmiotu

samoksztalcenie

warto zobaczyć

Tego podręcznika będą używać inni uczniowie. Niczego w nim nie zapisuj. Przekaz go w dobrym stanie.

1. Dom na wiele sposobów

1. Przyjrzyj się ilustracji i powiedz, czym jest przedstawiony na niej dom.
2. Porozmawiaj z koleżankami i kolegami o tym, czy domem – w sensie globalnym – może być cały świat.
3. Jeśli moglibyście wybrać, gdzie umieścilibyście na kuli ziemskiej swój dom? Uzasadnijcie swoje wypowiedzi.

1.1 Szkoła jak dom – pierwszy dzień w siódmej klasie (język ogólny, gwara środowiskowa, modne słowa)

Podejmij temat

Przeczytaj wypowiedzi koleżanek i kolegów z klasy siódmej na temat nauki. Wyjaśnij znaczenie użytych przez siódmoklasistów związków frazeologicznych.

Im dalej w las,
tym więcej
drzew.

Idzie jak
po grudzie.

Kaszka
z mlekiem.

Idzie jak
po maśle.

Pierwsze
koty
za płoty.

- Powiedz, które opinie na temat nauki cię ucieszyły, a które zmartwiły. Wyjaśnij, dlaczego.
- Przeczytaj zamieszczony poniżej dialog. Zwróć uwagę na użyte przez rozmówców słowa i związki wyrazowe.

¹ *Lalka* – powieść Bolesława Prusa, wyd. w 1890 r.

² crush (z ang., czyt. krasz) – zadurzenie, 'to have a crush on somebody' (czyt. tu hew e krasz on sambadi) – być zadurzonym w kimś

³ spoiler (z ang. spoil – psuć, niszczyć) – niepożądana informacja np. o szczegółach zakończenia książki, filmu

W bibliotece

- Co to za książka? „Lalka”¹? Czy to nie jest lektura w szkole średniej?
- Jest, ale ostatnio podsłuchałem, jak mój starszy brat streszczał ją swojemu kumplowi i z tego, co mówił, to jest kozacka książka. Pomyślałem, że ją przeczytam i będę miał to już z bani.
- To o czym jest ta „Lalka”?
- Główny wątek jest o Wokulskim i Łęckiej. Ten typ jest kupcem i zabujał się w Łęckiej, ale ona go nie crashuje². Mimo że Wokulski ma dużo hajsu, to ta typiara dała mu kosza, bo nie był arystokratą. Potem już przestałem ich słuchać, bo nie chciałem mieć spojlerów³.
- Czaję. To musi być niezły sztos. Ale może poczekaj, aż będziesz w liceum. Lepiej wszystko rozkminisz. To pewnie nie jest takie proste.
- A ty co wypożyczyłeś?

- „Opowieść wigilijna”⁴. Oglądałem już film. To jest o gościu, któremu na chatę wbiły się duchy.
- O! Super! Lubię takie klimaty. To chyba jednak oddam „Lalkę” i też wypożyczę sobie „Opowieść wigilijna”.

1. Powiedz, kim są rozmawiające osoby. Użyj dwóch argumentów, aby uzasadnić swoją odpowiedź. Weź pod uwagę np. treść rozmowy oraz język, jakim posługują się rozmówcy.
2. Ułóżcie słowniczek użytych w dialogu wyrazów lub związków wyrazowych, charakterystycznych dla języka uczniów. Jeśli któregoś z nich nie znacie, spróbujcie domyślić się jego znaczenia z kontekstu wypowiedzi.
3. Podaj nazwy przedmiotów szkolnych z języka uczniów.

Oficjalnie mówi się:	Uczniowie mówią:
matematyka	
historia	
język polski	
biologia	

4. Przeczytaj informacje o języku ogólnym oraz gwarze środowiskowej.

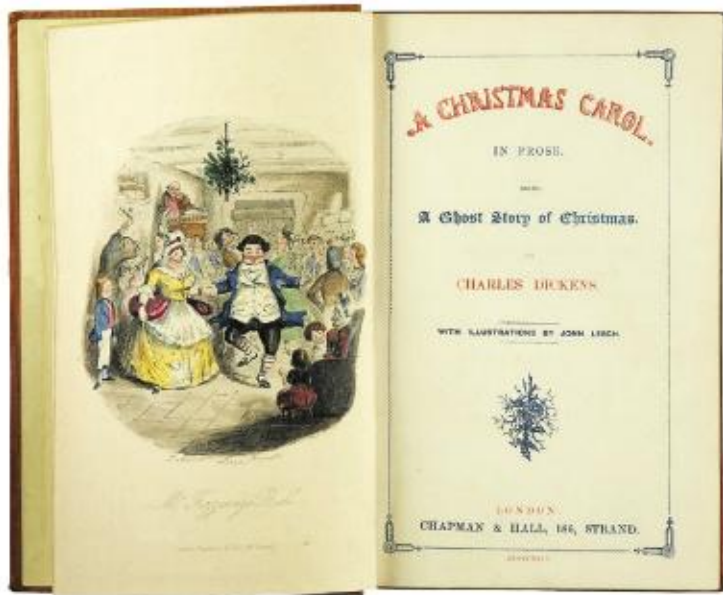
Język ogólny – inaczej język ogólnopolski, znany ogółowi społeczeństwa, służy do porozumiewania się we wszystkich dziedzinach życia. Podstawowe odmiany języka ogólnego to język ustny i pisany.

Gwara środowiskowa używana jest głównie na co dzień przez określoną grupę społeczną, zawodową, wiekową, towarzyską (np.: urzędników, myśliwych, uczniów, młodzież, studentów). Od języka ogólnego odróżnia ją przede wszystkim słownictwo nazywające wszystko to, co jest ważne dla danej grupy, z czym się codziennie styka – powoduje to poczucie swoistej jedności, wspólnoty jej członków (np. niektórzy pragną ukryć przekazywaną treść, nazwać specjalistyczne urządzenie, wykazać się poczuciem humoru).

Język ogólnopolski	Środowiskowa odmiana języka
nogi dzika, kły dzika	w gwarze łowieckiej – biegi, fajki
improwizować	w gwarze aktorskiej – szyć, haftować
kopnąć wysoko piłkę	w gwarze piłkarskiej – puścić łagę

UWAGA! Środowiskowych odmian języka można używać, gdy znajdujemy się wśród użytkowników konkretnej odmiany (np. uczeń wśród uczniów). Posługujemy się wtedy potoczną odmianą polszczyzny, czyli codzienną, mniej staranną, ale komunikatywną. W sytuacjach bardziej oficjalnych należy używać starannej odmiany języka polskiego i form zrozumiałych przez ogół Polaków.

⁴ *Opowieść wigilijna* – książka Charlesa Dickensa (czyt. czarlsa dikensa), wyd. w 1843 r.

Strona tytułowa pierwszego wydania *Opowieści wigilijnej* z 1843 r. Mimo iż powieść ma już ponad 170 lat, nie traci na aktualności – dotyczy problemów, z którymi również współcześnie ludzie muszą sobie radzić. W drugiej części podręcznika poznasz fragment tego utworu.

Język uczniów należy do środowiskowych odmian języka – mówi się o nim **gwara uczniowska**, żargon uczniowski.

Ciekawe!

Korzystanie z nowych technologii, szczególnie z internetu, sprawiło, że do obiegu weszło wiele słów, których znaczenie rozumieją tylko ich użytkownicy, np.: *apka*, *stream* (czyt. strim), *dać suba*, *hashtag*, *trolować*.

Zapytaj dorosłych o przykłady gwary środowiskowej, którą posługują się w określonych sytuacjach, np. w pracy. Napisz te wyrazy w zeszycie i podaj ich objaśnienia w języku ogólnym.

Ciekawe!

Gwara środowiskowa bywa wykorzystywana w utworach literackich lub filmach – posługują się nią postacie z określonych środowisk. Niekiedy ma to na celu rozbawienie czytelnika, tak jak w słynnej humoresce Juliana Tuwima pt. *Ślusarz*, w której tytułowy bohater używa wielu niezrozumiałych dla klienta wyrazów związanych z wykonywaną przez siebie pracą.

Modne słowa to wyrazy, których w określonym czasie używamy lub nadużywamy np. w rozmowach bezpośrednich lub na forach internetowych. W polszczyźnie oficjalnej powinniśmy się jednak ich wystrzegać, bo nie zawsze precyzyjnie określają, o co nam chodzi, a na dodatek nieuzasadnione powtarzanie tych samych wyrazów w bliskiej odległości to błąd językowy.

5. Odgadnij, do jakich środowiskowych odmian języka należą podane wyrazy (w nawiasach znajdują się ich objaśnienia w języku ogólnym).

gwara żołnierska	gwara kierowców	gwara aktorów	gwara wędkarzy
asfalciarz (autostopowicz)		giwera (karabin)	
moczyć robaka (wędkować)		aktorus (doświadczony aktor)	
kot (młody żołnierz)		wskoczyć z nogami w rolę (dobrze poczuć się w nowej roli)	
kolega po kiju (drugi wędkarz)		opelotka (pododdział obrony przeciwlotniczej)	
bażant (podchorąży)		ogoniasta (statystka)	
kaloryfer (plutonowy)		marmurki (publiczność niereagująca na grę)	
gaz do dechy (jechać najszybciej, jak można)		metal mu się obsunął (ma chrypkę)	

6. W 2018 młodzieżowymi słowami roku zostały wyrazy: DZBAN, MASNY, PRESTIŻ, ZWYKLAK. Wcześniej były to m.in.: SZTOS, SMARTWICA, POCISK, SŁONYCZ.

- Wyjaśnijcie znaczenie tych wyrazów w gwarze młodzieżowej.
- Podajcie trzy przykłady **modnych słów**, których używają siódmoklasiści. Opracujcie waszą listę MŁODZIEŻOWYCH SŁÓW ROKU.

7. W jakich okolicznościach można się posługiwać językiem uczniowskim? Podaj po dwa przykłady sytuacji, w których wyrazów z poprzedniego zadania:

można używać	nie powinno się używać
--------------	------------------------

8. Janek wychodzi do szkoły. Dziś rozpoczyna naukę w siódmej klasie. Napisz, co na pożegnanie mogły mu powiedzieć osoby przedstawione na ilustracjach.

9. Który przedmiot jest w siódmej klasie najtrudniejszy... pod względem pisowni? Podane wyrazy napisz w zeszycie w dopełniaczu liczby pojedynczej. Przypomnij, kiedy piszemy *-ii*, a kiedy *-i* na końcu rzeczownika rodzaju żeńskiego.

chemia

biologia

matematyka

historia

geografia

fizyka

10. Mój pierwszy dzień w siódmej klasie był: *świetny, udany, przeciętny, zły, tragiczny*. Wybierz odpowiedź i opisz krótko swoje wrażenia z pobytu w szkole.
11. Wyobraź sobie, że jesteś autorem rubryki *Porady dla uczniów* w szkolnej gazetce. Napisz kilka rad *Jak zachować dobry humor w szkole*.

Pomoc

pamiętać, nie zapomnieć, starać się, przestrzegać zasad, być punktualnym, odnosić się kulturalnie, nie przejmować się, zwrócić uwagę, zachowywać się, nie rzucać się w oczy, zachować spokój, opanować zdenerwowanie

Pomoc

geometria – geometrii
arytmetyka – arytmetyki

1.2 Czym dom być może... (wypowiedź na temat tekstu, synonim)

Podejmij temat

- Przeczytaj tekst i opowiedz o domu z twoich marzeń.

Dom. Zwykłe słowo, tłumaczone na wszystkie języki świata. Wymawiasz je co dzień dziesiątki razy. A jednocześnie słowo magiczne – klucz otwierający drzwi do tylu znaczeń, tylu obrazów i przeżyć, ile ludzkich istnień. Czasem rzeczywistość jest daleka od ideału, ale i wówczas dom istnieje – w naszych marzeniach i wyobraźni. Szukamy go. Wracamy do niego. Żyjemy w nim i dla niego.

- Narysujcie kredkami na kartkach formatu A4 takie domy, jakie rysowaliście, kiedy byliście dziećmi. Następnie urządzcie miniwystawę.

- a) Poszukajcie wspólnych, najczęściej powtarzających się elementów i rozszyfrujcie ich ukryte znaczenie.
- b) A może ktoś z was zechce opowiedzieć o swoim rysunku, przywołując uczucia, przeżycia i myśli z okresu wczesnego dzieciństwa?

- Przygotujcie trzy samoprzylepne karteczki.

- a) Na każdej z nich zapiszcie po jednym skojarzeniu ze słowem *dom*.
- b) Przyklejcie na tablicy kartki, tworząc mapę myśli. Postarajcie się pogrupować podobne skojarzenia.
- c) Na podstawie utworzonej mapy powiedzcie, jaką wizję domu mają współcześni nastolatki.

- Przeczytaj fragment książki Christophera Phillipsa pt. *Sokrates Café. Świeży smak filozofii*. Zwróć uwagę na to, jakie skojarzenia ze słowem *dom* mieli uczestnicy spotkania w Sokrates Café.

Christopher Phillips (czyt. kristolfer filips) – urodzony w 1959 r. amerykański nauczyciel, dziennikarz, znawca i miłośnik filozofii. Inicjator światowego ruchu Sokrates Café (czyt. kafe), czyli cyklu organizowanych w bardzo różnych miejscach dyskusji na ważne dla uczestników tematy.

¹ Wirginia – czyt. wirczinia, stan USA, położony na wschodnim wybrzeżu Ameryki

Christopher Phillips **Sokrates Café. Świeży smak filozofii**

(fragment)

Przyszedłem za wcześnie. Jestem w jednym z budynków okazałego kompleksu mieszkalnego dla około trzystu starszych osób, w stanie Wirginia¹, nieopodal miasta, gdzie spędziłem moje chłopięce lata. Nie bardzo wiem, co ze sobą począć, więc snuję się po korytarzu, pod drzwiami sali, w której ma się odbyć nasze spotkanie. Dopiero po chwili zauważam, że tuż obok mnie na ławce z miękkim siedzeniem siedzi drobna, schludna kobieta o żywych, piwnych oczach.

– Ty jesteś tym filozofem? – pyta, napotkawszy mój wzrok.[...]

– Cóż, i tak, i nie.

– W takim razie jesteś filozofem – śmieje się. Ma niemiecki akcent.

– Skąd pochodzisz? – pytam.

– Cóż – zaczyna, po czym robi pauzę. Teraz to ona musi się zastanowić, jak najlepiej odpowiedzieć. Wreszcie mówi:

– Zanim przeprowadziłam się tutaj dwa miesiące temu, po śmierci mojego męża, aby być bliżej brata, przez wiele lat mieszkałam w Rzymie. Pracowałam tam jako pediatra². Jednak nigdy nie myślałam o tamtym miejscu jako o domu.

– Pochodzisz z Niemiec?

– W pewnym sensie – brzmi zagadkowa odpowiedź. – Urodziłam się tam. Ale tak naprawdę chyba nigdy nie miałam domu. Nie jestem pewna, czy w ogóle istnieje coś takiego, jak dom.

Nie ma czegoś takiego jak dom? Nie nalegam, aby w tej chwili wyjaśniła mi dokładnie, co przez to rozumie, bo czas już zacząć Sokrates Café. Pomieszczenie, w którym się zbieramy, wygląda swojsko, niemal domowo. Stoją tu małe, staroświeckie, okrągłe stoliki przykryte śnieżnobiałymi obrusami oraz wygodne krzesła z miękkimi obiciami.

– Co to jest dom? – rzucam pytanie mniej więcej trzydziestu uczestnikom spotkania, wymieniając porozumiewawcze spojrzenie z kobietą, z którą gawędziłam przed chwilą. Uśmiecha się do mnie i jednocześnie gani wzrokiem.

² pediatra – lekarz specjalista w zakresie chorób dziecięcych

³ emfaza – podkreślenie, wzmocnienie wypowiedzi, nadanie jej podniosłego i emocjonalnego charakteru poprzez dobór silnie nacechowanych słów, odpowiednią intonację, mimikę, gesty

⁴ Bronx – czyt. bronks, dzielnica Nowego Jorku, położona w północnej części miasta

⁵ replikować – szybko i trafnie odpowiadać na czyjeś uwagi

⁶ rezydent – tu: mieszkaniec

⁷ melancholijnie – tu: ze smutkiem

Siedząca tuż obok niej kobieta, która dla ułatwienia mi życia przypięła sobie plakietkę z imieniem „Mildred”, mówi:

– Powiem ci, co domem nie jest. – Uderzając dłońmi w krzesło, na którym siedzi, ciągnie z emfazą³: – To miejsce nie jest domem. Jestem tu wyłącznie dlatego, że wsadziły mnie tu moje dzieci. Wolałabym być wszędzie, byle nie tu.

Następnie przez chwilę wspomina lata spędzone w Nowym Jorku. Z wyraźną dumą mówi, że przeprowadziła się tam sześćdziesiąt lat temu, wbrew woli swojej rodziny, aby zostać pracownicą opieki społecznej.

– Z wyboru opuściłam swój wygodny dom na Środkowym Zachodzie i stworzyłam sobie nowy w Bronksie⁴. – Gdy to mówi, jej twarz jaśnieje, ale po chwili ożywienie na jej twarzy gaśnie. Rozgląda się dookoła. – Tutaj nie jestem z wyboru. Dlatego to nie może być dom. Dom to miejsce, które sobie wybierasz, aby w nim żyć.

– Bardzo niewielu z nas mogło kiedykolwiek pozwolić sobie na luksus wybierania miejsca do życia – replikuje⁵ inny rezydent⁶. – Ja mieszkałam tam, gdzie mogłam znaleźć pracę i zapewnić przyzwoity dom żonie i dzieciom.

Inny dyskutant stwierdza stanowczym tonem:

– Dom jest tam, gdzie twoje łóżko. Moje łóżko jest tutaj. Tutaj jest mój dom. Mildred woła na cały głos:

– Ilu z was czuje, że to miejsce jest waszym domem?

Tylko troje uczestników podnosi rękę, ale robią to bez przekonania.

– Przyznaję, że jestem zaskoczony, że tak niewielu z was myśli o tym miejscu jako o swoim domu – mówi rezydent, którego zdaniem dom jest tam, gdzie łóżko.

– To jest jeden z moich domów – odzywa się elegancka kobieta o lśniących, siwych włosach opadających na ramiona. – Mam jeszcze dom na Florydzie.

– Czy mieszkasz raz tu, raz tam? – pytam.

– No, nie – przyznaje niemal z zażenowaniem. – Ale nigdy go nie sprzedam. Przynajmniej czuję, że wciąż mam swój własny dom.

Przerywa na chwilę, po czym pyta:

– Jak to jest z tym powiedzeniem: „Czuj się jak u siebie w domu”? Zadaję sobie pytanie: Gdzie są miejsca, w których czuję się jak w domu? Mimo że jestem tutaj już od kilku lat, wciąż nie czuję się jak w domu. Ciągłe czuję się tutaj tak samo jak tuż po wprowadzeniu się do domu na Florydzie. Przez pierwszy miesiąc to był po prostu budynek. Musiało minąć trochę czasu, zanim stał się moim domem – nie tylko budynek, ale cała przestrzeń wokół. W końcu jednak stał się czymś więcej niż domem – stał się miejscem, gdzie nauczyłam się gotować, gdzie zawarłam przyjaźnie na całe życie, gdzie się zakochałam. – Po czym dodaje melancholijnie⁷: – Myślałam, że w końcu również to miejsce zacznę uważać za dom, ale tak się jeszcze nie stało. To wciąż tylko budynek. [...]

Stateczna kobieta imieniem Audrey⁸, która od jakiegoś czasu sprawia wrażenie, że chce zabrać głos, mówi w końcu:

– Większą część mojego dorosłego życia spędziłam w pięknym mieszkaniu na Upper East Side⁹ na Manhattanie¹⁰. Właśnie przyszło mi do głowy, że przez wszystkie te lata, które tam przeżyłam, nigdy nie poczułam, że to mój dom. – Milczy przez chwilę, po czym dodaje: – Zastanawiam się, czy to dlatego, że to było tylko mieszkanie, a nie prawdziwy dom. Ale o tym miejscu tutaj też nie myślę jako o domu. Chciałabym wiedzieć, dlaczego...

– Co to jest prawdziwy dom? – pytam.

– Prawdziwy dom to takie miejsce, gdzie zapukałeś i cię wpuścili – oświadcza Mildred. Spoglądając na Audrey, mówi: – Jestem przekonana, że nie myślisz o miejscach, w których mieszkałaś jako o domach, dlatego że nie były to miejsca, które sobie sama wybrałaś, tylko miejsca, które wybrano dla ciebie. Wpuścili cię, ale ty tam nigdy nie pukałaś.

– Myślę, że masz całkowitą rację – pada łagodna odpowiedź.

– Prawdziwy dom to miejsce, w którym człowiek się rodzi i dorasta – odzywa się kobieta, która przez całą dyskusję stała w drzwiach, opierając się ciężko na lasce. Z jakiegoś powodu nie chciała do nas dołączyć.

– Dom mojego dzieciństwa, który jest niedaleko stąd i w którym nadal mieszkają moi rodzice, dla mnie nigdy już nie będzie domem – mówię. – Moja sypialnia powoli, lecz nieodwracalnie stała się dodatkowym pokojem mojej matki. Już nawet nie mam do niego klucza.

– Już nie możesz wrócić do domu – ubolewa rezydentka. Przesuwa w palcach swój perłowy naszyjnik i w końcu dodaje: – No, może i możesz. Ale on nie jest taki sam i ty nie jesteś taki sam. Możesz wrócić, ale czy to nadal jest dom? A może to już jest inny dom? Dom kogoś obcego? [...]

Po ciszy pełnej zadumy emerytowana doktor pediatra mówi rozstrzygającym tonem:

– Dom jest tam, gdzie przyjaciele. Mój brat jest tutaj. A podczas dwóch miesięcy, które tu spędziłam, zawarłam już cztery prawdziwe przyjaźnie. I tyle. – Milknie, po czym, już z większym wahaniem, mówi: – Tak więc... to miejsce staje się domem, czymś w rodzaju domu.

– Dom jest tam, gdzie twoje serce – mówi Mildred.

– Co to znaczy? – pytam.

– To miejsce, z którym łączą cię miłe wspomnienia – odpowiada. – Dom to miejsce, gdzie nauczyłam się jeździć na rowerze i prowadzić samochód, miejsce, gdzie po raz pierwszy się całowałam, miejsce, do którego jeżdżę na rodzinne spotkania, miejsce, z którym prowadzę niemal wszystkie moje zamiejscowe rozmowy telefoniczne. To jest szczególne miejsce, ważniejsze dla mnie niż wszystkie inne.

– Pochodzę z rozbitego domu – odzywa się kolejna rezydentka. Siedzi na samym skraju krzesła, ryzykownie wychylona do przodu, z łokciami na kolanach i twarzą wciśniętą w dłonie. – Nie mam stamtąd zbyt wielu miłych

⁸ Audrey – czyt. odri

⁹ Upper East Side – czyt. aper ist sajd

¹⁰ Manhattan – najdroższa dzielnica Nowego Jorku, w której znajdują się zarówno centra finansowe, jak i liczne atrakcje turystyczne

Dzielnica Upper East Side na Manhattanie jest uważana za najbardziej prestiżową w całym Nowym Jorku. Rozciąga się między parkiem miejskim Central Park a East River (czyt. ist riwer). Znajdują się tutaj siedziby placówek dyplomatycznych, najslynniejsze muzea i ośrodki kultury, elitarne szkoły, a także drogie restauracje i butik. Upper East Side wielokrotnie pojawiał się na małym i dużym ekranie – tę charakterystyczną scenerię można zobaczyć w wielu filmach i serialach.

¹¹ Vladimir Nabokov (1899–1977) – pisarz amerykański pochodzenia rosyjskiego, tłumacz, filolog i wykładowca literatury na uczelniach amerykańskich, autor powieści *Lolita*

¹² nazistowskie prześladowania Żydów – prześladowania Żydów przez nazistów, czyli członków niemieckiej partii narodowosocjalistycznej, na której czele stał Adolf Hitler, kanclerz Niemiec w latach 1933–1945

¹³ rewolucja bolszewicka (inaczej październikowa) – zbrojne wystąpienie rozpoczęte w nocy z 6 na 7 listopada 1917 r., w wyniku którego doszło do przejęcia władzy w Rosji przez komunistów (bolszewików)

wspomnień, ale i tak to jest dla mnie dom. Chyba należy raczej powiedzieć, że dom jest tam, gdzie twoje wspomnienia – zarówno miłe, jak niemiłe.

Przerywa, a po chwili mówi:

– Ale i co do tego mam wątpliwości. Bo przecież mamy mnóstwo wspomnień związanych z tym, co znajduje się poza domem.

– Myślę, że same wspomnienia są swego rodzaju domem – odzywa się mężczyzna siedzący obok niej. – Vladimir Nabokov¹¹ pisał, że „pamięć jest jedyną prawdziwą posiadłością”. Może chodziło mu o to, że człowiekowi można odebrać wszystko, co posiada, ale nikt nie jest w stanie pozbawić go wspomnień. [...]

– Czy wszystkie miejsca, w których mieszkaliśmy w tym czy innym momencie naszego życia, są w jakimś sensie „domem”? – pytam.

– Nie – mówi pediatra, potrząsając głową. – Urodziłam się i wychowałam w Niemczech. To była moja ojczyzna, ale w żadnej mierze nie był to dla mnie dom. – Opowiada, jak musiała wraz z rodziną opuścić Niemcy, uciekając przed horrorem nazistowskich prześladowań Żydów¹². Wtedy przeniosła się do Włoch.

– Niemcy w żaden sposób nie są, ani nie były moim domem – powtarza.

– Ale twoje korzenie są w Niemczech – zwraca się do niej jedna z kobiet.

– To nie jest mój dom – odpięra stanowczo i milknie.

– Wygląda na to, że każde z nas ma nieco inną wizję domu i gdzie indziej go umiejscawia – stwierdzam. – Czy pomimo tego możemy znaleźć jakieś wspólne ogniwo, łączące nasze wyobrażenia na temat domu?

Kobieta siedząca obok mnie mówi niemal jednym tchem:

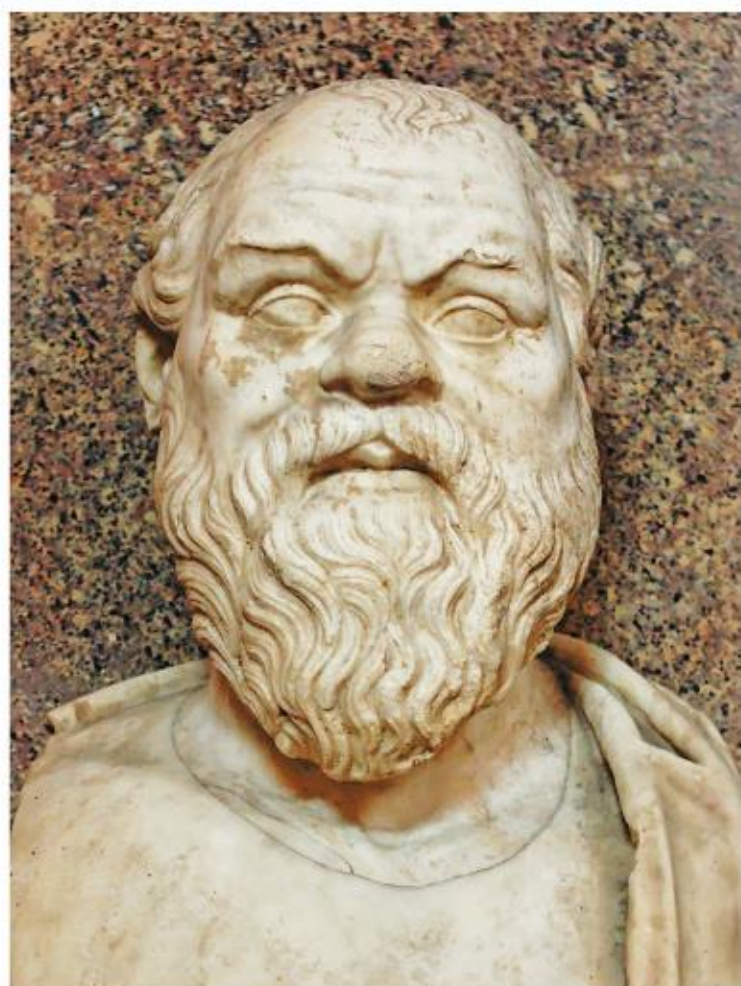
– Zdaje się, że dom jest miejscem, specjalnym miejscem, w którym każdy z nas w taki lub inny sposób tkwi. Dla wielu to miejsce może być miłe i wygodne, dla innych może być dość okropne i niewygodne. Jednak w każdym wypadku to mimo wszystko jest dom.

– Pewnie masz rację – mówi mężczyzna o chrapliwym głosie, który do tej pory milczał. – Za każdym razem, gdy w pobliżu mojego domu toczyła się wojna, przeprowadzaliśmy się. Kiedy byłem dzieckiem, wyjechaliśmy z Rosji do Kanady, uciekając przed bolszewicką rewolucją¹³. Potem przenieśliśmy się na Hawaje, następnie zaś, kiedy wybuchła druga wojna światowa, do kontynentalnej części Stanów. Wiem, że niektórym z tu obecnych taki pogląd nie pasuje, ale mój dom to nie był żaden budynek. Moim domem była moja rodzina. Moim domem byli ludzie, których najbardziej kochałem.

– Jedyną rodziną, jaką kiedykolwiek miałem, jestem ja sam – mówi kolejny uczestnik dyskusji. Mocno przygarbiony, ściska czarną laskę, leżącą na jego kolanach. – Wychowałem się w sierocińcu. Nie było to miłe doświadczenie i nigdy nie uważałem tego miejsca za mój dom. Po opuszczeniu sierocińca żyłem samotnie i polegałem wyłącznie na sobie – aż do teraz, kiedy już nie mam wyjścia i muszę przyjmować pomoc ze strony pracowników tej instytucji. Ale, tak jak powiedziała moja koleżanka na początku tej rozmowy, to nie jest mój dom. – Klepie się w pierś i mówi – Ja jestem moim domem.

¹⁴ Sokrates (ok. 470 r. p.n.e.–399 r. p.n.e.)
– grecki filozof ze starożytnych Aten

Sokrates, rzymska rzeźba z IV w. p.n.e.

¹⁵ potentat – człowiek wpływowy, będący na wysokim stanowisku, rozporządzający znacznymi środkami finansowymi

¹⁶ krytyczny – tu: opierający się na rzeczowej, starannej analizie i ocenie jakiegoś zjawiska, przedmiotu, dzieła itd.

Zdobądź więcej informacji o Sokratesie, którego imię Christopher Phillips wykorzystał w nazwie stworzonego przez siebie ruchu. Sporządź notkę o tym myślicielu i jego poglądach.

Następuje dłuższa chwila ciszy. W końcu zabiera głos mężczyzna, który mówił przed nim:

– Ponieważ ta dyskusja nazywa się Sokrates Café, myślałem o Sokratesie¹⁴. Wydaje mi się, że dla Sokratesa domem były całe Ateny. I to między innymi tłumaczy, dlaczego Sokrates, otrzymawszy od sądu możliwość opuszczenia na zawsze Aten i uniknięcia tym samym kary śmierci, odmówił. Ponieważ opuszczenie Aten oznaczałoby dla niego bezdomność. Wolał śmierć niż los bezdomnego.

– Spogląda na lekarkę pediatrę. – Niemcy to jedynie miejsce, skąd pochodzisz. Tak jak powiedziałaś, dom jest tam, gdzie są ludzie, których kochasz.

To prowokuje mnie do zabrania głosu:

– Kiedy jeden jedyny raz pojechałem z mamą do osady górniczej w Zachodniej Wirginii, gdzie się urodziła, powiedziałem do niej: „A więc to jest twój dom”. A ona odpowiedziała: „Tutaj są moje korzenie, ale moim domem jesteś ty”.

– Czy twoja mama pozwalała ci zawsze czuć się jak w domu w tym sensie, że pozwalała ci na nieskrępowane zadawanie pytań? – pyta emerytowana doktor pediatra.

– Tak właśnie było – odpowiadam. [...] – Osada górnicza, w której się urodziła i wychowała, wciąż istnieje. Stoi nietknięta, tyle że dziś jest to już wymarłe miasteczko – mówię. – Od czasu, kiedy odwiedziłem to miejsce z mamą, jeżdżę tam, kiedy tylko mogę. Próbuję zrozumieć, jak moja mama w tym nieprzyjaznym środowisku zdołała w ogóle wyobrazić sobie, że istnieje jakiś inny świat. Że ma jakieś inne możliwości. Traf chciał, że moja mama, przez nikogo specjalnie niezachęcana, odkryła w sobie miłość do słowa pisanego. Przy każdej sposobności wymykała się do skromnej biblioteki, ufundowanej przez potentata¹⁵ węglowego, i czytała każdą książkę, jaka wpadła jej w ręce. Dzięki lekturze zaczęła odkrywać świat leżący za górami, odkrywając równocześnie wszechświat własnego umysłu. Chyba nigdy nie było mi dane spotkać nikogo obdarzonego tak krytycznym¹⁶ umysłem jak moja mama.

– Nawet w czasach, kiedy byłem jeszcze dzieckiem – ciągnę – moja mama zamiast udzielać mi gotowej odpowiedzi, nakłaniała mnie do budowania własnego systemu przekonań, do odkrywania własnej drogi, własnych prawd, na własną rękę. Byłem nieustępliwym ciekawskim, który zasypywał ją gradem pytań. Jednak nigdy nie odpowiadała: „Bo tak”. Nigdy nawet w najmniejszym stopniu nie zniecierpliviła się nieskończoną ilością pytań. Przeciwnie, wydawało się, że każde moje pytanie sprawia jej przyjemność. Bez względu na to, czy pytałem: „Dlaczego niebo jest niebieskie?”, czy: „Dlaczego jest niebo?”, czy: „Dlaczego są pytania?”, jej pierwsza odpowiedź brzmiała zazwyczaj: „A jak ty myślisz: dlaczego niebo jest niebieskie, dlaczego jest niebo, dlaczego są pytania?”. I to był punkt wyjścia do dialogu. Prowokowała mnie i skłaniała do szukania własnych odpowiedzi.

– Zdaje się, że twoja mama miała decydujący wpływ na to, że zajmujesz się tym, czym się zajmujesz – mówi Mildred.

– Bez wątpienia – przytakuję. – Im dłużej o tym myślę, tym bardziej jestem przekonany, że prędzej czy później musiałem wymyślić coś w rodzaju Sokrates Café. To była tylko kwestia czasu.

– Tak samo jak Sokrates – mówi Mildred – czujesz się jak w domu, kiedy filozofujesz z ludźmi wszędzie tam, gdzie ludzie chcą filozofować z tobą.

Uśmiecha się i dodaje:

– Nie wydaje ci się, że twoim domem jest Sokrates Café?

tłum. Michał Lipszyc

Sprawdź w słowniku, co oznacza wyraz *filozofować*. Czy ma on pozytywny, czy negatywny wydźwięk?

1. Dopiszcie do poniższej listy kolejne skojarzenia ze słowem *dom*, jakie przyszły do głowy uczestnikom spotkania Sokrates Café.

Dom to miejsce, które sobie wybierasz, aby w nim żyć.

Dom jest tam, gdzie twoje łóżko.

Dom to...

- Wskażcie podobieństwa i różnice między waszymi skojarzeniami z początku lekcji a tymi zamieszczonymi we fragmencie tekstu.
- Powiedzcie, które stwierdzenia uczestników spotkania są dla was najbardziej przekonujące, a które – najbardziej poruszające.

2. Znajdź pytania, które zadawał Christopher Phillips swoim rozmówcom. Uzupełnij je przynajmniej jednym pytaniem, które warto zadać w dyskusji o tym, czym jest dom.

3. Zgromadź **synonimy** (wyrazy i wyrażenia), którymi można zastąpić w wypowiedzi rzeczownik *dom*. Listę uporządkuj alfabetycznie. W razie potrzeby skorzystaj z odpowiedniego słownika.

4. Odszukajcie w dostępnych źródłach (np. w internecie) przysłowia o domu. Zorganizujcie klasowy konkurs: niech każdy z was (za pomocą rysunku lub pantomimy) przedstawi przynajmniej jedno z nich do odgadnięcia przez resztę klasy.

5. Wybierz jednego z uczestników spotkania, wejdź w jego rolę i zredaguj kartkę z pamiętnika, opowiadając historię swojego życia.

6. Powiedz, czy warto organizować spotkania podobne do tych z cyklu Sokrates Café. Swoją odpowiedź uzasadnij co najmniej dwoma argumentami.

7. Spróbujcie zorganizować klasowe Sokrates Café. W tym celu opracujcie w grupach tematy do przedyskutowania, następnie wybierzcie jeden, który najbardziej was zainteresował, przeprowadźcie dyskusję. Najciekawsze wnioski zapiszcie w zeszytach.

Synonimy – wyrazy o podobnym lub takim samym znaczeniu. Możesz nimi zastępować w tekście słowa, których powtarzania chcesz uniknąć. Znajdziesz je w słowniku synonimów lub słowniku wyrazów bliskoznacznych.

Rzeczownik *dom* jest częścią nazwy wielu instytucji. Są wśród nich takie, które służą pomocą osobom potrzebującym wsparcia. Ludzie udają się do nich, aby na przykład – jak bohaterowie tekstu Christophera Phillipsa – spędzić tam spokojną starość. Do innych trafiają, by w ogóle przeżyć czy uporać się ze swoimi problemami. Poszukaj w internecie informacji o domach, które ludziom służą wsparciem. Sporządź ich listę, zawierającą także dane adresowe i kontaktowe.

1.3 Zaśpiewali o domu (sielanka, recenzja, dedykacja)

Podejmij temat

- Powiedz, jakie skojarzenia przychodzą ci na myśl w związku ze słowem *sielanka*.
- Przeczytaj, co o sielance napisano w słowniku języka polskiego.
sielanka
 - «niczym niezmacone, pogodne, spokojne i bez troskie życie»
 - «utwór poetycki przedstawiający w sposób wyidealizowany uroki życia wiejskiego»Powiedz, do którego znaczenia odnoszą się twoje skojarzenia.
- Przeczytaj wiersz *Sielanka o domu* (możesz też posłuchać piosenki pod tym tytułem w wykonaniu zespołu Wolna Grupa Bukowina). Zastanów się, w którym ze znaczeń autor tekstu użył rzeczownika *sielanka* w tytule.

Wojciech Bellon (1952–1985) – polski pieśniarz, poeta, kompozytor, założyciel zespołu Wolna Grupa Bukowina.

Wacław Juszczyszyn (ur. 1950) – polski gitarzysta, wokalista, kompozytor.

Sielanka o domu

słowa: Wojciech Bellon, muzyka: Wacław Juszczyszyn

A jeśli dom będę miał,
To będzie bukowy koniecznie,
Pachnący i słoneczny.
Wieczorem usiądę – wiatr gra,
A zegar na ścianie gwarzy.
Dobrze się idzie panie zegarze,
Tik tak, tik tak, tik tak.
Świeca skwierczy i mruga przewrotnie,
Więc puszczam oko do niej,
Dobry humor dziś pani ma.

Ref.
Szukam, szukania mi trzeba,
Domu gitarą i piórem,
A góry nade mną jak niebo,
A niebo nade mną jak góry.

Gdy głosy usłyszę u drzwi
Czyjekolwiek, wejdźcie, poproszę
Jestem zbieraczem głosów,
A dom mój bardzo lubi, gdy
Śmiech ściany mu rozjaśnia
I gęźby¹ lubi pieśni,

¹ gęźba – akompaniament muzyczny do śpiewu lub recytacji; dawniej również granie, śpiewanie

Wpadnijcie na parę chwil
Kiedy los was zawiedzie w te strony,
Bo dom mój otworem stoi

Dla takich jak wy.
Zaproszę dzień i noc,
Zaproszę cztery wiatry.
Dla wszystkich drzwi otwarte,
Ktoś poda pierwszy ton,
Zagramy na góry koncert.
Buków porą pachnącą
Nasiąkną ściany grą,
A zmęczonym wędrownikom
Odpocząć pozwolą muzyką,
Bo taki będzie mój dom.

1. Wymieńcie się spostrzeżeniami na temat tytułu wiersza.

- a) Dlaczego autor użył w nim słowa *sielanka*?
- b) Jakie obrazy przyszły wam na myśl podczas czytania utworu?
Które z nich miały związek z tytułem?

2. W jaki sposób Wolna Grupa Bukowina buduje nastrój w swoim utworze?
Przedyskutujcie ten temat w parach, podzielcie się swoimi ustaleniami,
a następnie sformułujcie i zapiszcie wnioski (np. w formie punktów).

3. Scharakteryzuj podmiot liryczny w utworze *Sielanka o domu*.

- a) Zwróć uwagę na formy czasowników, ujawniające ten podmiot.
- b) Zastanów się, kim jest osoba mówiąca w wierszu – jakimi cechami osobowości się odznacza, co najbardziej ceni w życiu itp.

4. Jak rozumiesz słowa podmiotu lirycznego „Szukam, szukania mi trzeba”, zawarte w refrenie utworu? Zastanów się i powiedz, o jakim szukaniu jest tutaj mowa. Jaki charakter ma to szukanie?

5. Przeczytaj **recenzję** twórczości Wolnej Grupy Bukowina autorstwa dziennikarza Pawła Szeromskiego.

Powietrzne i jasne ballady o przyjaźni, potrzebie bycia razem, konieczności szukania w sobie lekarstwa na szarą codzienność, tęsknocie za bezkresem, wychodząc naprzeciw naturalnym, ludzkim pragnieniom, stały się kultowymi pieśniami szlaku, dla wielu anonimowymi. Stworzyły hasło wywoławcze „Kraina Łagodności”. Fenomenem jest, że popularność tę zdobyły przy znikomym udziale mediów, jeszcze przed wydaniem płyt i kaset – spontanicznie – przez przekaz ustny, przepisywanie tekstów i chwytów gitarowych, niskonakładowe śpiewniki, amatorskie nagrania koncertowe. Wydaje się, że te pieśni były zawsze, jak pozornie nieważne, w mech odziane górskie kamienie. Pozostaną, dopóki w nas trwać będzie sad.

Ciekawie!

Wolna Grupa Bukowina – zespół muzyczny założony w 1970 r. w Busku-Zdroju przez Wojtkę Bellonę, ucznia miejscowego LO, wykonujący utwory m.in. z nurtu poezji śpiewanej; zadebiutował w 1971 r. na IV Giełdzie Piosenki w Szklarskiej Porębie; skład: Wojciech Bellon – lider zespołu (do momentu tragicznej śmierci w 1985 r.), autor większości ballad, Grażyna Kulawik (Zajączek) – wokalistka, Wojciech Jarociński – wokalista, gitarzysta, autor tekstów, wprowadził do repertuaru poezję Adama Ziemiańskiego, Wacław Juszczyński – wokalista i kompozytor, Robert Szydło – basista; kariera: liczne nagrody na festiwalach piosenki studenckiej, przeglądach piosenkarских; występy na Krajowym Festiwalu Piosenki Polskiej w Opolu.

Członkowie Wolnej Grupy Bukowina przy ławeczce Wojciecha Bellona w Busku-Zdroju

Recenzja – fachowe, krytyczne omówienie i ocena np. dzieła literackiego, spektaklu teatralnego, filmu itp.

Dedykacja – krótki tekst umieszczony na początku książki, na fotografii itp., informujący o tym, kto komu ją podarował lub poświęcił; często dedykację wzbogaca się jakimś pomysłowym zdaniem, ciekawą myślą, niekiedy dowcipnie sformułowaną, także życzeniami itp.

6. Jakie cechy twórczości zespołu wymienia Paweł Szeromski? Czy odnajdujesz je w utworze *Sielanka o domu*? Uzasadnij swoją odpowiedź cytataми z wiersza.
7. Paweł Szeromski napisał o pieśniach Wolnej Grupy Bukowiny: „Pozostanę, dopóki w nas trwać będzie sad”. Wyjaśnij, jak rozumiesz tę przenośnię.
8. Przeczytaj **dedykację**, którą muzycy Wolnej Grupy Bukowiny napisali dla młodzieży podczas koncertu w Kielcach.

KIELCE 19.01.2002

ZIOZYMY WASH
 ABOŚCIE SZUKALI
 TAKIEGO DOMU JAK TEN
 Z „SIELANKI”
 WOLNA GRUPA
 BUKOWINA
 WSTĘP J. Szeromski
 Książka Ukienik
 Wojciech Jawociński
 Piotr Szyba

- a) Wskaż najważniejsze elementy powyższej dedykacji. Do czego nawiązali w niej muzycy?
- b) Wybierz z podręcznika jeden utwór i zadedykuj go jakiejś osobie. Postaraj się, by twoja dedykacja była nieszablonowa, aby „pasowała” nie tylko do utworu, ale – przede wszystkim – do adresata!

Napisz – prozą lub wierszem – swoją *Sielankę o domu*. Zaczynij od słów: „A jeśli dom będę miała/miał...”.

Jakich wykonawców poezji śpiewanej znasz i lubisz słuchać? Przygotuj dla klasy prezentację multimedialną na ten temat.

1.4 Dom ogólnie i szczegółowo (treść i zakres wyrazu, wyrazy o znaczeniu ogólnym i szczegółowym)

Podejmij temat

Przedstawiony dom opisz z punktu widzenia kogoś, kto:

- a) tylko krótko na niego spojrzął i nie zauważył wielu szczegółów,
- b) przedstawia go osobie zainteresowanej kupnem.

Pomoc

składa się; jest wykonany, zbudowany; ma; element; część; detal

- Przeczytaj fragment książki Stefana Żeromskiego pt. *Przedwiośnie*. Zwróć uwagę na opis wyglądu przedstawionych tam domów.

Stefan Żeromski *Przedwiośnie*

(fragment)

– [...] Cały szklany parterowy dom, ze ścianami ściśle dopasowanymi z belek, które się składa na wieniec¹, a spaja w ciągu godziny, z podłogą, sufitem i dachem z tafel² [...]. W domach tego typu, wiejskich, czyli, jak się dawniej mówiło, chłopskich, nie ma pieców. Gorąca woda w zimie idzie dokoła ścian, wewnątrz belek, obiegając każdy pokój. Pod sufitem pracują szklane wentylatory normujące pożądane ciepło i wprowadzające do wnętrza zawsze świeże powietrze.

– W lecie musi być w takim domeczku niczym w Baku³ na rynku podczas kanikuły⁴.

– Mylisz się, niewierny! Tymi samymi wewnętrznymi rurami idzie w lecie woda zimna obiegająca każdy pokój. Woda ochładza ściany, wskutek czego jest w takim domku podczas największego upału jak w bakińskiej naszej piwnicy, tylko bez jej zgnilizny i odoru. Taż wodą zmywa się stale szklane podłogi, ściany i sufity, szerząc chłód i czystość. Nawet nie wymaga ci to żadnej pracy specjalnej, gdyż rury odprowadzające zużyłą wodę i wszelką

Stefan Żeromski (1864–1925) – pisarz, kandydat do literackiej Nagrody Nobla. Aktywny patriota i społecznik. Twórca powieści (*Syzyfowe prace*, *Przedwiośnie*, *Ludzie bezdomni*), opowiadań i nowel (*Rozdziobią nas kruki, wrony...*, *Doktor Piotr*, *Siłaczka*), dramatów, *Dzienników*, licznych tekstów publicystycznych.

¹ wieniec – element konstrukcji domu, ma ogromne znaczenie dla stabilności budynku

² z tafel – ze szklanych tafli, czyli płyt

³ Baku – stolica i największe miasto Azerbejdżanu, port nad Morzem Kaspijskim

⁴ kanikuła – okres letnich upałów

⁵ kloaka – część kanalizacji; ściek, kanał ściekowy

Ciekawe!

W miejscowości Ciekoty w województwie świętokrzyskim, w miejscu dawnego dworu, w którym spędził dzieciństwo Stefan Żeromski, powstało w 2010 r. Centrum Edukacyjne. W jego skład wchodzi dwa obiekty: Dworek Stefana Żeromskiego (budynek muzeum, przypominający dwór szlachecki z końca XIX w.) oraz Szklany Dom – ośrodek kultury, w którym znajdują się pomieszczenia służące organizacji wystaw czasowych i zajęć edukacyjnych, a także m.in. sala widowiskowa i pokoje gościnne.

nieczystość uchodzą do szklanych kloak⁵, wkopanych opodal w ziemię. [...] Bo te domy komponują artyści. Wielcy artyści. [...] Domy są kolorowe, zależnie od natury okolicy, od natchnienia artysty, ale i od upodobania mieszkańców. Są na tle okolic leśnych domy śnieżnie białe, w równinach – różowe, w pagórach – jasnozielone, z odcieniem fioletu, albo koloru nasturcji. Domy te są najwymyślniej, najfantastyczniej, najbogaciej zdobione, według wskazań artystów i upodobań nabywców, bo belkę ściany i taflę dachu można w stanie jej płynnym zabarwić, jak się żywnie podoba.

- Spróbujcie w grupach narysować dom opisany we fragmencie *Przedwiośnia* Stefana Żeromskiego. W tym celu ustalacie:
 - z czego był wykonany i jakie rozwiązania zastosowano, aby ułatwić życie mieszkańców,
 - w jaki sposób zadbano o estetykę, czyli piękno domu.
- Napiszcie krótki tekst, w którym zachęćcie do kupna jednego ze szklanych domów pomysłu bohatera słynnej książki S. Żeromskiego. Spróbujcie wymyślić jednowyrazową nazwę, która precyzyjnie oddałaby charakter takiego domu.
- Przeanalizuj podane niżej pary wyrazów i powiedz, jakie dostrzegasz różnice w ich znaczeniu.

miejsce	dom
budynek	pałac
planeta	Ziemia

Aby poprawnie zbudować wypowiedź, należy między innymi używać wyrazów we właściwym znaczeniu. Każdy wyraz ma pewien zakres znaczeniowy oraz określoną treść.

Zakres wyrazu – zbiór wszystkich obiektów (np. osób, rzeczy, zjawisk) nazywanych tym wyrazem.

Treść wyrazu – cechy charakterystyczne dla danego obiektu, pozwalające odróżnić go od innych.

Wyrazy o ubogiej treści mają szeroki zakres – są to **wyrazy o znaczeniu ogólnym**, np. wyraz *zwierzę* oznacza zbiór istot żywych o pewnych wspólnych cechach, nie wiemy jednak dokładnie, o jakie zwierzę chodzi. Natomiast wyrazy o bogatej treści mają wąski zakres – są to **wyrazy o znaczeniu szczegółowym**, np. wyraz *kot* oznacza zwierzę, któremu przypiszemy konkretne cechy gatunkowe (jego zakres jest węższy – obejmuje tylko te zwierzęta, które nazywamy kotami).

- Powiedz, które wyrazy z zadania 3 mają znaczenie ogólne, a które szczegółowe.

5. Przyporządkuj podane wyrazy do odpowiednich rubryk tabeli.
wierzba, spodnie, deser, drzewo, tort, roślina, ubiór, dzinsy, ciasto

Wyrazy o najbogatszej treści			
Wyrazy o uboższej treści			
Wyrazy o najuboższej treści			

6. Grupy podanych rzeczowników zastąp wyrazami o znaczeniu ogólniejszym.
Wzór: *dom, pałac, stodoła, willa, zamek – budynek*

spodnie, kurtka, sukienka –	skrzypce, gitara, puzon –
talerz, szklanka, misa –	miłość, zazdrość, nienawiść –

7. Co odróżnia znaczeniowo wyrazy z grupy *mebel służący do siedzenia*?
Dokończ w zeszycie krótkie definicje podanych wyrazów, biorąc pod uwagę wskazane cechy (składniki znaczenia).

krzesło – mebel do siedzenia	taboret – mebel do siedzenia
kanapa – mebel do siedzenia	fotel – mebel do siedzenia

cechy: z oparciem, na nogach, dla jednej osoby, z poręczami, dla dwóch osób, bez oparcia

8. Opisz współczesny dom. Zaczynij od wyrazów o znaczeniu ogólnym, a następnie uzupełnij opis wyrazami o znaczeniu szczegółowym.
9. Przeczytaj zdania tak, aby w pustych miejscach wystąpiły wyrazy o znaczeniu ogólnym.

Prawdziwki, maślaki i kurki rosły przy drodze. nie nadawały się jednak do spożycia ze względu na dużą zawartość ołowiu.
Do sklepu przywieziono różne Wodę mineralną i soki już wyładowano, a oranżad jeszcze nie.
W kantorze skupowano dolary, funty, euro. Za te płacono tu najwięcej.

Ciekawe!

Zakresy dwóch wyrazów mogą być identyczne (np. *żona – małżonka*), mogą się częściowo pokrywać (np. *skrzypce – instrument*; nie każdy instrument to skrzypce, wyraz skrzypce ma więc węższy zakres) lub całkowicie się od siebie różnić (np. *żona i skrzypce*).

Pomoc

dom, budynek, mieszkanie, pomieszczenie, piętro, schody, winda, pokój, sypialnia, pokój kąpielowy, łazienka, kuchnia, garderoba, okno, szyba, roleta, wystrój okien, zasłona, żaluzja, firanka, oświetlenie, lampa, żyrandol, kinkiet, meble, kanapa, sofa, łóżko, stół, fotel, sprzęt elektryczny, zmywarka, pralka

Więcej o języku

Gdzie postawić przecinek?

Wyliczając wyrazy o znaczeniu ogólnym i szczegółowym, stosuj poprawnie przecinki!

Oddzielaj przecinkiem:

- a) jednorodne części zdania połączone bezspójnikowo, np. podmioty, dopełnienia, przydawki, np. *Marek, Jacek, Edek stoją w kolejce po bilety,*
- b) powtarzane człony zdania, np. *Przed nami jest jeszcze wiele, wiele kilometrów,*
- c) człony zdania połączone spójnikami typu *a, ale, lecz, czyli,* np. *Mam to kupić, ale za co?,*
- d) człony pełniące tę samą funkcję w zdaniu, oddzielone identycznymi spójnikami, np. *I on, i ona nie mają racji,*
- e) z obu stron – wyrazy i wyrażenia oznaczające stosunek mówiącego do treści wypowiedzi, np. *bynajmniej, istotnie, faktycznie, oczywiście, owszem, przeciwnie,* jeśli są wyraźnie odczuwane jako wtrącone, np. *Nie mam, niestety, ani grosza przy sobie,*
- f) człony wyliczenia wskazującego na miejsce zamieszkania, np. *Alina Nowak, Konin, ul. Mikołaja Kopernika 23a, 6. piętro,*
- g) uzupełnienia wypowiedzi (dopowiedzenia), np. *Lubi słuchać muzyki, szczególnie klasycznej i poezji śpiewanej,*
- h) porównanie zawierające spójnik – *zarówno, jak i,* np. *Dobry efekt uzyskamy zarówno z pomidorem, jak i z przecierem pomidorowym.*

Ciekawe!

Położenie przecinków w zdaniu jest bardzo istotne. Gdy znajdą się w niewłaściwym miejscu, mogą zmienić sens wypowiedzi. Przeczytaj poniższe zdanie zgodnie z zapisaną interpunkcją.

Na korytarzu stał Karol na głowie, miał czapkę z daszkiem na nogach, sportowe buty, ze sznurówkami w zębach, ołów w oczach, tlił się smutek.

Czy przecinki są w dobrych miejscach?

- 10.** Przepisz do zeszytu podane zdania pojedyncze, wstawiając przecinki zgodnie z podanymi wyżej regułami.

Podaj owoce warzywa cukier i wodę.
Zapowiadał się pochmurny deszczowy i zimny dzień.
Tysiące tysiące ludzi zgromadziło się na placu.
Pokonasz go prawdą a nie kłamstwem.
To nie on lecz ty zrobisz prezent.
Pojedziecie i samochodem i pociągiem.
Wygra albo Maciek albo Marek.

- 11.** Wyjaśnij, co oznaczają podane wyrażenia i ułóż z nimi zdania. Zwróć uwagę na interpunkcję.

ni stąd, ni zowąd

ani be, ani me

ni pies, ni wydra

ni to, ni sio

ni z tego, ni z owego

ni mniej, ni więcej

chcąc nie chcąc

rad nierad

ani mru-mru

1.5 Modlitwa o dom (fraszka, puenta, apostrofa, modlitwa, rym)

Podejmij temat

- W jakich znaczeniach (dosłownym i przerośnym) używa się rzeczownika *dom*? Posługując się własnymi skojarzeniami oraz dostępnymi źródłami wiedzy, opracujcie w zeszytach i na tablicy mapkę myśli na temat domu.
- Porozmawiajcie o wymiarze duchowym i materialnym domu. Opiszcie dom jako miejsce do życia i jako budowlę.
- Przeczytaj wiersz Jana Kochanowskiego pt. *Na dom w Czarnolesie*. Zwróć uwagę, w jaki sposób autor przedstawia własną wizję idealnego domu.

Opisz wygląd dworu, w którym obecnie mieści się Muzeum Jana Kochanowskiego.

Muzeum Jana Kochanowskiego w Czarnolesie

Jan Kochanowski **Na dom w Czarnolesie**

Panie, to moja praca, a zdarzenie¹ Twoje;
Raczysz błogosławieństwo dać do końca swoje!²
Inszy niechaj pałace marmórowe³ mają
I szczerym złotogłowiem⁴ ściany obijają,
Ja, Panie, niechaj mieszkam w tym gniaździe ojczystym,
A Ty mię zdrowiem opatrz i sumnieniem czystym,
Pożywieniem⁵ ućciwym, ludzką życzliwością,
Obyczajmi znośnymi, nieprzykrą starością.

¹ zdarzenie – dar, błogosławieństwo

² Raczysz błogosławieństwo dać do końca swoje! – Racz (raczysz – właściwie: raczyż, co oznacza: racz, obys raczył) obdarzać nas błogosławieństwem przez całe nasze życie!

³ marmórowe – dziś: marmurowe

⁴ złotogłów – ozdobna tkanina

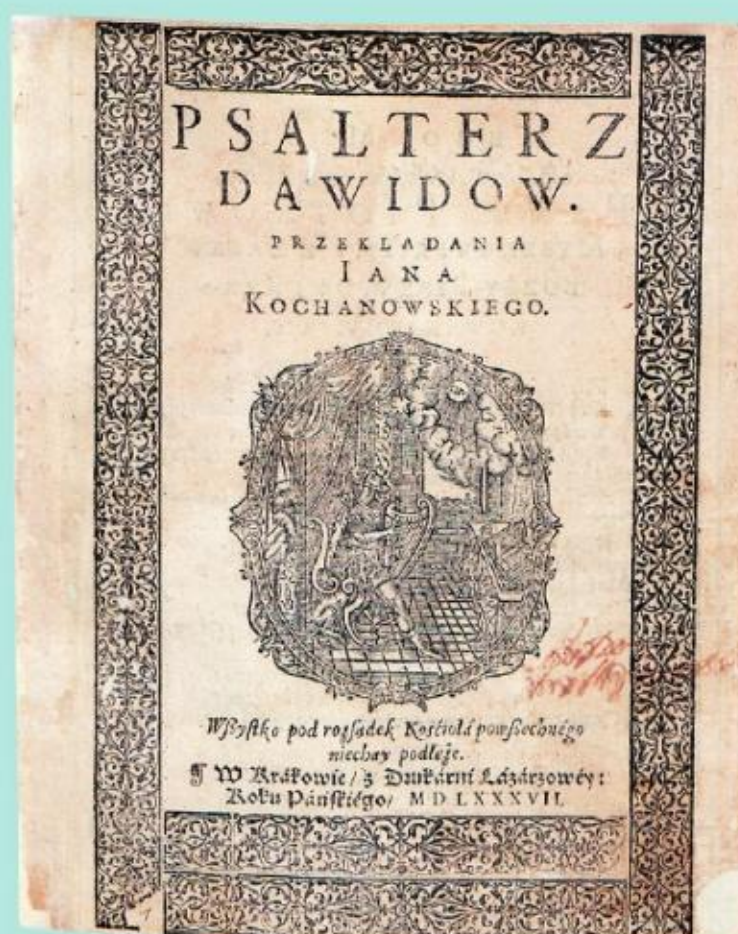
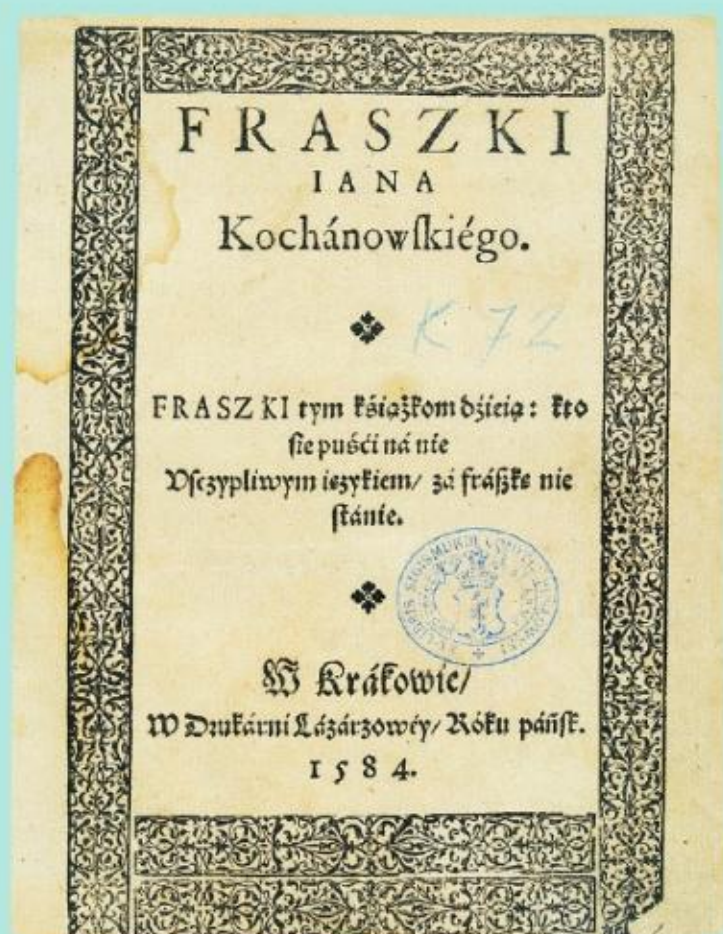
⁵ pożywieniem – środkami do życia

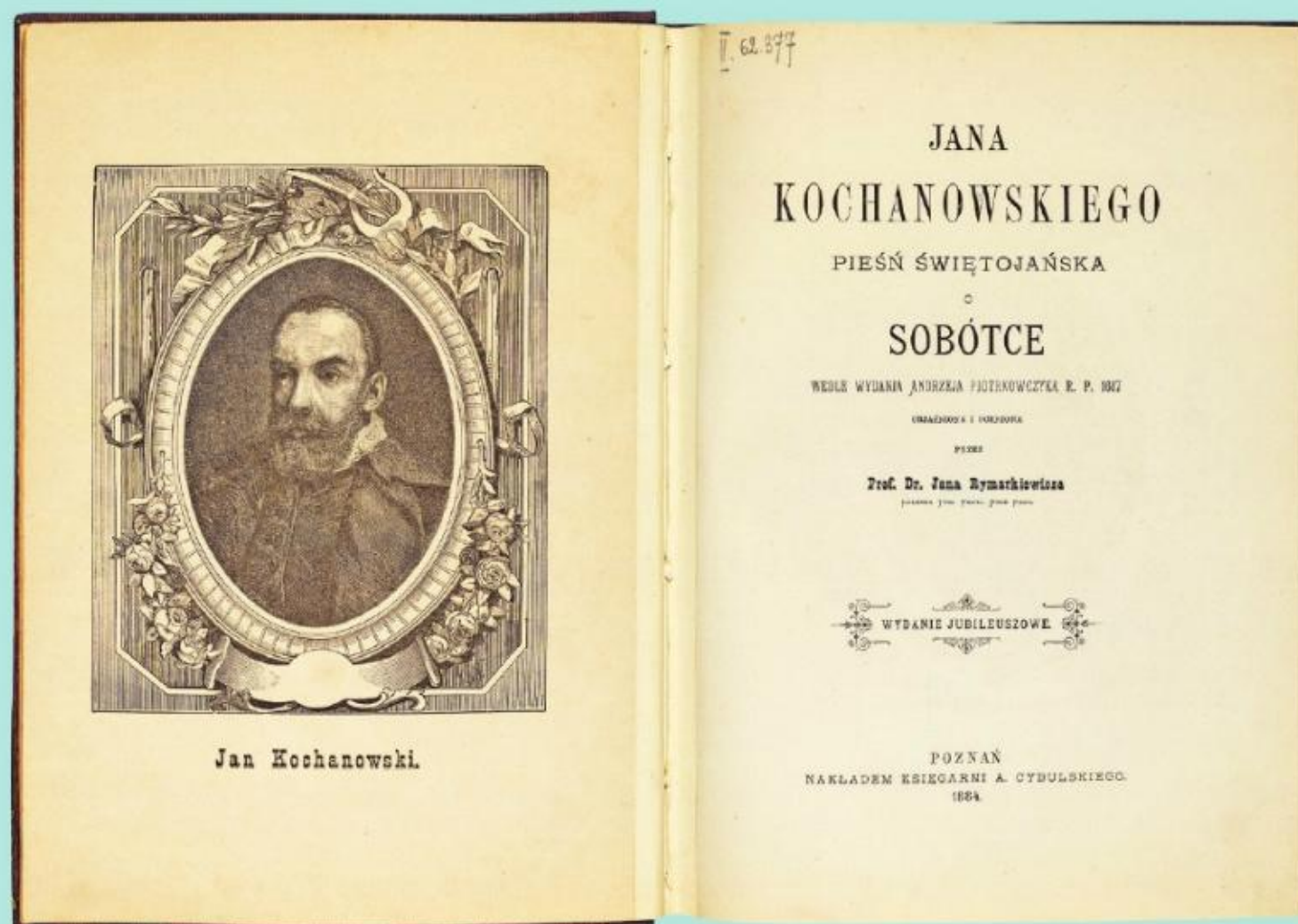
Więcej na temat

Polski poeta doctus

Jan Kochanowski (1530–1584) – najwybitniejszy poeta polski XVI wieku. Był wszechstronnie wykształcony (studiował w Akademii Krakowskiej, potem w Królewcu i Padwie), znał języki klasyczne i czerpał z wzorów literatury antycznej, dlatego zyskał zaszczytne miano *poeta doctus* (czyt. doktus), czyli poeta uczony. Dworzanin i sekretarz króla Zygmunta Augusta, przyjaciel wielu wybitnych magnatów, artystów i polityków. W wieku dojrzałym zamieszkał w Czarnolesie na ziemi radomskiej. Tworzył poezję łacińską, ale znacznie bogatszy jest jego dorobek poetycki w języku polskim: pieśni, fraszki, tragedia *Odprawa posłów greckich*, treny (napisane po śmierci córki Urszuli). Autor przekładu *Psałterza Dawidowego*.

Na zdjęciach widnieją strony tytułowe dzieł Jana Kochanowskiego wydanych drukiem w języku polskim. Są to (od lewej): *Fraszki* (1584), *Psałterz Dawidów* (1587), *Wróżki* (1587) opublikowane w Krakowie w Drukarni Łazarzowej oraz (na dole) *Pieśń świętojańska o Sobótce* (1884) wydana nakładem Księgarni A. Cybulskiego w Poznaniu. Obejrzyj je dokładnie i powiedz, czym się charakteryzują. Jakie dostrzegasz różnice w wydaniach pochodzących z różnych okresów?

1. Omówcie wartości ważne dla podmiotu lirycznego. Powiedzcie też, na czym mu nie zależy.
2. Utwór *Na dom w Czarnolesie* nazywany jest **fraszką filozoficzną**.
 - a) Określ problemy poruszone w tekście.
 - b) Powiedz, co symbolizuje w utworze dom, czego jest metaforą.
 - c) Ustal, jaki pomysł wykorzystał poeta do przedstawienia swojej wizji idealnego domu. Wskaż w wierszu **apostrofe** i powiedz, do kogo oraz w jakiej formie zwraca się podmiot liryczny.
 - d) Udowodnij, że utwór Jana Kochanowskiego to fraszka filozoficzna.
3. Czy ludzie żyjący w różnych epokach mogą pragnąć tego samego, by być szczęśliwi? Rozważcie to zagadnienie, wykonując kolejne zadania:
 - a) Przedstawcie własną listę wartości pozwalających osiągnąć szczęście.
 - b) Wypiszcie dążenia i cele, które mogą być przeszkodą w poczuciu pełnego zadowolenia z życia.
 - c) Porównajcie wartości ważne dla współczesnej młodzieży z tymi, które najbardziej cenił poeta.
 - d) Sformułujcie wniosek – postarajcie się, aby miał formę rymowanego dwuwiersza.
4. Przeanalizuj budowę fraszki Jana Kochanowskiego.
 - a) Z ilu zwrotek i wersów się składa?
 - b) Ile sylab jest w każdym wersie?
 - c) Czy i jakie **rymy** występują? Jaki jest ich układ?
 - d) Na podstawie analizy odpowiedz na pytanie: Czy fraszka została napisana wierszem regularnym, czy nieregularnym?

Rymy – brzmieniowa zgodność zakończeń wyrazów występująca w określonym miejscu w wersie. Na ogół pojawiają się na końcu wersów (rym zewnętrzny), mogą też występować w środku wersu (rym wewnętrzny).

Ze względu na ich związek z akcentowaniem wyrazów wyróżniamy:

- a) **rymy żeńskie** – oparte na akcencie na 2. sylabę od końca – rymowane wyrazy mają co najmniej dwie sylaby, np. *kamieni – zmieni*,
- b) **rymy męskie** – są jednosylabowe, np. *dom – grom* (na nie zwykle pada akcent).

Ze względu na stopień podobieństwa rymowanych sylab wyróżniamy:

- a) **rymy dokładne** – np. *burza – róża*,
- b) **rymy niedokładne** – np. *plama – trawa* (to tzw. **asonanse** – rymy oparte na podobieństwie samogłosek), *warg – wróg* (to tzw. **konsonanse** – rymy oparte na podobieństwie spółgłosek);

Ze względu na układ rymów w wierszu wyróżniamy:

- a) rymy **regularne**: parzyste (aabb), krzyżowe/przeplatane (abab), okalające (abba),
- b) rymy **nieregularne** – nie podlegają stałemu układowi.

5. Przeczytaj informację dotyczącą **modlitwy** i zastanów się, czy fraszka Jana Kochanowskiego ma jej cechy. Jakie elementy w niej dominują – skruchy, pochwały, dziękczynienia, błagania?

Fraszka – krótki, wierszowany utwór poetycki, często o charakterze humorystycznym, może zawierać filozoficzne uogólnienie lub moralne pouczenie. Fraszka zwykle kończy się **puentą**, czyli celnym, a nawet zaskakującym podsumowaniem.

Apostrofa – środek stylistyczny polegający na bezpośrednim i podniosłym w tonie zwrocie do adresata: osoby, idei, zjawiska lub przedmiotu.

Ciekawe!

30 czerwca 2019 r. świat czytał dzieło polskiego poety doctusa – Jana Kochanowskiego. W sześciu miejscach – w Warszawie, Londynie, Nowym Jorku, Los Angeles, Madrycie i w Atenach – odbyła się sceniczna prezentacja *Odprawy posłów greckich* przygotowana przez międzynarodowy zespół aktorów. Tekst nowatorskiego pod względem zastosowanych przez poetę rozwiązań teatralnych dzieła powstałego w XVI w. wybrzmiał tego dnia w pięciu językach – polskim, greckim, hiszpańskim oraz w dwóch wersjach języka angielskiego – XVI-wiecznej, wiernej epoce poety, i współczesnej amerykańskiej.

Modlitwa – wyznanie wiary, dziękczynienie, prośba albo skrucha skierowana do Boga, bóstwa lub świętych.

1.6 Natura to też dom (archaizm, środki poetyckie)

Podejmij temat

Archaizm – wyraz przestarzały, współcześnie nieużywany lub używany w innej formie lub znaczeniu.

- Porozmawiajcie o zaletach i zagrożeniach natury jako miejsca życia – metaforycznego domu – dla współczesnego człowieka.
- W XVI-wiecznych utworach występowało wiele wyrazów w innej formie oraz znaczeniu niż współcześnie. Opracuj w zeszycie poniższą tabelkę.

dojdzie – dosięgnie; nawyssze – najwyżej; zawždy – zawsze; ptacy – ptaki; słowicy – słowiki; szpacy – szpaki; narzekają – w znaczeniu: śpiewają, kwilą; szlachci – uszlachetnia, udoskonala, ozdabia; snadnie – łatwo, bez wysiłku; odpoczni – odpocznij; napłodniejszy – najpłodniejszy, najobfitszy; łacno – łatwo

Archaizm		
dziś już nie istnieje w polszczyźnie	istnieje w zmienionej postaci	obecnie ma inne znaczenie

- Podczas czytania utworu Jana Kochanowskiego pt. *Na lipę* zwróć uwagę, kim jest osoba mówiąca i o czym przekonuje odbiorcę.

¹ hesperyskim – hesperyjskim, w ogrodzie Hesperyd, czyli greckich nimf Zachodzącego Słońca, w którym rosły jabłonie rodzące złote jabłka

Jan Kochanowski pod ulubioną lipą – rycina Henryka Pillatiego (1864)

Jan Kochanowski Na lipę

Gościu, siadź pod mym liściem, a odpoczni sobie!
Nie dojdzie cię tu słońce, przyrzekam ja tobie,
Choć się nawysszej wzbije, a proste promienie
Ściągną pod swoje drzewa rozstrzelane cienie.
Tu zawždy chłodne wiatry z pola zawiewają,
Tu słowicy, tu szpacy wdzięcznie narzekają.
Z mego wonnego kwiatu pracowite pszczoły
Biorą miód, który potym szlachci pańskie stoły.
A ja swym cichym szeptem sprawić umiem snadnie,
Że człowiekowi łacno słodki sen przypadnie.
Jabłek wprowadzie nie rodzę, lecz mię pan tak kładzie
Jako szczep napłodniejszy w hesperyskim¹ sadzie.

1. Scharakteryzuj podmiot liryczny w utworze Jana Kochanowskiego. Powiedz, jakim środkiem poetyckim posłużył się twórca, aby go stworzyć.

2. Wymieńcie inne środki poetyckie zastosowane w utworze oraz określcie ich funkcje w tekście. Opracujcie w zeszycie tabelkę.

Środek poetycki	Cytat	Funkcja

Jaki obraz natury uzyskał w wierszu Jan Kochanowski? Porozmawiajcie o jej znaczeniu dla XVI-wiecznego twórcy.

3. Przypomnijcie cechy fraszki i w grupach ustalcie, czy utwór *Na lipę* można włączyć do zbioru fraszek.
4. Zastanówcie się, jaki styl życia proponuje ludziom Jan Kochanowski.
- a) Weźcie pod uwagę poznane fraszki, także znany wam z młodszej klasy utwór pt. *Na zdrowie*.
- b) Zapiszcie w punktach kilka zasad postępowania, które byłyby zgodne z propozycjami autora fraszek.
5. Przeanalizuj samodzielnie budowę utworu *Na lipę*. Wskaż podobieństwa i różnice z fraszką *Na dom w Czarnolesie*.
6. Przeczytaj fragmenty *Pieśni świętojańskiej o Sobótce* Jana Kochanowskiego. Zwróć uwagę, gdzie mieszka przedstawiony w utworze człowiek.

Jemu sady obradzają,
Jemu pszczoły miód dawają;
Nań¹ przychodzi z owiec wełna
I zagroda jagniąt pełna. [...]

On łąki, on pola kosi,
A do gumna² wszystko nosi. [...]

W rzece ma gęste wężerze³,
Czasem wędą⁴ ryby bierze;
A rozliczni ptacy wkoło
Ozywają się wesóło. [...]

Dzień tu⁵, ale jasne zorze
Zapadłyby znowu w morze,
Niżby mój głos wyrzekł wszytki
Wieśne wczasy⁶ i pożytki.

- a) Powiedz, jakie zalety ma to miejsce.
- b) Spróbuj wyliczyć jeszcze inne „wczasy i pożytki” opisanego w utworze miejsca.

7. Podyskutujcie na temat: „Natura to także dom dla człowieka – to tylko metafora czy sformułowanie dosłowne?”. Wskażcie argumenty za lub przeciw, zajmijcie stanowisko końcowe poprzez głosowanie.

Ciekawie!

To Jan Kochanowski wprowadził do polskiej literatury nazwę fraszka (z wł. frasca – gałązka, drobiazg, bagatela, błahostka). Poeta pisał fraszki przez całe życie, a zachowało się ich ok. 485.

Ciekawie!

Pieśń świętojańska o Sobótce to cykl 12 pieśni Jana Kochanowskiego. Tytuł nawiązuje do słowiańskiego święta sobótki, obchodzonego w czasie najkrótszej nocy w roku (ok. 21–22 czerwca) oraz wprowadzonego na to miejsce święta chrześcijańskiego – wigilii św. Jana Chrzciciela (noc z 23 na 24 czerwca).

¹ nań – na niego, tu: dla niego

² gumno – tu: stodoła, budynek gospodarczy

³ wężerz – rodzaj sieci rybackiej

⁴ węda – wędka, zwłaszcza duża

⁵ tu – teraz

⁶ wieśne wczasy – wiejskie wygody

Jakie drzewa oprócz lipy stały się słynne dzięki literaturze polskiej lub światowej? Odszukaj na ten temat informacje np. w internecie i zredaguj notatkę w zeszycie.

Domy rodzinne polskich noblistów z dziedziny literatury

Dom to miejsce dające poczucie bezpieczeństwa i bliskości kochanych osób, miejsce, do którego się wraca choćby tylko pamięcią, miejsce, w którym wszystko się zaczyna... Według niemieckiej pisarki Kerstin Gier „dom jest tam, gdzie twoje książki”. Być może właśnie tak powiedzieliby o swoich domach polscy nobliści z dziedziny literatury. Zobaczcie, jak wyglądały miejsca, w których przyszli na świat i spędzili dzieciństwo.

Pisarz urodził się i dziesięć pierwszych lat życia spędził w Woli Okrzejskiej, w oficynie zespołu dworskiego. Obecnie w domu rodzinnym pisarza znajduje się muzeum poświęcone jego życiu i twórczości.

Henryk Sienkiewicz w 1905 roku jako pierwszy polski pisarz został wyróżniony Nagrodą Nobla za całokształt twórczości literackiej.

Władysław Reymont w 1924 roku otrzymał Nagrodę Nobla za swoją powieść pt. *Chłopi*, nazywaną również epepeją chłopską.

W Kobielach Wielkich, w miejscu, gdzie stał dom Władysława Reymonta, dziś znajdziemy jedynie obelisk upamiętniający pisarza.

Czesław Miłosz w 1980 roku otrzymał Nagrodę Nobla za całokształt twórczości pisarskiej, w szczególności za przenikliwość w opisie człowieka, który zmuszony jest do życia w świecie pełnym konfliktów.

Rodzinny dom pisarza stoi do dziś w Szetejniai (obecnie na terenie Litwy), wiosce, która w czasie obchodów stulecia narodzin sławnego poety, w 2011 roku, liczyła... 31 mieszkańców.

Wisława Szymborska

w 1996 roku została wyróżniona Nagrodą Nobla z dziedziny literatury za swoją poezję. Była drugą Polką, po Marii Skłodowskiej-Curie, która otrzymała Nagrodę Nobla.

Dom na Prowencie, część Kórnik w Wielkopolsce, w którym urodziła się Wisława Szymborska.

Przyszła noblistka spędziła dzieciństwo w Krakowie, mieszkając z rodzicami na pierwszym piętrze kamienicy przy ul. Radziwiłłowskiej 29.

W 2019 roku Komitet Noblowski przyznał Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury za rok 2018 **Oldze Tokarczuk**. Polska noblistka urodziła się w Sulechowie w woj. lubuskim, a dorastała w Klenicy, miejscowości leżącej na terenie powiatu zielonogórskiego. Stamtąd przeniosła się wraz z rodzicami do Kietrza w województwie opolskim.

- Poszukajcie wiadomości na temat domów (budynków) szczególnie związanych z innymi znanymi ludźmi. Często znajdują się w nich muzea poświęcone tym osobom. Ustalcie, które z nich chcielibyście odwiedzić.

1.7 Ziemia – dom wszystkich ludzi (liryka, podmiot liryczny, adresat liryczny)

Podejmij temat

Przyjrzyj się zdjęciu kuli ziemskiej i powiedz, czym dla ciebie jest Ziemia.

● Ziemia to często metafora domu wszystkich ludzi na niej żyjących. Edward Stachura pisał w jednym ze swoich wierszy: „Dla wszystkich starczy miejsca pod wielkim dachem nieba”.

- Powiedzcie, jak rozumiecie te słowa.
- Zastanówcie się, czy wszyscy ludzie mają w rzeczywistości swoje miejsce „pod dachem nieba”.

● Podaj znane ci z doświadczenia oraz z przekazów medialnych przykłady faktów, zdarzeń i sytuacji, które świadczą o tym, że współczesny świat jest azylem dla ludzi reprezentujących różne narodowości, rasy, przekonania. A teraz druga strona medalu, czyli fakty, zdarzenia i sytuacje dowodzące nietolerancji wobec ludzi reprezentujących odmienne światopoglądy, nacje, wartości. Na pewno je znasz. Przywołaj kilka przykładów.

Takie kontrastowe zestawienie skłania do dyskusji. Porozmawiaj z kolegami i koleżankami. Do jakich wniosków doszliście?

● Przeczytaj wiersz Edwarda Stachury – uważnie, wers po wersie, starając się naszkicować w wyobraźni lub na papierze kolejne obrazy.

Edward Stachura (1937–1979) – poeta, prozaik, pieśniarz, tłumacz. Wiele podróżował, starał się żyć intensywnie. Jeden z krytyków nazwał jego twórczość „życiopisaniem”. Autor kilku cykli poetyckich oraz m.in. powieści *Siekierzada* albo *Zima leśnych ludzi*.

Edward Stachura

Edward Stachura

Introit¹

(Pieśń na wejście)

Chodź, człowieku, coś ci powiem
Chodźcie wszystkie stany
Kolorowi, biali, czarni
Chodźcie zwłaszcza wy, ludkowie
Przez na oścież bramy

¹ introit (łac.) – pieśń rozpoczynająca mszę w Kościele katolickim

Dla wszystkich starczy miejsca
Pod wielkim dachem nieba

Rozsiądźcie się na drogach
Na łąkach, na rozłogach²
Na polach, błoniach³ i wygonach⁴
W blasku słońca, w cieniu chmur

Rozsiądźcie się na niżu
Rozsiądźcie się na wyżu
Rozsiądźcie się na płaskowyżu
W blasku słońca, w cieniu chmur

Dla wszystkich starczy miejsca
Pod wielkim dachem nieba
Na ziemi, którą ja i ty też
Zamieniliśmy w morze łoż

² rozłóg – w stylu podniosłym: szeroko rozciągający się, otwarty obszar; pole

³ błonie – duży, otwarty teren, zwykle równinny, porośnięty trawami, służący zazwyczaj jako pastwisko; łąka

⁴ wygon – wspólne pastwisko mieszkańców jednej wsi

- Powiedz, jakie obrazy pojawiły się w twojej wyobraźni po lekturze kolejnych zwrotek wiersza Edwarda Stachury. Czy inni mieli podobne skojarzenia? Porozmawiajcie o tym.
- Ustal, kim może być nadawca, a kim adresat wypowiedzi z wiersza.
 - Odszukaj fragmenty utworu, w których ujawniają się nadawca i adresat.
 - Jakie relacje zachodzą między nadawcą wypowiedzi a jej adresatem? Nazwij je.
- Zastanówcie się, jaką rolę w wierszu odgrywa jego puenta.
 - Wskażcie miejsce jej wystąpienia.
 - Objaśnijcie ją najpierw w małych grupach, a potem na forum klasy przedstawcie swe propozycje.
- Potraktujcie ostatni dwuwiersz jako tezę postawioną w dyskusji klasowej. Sformułujcie, w zależności od własnych poglądów, popierające ją argumenty lub kontrargumenty na jej obalenie. Co przeważało: zgoda ze słowami podmiotu lirycznego czy sprzeciw wobec nich?
- Nazwij najważniejsze środki poetyckie w wierszu Edwarda Stachury. Które z nich pełnią kluczową rolę w przekazie poety?
- Przeczytaj uważnie definicję **liryki** zamieszczoną na marginesie.
 - Udowodnij, że wiersz Edwarda Stachury pt. *Introit* należy do utworów lirycznych.
 - Przypomnij sobie ustalenia na temat nadawcy (**podmiotu lirycznego**) i adresata (**adresata lirycznego**) z wiersza i powiedz, do jakiego typu liryki należy zaliczyć utwór.
- Na podstawie wiersza sformułuj odpowiedź na pytanie: „Kim jestem ja, człowiek?”. Czy jest to wizerunek optymistyczny?

Wysłuchaj utworu *Introit* ze słowami Edwarda Stachury w wykonaniu dwóch zespołów: Starego Dobrego Małżeństwa i Leniwca. Które wykonanie przypadło ci bardziej do gustu i dlaczego? Podziel się swoją opinią z koleżankami i kolegami z klasy.

Liryka – jeden z trzech rodzajów literackich (obok dramatu i epiki) obejmujący utwory, w których podmiot wypowiedzi (zwany **podmiotem lirycznym**) wyraża swoje uczucia, wrażenia i refleksje w sposób subiektywny, przy użyciu różnorodnych środków poetyckich. Ze względu na sposób istnienia podmiotu wyróżniamy lirykę bezpośrednią (podmiot jawny) i lirykę pośrednią (podmiot ukryty). Jeśli jest wyraźnie obecny adresat wypowiedzi (zwany **adresatem lirycznym**), mówimy o liryce zwrotu do adresata (lirycie apelu).

Podsumowanie działu 1

Czy pamiętasz?

fraszka puenta modlitwa apostrofa rym archaizm liryka podmiot liryczny adresat liryczny
synonim język ogólny gwara środowiskowa treść i zakres wyrazu wyrazy o znaczeniu ogólnym i szczegółowym

Przeczytaj zbiór przysłów Franciszka Karpińskiego i wykonaj w zeszycie związane z nim polecenia.

Franciszek Karpiński

Reguły dla gospodarzów domu

Przysłowie niesie: jaki pan i służy tacy.
Gospodarz ma dać przykład do cnoty i pracy.

Lenistwo traci, praca zyskuje ostrożna.
Nie odkładaj na jutro, co dziś zrobić można.

Dla każdej rzeczy miejsce naznaczyć należy,
Uważaj, czy każda rzecz na swem miejscu leży. [...]

Przewiduj, zapobiegaj, byś straty nie miewał;
Głupi mówi po szkodzie: „Jam się nie spodziewał!”
[...]

Masz się zawsze do robót gruntownych sposobić,
Nie dosyć to jest zrobić, ale dobrze zrobić.

Nie polegaj ze wszystkim na innych posłudze,
Ile można sam dojrzyj; ślepe oczy cudze. [...]

Dziś napraw, co potrzeba koniecznie naprawić;
Jutro może też praca w dwójnasób zabawić. [...]

Nie umiesz czego zrobić, lepiej szukać rady,
Niż ze szkodą popełnić w twej robocie wady. [...]

Gospodarz długo śpiący zrobi zbioru mało,
Spał dosyć, gdy siedm godzin spanie mu zabrało.

1. Określ, kim są nadawca i odbiorca w przysłowiach Franciszka Karpińskiego.
2. Które przysłowie najtrafniej oddaje treść „Reguł dla gospodarzów domu”? Wskaż właściwą odpowiedź, a następnie uzasadnij swój wybór.
 - a) Pańskie oko konia tuczy.
 - b) Harujesz, harujesz, umrzesz i nie skosztujesz.
 - c) Robota nie zając, to nie ucieknie.
 - d) Biednemu zawsze wiatr w oczy wieje.
3. Wskaż w tekście archaizmy. Spróbuj „przetłumaczyć” wybrane fragmenty na dzisiejszą polszczyznę.
4. Nazwij rymy występujące w przysłowiach Franciszka Karpińskiego.
5. Zmień tytuł cyklu, zastępując wyrazy *reguły* i *gospodarz* odpowiednimi synonimami.
6. Uporządkuj podane rzeczowniki w kolejności od wyrazu o najszerszym zakresie znaczeniowym do wyrazu o zakresie najwęższym. Następnie podkreśl słowa o najbardziej ogólnym znaczeniu.
sznycel, laryngolog, ssak, terier, kotlet, danie, zawód, pies, lekarz
7. Napisz opowiadanie z dialogiem, w którym przedstawisz ciekawe wydarzenie z życia twojej szkoły. Użyj co najmniej 5 wyrazów z gwary uczniowskiej. Pamiętaj o poprawności ortograficznej i interpunkcyjnej.

2. Dom to rodzina

1. Opisz zilustrowaną scenę. Nadaj jej tytuł. Co możesz powiedzieć o relacjach przedstawionych na ilustracji ludzi.
2. Powiedz, jakie sytuacje, oprócz tej przedstawionej na ilustracji, sprawiają, że z rodziną czujemy się dobrze.
3. Co – twoim zdaniem – oznacza frazeologizm „czuć się jak u siebie w domu”? W jakich miejscach lub przy których osobach tak się czujesz?

2.1 W rodzinie jak w domu (budowa wiersza wolnego)

Podejmij temat

- Zapewne już wiesz, że dom to nie tylko budynek, miejsce, do którego się wraca, lecz także bliskie otoczenie, natura. Dom to również ludzie – ci bliscy, najbliżsi. Czyli kto? Zapisz w zeszycie na mapie myśli imiona tych, którzy tworzą twój dom rodzinny.

- Przeczytaj wiersz Adama Ziemianina pt. *Nad albumem rodzinnym*. Podczas lektury zwróć uwagę na poetycki obraz rodziny.

Adam Ziemianin (ur. 1948) – poeta i dziennikarz, autor tekstów piosenek wykonywanych przez znanych artystów m.in. Stare Dobre Małżeństwo, Jacka Wójcickiego, Wolną Grupę Bukowinę.

Adam Ziemianin

Adam Ziemianin **Nad albumem rodzinnym**

Matka starzeje się
z fotografii na fotografię
a włosy ojca są bardziej
policzalne

Na stronie czwartej
brat się urodził
i jak w każdym
polskim albumie
ktoś zabity przez Niemców

Potem znowu wszystko
od początku

Żona starzeje się
z fotografii na fotografię
a włosy moje są bardziej
policzalne

1. Jak „żyje” czas w wierszu Adama Ziemiańskiego? Wskaż sformułowania osoby mówiącej obrazujące upływ czasu. Ustal, które z nich mają charakter metafor, a które – można uznać za dosłowne.
2. Omówcie środki stylistyczne, za pomocą których poeta zobrazował rodzinę. Wskażcie słowa kluczowe.

Przyjrzyjcie się zestawowi zdjęć pochodzących z rodzinnych albumów. Porozmawiajcie o tym, dlaczego ludzie tworzą rodzinne albumy. Zastanówcie się, w jaki inny sposób można zachować pamięć o przodkach.

3. Przeanalizuj budowę wypowiedzi lirycznej. Zapoznaj się z definicją **wiersza wolnego** i ustal, czy utwór Adama Ziemiańskiego można uznać za taki wiersz.
 - a) Jak zbudowane są wersy?
 - b) Czy w wierszu pojawiają się rymy i czy tworzą jakiś powtarzalny układ?
 - c) Jaki efekt daje brak znaków interpunkcyjnych w wierszu?
4. Podzielcie się na kilkusobowe zespoły. Niech każda z osób w grupie zaproponuje własny sposób czytania wiersza Adama Ziemiańskiego, zgodnie z intuicją. Porozmawiajcie o tym, co sprzyja indywidualnej interpretacji głosowej tekstu.
5. Przygotuj komiks na temat ciekawego wydarzenia z życia swojej rodziny. Jeśli potrafisz obsługiwać programy graficzne, możesz wykorzystać zdjęcia rodzinne, do których ułożysz dialogi między znajdującymi się na nich osobami.
6. Powiedz, jak rozumiesz słowa z wersów 7–9. Do czego się odnoszą?

Wiersz wolny – wiersz o nieregularnej budowie, cechujący się różną liczbą sylab w wersach, brakiem regularnych strof, często nietypowym układem graficznym. Każdy wiersz wolny ma swój własny rytm, nie podlega natomiast żadnym ustalonym z góry regułom.

Poszukaj w internecie innych piosenek, których autorem słów jest Adam Ziemiański.

Zdjęcie zamieszczone obok przedstawia uczestników powstania warszawskiego z 1944 r. – żołnierzy Batalionu „Czata 49”. Dowiedz się, czy twój przodek brał udział w którymś z powstań narodowych.

Sprawiedliwy wśród Narodów Świata – taki tytuł otrzymują ludzie, którzy z narażeniem życia ratowali Żydów przed Niemcami podczas drugiej wojny światowej. W Izraelu, na terenie Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu (czyt. holokaustu) Yad Vashem (ang. Yad Vashem – The World Holocaust Remembrance Center, czyt. jad waszem – de łord holokaust rimembrens senter), rosną drzewa upamiętniające te osoby. Odszukaj w dostępnych ci źródłach nazwiska kilku z nich.

Ciekawe!

Pomocne w szukaniu wiadomości o rodzinie, a szczególnie o nieżyjących już bliskich, mogą okazać się specjalne bazy internetowe zawierające informacje o przodkach.

7. „...jak w każdym polskim albumie/ ktoś zabity przez Niemców” – pisze Adam Ziemianin. Inny polski poeta współczesny, Ernest Bryll, dodaje: „W każdej rodzinie paru rozstrzelanych,/ ktoś przy pniu szubienicy...”. Czy te stwierdzenia dotyczą także twojej rodziny? Jeśli tak, zredaguj notkę biograficzną o rodzinnym bohaterze lub napisz o nim opowiadanie do rodzinnej kroniki.

Stwórz plakat na temat: „Poznajcie historię mojej rodziny – a poznacie ciekawe momenty historii Polski”. Wykonaj go np. metodą kolażu, czyli formowania kompozycji z różnych materiałów i tworzyw, wykorzystując fotografie z rodzinnego albumu lub ich kopie, wycinki z gazet, rysunki, hasłowe napisy itp. Gotowy plakat przedstaw w klasie.

9. Wybierz z rodzinnego albumu fotografię, którą najbardziej cenisz. Opisz ją, uzupełniając wypowiedź informacjami o historii ludzi, miejsc i przedmiotów na niej przedstawionych.

2.2 W domu mówimy i piszemy poprawnie (norma językowa, błąd językowy, „nie” z różnymi częściami mowy)

Podejmij temat

- Podaj przykłady sytuacji, w których poprawna pisownia i wymowa wyrazów jest szczególnie ważna.
- Zastanów się i powiedz, gdzie można znaleźć informacje o tym, jak mówić i pisać poprawnie.
 - a) Wymień najważniejsze źródła książkowe, ale pamiętaj, że powinny być one aktualne, wydane przynajmniej po roku 2003.
 - b) Powiedz, jak internet i komputer pomagają mówić i pisać poprawnie.

Przeczytaj wypowiedzi twoich rówieśników i powiedz, jakie dostrzegasz błędy. W razie wątpliwości skorzystaj ze słownika poprawnej polszczyzny.

- Przeczytaj artykuł Jana Miodka pt. *Ojczyzna polszczyzna dla uczniów*. Podczas lektury zwróć uwagę na różnorodność przytoczonych form językowych jednego wyrazu.

Jan Miodek (ur. 1946) – językoznawca, profesor, były dyrektor Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Znany popularyzator zasad poprawności językowej, autor słowników i artykułów prasowych. W latach 1987–2007 prowadził w Telewizji Polskiej program *Ojczyzna polszczyzna*. Od 2009 r. odpowiada na pytania widzów w programie TVP Polonia – *Słownik polsko@polski*.

Norma językowa to zbiór reguł poprawnego posługiwania się językiem polskim (np. używania wyrazów, tworzenia zdań, wymawiania i zapisywania wyrazów). Kto mówi i pisze zgodnie z normą, ten nie popełnia błędów językowych i nie naraża się tym samym na negatywną ocenę innych użytkowników języka. Obecnie wyróżnia się **normę wzorcową** (bardzo staranną, zgodnie z nią mówimy np.: *jeść kotlet, nadwyczerpać mięśnie, pięć deka masła*) i **użytkową** (dopuszcza ona mniej staranne formy, np.: *jeść kotleta, nadwyczerpać mięśnie, pięć deko masła*).

Błąd językowy to nieuzasadnione naruszenie obowiązującej w danym okresie normy językowej, dotyczącej zapisu (np.: *curka* zamiast *córka*), odmiany (np.: *w cudzysłowie* zamiast *w cudzysłowie*), wymowy (np.: *ukierek* zamiast *cukierek*), składni (np.: *Siadłem przy stole z kolegą, który był świeżo pomalowany* zamiast *Siadłem z kolegą przy stole, który był świeżo pomalowany*), a także użycie wyrazu w niewłaściwym znaczeniu (np.: *adaptować dziecko* w znaczeniu: „przyjąć dziecko do rodziny” – poprawnie: *adoptować dziecko*). Błędy językowe zakłócają komunikację, a niekiedy uniemożliwiają zrozumienie wypowiedzi.

Jan Miodek

Ojczyzna polszczyzna dla uczniów

Kawa stała się u nas prawie narodowym napojem i aż dziw bierze, czemu czynność jej zmielenia przysparza tylu gramatycznych kłopotów. A można mówić o zupełnym wręcz rozchwianiu norm związanych z postaciami czasownika *mleć*.

Jak go odmieniać w czasie teraźniejszym? *Mieł* – *mielisz* – *mieli* – *mielimy* – *mielicie* – *mielą* – proponują niektórzy (inni, wykorzystując formę *mielimy*, opowiadają dowcip o człowieku, który nie chciał uwierzyć, że w sklepie jest kawa, bo zobaczył tabliczkę z napisem MIELIMY KAWĘ; na wszelki wypadek wyjaśniam, że w wielu gwarach *mielimy* to tyle co mieliśmy!).

Słyszysz się też *mlę*, *mliesz* albo *mlę*, *mlisz*.

Tymczasem jedynie poprawne postacie to *mieł*, *mieliesz*, *mieli*, *mielimy*, *mielicie*, *mielą* – taka jak np.: *łamię*, *łamiesz*, *łamię* itd.

Jeszcze większa mozaika form panuje w czasie przeszłym. *Mleł*, *mielił*, *mlił*, *mieliliśmy*, *mieliśmy* – słyszysz się dookoła błędne postacie.

Zapamiętajcie poprawną odmianę: *metłem*, *metteś*, *mett*, *metliśmy*, *metliście*, *metli*. I tak samo: *zmetłem*, *zmetteś*, *zmett*, *zmetliśmy*, *zmetliście*, *zmetli*. A w rodzaju żeńskim: *(z)metłam*, *(z)mettaś*, *(z)metta*, *(z)mettyśmy*, *(z)mettyście*, *(z)metty*.

A jaka jest kawa po zmieleniu? – *Mielona*, *zmielona* albo – rzadziej – *metta*, *zmetta*.

Z tymi formami mamy stosunkowo najmniej kłopotów, ale i tak słyszysz się nieraz błędne brzmienia *melona*, *zmelona*, *mleta*, *zmleta*.

Wydawnictwa Radio i Telewizji, Warszawa 1990

1. Powiedz, jak należy, zdaniem językoznawcy, odmieniać czasownik *mleć*.
2. Wymień formy niepoprawne pojawiające się w odmianie tego czasownika.
3. Powiedz, czy według Jana Miodka forma *mieścić* jest poprawna.
4. Zapoznaj się z definicjami **normy językowej** oraz **błędu językowego**, a następnie sprawdź w *Wielkim słowniku poprawnej polszczyzny PWN* z 2006 r., jak zmieniła się norma dotycząca czasowników *mleć* i *mieścić* w ciągu kilkunastu lat.
5. Porozmawiaj z koleżankami i kolegami z klasy o tym, czy warto przestrzegać normy językowej, czy też nie. Sformułujcie argumenty i zapiszcie je w zeszytach. Ustalcie w głosowaniu, które argumenty zwyciężyły.
6. Wybierz wyraz będący poprawnym uzupełnieniem wypowiedzi.
Twórca chciał dokonać adaptacji/adopcji znanej książki.
Moi sąsiedzi chcą adaptować/adoptować poddasze.
Podjąłem decyzję dotyczącą adaptacji/adopcji tej dziewczynki.
Wyłumacz różnice znaczeniowe wyrazów *adaptować* i *adoptować*.

7. Odszukaj w słowniku poprawnej polszczyzny (najlepiej w *Wielkim słowniku poprawnej polszczyzny PWN* np. z 2017 r.) podane formy gramatyczne, a następnie przepisz i uzupełnij tabelę w zeszycie.

nienawidzieć, nienawidzić, kisielu, kiślu, pleć grządki, pielć grządki, logika [wymowa: **log**ika czy **log**ika], słać łóżko, ścielić łóżko, trząść [wymowa: tsząść, czsząść czy cząść], krakowianin, krakowiak, nie ma SMS-u, nie ma SMS-a, liczba drzew, ilość drzew

Norma wzorcowa	Norma użytkowa	Niezgodne z normą

8. Podaj poprawne formy wyrazów zamieszczonych w nawiasach.

Od dwóch dni jesteście w (Zakopane)
Podaj mi szklankę gorącego (kakao)
Siedzieli w poczekalni około (piętnaście) minut.
Spotkaliśmy się z (Hugo) na spacerze.
Jedziemy na tydzień do (Kwidzyn)
Jutro zagramy (mecz) z trzecioklasistami.
W (lato) zabrakło (napoje) w osiedlowym sklepie.
W naszym lesie od lat nie ma (zające)

9. Przeczytajcie w parach z koleżanką lub kolegą z ławki podane zestawienia wyrazów i ustalcie, które formy, waszym zdaniem, są poprawne.

muchomor – muchomór	obwarzanek – obarzanek
zaschnięty – zaschły	kundli – kundlów
żółtodziobem – żółtodzióbem	pastuchy – pastusi – pastuchowie
obosieczny – obusieczny	chłopcy – chłopacy

Sprawdźcie w słowniku poprawnej polszczyzny, czy wasze wybory były słuszne. Co was zdziwiło?

Jan Miodek od wielu lat związany jest z Wrocławiem. W 70. rocznicę jego urodzin oraz z okazji zakończenia pracy pedagogicznej odsłonięto przed Uniwersytetem Wrocławskim figurkę krasnala – Profesora Miodka. Zredaguj krótki opis rzeźby, pamiętając o posługiwaniu się poprawną polszczyzną.

Czy wiesz, że język polski podlega ochronie prawnej? Wszelkie prawa związane z naszym językiem ojczystym reguluje *Ustawa o języku polskim* z 1999 r., wielokrotnie od tamtej pory nowelizowana (oznacza to, że wprowadzano do niej zmiany i uzupełnienia). Znajdź w internecie tekst ustawy i w miarę możliwości się z nim zapoznaj. Zwróć szczególną uwagę na rozdział poświęcony ochronie języka polskiego.

10. Wskaż błędy w poniższych zdaniach.

Marek i Adam siedział w pokoju.
Dzieci lubiały bawić się na placu.
Tylko strażacy przestrzegali przepisy.
Msza była koncelebrowana tylko przez jednego księdza.
Czekali tam około godzinę.
Rozegrano pięć meczy.
Wyskoczył mu krąg szyjny.
Mysza przebiegła przez pole.
Ten znany oportunistą zawsze przeciwstawiał się innym i walczył o prawdę.

Powiedz, do jakiej kategorii należą wskazane błędy. Pomoże ci w tym poniższa tabela.

Błędy fleksyjne (np. niepoprawna odmiana wyrazów)	Błędy składniowe (np. niewłaściwe łączenie wyrazów w zdaniu)	Błędy słownikowe (np. użycie wyrazu w niewłaściwym znaczeniu)

Popraw w zeszycie dostrzeżone błędy.

11. Przeczytaj fragment książki Jana Miodka *Słownik Ojczyzny polszczyzny*.

Jeden z czytelników zwrócił moją uwagę na równoległe funkcjonowanie form typu *nierównowaga*, *niestabilność*, *nierozsądek* i ich dwuwyrazowych odpowiedników *brak równowagi*, *brak stabilności*, *brak rozsądku*. Korespondent pisze o zauważalnej ekspansywności¹ pierwszej serii konstruktywnej², która wydaje mu się dość sztucznym odchodzeniem od potocznych zwyczajów językowych. [...] Rzeczywiście trudno sobie wyobrazić w języku potocznym³ formacje *nieodwaga*, *niedyscyplina*, *niekultura*. Powiemy zawsze o *braku odwagi*, *braku dyscypliny*, *braku kultury*. Ale mamy za to tylko *pakty o nieagresji* (a nie o *braku agresji*), obok zaś *braku zdyscyplinowania* czy *braku porządku* pojawiają się *niezdyscyplinowanie* i *nieporządek*. Za równorzędne trzeba też uznać przytoczone przez czytelnika serie *nierównowaga* [...] – *brak równowagi* [...]. To głównie w języku artystycznym⁴ dodaje się do rzeczowników cząstkę *nie-* – nawet w takich wypadkach, w których w języku potocznym można sobie wyobrazić tylko połączenie *brak + rzeczownik* w dopełniaczu, np. Julian Tuwim pisze: *Cóż na niemiłość poradzę?*, *Jak tę niemiłość znieść?* (w języku potocznym mówilibyśmy zawsze o *braku miłości*).

- Określ, jaki problem językowy dostrzegł czytelnik książek Jana Miodka.
- Czy artystom wolno więcej? Przedyskutujcie w klasie uwagę autora tekstu na temat użycia przez Juliana Tuwima – niezgodnie z obowiązującą normą – słowa *niemiłość*. Jaki efekt chciał osiągnąć poeta?

¹ ekspansywność – zwiększanie zasięgu, tu: upowszechnianie się

² seria konstruktywna – tu: wyrazy o podobnej budowie

³ język potoczny – język używany w sytuacjach nieoficjalnych, codziennych, mniej staranny

⁴ język artystyczny – język używany przez pisarzy w dziełach literackich, dla którego charakterystyczne jest np. stosowanie środków stylistycznych

- 12.** Przeczytaj zamieszczone niżej zasady pisowni *nie* z różnymi częściami mowy i wyjaśnij, dlaczego wymienione przez Jana Miodka wyrazy *nierównowaga*, *niestabilność* piszemy łącznie.
- 13.** Wypisz przykłady pięciu różnych części mowy z przeczytanych tekstów z podręcznika i napisz je poprawnie z partykułą *nie*. W razie wątpliwości skorzystaj ze słownika ortograficznego.
- 14.** Opracuj plakat informacyjny pt. „Zapamiętaj, kiedy wyrazy z *nie* piszemy razem, a kiedy oddzielnie”.
- 15.** Przygotuj tekst dyktanda, którym sprawdzisz umiejętności siódmoklasistów w zakresie pisania *nie* z różnymi częściami mowy.

Ciekawe!

Międzynarodowy Dzień Języka Ojczy-
stego obchodzony jest corocznie 21 lu-
tego. W 2018 r. z okazji tego święta prze-
prowadzono badanie, które wykazało,
że najczęstszym błędem językowym po-
jawiającym się w internecie jest nie-
właściwa pisownia wyrazów *na pewno*
i *naprawdę*.

Więcej o języku

Piszemy poprawnie cząstkę *nie* z różnymi częściami mowy

Nie pisz osobno:

- z nieosobowymi i osobowymi formami czasowników oraz wyrazami typu *brak*, *potrzeba* w znaczeniu czasownikowym, np.: *nie jem*, *nie dasz*, *nie przyszła*, *nie mamy*, *nie jedzono*, *nie brak*, *nie można*, *nie należy*, *nie trzeba*, *nie warto*, ale *niepodobna* (sobie tego wyobrazić).

UWAGA: Czasowniki *niedomagać*, *niedowiedzieć*, *nienawidzić*, *niepokoić*, *niewolić* nie występują bez partykuły *nie* (brak czasowników *domagać, *dowiedzieć, *nawidzić, *pokoić, *wolić), w związku z czym cząstka *nie* pisana jest łącznie we wszystkich formach fleksyjnych. Należy jednak pamiętać, że czasownik *domagać się* (żądać czegoś) piszemy z *nie* osobno: *nie domagać się*. Ponadto wprowadzona została rozdzielna pisownia czasownika *nie dostawać* (w znaczeniu *brakować*).

- z zaimkami, np.: *nie ty*, *nie każdy*, *nie mój*, *nie nasz*. WYJĄTKOWO: *nieco*, *niecoś*, *niejaki*, *niejacy*, *niektórzy*, *niektóre*, *nieswój* w znaczeniu niezdrów);
- z liczebnikami, np.: *nie pierwsza*, *nie sto*, *nie czworo*, *nie jeden* (ale dwóch). WYJĄTKOWO: *niejeden*, *niejedna* w znaczeniu wielu, wiele), *niemało* (niewiele, niedużo), *nieraz* w znaczeniu czasem);
- z przysłówkami niepochozzącymi od przymiotników, np.: *nie wczoraj*, *nie dziś*, *nie bardzo*, *nie całkiem*, *nie tylko*, *nie teraz*. WYJĄTKOWO: *niezbyt*, *niebawem*, *nieraz* w znaczeniu często, ale: *nie raz*, *ale kilka razy*);
- z przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym, np.: *nie większy*, *nie dłuższy*, *nie gorzej*, *nie mniej*; *nie najmądrzejszy*, *nie najcieplejszy*, *nie najwyżej*, *nie najładniej*;
- z rzeczownikami, a także przymiotnikami i przysłówkami odprzymiotnikowymi (czyli utworzonymi od przymiotników) w stopniu równym, jeżeli występują w konstrukcjach przeciwstawnych, np.: *nie przyjaciel*, *lecz wróg*; *nie mały*, *ale duży*; *nie zimno*, *ale ciepło*; *nie miły*, *ale niegrzeczny*.

Nie pisz łącznie:

- z rzeczownikami, np.: *nieposłuszeństwo*, *niewiedza*, *niepokój*, *nieszczęście*, oraz rzeczownikami utworzonymi od czasowników (z cząstkami *-anie*, *-enie*, *-cie*), np.: *niemówienie*, *nieczytanie*, *nienaruszenie*, *nieprzestrzeganie*;
- z przymiotnikami w stopniu równym, np.: *niewąski*, *nieliczny*, *niewysoki*, *nieładny*;
- z przysłówkami w stopniu równym pochodzącymi od przymiotników, np.: *niemiło*, *niecierpliwie*, *niewesoło*, *niegrzecznie*.

2.3 Pragnę postawić tezę (rozprawka)

Podejmij temat

Porozmawiajcie w klasie o tym, czy warto uczyć się języka polskiego w szkole, skoro mówimy nim na co dzień. Przedstawcie argumenty za i przeciw.

Polacy posługują się na co dzień językiem polskim	
dlatego warto się go uczyć w szkole, ponieważ...;	więc nie warto się go uczyć w szkole, ponieważ...

Do jakich wniosków doszliście w czasie dyskusji?
Zapiszcie je na tablicy.

Według większości uczniów naszej klasy warto / nie warto uczyć się języka polskiego w szkole, ponieważ ...
--

Rozprawka to praca szkolna, która przedstawia wynik rozważań na dany temat, np. czy warto przestrzegać norm językowych. Zwykle ma ona budowę trójdzielną. W części pierwszej nawiązuje się do tematu i stawia **tezę** (stwierdzenie, zdanie, opinia) lub **hipotezę** (opinia nie do końca jeszcze skryształizowana, przypuszczenie). Często zamiast hipotezy stawia się zagadnienie do przeanalizowania, np. w formie pytania. Kolejna część rozprawki zawiera **argumentację**, która ma przekonać czytelnika o słuszności postawionej tezy lub znaleźć dowody na prawdziwość lub fałszywość hipotezy. W części podsumowującej mamy potwierdzić tezę lub sformułować ją jako odpowiedź na hipotezę zawartą we wstępie (poprzez argumenty za i przeciw szukamy ostatecznego wniosku).

1. Przeczytaj poniższy tekst i powiedz, jaka jest opinia autora na temat stosowania normy językowej w wypowiedziach.

Po pierwsze pragnę zauważyć, że posługiwanie się poprawną polszczyzną, szczególnie tą pisaną, jest niezbędne do tego, by adresaci naszej wypowiedzi dobrze nas zrozumieli. Już z pozoru błahe niewstawienie koniecznego przecinka w zdaniu potrafi zmienić cały jego sens, np. *Zjedzcie dzieci!* oraz *Zjedzcie, dzieci!*

A jakie stanowisko zająłby autor powyższych słów, gdyby wziął udział w waszej klasowej dyskusji na początku lekcji? Co na to wskazuje?
2. Przygotuj się do sformułowania i uzasadnienia swojego stanowiska w kwestii przestrzegania normy językowej w wypowiedziach. W tym celu zapoznaj się z wyjaśnieniem terminu **rozprawka** zamieszczonym na marginesie.
 - a) Powiedz, czym różni się teza od hipotezy.
 - b) Wyjaśnij, jaki jest cel stosowania w rozprawce argumentów.
3. Przypomnij sobie argumenty, których użyliście w rozmowie o tym, czy warto przestrzegać normy językowej (zadanie 5 ze s. 42). Następnie, korzystając z podpowiedzi umieszczonych w części *Krok po kroku* na s. 47, napisz w zeszycie rozprawkę przedstawiającą twoje stanowisko w następującej kwestii:

Przestrzegać czy nie przestrzegać normy językowej?
--

Krok po kroku

Jak napisać rozprawkę?

- 1** W części wstępnej rozprawki nawiąż do tematu, zagadnienia (np. *Często słyszy się, że Polacy popełniają wiele błędów językowych, niszcząc w ten sposób polszczyznę...*). Następnie sformułuj tezę lub hipotezę, na przykład:
 - a) wariant z tezą: *Uważam, że powinno się przestrzegać normy językowej w codziennym życiu.*
 - b) wariant z hipotezą lub postawieniem pytania, wskazaniem wątpliwości: *Zastanowię się, czy powinno się przestrzegać normy językowej w codziennym życiu.* lub *Przypuszczam, że powinno się przestrzegać normy językowej w codziennym życiu.*
- 2** W rozwinięciu przedstaw argumenty uzasadniające twoje stanowisko – poprzyj je przykładami zaczerpniętymi z obserwacji, własnego doświadczenia, ale też z historii, literatury, filmu itd. Jeśli postawiłaś/postawiłeś we wstępie hipotezę, twoje argumenty powinny prowadzić do rozstrzygnięcia ewentualnych wątpliwości. Ułóż odpowiednio argumenty – możesz jako pierwsze przedstawić te najmocniejsze. Przykładowa argumentacja:
 - a) do wariantu z tezą: *Po pierwsze chcę zauważyć, że stosowanie zasad ortografii powoduje, że tekst jest zrozumiały. Gdyby każdy pisał, jak chce, nie byłoby wiadomo, o jaki wyraz chodzi w danym wypadku, np.: „morze” lub „może”. Myślę, że ci, którzy mówią i piszą poprawnie, cieszą się większym szacunkiem wśród ludzi.*
 - b) do wariantu z hipotezą (argumenty za lub przeciw) lub postawieniem pytania, wskazaniem wątpliwości: *Na początku chcę zauważyć, że wielu znanych ludzi popełnia błędy językowe, a mimo to odnoszą sukcesy i wcale się nie przejmują swoją słabą znajomością norm językowych. Ludzie i tak wszystko rozumieją.*

Pomocne słownictwo: na początku, z kolei, następnie; przejdę teraz do...; natomiast; wszyscy zapewne zgodzą się, że...; wszyscy wiedzą, że...; jest jasne, że...; warto jeszcze dodać; na koniec chcę podkreślić, zauważyć, poruszyć jeszcze jedną kwestię; nie można zapomnieć, że...; należy też dostrzec, powiedzieć; niektórzy mówią, że..., ja jednak stoję na stanowisku, nie sposób nie zauważyć.

Uwaga! Nie myl argumentu z przykładem. Najpierw przedstaw argument, np. *pisanie zgodnie z zasadami ortografii powoduje, że tekst jest zrozumiały*, a następnie stosowny przykład: *Gdyby każdy pisał, jak chce, wtedy nie byłoby wiadomo, o jaki wyraz chodzi w danym wypadku, np.: „morze” lub „może”.*

- 3** W części końcowej rozprawki podsumuj swoje rozważania – zapisz wnioski wynikające z argumentacji. Jeśli postawiłaś/postawiłeś we wstępie hipotezę, w zakończeniu sformułuj tezę. Przykładowe zakończenie:
 - a) wariant z tezą: *Podsumowując rozważania, chcę potwierdzić postawioną na początku pracy tezę, że warto przestrzegać normy językowej podczas codziennego porozumiewania się.*
 - b) wariant z hipotezą lub postawieniem pytania, wskazaniem wątpliwości:
 - *Teraz, po omówieniu wszystkich za i przeciw, mogę stwierdzić – warto przestrzegać normy językowej podczas codziennego porozumiewania się. Moim zdaniem, posługiwanie się niepoprawną polszczyzną nie jest powodem do dumy.*
 - *Teraz, po omówieniu wszystkich za i przeciw, mogę stwierdzić – nie zawsze droga do sukcesu wiąże się z tym, że poprawnie mówimy po polsku. Warto używać języka polskiego zgodnie z normą, ale nie przesadzajmy i nie twierdźmy, że błędy dyskwalifikują nas w każdej sytuacji.*

Pomocne słownictwo: na koniec, podsumowując, chcę jeszcze raz, ponownie potwierdzić, zaprzeczyć; zgadzam się z postawioną tezą, stanowczo stwierdzam, że...; wszystko przemawia za tym, wskazuje na to, że...; opowiadam się za, skłaniam się ku stwierdzeniu...

- 4** W rozprawce z hipotezą może się zdarzyć, że nie będziesz w stanie rozstrzygnąć jednoznacznie wątpliwości i zająć zdecydowanego stanowiska (sformułować tezy). Zgromadź wtedy w rozwinięciu argumenty za i przeciw, a w zakończeniu wyjaśnij, dlaczego rozważany problem pozostaje, według ciebie, otwarty.

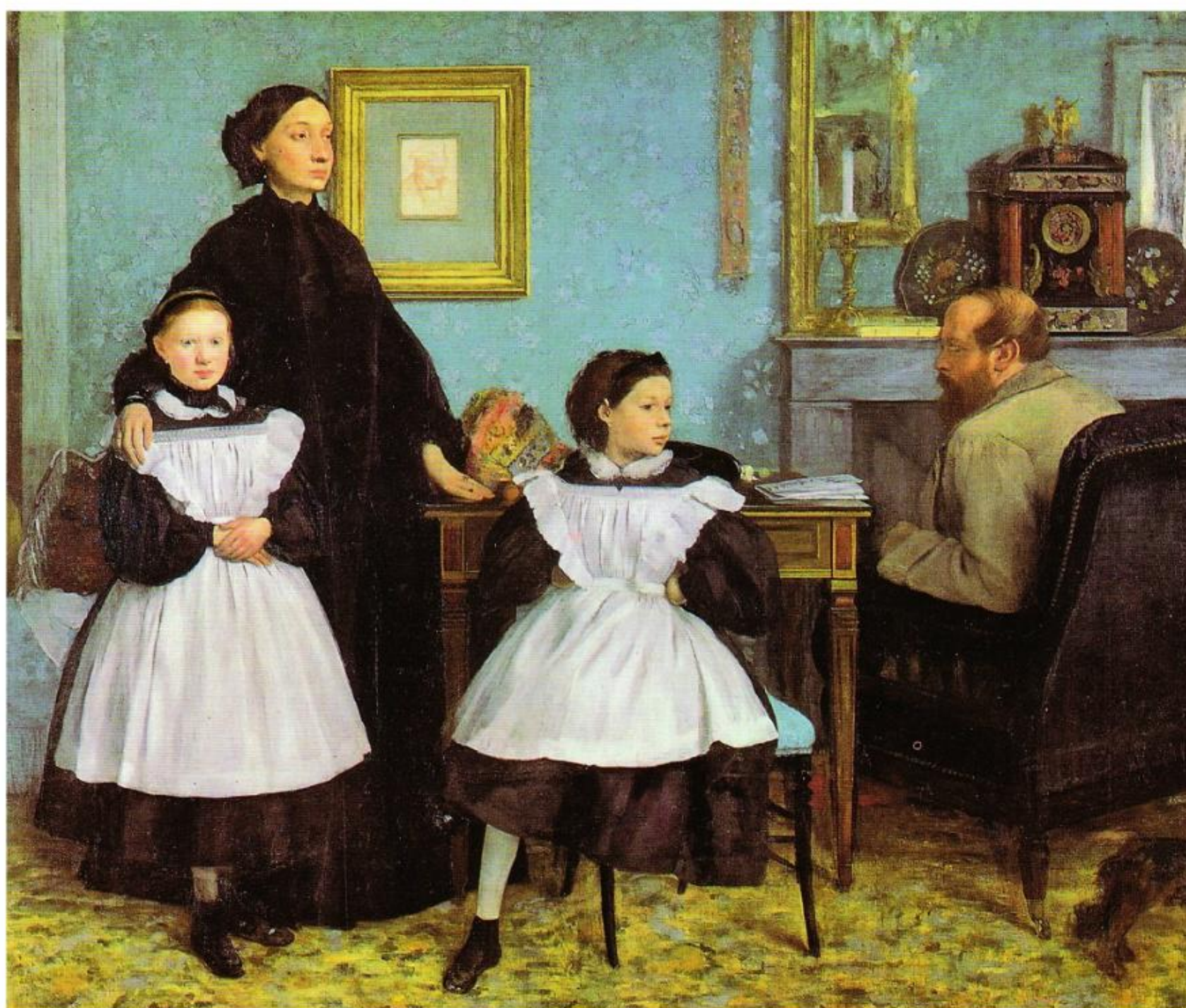
2.4 W domu z matką (podziękowanie)

Podejmij temat

- Przeczytaj poniższy tekst i nazwij metaforycznie matkę (na wzór tego, jak został nazwany w nim ojciec).

Który z członków rodziny jest najczęściej opisywany w literaturze? Odpowiesz z pewnością, że matka. I rzeczywiście tak jest, także dlatego, że w naszej świadomości jej symboliczny wizerunek został utrwalony przez mity, *Biblię*, pieśń religijną, liczne dzieła sztuki. Dorzucimy do znanych ci utworów garść nowych, aby jeszcze raz spojrzeć na jej codzienny trud, odkryć jej radości, smutki i ukryte marzenia. A ojciec, „kopciuszek literatury”, trochę przez nią zaniedbywany, krążący gdzieś na marginesie ważnych, domowych spraw? Porozmawiamy i o nim, o jego tylko na pozór surowej miłości na dalszych kartach podręcznika.

- Podajcie tytuły książek, w których pojawia się postać matki oraz ojca.
- 👤 Który utwór, według was, najlepiej oddaje charakter ról, jakie pełnią w rodzinie rodzice?

Edgar Degas (czyt. edgar dega), *Rodzina Bellelli*, 1859–1860

Znajdźcie w internecie zdjęcia współczesnej rodziny i porównajcie je z obrazem francuskiego malarza. Na podstawie zdjęć, obrazów oraz własnych spostrzeżeń powiedzcie, w jakim stopniu XXI-wieczna rodzina przypomina tę z obrazu, a na ile się od niej różni.

Obraz Degasa przedstawia XIX-wieczną rodzinę mieszczańską. Czy da się na jego podstawie określić role, jakie odgrywali w niej poszczególni członkowie? Postaraj się opisać przede wszystkim rolę matki.

- Przeczytaj wiersz księdza Jana Twardowskiego pt. *Ręce*. Podczas lektury zwróć uwagę na kluczowe słowo, wiążące się z postacią bohaterki lirycznej.

Jan Twardowski

Ręce

Twoje ręce – mamusiu
dobre jak szafirek¹ po deszczu
jak czajki² towarzyskie
przyniosły mnie na świat
kołysały
ustawiały na podłodze
sadzały na stołku
mówiły że motyl dzwoni
że młodych grzybów nie sposób rozeznąć
uczyły trzymać łyżkę by nie trafiała do ucha
rozdzielać klon od jaworu
prowadziły przy oknie po ciemku
po ziemi co czernieje jak szpak

suche i ciepłe
za słabe
żeby wyprowadzić mnie z tego świata

Jan Twardowski (1915–2006) – ksiądz, poeta, w czasie II wojny światowej żołnierz Armii Krajowej i powstaniec warszawski, święcenia kapłańskie otrzymał w 1948 r., uczył religii m.in. dzieci ze szkoły specjalnej w Pruszkowie, autor wielu tomików wierszy, np. *Znaki ufności*, *Który stwarzasz jagody*, *Nie bój się kochać*.

¹ szafirek – roślina o niebieskich drobnych kwiatach, kwitnąca wiosną

² czajka – gatunek wędrownych ptaków o czarno-białym upierzeniu, z charakterystycznym czubem z długich piór na głowie

1. Powiedz, w jaki sposób podmiot liryczny opisuje matkę. Na co zwraca szczególną uwagę?
2. Jakimi środkami poetyckimi posłużył się autor? Wypisz je do zeszytu i nazwij.
3. Porozmawiajcie o tym, jaki obraz matki wyłania się z wiersza Jana Twardowskiego.
4. Przypomnij sobie definicję pojęcia *liryka*. Następnie ustal, z jakim typem liryki ze względu na funkcję podmiotu lirycznego mamy do czynienia w wierszu.
 - a) Jak ujawnia się podmiot liryczny? Wymień formy wyrazowe, na podstawie których go rozpoznajesz.
 - b) Do kogo się zwraca? Powiedz, kto jest adresatem wypowiedzi lirycznej. Napisz w zeszycie pełną odpowiedź wraz z argumentacją przemawiającą za twoim wyborem.
5. Zastanów się, czy opisana w wierszu matka przypomina matkę z obrazu Edgara Degasa, czy raczej się od niej różni.

Ciekawe!

Ponad dwieście szkół w Polsce nosi imię ks. Jana Twardowskiego. Od 2006 r. społeczności tych szkół spotykają się w czerwcu w Świątyni Opatrzności Bożej w Warszawie, gdzie został pochowany ich Patron. W 2018 r. w czasie Ogólnopolskiego Zjazdu Szkół im. ks. Jana Twardowskiego wspomniano o silnej więzi łączącej poetę z matką, co znalazło odbicie w jego twórczości.

Wojciech Młynarski (1941–2017)

– polski poeta, reżyser, satyryk, artysta kabaretowy, autor i wykonawca piosenek (np. *Jeszcze w zielone gramy, Wszystko mi mówi, że mnie ktoś pokochał*).

Wojciech Młynarski

Podziękowanie – wyrażenie wdzięczności wobec innej osoby za coś, za co nadawca czuje się wobec niej zobowiązany: za pomoc, przysługę itp. Jako oficjalny gatunek mowy zawiera zwykle elementy podobne do listu: miejsce i datę, dane nadawcy i odbiorcy, grzecznościowe formuły powitania, treść podziękowań, formy pożegnalne i podpis.

Znajdź w zbiorach poezji – książkowych lub internetowych – wiersz poświęcony matce i porównaj jej wizerunek z tym z wiersza Twardowskiego lub tekstu Młynarskiego. Dostrzegasz więcej podobieństw czy różnic? Napisz o swoich spostrzeżeniach w zeszycie. Przygotuj również interpretację głosową jednego wiersza o matce, pamiętając o właściwej intonacji.

6. Przeczytaj fragment tekstu piosenki Wojciecha Młynarskiego. Zwróć uwagę na to, jak autor przedstawia matkę.

Wojciech Młynarski **Nie ma jak u mamy**

(fragment)

Ona jedna dostrzegą
w durnym świecie tym jakiś ład [...]
Wychowała jak umiała
a gdy wyrzął już człek na świat
wziął swój los w ręce swe
i nie w głowie mi było że
Nie ma jak u mamy ciepły piec cichy ką
Nie ma jak u mamy kto nie wierzy robi błąd
Nie ma jak u mamy cichy ką ciepły piec
Nie ma jak u mamy kto nie wierzy jego rzecz

7. Porównaj matki opisywane przez Twardowskiego i Młynarskiego. Jaki wniosek płynie z tego porównania?
8. Wciel się w rolę podmiotu lirycznego z jednego poznanego na lekcji wiersza i napisz oficjalne lub nieoficjalne **podziękowanie** matce za wszystko to, o czym jest mowa w utworze.

..... (miejscowość, data)

..... (dane nadawcy)

..... (dane odbiorcy)

Szanowny Panie / Pani (imię lub funkcja), Droga Mamo,
tylko dzięki Pana / Pani / Tobie udało mi się /
zrozumiałem, że Pragnę wyrazić podziękowanie za.....
Niewielu ludziom zawdzięczam Wiem, że to właśnie
..... Czuję się zobowiązany/a do.....Za wszystko co
Pan / Pani / Ty dla mnie zrobił/a/ś jeszcze raz dziękuję.
Życzę Panu / Pani / Ci.....

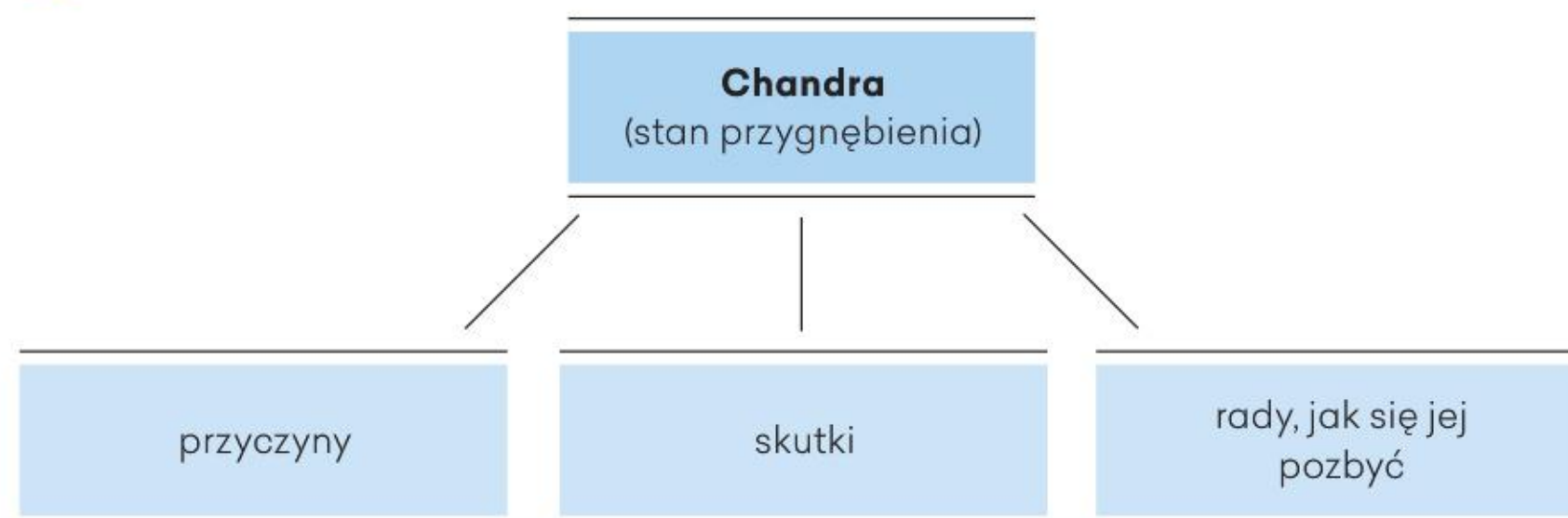
Pozostaję z wyrazami szacunku / Serdecznie pozdrawiam
.....(podpis)

2.5 Ojciec też się przyda (literatura popularna)

Podejmij temat

Czy miałaś/miałeś kiedyś chandrę? Co to w ogóle jest? Opracujcie wspólnie mapkę myśli.

- Opowiedz o sytuacji, w której rodzice lub ktoś dorosły pomógł ci przezwyciężyć chandrę.
- Przeczytaj fragment powieści Małgorzaty Musierowicz pt. *Szósta klepka*. Zwróć uwagę na to, kto i jak znalazł sposób na chandrę bohaterki.

Małgorzata Musierowicz **Szósta klepka**

(fragment)

W domu nie było nikogo. Zimne, puste pokoje; cisza podkreślana tykaniem budzika; porzucone na podłodze dużego pokoju samochodziki Bobcia i pajacyk z urwanymi nogami – wszystko to sprawiło, że Celestyna jeszcze bardziej poddała się złemu nastrojowi. Szczerze mówiąc, nie był to „zły nastrój”. Cesia miała chandrę wprost grobową. Powód był jej nieznany.

Patrząc w lustro przy okazji mycia rąk, Cielecina stwierdziła, że wygląda ohydnie: nos jak trąba, zapuchnięte oczy, włosy matowe, całość przygarbiona i ociężała. Na twarzy wyraz tępego smutku podszytego czarną melancholią¹.

Okropny jest ten świat.

Atmosfera zatruta, w wodzie fenol² i inne świństwa, otoczka ozonowa³ wokół Ziemi podziurawiona jak sitko, jeszcze trochę i promieniowanie kosmiczne zniszczy wszelkie życie na planecie. Ani dnia bez wojny, wciąż na świecie ktoś kogoś morduje. Deszcze są kwaśne⁴ i radioaktywne, we wszystkich jarzynach pestycydy⁵, małe dzieci mają w kościach stront 90⁶, ilość zachorowań na białaczkę wzrasta z każdym rokiem. Poza tym ludzie są fałszywi i niepojęcie obłudni i dlatego nie można się z nikim dogadać?

Koszmarne. Koszmarne.

Ponuro wkroczyła do kuchni. Może jak coś zje, humor się jej poprawi. Postawiła na gazie garnek z fasolką po bretońsku i przy okazji zrzuciła

Małgorzata Musierowicz (ur. 1945) – polska pisarka, autorka książek dla dzieci i młodzieży, w tym cyklu powieściowego zwanego *Jeżycjada*.

¹ melancholia – nastrój przygnębienia, smutku

² fenol – substancja o działaniu bakteriobójczym, działająca niszcząco na błony śluzowe i drogi oddechowe człowieka

³ otoczka ozonowa (in. ozonosfera, warstwa ozonowa) – warstwa atmosfery ziemskiej ważna dla ochrony planety przed promieniowaniem ultrafioletowym, które jest szkodliwe dla organizmów żywych

⁴ kwaśny deszcz – deszcz zawierający kwasy wytworzone w reakcji wody z pochłoniętymi z powietrza gazami

⁵ pestycydy – substancje do zwalczania szkodników i chwastów

⁶ stront 90 (Sr) – pierwiastek chemiczny będący jednym z najgroźniejszych produktów wybuchów jądrowych

łokciem butelkę z mlekiem. Gdy wycierała linoleum, fasolka się przypaliła. Okropny swąd rozniósł się po całym domu. Celestyna usiadła na kuchennym stołku i wybuchnęła płaczem.

Oczywiście właśnie w tym momencie musiał przyjść ojciec. Otworzył drzwi własnym kluczem i kierowany zapachem spalenizny zjawił się w kuchni.

– Co się stało? – przeraził się na widok szlochającej córki.

– Nic, nic, mam chandrę – wyjaśniła Cesia, łkając rozpaczliwie.

– Ojej – westchnął ojciec ze współczuciem. – To nie zazdroszczę – wziął z talerza plasterek ogórka i zjadł go ze smakiem, chrupiąc, chrzęszcząc i młaskając.

– Nie chrup! – krzyknęła córka przez łzy.

– Dlaczego?!

– Bo mnie to potwornie denerwuje!

– Oj, biedactwo. Słuchaj, a właściwie z jakiego powodu masz chandrę?

Cesia mu powiedziała – z grubsza. Wygarnęła mu wszystko, chociaż co on, biedak, winien był temu, że otoczka ozonowa jest podziurawiona?

– To nieprzyjemne – przytaknął. – Popatrz tylko, nawet nie wiedziałem, że podziurawiona.

– Wszyscy jesteście ślepi i krótkowzroczni! A świat chyli się ku upadkowi!
– Nie możemy być jednocześnie ślepi i krótkowzroczni – uściślił inżynier Zak.

– Jesteście! – szalała Cesia. – Zimni egoiści! Nic was nie obchodzi, że obok męczy się człowiek.

– Jaki człowiek? – spytał natychmiast ojciec.

– Mówię ogólnie! – krzyknęła Cesia cienkim głosem. – Człowiek, samotna istota, nic was wszystkich nie obchodzi! Samotność i brak uczucia to są choroby dwudziestego wieku!

– Aha... – powiedział ojciec ze zrozumieniem – brak uczucia. To już chyba zaczynam nareszcie coś kapować...

– Nic nie kapujesz!!!

– Znowu ryczy – stwierdził Zaczek, ocierając twarz Cesi ściereczką kuchenną. – Nic, tylko przestrojenie hormonalne, innego racjonalnego powodu nie dostrzegam. Wiesz, córko, ja cię pocieszę.

– Wcale nie chcę.

– A, to co innego. Jeżeli znajdujesz przyjemność w tym mazganiu się, to rzeczywiście, pocieszanie byłoby grubym nietaktem.

– No, czym ty mnie możesz pocieszyć, czym?

– Mogłbym ci, na przykład, powiedzieć, że światu nic złego się nie stanie. Człowiek jako taki wcale nie jest bezmyślny. Ja wierzę w człowieka.

– To sobie wierz – odparła Cesia i zatrąbiła w chusteczkę – mnie to nie pocieszy.

– Ale ryczeć już przestałaś. Słuchaj, skąd ty masz te katastroficzne wieści?

– Z prasy – warknęła Cesia.

– Co oznacza, że jeszcze kilka osób oprócz ciebie wie o tych okropnościach?

– No, pewno.

– No, to się nie martw. Ludzie na ogół obdarzeni są instynktem społecznym i samozachowawczym. Poza tym ludzkość nie składa się wyłącznie ze zbrodniarzy, tępaków i chamów. Sam znam osobiście kilku osobników szlachetnych i rozumnych. Problem w tym, żeby ich było coraz więcej. I żeby jednoczyli wysiłki.

– Ładnie to ująłeś – przyznała Cesia.

– Za dziesięć lat możesz do nich dołączyć. Mogłabyś na przykład być w ONZ⁷ ekspertem od białaczki.

– Nie żartuj sobie.

– A co? Masz wszelkie szanse.

– Nie, ale poważnie, naprawdę myślisz, że mogłabym mieć jakiś wpływ na to wszystko?

– Wszyscy możemy mieć jakiś wpływ na to wszystko – odparł Zaczek z dziwną powagą. – Z drobin powstaje całość, siły się sumują, jedno ziarno prochu nic nie znaczy, wiele ziarenek prochu to materiał wybuchowy. Ty się tym nigdy nie interesowałaś, ale i ja na swój skromny sposób mam jakiś wpływ

⁷ ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych, ma na celu zapewnienie bezpieczeństwa i pokoju na świecie, propagowanie współpracy między narodami oraz dbanie o przestrzeganie praw człowieka

Ciekawe!

Małgorzata Musierowicz jest nie tylko autorką książek, lecz także ich ilustratorką. Stworzyła wszystkie ilustracje do całej *Jeżycjady*.

⁸ Jeremi Przybora – polski poeta, satyryk, a także aktor, współtwórca (wraz z Jerzym Wasowskim) słynnego telewizyjnego Kabaretu Starszych Panów

Obejrzyj na stronie internetowej Małgorzaty Musierowicz e-kartkę (czyli kartkę wysyłaną pocztą elektroniczną) zaprojektowaną przez autorkę na Dzień Ojca. Następnie odpowiedz na pytania:

- W jaki sposób autorka przedstawiła tatę i syna? Zwróć uwagę na zastosowaną przez autorkę kolorystykę.
- Jak rozumiesz tekst umieszczony na kartce: „Najlepsza zapała przed całym złem świata: TATA”? Czy można go odnieść do ojca Cesi, bohatera fragmentu *Szóstej klepki*? – swoją odpowiedź uzasadnij co najmniej dwoma argumentami.

Niektórzy twierdzą, że najlepsze na chandrę mogą być spacerowanie na świeżym powietrzu, jedzenie czekolady czy słuchanie muzyki, czyli muzykoterapia. Poszukaj w internecie przykładów utworów muzycznych, które z łatwością pomogą wyjść ze stanu przygnębienia. Stwórz listę takich utworów i korzystaj z niej w razie potrzeby.

na losy świata, chociaż projektuję załadowane silniki okrętowe. I nie ma tu nic do rzeczy fakt, że chciałem w życiu robić coś zupełnie innego. To, co robię teraz, jest bardzo potrzebne i uważam, że powinnaś być ze mnie dumna.

– Jesteś mój kochany zuszek – powiedziała Cesia, finalnie wycierając nos.
– Dobrze, że ty mi się akurat trafiłeś na ojca.

– Dobrze, że ty mi się trafiłaś na córkę. Udałaś mi się nad podziw.

– E, tam – zwątpiła Cesia.

– Udałaś mi się, powiadam. Jak chandra?

Cielęcina wsłuchiwała się w siebie.

– Ciut jakby przechodzi.

– Ładnie dziś wyglądasz. Życia nic nie zmoże, jak pisze Jeremi Przybora⁸. Masz taki interesujący błysk w oczach.

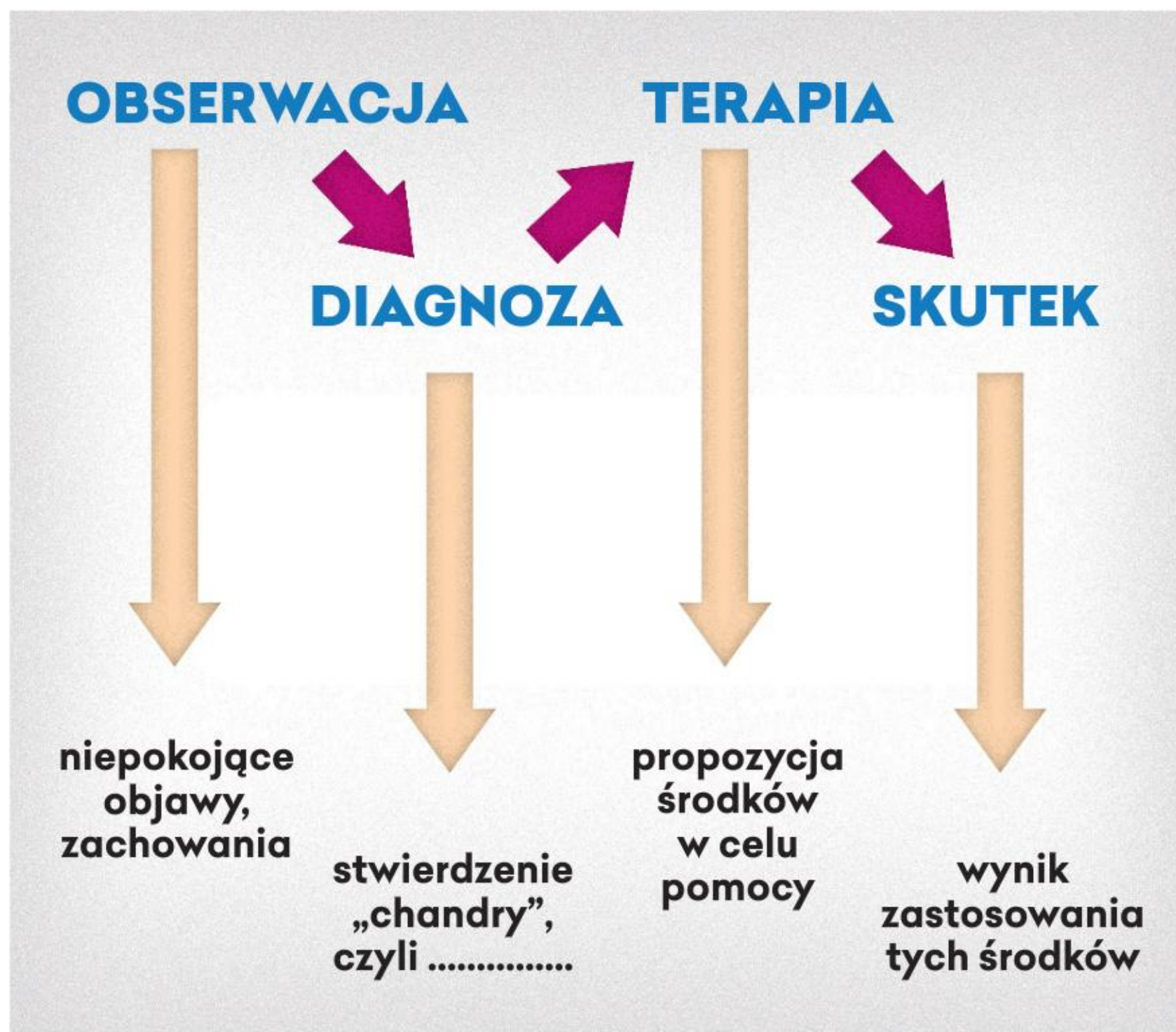
– Co też ty mówisz? – ucieszyła się Cesia.

– Li i jedynie – powiedział Żaczek. – Słuchaj, a skąd tu tyle dymu?

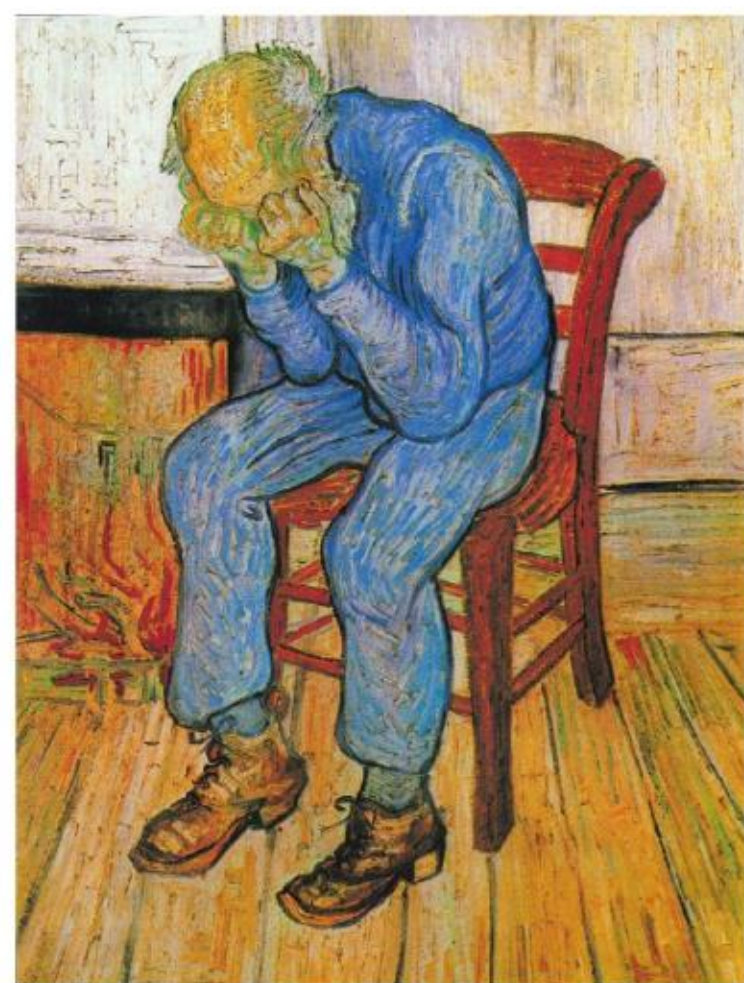
– Fa-fasolka! – wrzasnęła Cesia, zrywając się na równe nogi. – Zapomniałam zamknąć gaz!

– To zamknij – polecił jej ojciec, spieszenie wychodząc z kuchni. – Wywietrz i przygotuj obiad lub coś w tym rodzaju. Zdaje się, że umiejętność przypalania każdej potrawy jest w tym domu dziedziczna.

1. Jaki sposób na chandrę córki znalazł pan Żak? Przeanalizujcie dokładnie jego zachowanie.

2. Na podstawie „przypadku Celestyny” sformułujcie zasady postępowania z nastoletnimi dziećmi adresowane do rodziców.
3. Czy w zachowaniu Celestyny dostrzegasz problemy charakterystyczne dla okresu dorastania? Nazwij je.
4. „Mój sposób na chandrę” – zdradź go swoim koleżankom lub kolegom, którym trudno poradzić sobie z pesymizmem.
5. Każdy był kiedyś nastolatkiem. Porozmawiaj z dorosłymi, co było dla nich największym problemem, gdy byli w twoim wieku. Jak sobie z nim radzili, kto im w tym pomagał? Potem opowiedz w klasie o swoich wrażeniach.
6. Małgorzata Musierowicz to autorka powieści i opowiadań zaliczanych do **literatury popularnej**. Na podstawie przeczytanego fragmentu oraz własnych spostrzeżeń, a także innych źródeł opracujcie w zeszytach mapkę myśli na temat utworów tego typu.
7. Książki Małgorzaty Musierowicz już wiele lat temu były ulubioną lekturą nastolatków. Czy potrafią zainteresować także siódmoklasistów z XXI wieku? Porozmawiajcie na ten temat.
 - a) Wymieńcie tytuły książek z *Jeżycjady* autorstwa Małgorzaty Musierowicz, które czytaliście.
 - b) Ułóżcie krótki tekst zachęcający do przeczytania wybranej książki Małgorzaty Musierowicz.
8. Tata Celestyny stwierdził: „Wszyscy możemy mieć jakiś wpływ na to wszystko”. Zastanów się, co możesz zrobić teraz lub w przyszłości, by mieć pozytywny wpływ na zmianę sytuacji ludzi.

Vincent van Gogh (czyt. vincent wan gog), *Stary człowiek w smutku*, 1890

Przeanalizuj mowę ciała przedstawionego na obrazie mężczyzny. Co może mówić pozycja, w jakiej się znajduje? Zastanów się, czy problem „łapania” chandry dotyczy tylko młodych ludzi.

Literatura popularna – literatura przeznaczona dla szerokiego grona odbiorców, pisana prostym językiem, z ciekawą, ale niezbyt skomplikowaną fabułą, dostarczająca czytelnikom rozrywki

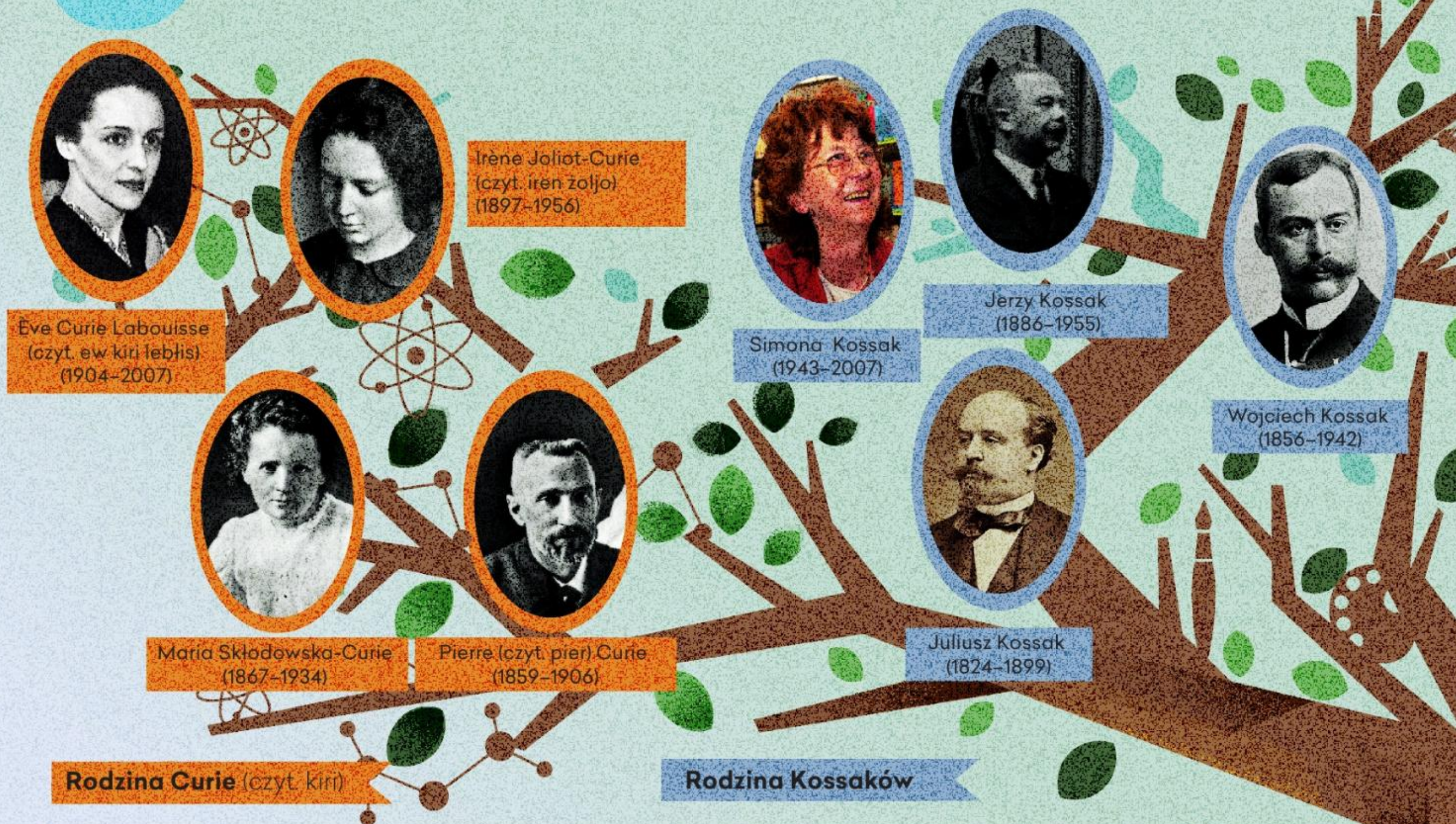
Sprawdź w internecie, co o twórczości tej pisarki sądzą inni. Przedstaw w klasie najciekawsze opinie.

Kamienica przy ul. Roosevelta 5 w Poznaniu. To pod tym adresem mieszkali Borejkwie – bohaterowie powieści Małgorzaty Musierowicz.

Sławne rodziny

Śledząc rozwój nauki, literatury i sztuki, znajdziemy wiele rodzin, w których kolejne pokolenia podzielały pasje rodziców i odnosiły sukcesy, zajmując stałe miejsce w historii. Poznajcie słynnych rodziców i ich dzieci.

Maria Skłodowska-Curie wraz z mężem Pierrem oraz córką Irène znacznie przyczynili się do rozwoju nauki i za swoje osiągnięcia zostali nagrodzeni przez Królewską Szwedzką Akademię Nauk. Maria oraz Pierre za badania w zakresie promieniotwórczości otrzymali w 1903 roku Nagrodę Nobla w dziedzinie fizyki. Osiem lat później, w 1911 roku, Maria za odkrycie dwóch pierwiastków, polonu i radu, otrzymała Nagrodę Nobla w dziedzinie chemii. W ślady rodziców poszła ich córka Irène, która w 1935 roku za swoje naukowe zasługi również otrzymała Nagrodę Nobla w dziedzinie chemii. Jej młodsza siostra, Ève, pisarka i pianistka była czynnie zaangażowana w działalność UNICEF-u, organizacji niosącej pomoc dzieciom na całym świecie.

Kossakowie to rodzina, w której talenty artystyczne i literackie ujawniły się w kilku kolejnych pokoleniach. Juliusz Kossak, malarz i rysownik, a także inicjator powstania Muzeum Narodowego w Krakowie, miał syna Wojciecha, malarza nurtu historycznego i batalistycznego, współautora obrazu *Bitwa pod Racławicami* (potocznie nazywanego *Panoramą Racławicką*). Córkę Wojciecha zapisały się w historii literatury – Maria Pawlikowska-Jasnorzewska jako poetka, a Magdalena Samozwaniec jako „pierwsza dama polskiej satyry”. Brat Marii i Magdaleny, Jerzy, był przedstawicielem realizmu w malarstwie polskim. Jego córka, Simona, wprawdzie nie była literatką ani malarką, jednak zasłynęła jako biolog, profesor nauk leśnych, bezkompromisowa działaczka na rzecz ochrony przyrody. Natomiast córką brata Wojciecha Kossaka – Tadeusza – była Zofia Kossak-Szczucka, autorka wielu znanych i przetłumaczonych na języki obce powieści historycznych.

Maria Pawlikowska-
Jasnorzewska
(1891-1945)

Zofia Kossak-Szczucka
(1889-1968)

Magdalena Samozwaniec
(1894-1972)

Josef Strauss
(1827-1870)

Johann Strauss
(1866-1939)

Eduard Strauss
(1835-1916)

Johann Strauss
(1825-1899)

Johann Strauss
(1804-1849)

Rodzina Straussów (czyt. sztralsów)

Johann Strauss z synami: Johannem, Josefem i Eduardem oraz wnukiem Johannem zapisali się w historii muzyki jako znakomici twórcy muzyki poważnej. Johann Strauss ojciec komponował m.in. walce, polki, galopy, kadryle, a także marsze, najłynniejsz to *Marsz Radetzky'ego* (czyt. redeckiego). Jego syn, i zarazem imiennik, jest autorem najbardziej znanego walca tanecznego *Nad pięknym modrym Dunajem*. Josef i Eduard pisali przede wszystkim walce i polki, wspólnie stworzyli znaną *Polkę Pizzicato* (czyt. piccikato). Johann Strauss wnuk był kompozytorem i dyrygentem. W 1903 r. po raz pierwszy zarejestrował dzieła swych słynnych przodków na płytach gramofonowych, ratując je przed zniszczeniem i zapomnieniem.

- Zgromadźcie informacje o innych sławnych rodzinach, w których pasje i zdolności przechodzą z pokolenia na pokolenie, i przygotujcie o nich prezentację multimedialną.

2.6 Dawno temu też wracali do domu (literatura popularnonaukowa, fikcja literacka)

Podjmij temat

¹ plejstocen – jedna z epok w historii Ziemi, charakteryzująca się m.in. wielkim zlodowaceniem

² *neanderthalensis* – czyt. neandertalensis

³ La Chapelle-aux-Saints – czyt. la szapel o sę

⁴ pozycja embrionalna – pozycja, w której plecy są zakrzywione, głowa pochylona, a kończyny przyciągnięte do klatki piersiowej, przypomina ułożenie płodu w łonie matki

Literatura popularnonaukowa

– teksty popularyzujące wiedzę z jakiejś dziedziny nauki, skierowane do szerokiego grona odbiorców. Zawierają terminy naukowe i ich wyjaśnienia, ale są pisane językiem bardziej zrozumiałym niż teksty naukowe przeznaczone dla specjalistów z danej dziedziny.

Opisz ubiór i wyposażenie przedstawionych na zdjęciu postaci.

- Przeczytaj fragment tekstu popularnonaukowego na temat ludzi pierwotnych – neandertalczyków. Zwróć uwagę na podobieństwa ich zachowań i rytuałów do tych, które znasz ze współczesnego świata.

Człowiek neandertalski, neandertalczyk, człowiek z Neandertalu – wymarły przedstawiciel rodzaju *Homo* (człowiek), znany z plejstocenu¹ (ok. 400 000 do ok. 24 500 lat temu), w zależności od autorów klasyfikowany jako podgatunek człowieka rozumnego – *Homo sapiens neanderthalensis*² – lub odrębny od niego gatunek – *Homo neanderthalensis*.

Archeologia wskazuje, że neandertalczyk wytwarzał narzędzia kamienne i drewniane, praktykował pochówek rytualny swych zmarłych, zajmował się myślistwem i zbieractwem, potrafił rozniecać ogień. We Francji, w jaskini La Chapelle-aux-Saints³, odkryto płytki grób ze szkieletem w pozycji embrionalnej⁴, pokrytym czerwoną ochrą. Obok ciała pozostawiono: narzędzia, kwiaty, jajka i mięso. Świadczy to o czci oddawanej zmarłym, wierze w życie pozagrobowe i istnieniu praktyk religijno-magicznych. Znalezienie szkieletu z zagojonymi istotnymi pęknięciami kości świadczy, że opiekowano się rannymi osobnikami, które przy tak dużych złamaniach nie mogłyby przeżyć bez pomocy. Inne kultury archeologiczne z tego samego okresu nie wykazują tak „ludzkich” znalezisk.

Wikipedia

- Wskaż w powyższym tekście cechy **literatury popularnonaukowej**.

Rekonstrukcja obozowiska neandertalczyków w Jaskini Raj w pobliżu Kielce

- Przeczytaj fragment powieści Williama Goldinga pt. *Spadkobiercy*. Zwróć uwagę, czym dla neandertalczyków był dom i jak wyglądała ich rodzina.

William Golding **Spadkobiercy**

(fragment)

Grupa neandertalczyków powraca wiosną na swe tereny łowieckie. Wędrowcy przebyli już szmat drogi. Niedługo spotkają tu niespodziewanych gości – przedstawicieli gatunku homo sapiens. Ale na razie zaczynają rozpoznawać znajome okolice...

Liku powiedziała:

– Jestem głodna. [...]

– Idziemy.

Ruszył szlakiem na czele grupy. Tutaj, pomiędzy drzewami, było więcej wolnej przestrzeni, a w prześwitach rosły licznie krzaki. Dotarli do polany, która powstała pod ogromnym drzewem, nim jeszcze zdążyło uschnąć, a znajdowała się tuż nad rzeką. Sterczący kikut drzewa wciąż był na niej punktem centralnym. Oplatał go bluszcz, zmierzwioną gęstwiną sięgając aż po rozwidlony wierzchołek, gdzie ciemnozielone liście tworzyły gniazdo. Drzewo to stało się też pożywką dla grzybów, które wyrastały w kształcie spłaszczonych talerzy pełnych deszczowej wody i galaretowatych grudek, czerwonych i żółtych. Stary pień zaczynał się rozkładać, wypełniać białą miazgą i próchnem. Nil uzbierała jadła dla Liku, a Lok wygrzebywał palcami białe pędraki. Mal czekał. [...]

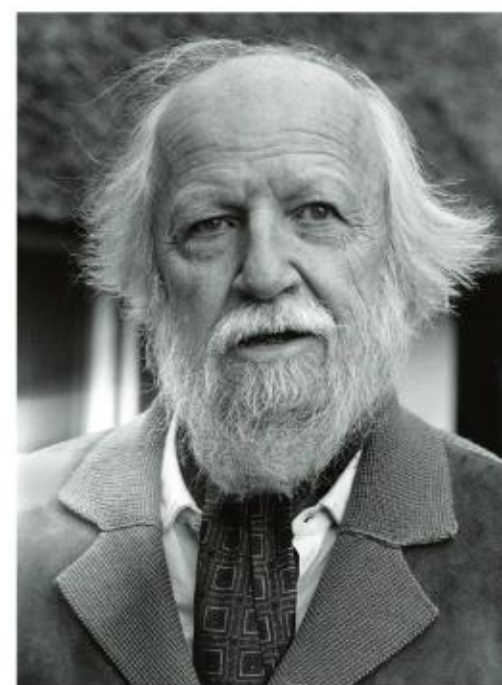
Ich zmysły odbierały teraz nowe wrażenia, dobiegały ich tak bezustanne i przenikliwe odgłosy, że nie musieli sobie nawet przypominać, co oznaczają. Za polaną teren zaczął się wznosić stromo, był gliniasty, porośnięty niezbyt wysokimi drzewami; tutaj można było zobaczyć kości tej ziemi, sterczące bryły gładkich, szarych skał. Za zboczem znajdowała się przełęcz, a poprzez jej krawędź przelewała się rzeka, tworząc wodospad, ogromny jak dwa najwyższe drzewa. Milcząc, wsłuchiwali się w odległy łoskot spadającej wody. Popatrzywszy na siebie, zaczęli się śmiać i gawędzić. Lok zwrócił się do Liku:

– Dziś w nocy będziesz spała koło wodospadu. On nie zniknął. Pamiętasz?

– Widzę obraz wody i jaskini.

Lok pogłaskał uschnięte drzewo. Mal powiódł wszystkich w górę. Choć rozpiekała ich radość, dostrzegali jednak słabość Mala, ale jeszcze nie zdawali sobie w pełni sprawy z powagi sytuacji. Mal podnosił nogi w taki sposób, jakby wyciągał je z błota, z trudem nimi poruszał. Stawiał kroki niezdarnie, jakby go coś ściągało na boki, i zataczał się, wspierając na kij. Szli za nim, naśladowując go we wszystkim bez trudu, byli przecież zdrowi i silni. Całą uwagę skupili na jego zmaganiach, a pełni troski, nieświadomie go parodiowali. [...]

William Golding (czyt. ɫiliam golding) (1911–1993) – powieściopisarz, laureat literackiej Nagrody Nobla w 1983 r. Autor m.in. powieści *Władca much*, *Spadkobiercy*.

William Golding

Mal zatrzymał się w ataku kaszlu; wiedzieli, że teraz muszą na niego poczekać. Lok wziął Liku za rękę.

– Zobacz.

Zbocze wiodło do przełęczy, przed nimi wyrastała góra. Z lewej strony zbocze urywało się i opadało stromo do rzeki, pośrodku której leżała wyspa. Wznosiła się w górę, tak jakby jednym końcem stała, opierając się o wodospad. Rzeka płynęła wartko po obu brzegach wyspy, węższym strumieniem z tej strony, a szerszym i bardziej wzburzonym z drugiej. Nie sposób było dojrzeć, gdzie wpadała, była bowiem spowita mgławicą rozbryzganej wody. Na wyspie rosły drzewa i gęste krzaki, ale tam, gdzie przylegała do wodospadu, była przesłonięta gęstą mgłą, zaś rzeka po obu stronach wyspy lekko połyskiwała.

Mal ruszył znowu do przodu. Dwie drogi prowadziły do krawędzi wodospadu; jedna z nich skręcała w prawo, wznosząc się w górę pomiędzy skałami. Choć była łatwiejsza dla Mala, minął ją, jakby za wszelką cenę chciał dotrzeć jak najszybciej do miejsca wytchnienia. Wybrał drogę wiodącą na lewo. Tutaj niskie krzaki zabezpieczały ich w wędrówce po urwisku i kiedy przedzierał się wśród tych krzaków z mozołem, Liku odezwała się do Loka. Huk wodospadu zagłuszył słowa, ledwie ich echo dotarło do jego uszu.

– Jestem głodna.

Lok uderzył się w piersi. Krzyknął na cały głos, aby go wszyscy mogli usłyszeć:

– Widzę, jak Lok znajduje drzewo porośnięte gęsto kłosami...

– Jedz, Liku.

Ha stanął przy nich z dłonią pełną jagód. Przesypał je do ręki Liku, która natychmiast zanurzyła w nich usta; trzymała małą Oa w niewygodnej pozycji pod pachą. Na widok jagód i Lok poczuł się głodny. Teraz, kiedy już zostawili za sobą tę wilgotną, zimową jaskinię nad morzem i cierpkie niesmaczne jedzenie, jakiego dostarczały przybrzeżne piaski i słone bagna, nagle stanął mu przed oczami obraz dobrego jadła, miodu i młodych pędów, bulw i pędraków, świeżego mięsa. Podniósł kamień i zaczął nim walić w nagą skałę tuż przy głowie, jak waliłby w jakieś drzewo.

Nil zerwała uschniętą jagodę z krzaka i włożyła do ust.

– Patrzcie, Lok wali w skałę.

Wszyscy gruchnęli śmiechem, a Lok zaczął błaznować, udając, że wsłuchuje się w skałę, i wykrzykując:

– Zbudźcie się, pędraki! Czy już się zbudziłyście?

Mal jednak poprowadził ich dalej.

Szczyt urwiska odchyłał się nieco do tyłu, zamiast więc przedzierać się przez jego postrzępiony grzbiet, mogli obejść stromiznę nad rzeką, którą wypływała spośród wzburzonego wodospadu. Z każdym jednak krokiem musieli się piąć coraz wyżej, pokonywać przyprawiające o zawrót głowy stoki i występy skalne, wyrwy i skarpy, a jedynym zabezpieczeniem dla stóp była chropowata powierzchnia, poniżej zaś skała cofała się w głąb, pozostawiając próżnię, która oddzielała ich od wyspy spowitej mgłą. W dole latały kruki niczym czarne strzępki unoszące się z płonącego ogniska, kołysały się wodorosty, a tuż nad nimi połyskiwała woda; natomiast wyspa, wspierając się o wodospad i przerywając próg spadającej wody, rysowała się wyraziście niczym księżyc na niebie. Urwisko wychylało się, jakby szukało w wodzie własnych nóg. Wysokie wodorosty, wyższe od człowieka, kołysały się w przód i w tył, tam w dole, pod wspinającymi się ludźmi, z regularnością uderzeń serca albo fal morskich bijących o brzeg.

Lok przypomniał sobie, jakie odgłosy wydają kruki. Pomachał w ich stronę obiema rękami.

– Kra! Kra!

Nowy poruszył się na plecach Fa, przesuwając rączki i nóżki, aby się dobrze uchwycić. Ha szedł bardzo powoli; był masywnie zbudowany, co go zmuszało do większej ostrożności. Posuwał się, przylegając mocno do zbocza skały i podtrzymując się na zmianę to nogami, to rękami. Mal znowu się odezwał:

– Zaczekajcie!

Czytali z jego ust, gdy się do nich obrócił, i ciasno się przy nim skupili. W tym miejscu szlak rozszerzał się, tworząc platformę, na której starczyło miejsca dla wszystkich. Stara kobieta oparła się rękoma o pochyłą skałę, było jej łatwiej stać w tej pozycji. Mał schylił się i kaszłał, kuląc ramiona. Nil, przykucnąwszy obok, położyła mu jedną rękę na brzuchu, a drugą na ramieniu.

Lok patrzył w dal za rzekę, aby zapomnieć o trapiącym go głodzie. Rozszerzył nozdrza i natychmiast został nagrodzony mieszaniną licznych zapachów, bo mgławica znad wodospadu niewiarygodnie potęgowała każdy zapach, podobnie jak deszcz pogłębia i wyostrza barwy kwiatnych łąk. Unosił się też zapach ludzi, swoisty, ale pomieszany z zapachem błotnistej ścieżki, na której się właśnie znajdowali.

Był to już tak widomy znak ich letniego bytowania, że Lok roześmiał się radośnie i obrócił do Fa. [...]

– Znajdziemy jedzenie – powiedział wyraźnie, poruszając szerokimi ustami. [...]

Kiedy wspomniał o jedzeniu, poczuł głód tak realnie, jak wszystkie zapachy. [...]

Wszyscy zatrzymali się dalej, na szlaku. Fa zawołała:

– Już idziemy!

Ha odkrzyknął:

– Jest lodowa kobieta.

Z tyłu za Malem i wyżej ciągnął się w głębi urwiska wąwóz zasypany starym śniegiem, do którego jeszcze nie dotarło słońce. Zimowy chłód i gradowe deszcze zbiły hałdy śniegu w bryłę lodu, która sterczała groźnie i na brzegach już się roztopiała, a spod niej wypływała strużka wody ogrzana cieplejszą skałą. Jeszcze nigdy nie widzieli lodowej kobiety w wąwozie, kiedy wracali z zimowej nadmorskiej jaskini, ale nawet im na myśl nie przyszło, aby Mał mógł ich przyprowadzić w góry za wcześnie. Lok zapomniał o swej przygodzie i o dziwnie nieokreślonym, a całkiem nowym zjawisku, jakim był zapach spienionej wody, i pobiął naprzód. Stanął przy Ha, wykrzykując:

– Oa! Oa! Oa!

Ha zaczął także wykrzykiwać przy wtórze pozostałych:

– Oa! Oa! Oa! [...]

Liku także zaczęła pokrzykiwać i wymachiwać małą Oa, choć sama nie wiedziała, dlaczego to robi. Nowy zbudził się, oblizał różowym językiem wargi jak małe kocię i wyjrzał spomiędzy włosów za uchem Fa. Lodowa kobieta zwisała z tyłu nad nimi. Choć nieubłagana woda wciąż sączyła się z jej brzucha, ona nawet nie drgnęła. W ciszy i pośpiechu minęli Oa, przesłoniła ją skała. [...]

Wspięli się kilka kroków pod górę i zatrzymali przed jaskinią, ich cienie, w docierającym tu jeszcze słońcu, kładły się na boki. Mał stłumił kaszel i czekał odwrócony do starej kobiety. Przykłęka w głębi jaskini i położyła bryłę gliny na samym środku. Następnie zrobiła w niej otwór i zaczęła ją rozprowadzać i przyklepywać dokładnie w tym miejscu, gdzie pozostał stary ślad. Przysunęła teraz twarz i zaczęła dmuchać. Dalej, w głębi jaskini, po obu stronach skalnego filaru, znajdowały się dwie nisze pełne patyków, gałęzi i grubych pni. Podeszła szybko do nagromadzonego stosu i przyniosła parę gałęzi, trochę liści i zmurszałe polano, które już się rozsypywało. Ułożyła wszystko nad dołkiem w glinie i dotąd dmuchała, aż się pojawił dymek i strzeliła w górę iskra. Rozległ się trzask gałęzi, po czym ametystowo-czerwony płomień wzniósł się spiralą w górę i wyprostował, a jej twarz i oczy rozjarzyły się blaskiem. Znowu przyniosła z niszy naręcze gałęzi i dołożyła do paleniska, które trysnęło wspaniałym płomieniem pełnym iskier. Zaczęła wyrabiać palcami mokrą glinę, formując starannie jej brzegi i teraz ogień płonął w samym środku płaskiej misy. Podniosła się i oznajmiła:

– Ogień rozbudził się na nowo. [...]

Zaczęli znowu rozmawiać, ogromnie podnieceni. [...]

[Lok] podniósł się i spojrzał w dół zbocza pokrytego ziemią i kamieniami. I rzeka nie zniknęła, ani góry. Jaskinia także na nich czekała. Nagle ogarnęło go wzruszenie, czuł się szczęśliwy. Wszystko na nich czekało: Oa też czekała. Nawet teraz wyciągała w górę pędy bulw, tuczyła pędraki, wydzielając z ziemi przeróżne wonie, dzięki niej wyrastały

z każdej szczeliny i każdej gałęzi grube, dorodne paki. Tańczył na terasie¹ w pobliżu rzeki z szeroko rozpostartymi ramionami.

– Oa!

Mał odsunął się od ognia i lustrował tylną ścianę jaskini. Zerknął w dół i odgarnął suche liście i bobki z ziemi przy skalnym filarze. Usiadł ze skrzyżowanymi nogami i ułożył odpowiednio ręce.

– A tutaj jest miejsce, na którym siedzi Mał.

Dotknął skały delikatnie, jak Lok lub Ha dotykali Fa. – Jesteśmy w domu. [...]

[Lok] spojrział na starą kobietę. Wolna od ciężaru odpowiedzialności za ogień już nie wydawała się tak bardzo stara, może tylko trochę od nich starsza. [...]

– Ogień już się pali. Ciepłej ci, Liku?

Liku wyjęła małą Oa z ust.

– Jestem głodna.

– Jutro znajdziemy jadło dla wszystkich.

Liku podniosła małą Oa.

– Ona też jest głodna.

– Pojdzie razem z tobą i będzie jadła.

Lok zaśmiał się i rozejrzał po wszystkich.

– Widzę obraz...

I oni się roześmiali, ponieważ był to obraz Loka, chyba jedyny, jaki miał, a znali go równie dobrze, jak on.

– ... Obraz, kiedy znaleźliśmy małą Oa.

Stary korzeń był fantastycznie powykrzywiany, napęczniały i wygładzony upływającym czasem, przypominał kobietę z wielkim brzuchem.

– ... Stoję między drzewami. Czuję. Tą stopą czuję... – Naśladował wszystko, co się wtedy zdarzyło. Przerzucił ciężar ciała na lewą nogę, a prawą szukał w ziemi. – ... Czuję. Co czuję? Bulwę? Patyk? Kość? – Prawa stopa coś uchwyciła i podała w górę, do lewej ręki. Popatrzył. – To przecież mała Oa! – rozpromienił się, tryumfując. – I teraz wszędzie, gdzie jest Liku, tam jest mała Oa.

Ludzie przyklasnęli mu, uśmiechając się, trochę z Loka, a trochę z tej opowieści. Poczuł się bezpiecznie, widząc ich uznanie i usadowił się przy ogniu; wszyscy w milczeniu wpatrywali się w płomienie.

tłum. Ryszarda Grzybowska

¹ terasa – forma terenu powstała np. w dolinie rzecznej wskutek działania płynących wód, tworzy w przekroju poprzecznym doliny charakterystyczny układ schodów

Rekonstrukcja twarzy neandertalczyka na wystawie w Waszyngtonie

1. Wymieńcie te elementy, które rodzinie bohaterów powieści uświadomiły, że powrócili do domu. Opracujcie tabelkę w parach.

Znajomy element	Początek cytatu z fragmentu powieści	Uczucia bohaterów z nim związane

Ciekawe!

Etymologia nazwy *neandertalczyk* wywodzi się od nazwy doliny Neandertal w Niemczech. To właśnie tam w sierpniu 1856 r. odkryto pierwsze szczątki neandertalczyka.

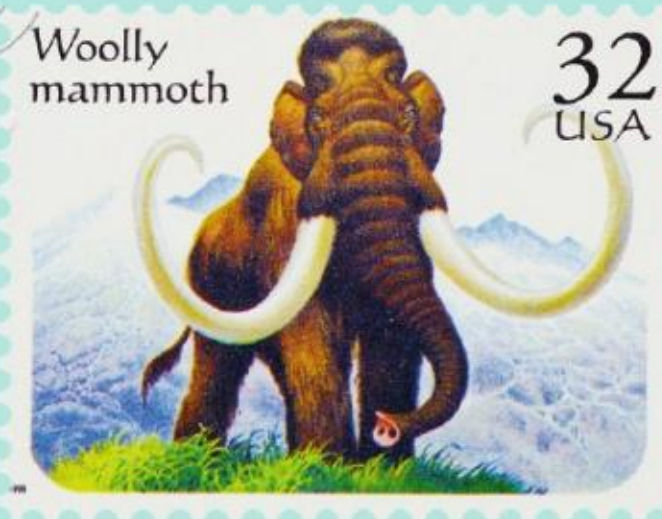
2. Wymień osoby, które wchodziły w skład rodziny neandertalczyków.
- a) Ustal, co świadczyło o tym, że tworzą one rodzinę.
- b) Określ role poszczególnych osobników w hierarchii rodzinnej oraz wzajemne relacje.
3. Porównaj tekst o neandertalczykach z początku rozdziału oraz fragment powieści. Wskaż podobieństwa i różnice w przedstawionym sposobie zachowania się ludzi pierwotnych. Poprzyj swoje zdanie odpowiednimi cytatami.

	Tekst popularnonaukowy	Fragment powieści
podobieństwa		
różnice		

Więcej na temat

Co jedli neandertalczycy?

Według badań naukowych neandertalczycy żywili się mięsem i roślinami. W ich diecie królowały przede wszystkim upolowane mamuty, ale także żubry, niedźwiedzie i wilki. Mamuty osiągały długość ciała do 3,5 metra oraz wagę do 6 ton. Ich ciosy (czyli charakterystyczne zęby – siekacze – służące do chwytania i odcinania kawałków pożywienia) mierzyły do 5 metrów długości. Zwierzęta te były roślinożerne. W jaskini Rouffignac (czyt. rufiniak) we Francji zachowały się liczne malowidła naskalne przedstawiające te ssaki. Poniżej znajduje się kolekcja znaczków pocztowych z wyobrażenymi wizerunkami tych zwierząt.

- Opisz wygląd mamutów. Podaj nazwy innych wymarłych zwierząt. Czym charakteryzowały się te gatunki?

4. Na podstawie przeczytanego fragmentu *Spadkobierców* opracujcie krótką notatkę dotyczącą domu neandertalczyków i ich zwyczajów rodzinnych.
5. William Golding przedstawia w literackiej opowieści mechanizm narodzin mitu. Powiedz, z czym wiązała się ta swoista mitologia naszych prehistorycznych przodków, jakie zjawiska wyjaśniała.
6. Zachowaniem bohaterów opowiadania kierował instynkt – czego dotyczył? Czy dostrzegasz także ich uczucia? Jeśli tak, wskaż odpowiednie fragmenty.

Fragment malowidła z groty Lascaux (czyt. lasko) we Francji

7. Omów cechy świata przedstawionego we fragmencie powieści Goldinga.
- Opisz cechy narratora – zwróć uwagę, w której osobie opowiada o zdarzeniach, czy się ujawnia itp.
 - Zastanów się, jakie wydarzenia zostały przedstawione: realistyczne czy fantastyczne, nieprawdopodobne? Na jakiej podstawie można to stwierdzić?
 - Wymień bohaterów i scharakteryzuj ich pod kątem prawdopodobieństwa.
 - Korzystając z notki o neandertalczykach, określ w przybliżeniu czas i miejsce wydarzeń w powieści.
8. Jak nazwiesz rodzaj **fikcji literackiej** występujący w powieści? Uzasadnij swoją odpowiedź.
9. Napisz opowiadanie, którego akcja toczy się w czasach prehistorycznych.
- Wymyśl własne postacie lub opowiedz o kolejnej przygodzie bohaterów z książki Williama Goldinga.
 - Postaraj się opowiedzieć o świecie z punktu widzenia neandertalczyków, niedysponujących wiedzą współczesnego człowieka.

Obejrzyj dokładnie reprodukcję malowidła z groty Lascaux. Czy potrafisz dostrzec jego walory artystyczne? Zwróć uwagę na rysunek postaci zwierząt, zastosowane barwy, przedstawienie przestrzeni, ukazanie ruchu.

Fikcja literacka – cecha świata przedstawionego w utworze literackim, polegająca na tym, że jest on tworem „wymyślonym” przez autora, mającym własną logikę i uzasadnienia; właściwa dla świata przedstawionego niezależnie od tego, czy ma on charakter realistyczny, czy fantastyczny.

2.7 Krócej o domach (skrótowce) ✕

Podejmij temat

- Rozszyfruj poniższe napisy. Na budynkach jakich instytucji i organizacji można je zobaczyć?

- Przeczytaj poniższy dialog. Zwróć uwagę na słowa zastępujące nazwy różnych instytucji.

¹ Word, właściwie Microsoft Word (czyt. majkrosoft łord) – zaawansowany edytor tekstu rozwijany przez jedno z największych przedsiębiorstw z branży informatycznej – Microsoft.

Ciekawie!

Pewex to skrót nieistniejącego już dziś Przedsiębiorstwa Eksportu Wewnętrznego. Przedsiębiorstwo to prowadziło sklepy i kioski walutowe, w których za zagraniczną walutę, najczęściej dolary, można było nabyć niedostępne nigdzie indziej towary, np. jeansy, colę czy klocki Lego. Autorką tego logo jest Elżbieta Magner.

Którędy do dworca?

- Przepraszam panią. Zgubiłem się. Czy mogłaby mi pani powiedzieć, jak mam dojść do dworca PKP?
- O, to bardzo proste, dworzec PKP znajduje się przy dworcu PKS. To charakterystyczny budynek w naszym mieście.
- Mógłbym prosić o bardziej szczegółowe informacje?
- Proszę iść prosto, aż do LO, zaraz za nim zobaczy pan WORD...
- Chyba Word¹?
- Nie, nie! To Wojewódzki, a nie Łojewódzki Ośrodek Ruchu Drogowego. Nie ma pan prawa jazdy?
- Jeszcze nie.
- To na piechotę za WORD-em skróci pan w lewo i zobaczy księgarnię, w której kupiłam kiedyś taki obszerny słownik PWN-u.
- Oj, to już znam. To znaczy Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bardzo dobrze! Za księgarnią zobaczy pan już oba dworce.
- Dziękuję pani. Do widzenia.
- Do widzenia.

- Powiedz, nazwy jakich instytucji zastępują słowa zapisane w tekście wielkimi literami.
 - Przyjrzyj się tym słowom i spróbuj ustalić, w jaki sposób powstały.
 - Wyjaśnij, dlaczego rozmówcy posługują się w większości skróconymi, a nie pełnymi nazwami instytucji. Z jakiego powodu w pewnym momencie użyli pełnych nazw?

2. Skrócone w tekście nazwy instytucji to tzw. **skrótowce**. Przeczytaj poniższe informacje i ustal, do jakich rodzajów skrótowców należą te użyte przez rozmówców.

Rozróżnia się cztery zasadnicze typy skrótowców:	
Literowce (skrótowce literowe) – złożone z pierwszych liter wyrazów tworzących oficjalną, rozwiniętą nazwę; litery te wymawiamy osobno, np. PKO [wym. pe-ka-o] – Polska Kasa Oszczędności; NBP [wym. en-be-pe] – Narodowy Bank Polski.	Grupowce (sylabowce) – składają się na ogół z pierwszych sylab pozostałych po odcięciu części wyrazów pełnej nazwy, np. Polfa – Polska Farmacja; Rafako [wym. rafako] – Raciborska Fabryka Kotłów.
Głoskowce (skrótowce głoskowe) – złożone z pierwszych liter nazwy rozwiniętej, wymawianych łącznie, jako suma głosek, np. GOPR [wym. gopr] – Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe; PESEL [wym. pesel] – Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności; NIP [wym. nip] – Numer Identyfikacji Podatkowej.	Skrótowce mieszane – mają strukturę niejednorodną, np. 1. literowo-głoskową, np. CBOS [wym. ce-bos] – Centrum B adania O pinii S połecznej; 2. literowo-grupową, np. PZKosz [wym. pe-zet-kosz] – P olski Z wiązek K oszykówki; 3. głoskowo-grupową, np. Polmos [wym. pol-mos] – P olski M onopol S pirytusowy.

3. Rozwiń i nazwij podane skrótowce. Zwróć uwagę na ich wymowę i sposób utworzenia.

PZKol [wym. pe-zet- kol]	KUL [wym. kul]	OBOP [wym. obop]
----------------------------------	----------------	------------------

Skrótowce są to jednostki językowe utworzone z kilkuwyrazowych nazw instytucji, przedsiębiorstw, urzędów, organizacji itp. przez odcięcie pewnych składników całej nazwy.

Korzystając z internetu, spróbuj odnaleźć logo wybranej organizacji lub instytucji, których skróty pojawiły się w tabeli w zadaniu 2.

× Więcej o języku

Jak akcentować i odmieniać skrótowce?

W mianowniku większość skrótowców akcentuj podobnie jak inne wyrazy polskie, tzn. na drugiej sylabie od końca. Na ostatnią sylabę pada akcent skrótowców literowych, np. *ONZ* [wym. o-en-**zet**] oraz mieszanych: literowo-grupowych, np. *PZKosz* [wym. pe-zet-**kosz**] i literowo-głoskowych, np. *SGPiS* [wym. es-gie-**pis**], ale nowsze skrótowce literowo-głoskowe akcentowane są na drugiej sylabie od końca, np. *CBOS* [wym. **ce**bos]. Jedynym grupowcem akcentowanym na ostatniej sylabie jest *Pafawag* [wym. pafaw**wag**]. Powyższa zasada obowiązuje również w odniesieniu do form biernikowych skrótowców równych mianownikowi. W pozostałych przypadkach zależnych wszystkie skrótowce akcentuj na przedostatniej sylabie. Skrótowce zakończone w wymowie na spółgłoskę (*WOPR*, *NOT*, *OBOP*) odmieniają się jak rzeczowniki męskie nieżywotne – o *WOPR*-ze jak o *torze*, *NOT*-u, *OBOP*-u jak *płotu*. Skrótowce zakończone w wymowie na -e, -i, -o, -u (*PKP*, *WSI*, *MPO*, *PZU*) oraz akcentowane -a (*PTTK*) są nieodmienne. Skrótowce zakończone w wymowie na -a nieakcentowane odmieniają się jak rzeczowniki żeńskie, np.: *Desa*, *Polfa* – *Desy*, *Polfy*.

Korzystając z dostępnych źródeł, rozszyfruj skrótownice użyte w poleceniu 6.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Na zdjęciach pokazano logo dwóch międzynarodowych organizacji. Znajdź w internecie informacje, czym się one zajmują. Rozwiń skróty ich nazw.

4. Utwórz skrótownice od nazw znanych instytucji. Nazwij typ skrótownicy.

Miejskie Przedsiębiorstwo
Oczyszczania

Polska Akademia Nauk

Polski Związek Piłki Nożnej

Polska Akcja Humanitarna

5. Wymów poprawnie podane skrótownice.

PWN, RP, ZAiKS, DzU, LO, PZMot, MEN, Cepelia

6. Odczytaj zdania ze skrótownicami podanymi w nawiasach.

Kontrola (NIK) potwierdziła wszystkie zarzuty.

Konferencja prasowa w (MON) przebiegła bardzo burzliwie.

Spór z (PZKosz) zakończył się ugodą.

7. Sprawdź w słowniku ortograficznym, poprawnej polszczyzny lub encyklopedii, co oznaczają popularne skrótownice i jak powstały. Wykorzystaj swą znajomość języka angielskiego.

FIFA

UFO

NATO

NHL

NBA

NASA

8. Podaj trzy przykłady skrótownic, które są nazwami państw. Rozwiń je i określ ich typ.

9. Porozmawiajcie o tym, jakie zalety ma używanie skrótownic. W jakich sytuacjach można z nimi się spotkać? A może stwarzają jakieś zakłócenia w komunikacji? Napisz kilka zdań na ten temat.

10. Zapoznaj się z informacją dotyczącą poprawnej pisowni skrótownic (s. 67) i zapisz w zeszycie podane skrótownice we właściwej formie przypadku.

GOPR – o do z

ADM – o do z

UJ – na obok nad

PZKol – w do z

HORTEX – w do z

IBL – w do z

11. Podaj przykład skrótownicy i jego odmiany według podanego schematu.

skrótownica

pełna nazwa

odmiana przez
przypadki

Piszemy poprawnie skrótowce

- 1. W skrótowcach odmiennych końcówkę po spółgłoskach twardych pisz małymi literami i oddzielaj łącznikiem, np.: *WOPR-em, NFZ-etem, ONZ-etu, HTML-u*.

UWAGA: Jeśli skrótowiec ma charakter rzeczownika i kończy się małą literą, nie stosuj łącznika, np.: *Apartem, Polfą, Pagarcie, Cepelii*.
- 2. Po spółgłoskach miękkich przed końcówką dodaj literę *i* jako znak miękkości, np.: *SMS-ie, PDF-ie, PAN-ie*.
- 3. Rz pojawiające się w odmianie skrótowców zakończonych w mianowniku na *R* zapisuj następująco: o *GOPR-ze, MOSiR-ze, TOPR-ze*.
- 4. W miejscowniku skrótowców zakończonych na *T* słychać głoskę *ć*, pisaną jako połączenie *ci*; cały skrótowiec (z wyjątkiem pierwszej litery) pisz wtedy małymi literami, np.: *LOT, LOT-em*, ale: w *Locie*; *PIT, PIT-u*, ale: w *Picie*.

UWAGA: Nie dotyczy to skrótowców zakończonych na *J*, np.: *UJ, UJ-otem*, na *UJ-ocie, PTJ, PTJ-otu*, o *PTJ-ocie*.
- 5. Skrótowce zakończone na *ex* przybierają w odmianie zakończenie *-eks-*, np.: *Pewex – Peweksie, Peweksem; Hortex – Horteksie, Horteksu; Budimex – Budimeksie, Budimeksu, Drutex – Druteksie, Druteksem*.
- 6. Skrótowce typu *PZKosz* zapisuj w przypadkach zależnych następująco: *PZKosz-em, PZKol-em, MKOl-u, PZMot-u, PZMocie*.

12. Wyraz *dom* bardzo często pojawia się w skrótowcach. Ustalcie, czy od każdej z poniższych nazw utworzymy skrótowiec, który jest obecnie używany w języku polskim.

Dom Pomocy Społecznej	Dom Dziecka
Dom Środowisk Twórczych	Młodzieżowy Dom Kultury
Dom Ludowy	Wojewódzki Dom Kultury
Dom Opieki	Dom Opiekuńczo-Leczniczy

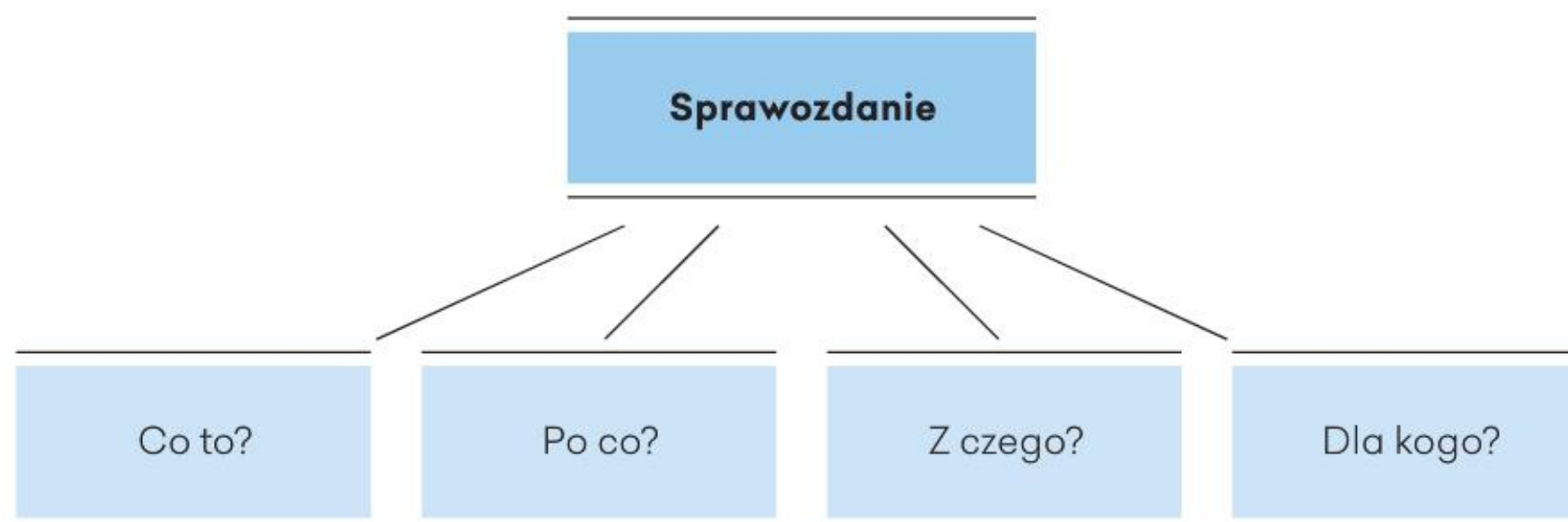
Ciekawe!

W języku polskim pojawiają się skrótowce, które utworzono niezgodnie z tzw. kryterium estetycznym. Należy do nich skrótowiec z zakresu medycyny – ChUK powstały od nazwy Choroby Układu Krążenia. ChUK budzi skojarzenia z rzeczownikiem *huk*, dlatego użycie go w różnych kontekstach może być źródłem komizmu językowego. Rada Języka Polskiego zaleca unikania takiego fonetycznego podobieństwa nowo tworzonych skrótowców do innych wyrazów.

2.8 Przedwczoraj odbyło się... (sprawozdanie)

Podejmij temat

- Przypomnijcie sobie wiadomości z klasy szóstej na temat sprawozdania i uzupełnijcie na tablicy poniższy schemat. Możecie wzbogacić go własnymi pomysłami i dodatkowymi pytaniami.

- Przeczytaj uważnie informacje na temat sprawozdania, zamieszczone w młodzieżowym czasopiśmie.

Ciekawe!

Sosna na Sokolicy była do niedawna prawdziwym symbolem Pienin. W 2018 r. została uszkodzona podczas akcji ratunkowej z użyciem śmigłowca – oderwała się jedna z bocznych gałęzi.

Jak pisać sprawozdanie?

Sprawozdanie to przedstawienie przebiegu działalności, czyli po prostu zdanie relacji z jakiegoś wydarzenia. Mówiąc jeszcze prościej, sprawozdanie ma zastąpić osobie czytającej bezpośredni udział w tym wydarzeniu.

Jeżeli ktoś nie może wziąć udziału w meczu, trzeba mu o tym opowiedzieć w taki sposób, by miał wrażenie, że siedzi na trybunach – poza wynikiem meczu trzeba wspomnieć o faulach, najlepszych zagraniach i zachowaniu kibiców. A jeśli komuś nie udało się pójść na otwarcie wystawy, należy opisać tę imprezę tak przekonująco i dokładnie, żeby udało się poczuć atmosferę tam panującą, chociaż niełatwo oddać skupienie i ciszę towarzyszącą oglądaniu obrazów. [...]

Chociaż zasada pisania sprawozdania jest zawsze ta sama, może ono mieć troszkę inny charakter w zależności od wydarzenia, które opisuje. [...]

Sprawozdanie pierwsze: „Jedziemy na wycieczkę”

Wycieczka jest jednym z najsympatyczniejszych momentów w życiu każdej klasy. Nasza klasa wyjechała w maju w Pieniny, co wprowadziło nie wszystkim podobają się tak samo, ale sam wyjazd stanowił największą atrakcję.

Wyruszyliśmy wieczorem i jechaliśmy pociągami przez całą noc, ale myliłby się ten, kto pomyślałby, że spaliśmy. Wręcz przeciwnie, prawie nie zmrużyliśmy oka. Gruby jak zwykle szeleścił papierkami od stodyczy, Mańka śpiewała przeboje boskiego Enrique, a my graliśmy w karty.

Dojechaliśmy nad ranem i od razu nasza wychowawczyni postanowiła zobaczyć góry, więc pogoniła nas nad Dunajec. Wszyscy strasznie ziewaliśmy i tylko Maja szła obok wychowawczyni, zachwycając się widokami...

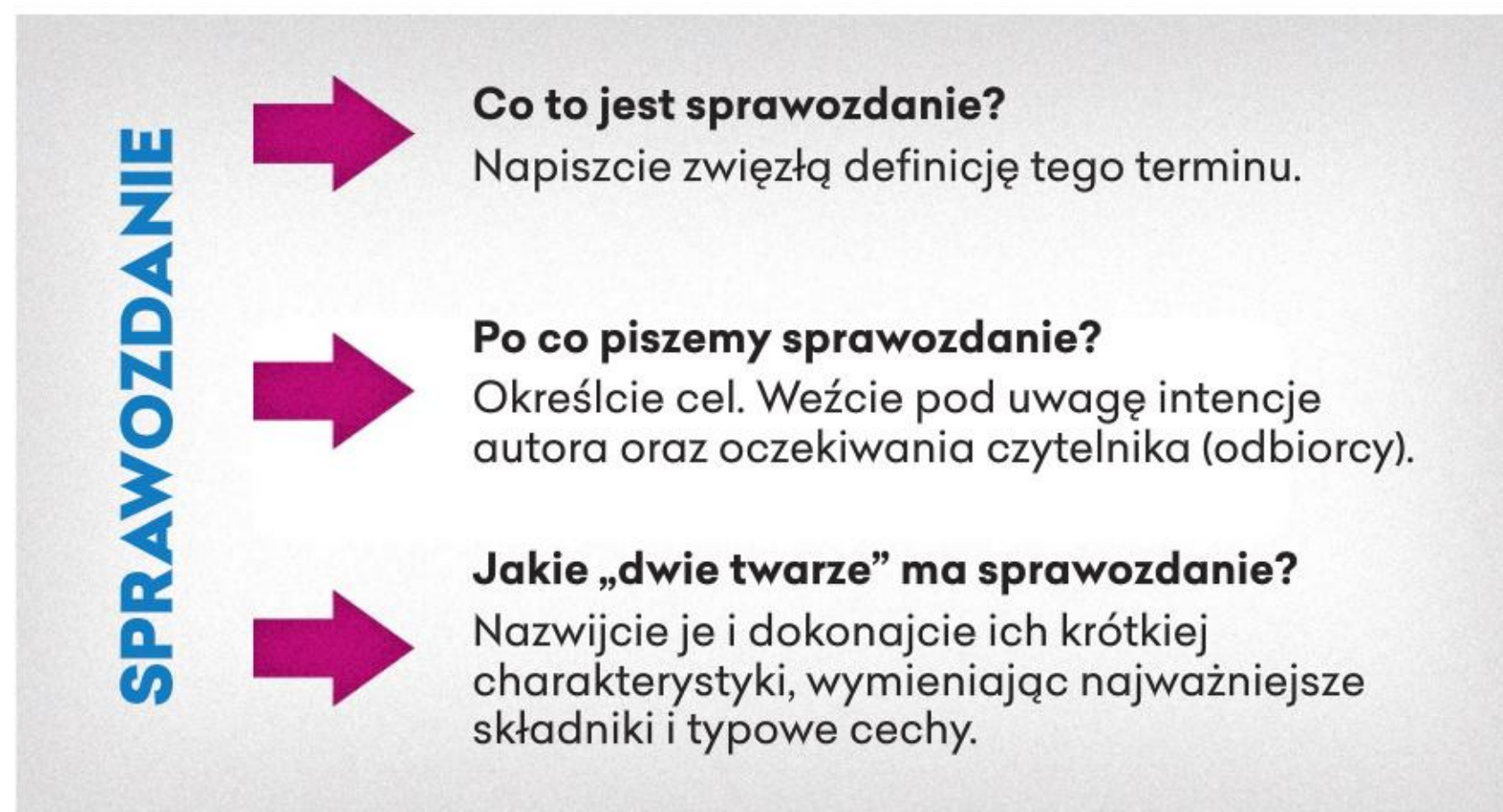
Wycieczka trwa długo, więc nie zmieścilibyśmy dokładnego sprawozdania z całości. Niech nam wystarczy fragment. Co w nim mamy? Opis kolejnych wydarzeń: na początku był to wyjazd, zabawy w pociągu, a potem wycieczka nad Dunajec. Ale w tym fragmencie ukryły się też dokładniejsze informacje. Nie mamy wprowadzie oficjalnej prezentacji, nikt tu nie mówi: nazywam się..., ale mimo to znamy już kilkoro bohaterów (Gruby, Mańka, Maja, no i sam narrator). Dowiadujemy się też sporo o całej klasie, która najpierw rozrabia w pociągu, a potem ziewa na wycieczce. Znajdujemy również pierwsze informacje o samych Pieninach, które leżą nad Dunajcem. Co jeszcze? Mamy porządek chronologiczny. Autor nie gubi się jednak w przytaczaniu bardzo szczegółowych informacji – nie wspominał o godzinach, o tym, z kim jechał w przedziale i ile przedziałów zajmowała klasa, kto poza nauczycielką opiekował się nimi i ile kanapek dostał na drogę. Zwraca uwagę tylko na to, co dla niego jest najważniejsze – na bardzo wesołą podróż. Sprawozdanie nie powinno opisywać dokładnie wszystkiego, bo czytelnik pogubi się. Ma być dokładne, ale zawierać tylko to, co najważniejsze.

Sprawozdanie drugie: „Idziemy do teatru”

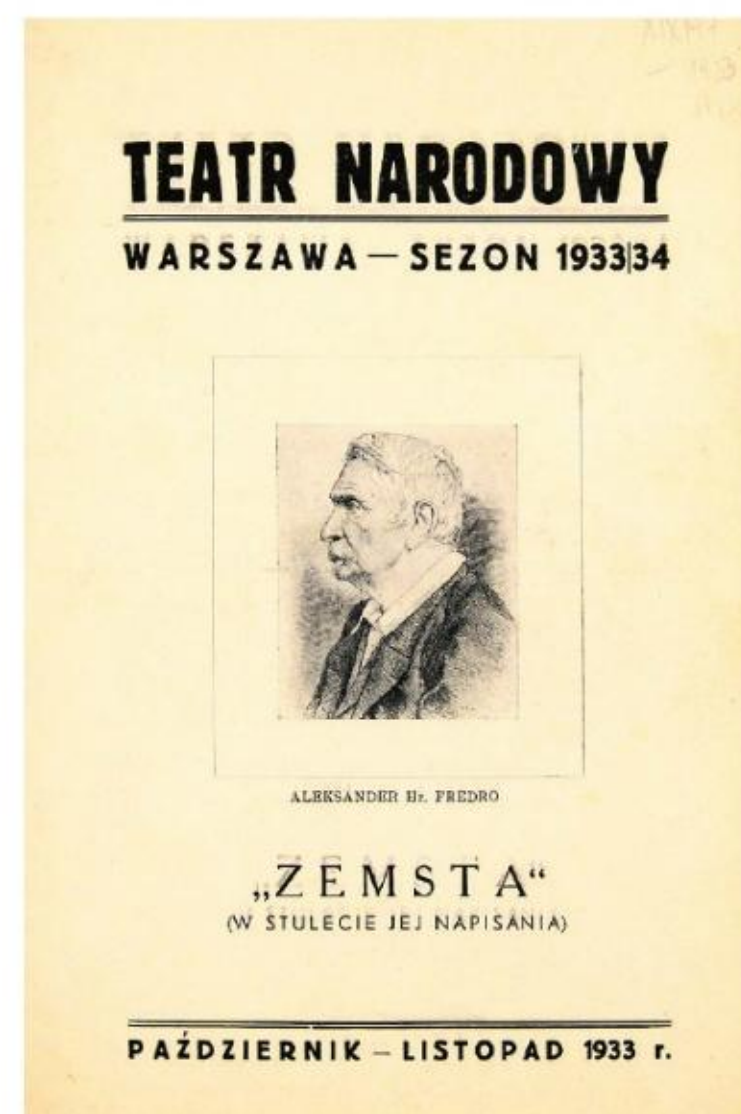
Dwa tygodnie temu wybraliśmy się z klasą do teatru na przedstawienie na podstawie „Zemsty” Aleksandra Fredry. Przyznaję, że po raz pierwszy byłem w tak pięknym teatrze. Na szczęście przyszliśmy trochę za wcześnie, więc mogłem dokładnie obejrzeć portrety słynnych aktorów i zdjęcia z różnych spektakli.

M. Giedroń, „Victor” nr 9/2000 (stała rubryka Szkolne formy wypowiedzi)

1. Podzielcie się na trzy zespoły – każdy z nich, na podstawie lektury, ustali i opracuje na plakacie mapkę według podanego schematu.

Znaczek pocztowy z wizerunkiem Aleksandra Fredry

Afisz teatralny *Zemsty* Aleksandra Fredry z 1933 r.

Sprawozdania mogą być również... finansowe, budżetowe, kwartalne, roczne – sprawdź np. w internecie, jakiego rodzaju sprawozdania piszą pracownicy różnych instytucji lub organizacji. Podziel się ciekawostkami na ten temat z koleżankami i kolegami w klasie.

- **2.** Przedstawcie i omówcie swoje plakaty na forum klasy. Pozostawcie je w sali na jakiś czas w widocznym miejscu – powróćcie do nich, wykonując kolejne zadania.
- **3.** Ustalcie, czym różniły się informacje zapisane przez was na początku lekcji od mapy sporządzonej na podstawie tekstu Małgorzaty Giedrojc. Czego nowego dowiedzieliście się na temat tej formy wypowiedzi?
- **4.** Porozmawiajcie o tym, czy warto korzystać z poradników zamieszczanych w różnych młodzieżowych czasopismach lub na portalach internetowych. Jak często korzystacie z tych źródeł informacji? Czy wiedza w nich zawarta przydaje się w szkole?
- 5.** Na podstawie wskazówek oraz przykładowych fragmentów z tekstu Małgorzaty Giedrojc napisz sprawozdanie z ważnego wydarzenia z życia twojej rodziny (np.: wspólne święta, wakacyjny wyjazd, uroczystość, spotkanie rodzinne).
- 6.** Sprawozdanie z takich wydarzeń, jak wyjście do teatru, kina, na wystawę czy też lektura ciekawej książki powinno zawierać nie tylko informacje o okolicznościach tego wydarzenia, ale także o samym dziele. Przeczytaj wiadomości z części *Krok po kroku* i napisz sprawozdanie z ostatnio przeczytanej książki, obejrzanego filmu lub przedstawienia teatralnego.

Krok po kroku

Sprawozdanie z lektury, filmu, przedstawienia teatralnego

- 1** We wstępie możesz poinformować, dlaczego sięgasz po daną książkę lub wybierasz się na film czy przedstawienie teatralne. Następnie podaj najważniejsze informacje o dziele:
 - tytuł, autor, rok powstania utworu, tematyka – w przypadku książki;
 - tytuł, autor sztuki teatralnej lub scenariusza filmu, reżyser, rok powstania, aktorzy odgrywający główne role, tematyka dzieła – w przypadku filmu lub przedstawienia.
- 2** W rozwinięciu streść krótko utwór – podaj czas i miejsce akcji, głównych bohaterów, przedstaw najważniejsze wydarzenia. Następnie napisz o tym, jak dzieło zostało zrealizowane – zwróć uwagę na:
 - język utworu literackiego – rodzaj narracji, słownictwo charakterystyczne dla narratora lub bohaterów;
 - scenografię, rekwizyty, kostiumy, muzykę, ewentualne efekty specjalne – zastosowane w filmie lub przedstawieniu.
- 3** W zakończeniu wyraż swoje zdanie o dziele, krótko je uzasadniając – możesz ocenić np.: tempo akcji, kreację bohaterów, grę aktorów w filmie lub teatrze, scenografię, muzykę. Zwróć uwagę na wartość poznawczą dzieła. Napisz, co ci się najbardziej podobało, a co się twórcom, według ciebie, nie udało. Czy warto polecić ten utwór innym czytelnikom lub widzom?

Pomocne słownictwo: żywe tempo akcji, nieoczekiwane zwroty akcji, akcja dynamiczna, trzymająca w napięciu, przewidywalna, nieciekawa, monotonna, gra aktorów fascynująca, wspaniała, przeciętna, aktor świetnie wczuł się w swoją rolę, dostarczył widzom niezapomnianych wzruszeń, nie pasował do roli, scenografia bogata w szczegóły, oryginalna, oddająca realia epoki, uboga, surowa, muzyka odpowiednio dobrana do określonych scen, nastrojowa, dynamiczna, budująca napięcie, efekty specjalne zaskakujące, świetnie przygotowane, imponujące, zapadające w pamięć, nudne, prymitywne, nieudane.

Podsumowanie działu 2

Czy pamiętasz?

budowa wiersza wolnego norma językowa błąd językowy nie z różnymi częściami mowy
rozprawka podziękowanie literatura popularna tekst popularnonaukowy
fikcja literacka **skrótowce** sprawozdanie

Przeczytaj poniższe hasła ze słowników.

DOM

1. «budynek przeznaczony na mieszkania lub zakłady pracy»
2. «mieszkanie lub pomieszczenie, w którym się mieszka»
3. «rodzina, domownicy; też: mieszkanie wraz z jego mieszkańcami»
4. «ogół spraw związanych z rodziną i gospodarstwem»
5. «ród, rodzina, dynastia»
6. «miejsce, z którego ktoś pochodzi»
7. «instytucja społeczna lub usługowa, mieszcząca się zwykle w oddzielnym lokalu lub budynku; też: budynek, w którym się ona znajduje»

Słownik języka polskiego (<https://sjp.pwn.pl/szukaj/dom.html>)

dom (np. budynek) -mu, Ms. -mu; -my, -mów: młodzieżowy dom kultury, dom Boży, dom Pański (= kościół), ale: Młodzieżowy Dom Kultury w Poznaniu; dom dziecka, ale: Dom Dziecka im. Janusza Korczaka w Warszawie; dom pracy twórczej, ale: Dom Pracy Twórczej „Reymontówka” [...].

Wielki słownik ortograficzny PWN (<https://sjp.pwn.pl/szukaj/dom.html>)

Wykonaj polecenia w zeszycie.

1. Przepisz podane zdanie, wybierając właściwą odpowiedź. Ustal poprawność na podstawie haseł ze słowników i uzasadnij ją. Przytocz odpowiednie cytaty.
Wyraz *dom* jest jednoznaczny / wieloznaczny.
2. Ułóż zdania z rzeczownikiem *dom* w znaczeniu 1. i 3. zamieszczonym w słowniku języka polskiego.
3. Napisz, w którym znaczeniu został użyty wyraz *dom* w:
a) podkreślonych wyrażeniach (w słowniku ortograficznym);
b) w cytacie z piosenki Wolnej Grupy Bukowiny: „A jeśli dom będę miał, to będzie bukowy koniecznie”.
4. Utwórz skrótowce od podkreślonych nazw własnych (z hasła ze słownika ortograficznego). Nazwij je i napisz poprawnie w dopełniaczu oraz miejscowniku.
5. Napisz, jakiej formy wyrazu *dom* zgodnie z normą językową należy użyć w wołaczach liczby pojedynczej, a jaka forma to błąd językowy.

6. Z podanego fragmentu fraszki Jana Kochanowskiego wypisz co najmniej trzy wyrazy niezgodne ze współczesną normą językową i uzasadnij swój wybór. Podaj też formy obecnie poprawne.

Ja, Panie, niechaj mieszkam w tym gniaździe ojczystym,
A Ty mię zdrowiem opatrz i sumnieniem czystym,
Pożywieniem ućciwym, ludzką życzliwością,
Obyczajmi znośnymi, nieprzykrą starością.

Jan Kochanowski, *Na dom w Czarnolesie* (fragment)

7. We fragmencie fraszki przytoczonym w zadaniu 6. wskaż wyrażenie, które w metaforyczny sposób oznacza *dom*. Napisz, w którym znaczeniu słownikowym została ta metafora użyta.
8. Powiedz, kim jest podmiot liryczny i adresat liryczny we fraszce Jana Kochanowskiego (z zadania 6.).
9. Wypisz z fraszki rymy i nazwij ich układ oraz typ.
10. Postaw tezę i podaj trzy argumenty w rozprawce pt. „Słowniki języka polskiego – potrzebne czy zbędne publikacje na rynku?”.
11. Napisz podziękowanie dla autorki rubryki *Szkolne formy wypowiedzi* za praktyczne porady ułatwiające uczniom nabycie nowych umiejętności.

Powiedz, jakie emocje wzbudza w tobie obraz van Gogha. Opisz je, używając przynajmniej trzech rzeczowników z częstką *nie*.

Vincent van Gogh, *Biały dom w nocy*, 1890

3. W mowie i w pieśni

1. Czy można wskazać jeden symbol polskości, który – twoim zdaniem – jest albo powinien być najważniejszy dla wszystkich Polaków? A może jest ich wiele? Przedstaw te szczególnie ważne dla ciebie.
2. Wspólny język polski to element łączący Polaków. Czy warto dbać o jego poprawność na co dzień? Uzasadnij swoją odpowiedź.
3. Symbolem państwa jest między innymi jego hymn narodowy. Jakie cechy, według ciebie, powinna mieć pieśń, którą grupa ludzi uzna za swój hymn?

3.1 Człowiek w świecie dźwięków (głoska a litera, rodzaje głosek)

Podejmij temat

Obejrzyj zdjęcia z dwóch koncertów: muzyki poważnej (po lewej) i muzyki rozrywkowej (po prawej). Powiedz, jaki charakter mają te wydarzenia i jakie zasady zachowania na nich obowiązują.

- Dopasuj podane terminy muzyczne do odpowiednich rodzajów muzyki.

MUZYKA POWAŻNA

MUZYKA ROZRYWKOWA

FUGA, ROCK, POP, SONATA, TECHNO, SYMFONIA, BLUES, OPERA

- Jak myślisz, dlaczego ludzie słuchają muzyki? Dokończ zdania.

Po pierwsze...

Po drugie...

Dodam jeszcze,
że...

W końcu...

- Przeczytaj fragment artykułu prasowego. Zwróć uwagę na to, jaki wpływ na człowieka ma muzyka.

¹ University of California (czyt. uniwersiti of kalifornia)

² Wolfgang Amadeusz Mozart (czyt. mo-cart, 1756–1791) – austriacki kompozytor

³ sonata – utwór muzyczny przeznaczony na instrument

⁴ skala IQ (czyt. aj kju, ang. skrót od *intelligence quotient*, czyt. inteligidżyns kłoszyn – iloraz inteligencji) – skala służąca określaniu wyniku testu inteligencji badanej osoby

⁵ spektakularny – efektowny, robiący wrażenie

Rafał Krzysztof Ohme, Katarzyna Łopaciuk **Muzyka manipuluje naszym mózgiem**

[...] Pasma zachwytów nad pozamuzyczną rolą muzyki w życiu człowieka rozpoczęło się w 1993 r., kiedy trzech naukowcy z University of California¹ odkryli tzw. efekt Mozarta². Jak udowodnili, zaledwie 10-minutowy fragment sonaty³ tego kompozytora może przyczynić się do (kilkuminutowego co prawda, ale jednak) wzrostu umiejętności rozumowania czasoprzestrzennego. W przełożeniu na skalę IQ⁴ jest to różnica 8–9 punktów. Po tak spektakularnym⁵ rezultacie (choć nie zawsze potwierdzanym w następnych badaniach) w mediach zaczęły pojawiać się kolejne głosy o tym, jak ważnym aspektem w wychowaniu dziecka i kształtowaniu jego umiejętności poznawczych i emocjonalnych jest muzyka. [...]

W ostatnich tygodniach pojawiło się naukowe doniesienie o zbawiennym wpływie muzyki na nasz układ krążenia. Otóż IX symfonia Beethovena⁶, 169 kantata⁷ Bacha⁸ oraz arie⁹, takie jak „Nessun dorma” [tłum. niech nikt nie śpi] Pucciniego¹⁰ z opery „Turandot” oraz „Libiamo nei lieti calici (czyt. kaliczi)” [tłum. Pijmy więc na chwałę miłości] Verdiego¹¹ z „La Traviaty (czyt. trawiaty)”, wpływają na częstotliwość oddychania, aktywność serca i ciśnienie krwi. Niektóre fragmenty grane głośniejsz pobudzały organizm, a inne, grane coraz ciszej, obniżały ciśnienie krwi i relaksowały. Być może już wkrótce lekarze zaczną nam zapisywać nie tylko pigułki, ale i pliki muzyczne.

Nic dziwnego, że gdy tylko magiczne właściwości muzyki dostrzegli praktycy, szybko wkroczyła ona do świata marketingu¹², zyskując status ważnego narzędzia budowania marki¹³ i kształtowania zachowań konsumenckich¹⁴. Ale czy faktycznie muzyka, którą słyszymy podczas sobotnich zakupów w tłoczonym hipermarkecie, może mieć na nas wpływ? Okazuje się, że tak.

Utwory szybkie mogą znacznie skrócić czas naszej wizyty w sklepie – chodzimy wtedy szybciej, szybciej też zapełniamy koszyk z zakupami¹⁵. Muzyka wolna może stać się prawdziwym wrogiem naszego portfela. To właśnie przy akompaniamencie spokojnych dźwięków skłonni jesteśmy wydawać więcej [...].

Muzyka jest obecna niemal w każdej reklamie telewizyjnej i radiowej. [...]

Czasami mogłoby się wydawać, że muzyka w reklamie telewizyjnej nie ma większego znaczenia, bo to przecież sposób ukazania marki lub produktu powinien być najważniejszy. Kiedy twórcy reklam pracują nad doborem muzyki, często okazuje się, że ścieżka dźwiękowa, która intuicyjnie wydawała się im pasująca, wpływa na odbiór reklamy negatywnie. Prawdziwą sztuką jest więc znaleźć taki podkład muzyczny, który nastawi odbiorcę pozytywnie do reklamy. I to wcale nie musi być znany przebój, za który trzeba zapłacić fortunę.

Na przykład wystarczy śpiew ptaków. Jest to bodziec niezbyt często wykorzystywany w reklamie. [...] Jak się okazało, śpiew ptaków działa na organizm pobudzająco [...]. Czyżby była to jedna z przyczyn, dla których tak chętnie spacerujemy po lesie?

„Polityka” 9 września 2009

1. Do czego, zdaniem autorów artykułu oraz naukowców, można wykorzystać muzykę? Jakim celom może służyć?
2. Powiedz, jaką inną rolę niż wskazana w przytoczonym artykule może odgrywać muzyka w życiu ludzi.
3. Podaj przykłady utworów, które mają szczególne znaczenie dla określonych grup ludzi, np. dla twoich rówieśników, dla uczniów z twojej szkoły, a nawet dla całego narodu.
4. Przygotuj kartkę papieru A4, kredki lub farby oraz nagranie jednego ze wspomnianych w drugim akapicie artykułu dzieł muzycznych. Następnie wysłuchaj wybranego utworu i w tym samym czasie spróbuj stworzyć ilustrację tego dzieła. Opowiedz o swoich wrażeniach.

⁶ Ludwig van Beethoven (czyt. ludwik wan betowen, 1770–1827) – niemiecki kompozytor i pianista

⁷ kantata – utwór wokally-instrumentalny w nastroju uroczystym

⁸ Jan Sebastian Bach (1685–1750) – niemiecki kompozytor i organista

⁹ aria – pieśń solowa wykonywana z akompaniamentem instrumentalnym, zwykle część większego dzieła muzycznego np. opery, czyli przedstawienia, w którym muzyka współdziała z akcją dramatyczną

¹⁰ Giacomo Puccini (czyt. dziakomo puczini, 1858–1924) – włoski kompozytor operowy

¹¹ Giuseppe Verdi (czyt. dżuzeppe werdi, 1813–1901) – włoski kompozytor operowy

¹² marketing – działania mające na celu poznanie potrzeb kupujących, ustalenie wielkości produkcji oraz metod sprzedaży i reklamy towarów

¹³ budować markę – sformułowanie oznaczające działania mające na celu stworzenie takiego wizerunku np. firmy, aby była ona rozpoznawana i lubiana przez klientów

¹⁴ zachowania konsumenckie – zachowania kupujących, czyli nabywców towarów

¹⁵ koszyk z zakupami – wyrażeniem tym określa się także pojęcie wykorzystywane do badań statystycznych, np. zmian w cenach różnych dóbr na przestrzeni jakiegoś czasu, oznacza typowe produkty (także usługi) nabywane przez przeciętne gospodarstwo domowe

Poszukaj więcej informacji o wspomnianych w artykule kompozytorach. W miarę możliwości posłuchaj utworów, o których mowa w tekście.

Głoska – dźwięk mowy, najmniejsza częśćka wymawianego wyrazu.

Litera – znak graficzny głoski, najmniejsza częśćka napisanego wyrazu. Głoska może być oznaczana za pomocą jednej litery (np. *a* – w wyrazie *Anna*), dwóch liter (np. *cz* w wyrazie *czoło* lub *ni* w wyrazie *nie*), a nawet trzech (np. *dzi* w wyrazie *dzieci*).

Ciekawe!

Wyraz *głoska* i *zgłoska* nie są synonimami. Zamiast *zgłoska* mówimy obecnie *sylaba*. Dawniej jednak wyrazu tego używano jako zamiennika słowa *litera*. Stąd zatem wziął się związek frazeologiczny *zapisać się złotymi zgłoskami*, który oznacza: przejść do historii dzięki wybitnym osiągnięciom lub zasługom.

¹ u – głoskę *u* w piśmie oznaczają litery *u* i *ó*

² ż – głoskę *ż* zapisujemy za pomocą liter *ż* i *rz*

³ h – głoskę *h* w piśmie oznaczają litery *h* i *ch*; UWAGA: głoska *h* zazwyczaj jest bezdźwięczna (np. *chomik*, *homa*), ale niekiedy wymawia się ją jako głoskę dźwięczną (np. *Bohdan*)

5. Porozmawiajcie o tym, jakie reakcje i uczucia mogą w was wywołać wskazane dźwięki.

śpiew ptaków, spokojna muzyka poważna, przebój młodzieżowy, miasto w godzinach szczytu, piosenka znana z dzieciństwa, melodia hymnu państwowego

6. Poćwicz swój głos – zaśpiewaj na melodię dowolnej, popularnej młodzieżowej piosenki podane połączenia głosek. Jaka trudność wiąże się z wykonaniem tego zadania?

dźdza-dźdze-dźdzy-dździ-dźdzo-dźdzu-dźdzq dźdzę

gza-gze-gzy-gzi-gzo-gzu-gzq-gzę

7. Przypomnij sobie informacje na temat **głoski** i **liter**, a następnie udowodnij, że liczba głosek w wyrazie nie zawsze jest równa liczbie liter.

	Liczba liter	Liczba głosek
powaga		
szacunek		
dziedzictwo		
uczcić		
przywódca		

8. Podaj po dwa przykłady wyrazów związanych z językiem lub muzyką, w których liczba liter równa się liczbie głosek oraz liczba liter jest większa od liczby głosek.

9. W tabeli znajdziesz informacje dotyczące podziału głosek. Skorzystaj z tych wiadomości, by scharakteryzować głoski, z których składają się wyrazy umieszczone pod tabelą.

	Samogłoski	Spółgłoski	
		dźwięczne	bezdźwięczne
ustne	a, o, u ¹ , e, i, y	b, d, w, g, dz, z, ż ² , ź, dź, dż, r, l, ł, j	p, t, f, k, c, s, ś, cz, ć, h ³
nosowe	ą, ę	m, n, ń	

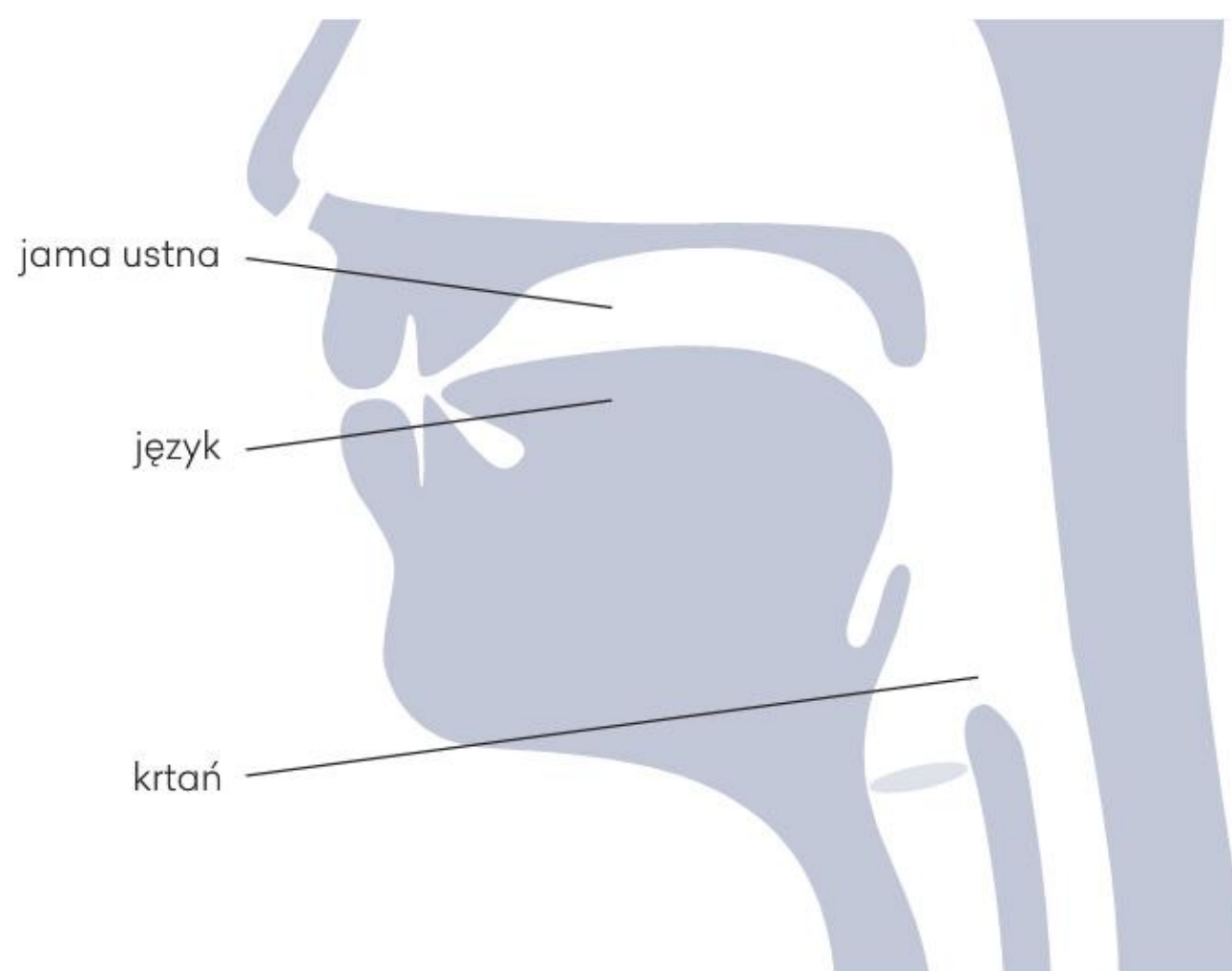
kolba

skroń

tarcze

10. Wskaż na schemacie najważniejsze narządy mowy – dzięki nim wydobywamy dźwięki.

jama nosowa	jama ustna	jama gardłowa	podniebienie twarde	podniebienie miękkie zakończone
języczkiem	język	wiązadła głosowe	dziąsła dolne i górne	zęby dolne i górne

11. Ustal właściwą kolejność etapów powstawania dźwięku.
powietrze przechodzi przez aparat fonacyjny (krtań)
wdech powietrza
powietrze dostaje się do aparatu artykulacyjnego (narządy mowy jamy gardłowej, ustnej i nosowej)
wydobywa się dźwięk mowy
aparat ekspiracyjny (płuca) tłoczy powietrze, które wprawia w drgania pozostałe narządy mowy

Jak powstają głoski?

Wymawianie (artykulację) głosek umożliwia praca narządów mowy, polegająca na przekształcaniu strumienia powietrza, który podczas wydechu wydostaje się z płuc, przechodząc kolejno przez tchawicę, krtań z wiązadłami głosowymi (to dwa elastyczne mięśnie), jamę gardłową, a na końcu przez jamę ustną i w pewnych warunkach również nosową. W jamie ustnej znajdują się kolejne narządy mowy: ruchome (wargi, język i podniebienie miękkie zakończone z tzw. języczkiem) oraz nieruchome (zęby, dziąsła i podniebienie twarde). Różnorodność głosek wynika z tego, że w czasie ich wymowy poszczególne narządy mowy pozostają w różnych relacjach wobec siebie: zwierają się ze sobą, zbliżają do siebie lub oddalają od siebie – zamykają, ściskają lub otwierają kanał przepływu powietrza.

W czasie wymawiania **samogłosek** powietrze przepływa swobodnie przez jamę ustną, gdyż znajdujące się w niej narządy mowy są od siebie oddalone, natomiast przy wymawianiu **spółgłosek** następuje ich chwilowe zwarcie lub powstaje pomiędzy nimi wąska szczelina.

Miękkość spółgłoski zależy od położenia języka podczas jej wymawiania. Kiedy środek języka zbliża się do podniebienia lub przez chwilę zwierza się z nim, powstają spółgłoski **miękkie** (np. *ń, ś, ć, ki*). Pozostałe spółgłoski są **twarde** (np. *n, s, c, k*). Uwaga! Ten podział nie dotyczy samogłosek.

Głoski **dźwięczne** (np. *a, e, b, d*) powstają dzięki drganiom wiązadeł głosowych pod wpływem przechodzącego przez nie powietrza, natomiast w czasie wymawiania głosek **bezdźwięcznych** (np. *p, t, f*) wiązadła głosowe są rozsunięte i przepływające powietrze nie powoduje ich drgań.

Na wymowę głosek **ustnych** i **nosowych** wpływają ruchy podniebienia miękkiego. Jeśli unosi się ono do góry, przylegając do tylnej ściany jamy gardłowej i zamykając dostęp do jamy nosowej, powietrze przechodzi tylko do jamy ustnej – tak powstają głoski ustne (np. *a, e, i, p*). Jeśli podniebienie miękkie opuszcza się, strumień powietrza może przepływać zarówno przez jamę ustną, jak i nosową – powstają wtedy głoski nosowe (np. *ą, ę, m, n*).

Więcej na temat

Jak to się dzieje, że słyszymy dźwięki?

Dźwięki to fale, które docierają do nas jako wrażenia słuchowe. Powstają wskutek drgania określonych ciał, czyli źródeł dźwięku. Fale te, nazywane akustycznymi, rozchodzą się w dowolnych kierunkach i roznoszone są przez wszystko to, co nas otacza – ciała stałe, ciecze i gazy. Jednym z głównych ośrodków, w których fale dźwiękowe się rozchodzą, jest powietrze. A jednym ze źródeł dźwięku jest ludzki aparat mowy. Już wiesz, jak powstaje dźwięk wytwarzany przez człowieka. Ale dzięki czemu słyszysz to, co mówi do ciebie nauczyciel lub kolega z ławki?

Otóż fale akustyczne, których źródłem jest krtań (w tym przypadku krtań twojego kolegi), docierają do twojego ucha zewnętrznego, które z kolei wpuszcza je do kanału słuchowego. Tam natrafiają na błonę bębenkową, którą poruszają. Błona uruchamia w uchu środkowym i wewnętrznym cały aparat słuchowy: kosteczki słuchowe, czyli młoteczek i kowadełko, przenoszą drgania do ślimaka. Tam fala akustyczna zamienia się w impuls elektryczny, który dociera do mózgu i jest przez niego identyfikowany.

Dźwięki słyszalne dla człowieka mieszczą się w przedziale częstotliwości od ok. 16 Hz (czyt. herców) do ok. 20 Hz. Natężenie dźwięku wyrażane jest w decybelach (dB).

szmer liści – 10 dB

spokojna rozmowa – 45 dB

samochód jadący z prędkością
ok. 60 km/h – 70 dB

dyskoteka – 105 dB

ciężki sprzęt budowlany – 125 dB

start samolotu – 145 dB

Zbyt duże natężenie dźwięków może być groźne dla zdrowia. Hałas o częstotliwości powyżej 75 dB przyczynia się do powstania takich chorób, jak nadciśnienie tętnicze, zaburzenia pracy żołądka, wzrost wydzielania adrenaliny, a nawet przyspieszenie starzenia się organizmu. Dźwięki powyżej 90 dB powodują ubytki słuchu, natomiast słuchając hałasu od 130 dB, odczuwamy ból.

12. W podanych parach wyrazów wskaż głoski wymawiane miękko.
- ton – toń cało – ciało kos – koś raz – raż

Napisz, jak oznacza się miękkość głosek w piśmie.

13. Odczytaj podane wyrazy i powiedz, czy głoski nosowe oznaczone literami *ą* i *ę* są w nich zawsze tak samo wymawiane. Przepisz do zeszytu te wyrazy, w których nie słysząc *[ą]* i *[ę]*.

węże	tędy	klękać
jadą	kąpać	stanął
wyjęli	pępek	idę

Na końcu wyrazu głoskę oznaczoną literą *ę* można wymawiać jako *e*, np. *[ide]* lub z lekką nosowością, np. *[idę]*.

Natomiast głoskę oznaczoną literą *ą* zawsze trzeba na końcu wyrazu wymawiać z lekką nosowością, np. *[idą]*.

Niepoprawna jest wymowa *[idem]*, *[pizom]*, *[ido]*, *[pizol]*.

14. Przyporządkuj podane wyrazy z *ą* i *ę* do odpowiedniej rubryki. Napisz je w zeszycie.

Słyszysz...									
[ę]	[en]	[on]	[eń]	[e]	[ą]	[em]	[om]	[oń]	[o]

wątlý, mętny, rzęsa, wąski, kępa, rąbać, cięciwa, mącić, kopnęli, fiknął

Podaj inne przykłady i umieść je w tabeli.

Poszukaj w dostępnych źródłach, czym jest hiperpoprawność w wymowie głosek nosowych *ę* i *ą*.

Więcej o języku

Piszemy poprawnie *ą* i *ę*

Piszemy *ą*:

- w końcówkach czasowników 3 os. l. mn. cz. terażniejszego zakończonych w 1 os. l. poj. na *-ę* (np. *rysuję* – *rysują*), *-am* (np. *macham* – *machają*) i *-em* (np. *wiem* – *wiedzą*);
- w wyrazach, gdzie *ą* poprzedza *ł* (np. w formach czasu przeszłego *płynął*).

Piszemy *ę*:

- w końcówkach czasowników w 1 os. l. poj. cz. terażniejszego i przyszłego, gdy 2 os. ma końcówkę *-esz*, *-isz*, *-ysz* (np. *maluję*, *malujesz*; *mówię*, *mówisz*, *zniszczyć*, *zniszczysz*);
- w wyrazach, gdzie *ę* poprzedza *l* lub *ł* (np. w formach czasownika *wzięła*, *wzięli*, *wzięły*).

Ludzki głos ma siedem zakresów: sopran, mezzosopran, kontralt, alt, tenor, baryton, bas. Cztery pierwsze to głosy kobiece, a trzy ostatnie – męskie. Poszukaj w internecie informacji o tym, który z nich jest najwyższy, a który – najniższy. Postaraj się również znaleźć przykłady muzyczne, ukazujące poszczególne głosy.

Maria Callas (czyt. kallas, 1923–1977) – światowej sławy śpiewaczka operowa, sopranistka

- 15.** Przepisz do zeszytu podane wyrazy, wstawiając w wykropkowane miejsca odpowiednio *ę* lub *ą*.

wst...ga – wst...żka

ksi...ga – ksi...żka

- 16.** Udowodnij, że niezależnie od wymowy – w pisowni zachowujemy literę oznaczającą głoskę dźwięczną. Dopisz w zeszycie odpowiednie wyrazy według wzoru: *domokrążca* – *krążyć*.

doradca

prążki

mówca

kłódka

najeżdźca

babka

sprawca

gadka

łódka

- 17.** Od podanych wyrazów utwórz i napisz w zeszycie formę mianownika liczby pojedynczej. Przeczytaj poprawnie zapisane wyrazy.

cielęc

jagnię

książę

imię

siemien

znamię

- 18.** Frazeologia a śpiewanie – ustal znaczenie podanych związków wyrazowych. W razie trudności skorzystaj ze słownika frazeologicznego.

śpiewać jak anioł

śpiewać jak najęty

śpiewać inaczej

śpiewać jak na pogrzebie

śpiewać cienko

śpiewać baranym głosem

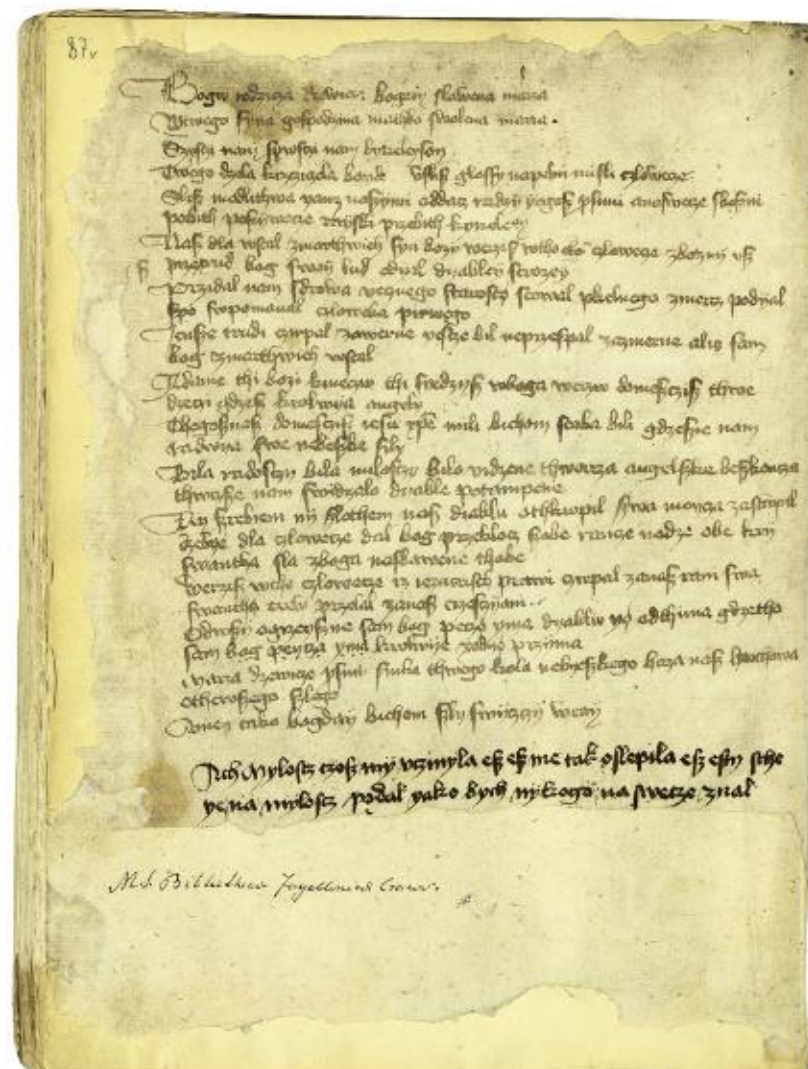
łabędzi śpiew

syreni śpiew

- 19.** Ułóż zdania z tymi związkami frazeologicznymi z poprzedniego ćwiczenia, w których znajdują się spółgłoski nosowe. Zapisz je w zeszycie.

3.2 Najstarszy hymn Polaków (archaizmy, układ rymów)

Podejmij temat

Rękopis *Bogurodzicy* przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie

- Przeczytaj kilka uwag na temat *Bogurodzicy*. Wskaż informację, która twoim zdaniem jest najważniejsza.

Oto najdawniejszy pomnik naszej poezji,
oto początek naszej literatury narodowej.

Ignacy Chrzanowski

Bogurodzica to najbardziej znana pieśń polskiego średniowiecza, o której Jan Długosz pisze jako o hymnie państwowym (łac. *carmen patrium* – pieśń ojczyzniana) rozbrzmiewającym na polach Grunwaldu. Utwór powstał prawdopodobnie u schyłku XIII lub w początkach XIV wieku – na ten temat wciąż spierają się uczeni, wysnuwając swoje sądy z analiz językoznawczych tekstu. Zgodnie jednak oddalili oni funkcjonującą od kilku wieków legendę o rzekomym autorstwie św. Wojciecha. Najstarszy znany dziś przekaz pieśni zachował się w rękopisie znajdującym się w Bibliotece Jagiellońskiej, na karcie przyklejonej do wewnętrznej strony okładki zbioru kazań Macieja z Grochowa z 1407 roku.

- Przeczytaj fragment *Bogurodzicy*, a następnie wskaż wyrazy, których pisownia lub wymowa jest dla ciebie trudna.

Bogurodzica

(fragment)

Bogurodzica dziewica¹, Bogiem sławiena² Maryja,
U twego syna Gospodzina³ Matko zwolena⁴, Maryja!
Zyszczy⁵ nam, spuści⁶ nam.
Kyrieleison⁷.
Twego dzieła⁸ Krzciciela⁹, bożycze¹⁰,
Usłysz głosy, napełń¹¹ myśli człowiecze.
Słysz¹² modlitwę, jaż nosimy¹³,
A dać raczy¹⁴, jegoż¹⁵ prosimy:
A na świecie zbożny¹⁶ pobyt,
Po żywocie rajski przebyt¹⁷.
Kyrieleison.

- ¹ Bogurodzica dziewica – formy mianownika w funkcji wołacza
- ² Bogiem sławiena – przez Boga chwalebna
- ³ gospodzin – pan
- ⁴ zwolena – z wielu wybrana
- ⁵ zyszczy – pozyskaj
- ⁶ spuści – spuść, ześlij
- ⁷ Kyrieleison – z gr. Panie, zmiłuj się
- ⁸ twego dzieła – dla twego
- ⁹ krzciciel – chrzciciel
- ¹⁰ bożycze – wołacz od *bożyc*, syn Boga
- ¹¹ napełń myśli – spełń zamiary
- ¹² słysz – wysłuchaj
- ¹³ jaż nosimy – którą zanosimy
- ¹⁴ raczy – racz
- ¹⁵ jegoż – o co
- ¹⁶ zbożny – tu: zasobny, też: pobożny
- ¹⁷ rajski przebyt – mieszkanie w raju

Ciekawe!

Słowo *Bogurodzica* to wyraz złożony z rzeczownika w celowniku (*Bogu*) oraz nigdzie więcej niespotykanej formy *rodzica*. Do języka polskiego dostało się za pośrednictwem języka czeskiego i początkowo miało postać *Bogorodzica*. Forma *Bogurodzica* mogła zostać utworzona podobnie jak imiona typu *Bogumił* i *Bogusław*.

W 1506 r. tekst *Bogurodzicy* po raz pierwszy pojawił się w druku, dołączony do *Statutów Jana Łaskiego* (spisu wszystkich statutów i przywilejów obowiązujących w Królestwie Polskim, opracowanego na zlecenie króla i sejmu), z błędną informacją, że jej autorem jest św. Wojciech, który jednak nie znał języka polskiego.

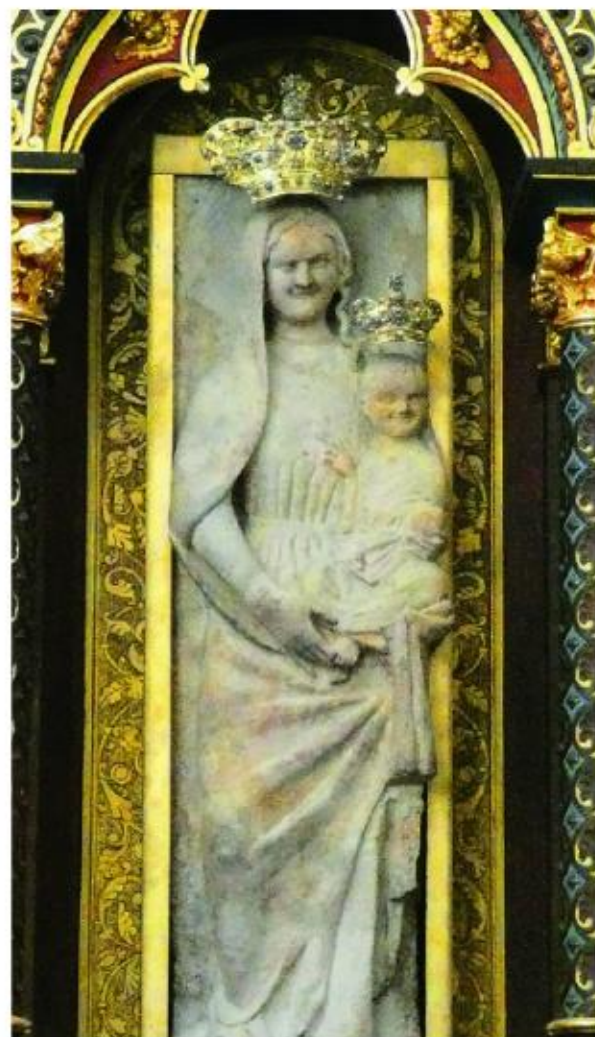

Aby lepiej zrozumieć przekaz pieśni, znajdź w dostępnych źródłach więcej informacji na temat *Bogurodzicy*.

1. Przeczytajcie ponownie tekst *Bogurodzicy* – tym razem po jednym zdaniu na głos. Po przeczytaniu każdego z nich postarajcie się je wyjaśnić własnymi słowami.
2. Przeanalizuj niezrozumiałe zdania i zastanów się, z czego wynikają trudności:
 - Czy zrozumienie treści utworu utrudnia ci niezrozumiały język?
 - Czy tematyka tekstu jest trudna?
3. Napiszcie na tablicy współczesną wersję *Bogurodzicy* i, mając przed sobą wersję oryginalną, porozmawiajcie o tekście (możecie wysłuchać wersji wokalne pieśni). Odpowiedzcie na pytania:
 - Kto i do kogo zwraca się w pieśni?
 - W jakim celu się zwraca, o co prosi, o co się modli?
 - Co można powiedzieć o rytmie pieśni? Sprawdźcie liczbę sylab w wersach i układ rymów. Czy występuje jakaś regularna powtarzalność?
4. Wynotuj z *Bogurodzicy* archaizmy, czyli wyrazy, które:
 - wyszły już z użycia i nie występują we współczesnej polszczyźnie;
 - zmieniły swą formę w zapisie i brzmieniu;
 - różnią się odmianą.
5. Na podstawie obserwacji dokonanej w trakcie wykonywania polecenia 4. porozmawiajcie o zmianach w języku polskim na przestrzeni kilku wieków.
6. Przypomnij definicję modlitwy (s. 29) i wskaż te cechy *Bogurodzicy*, które świadczą o jej modlitewnym charakterze.

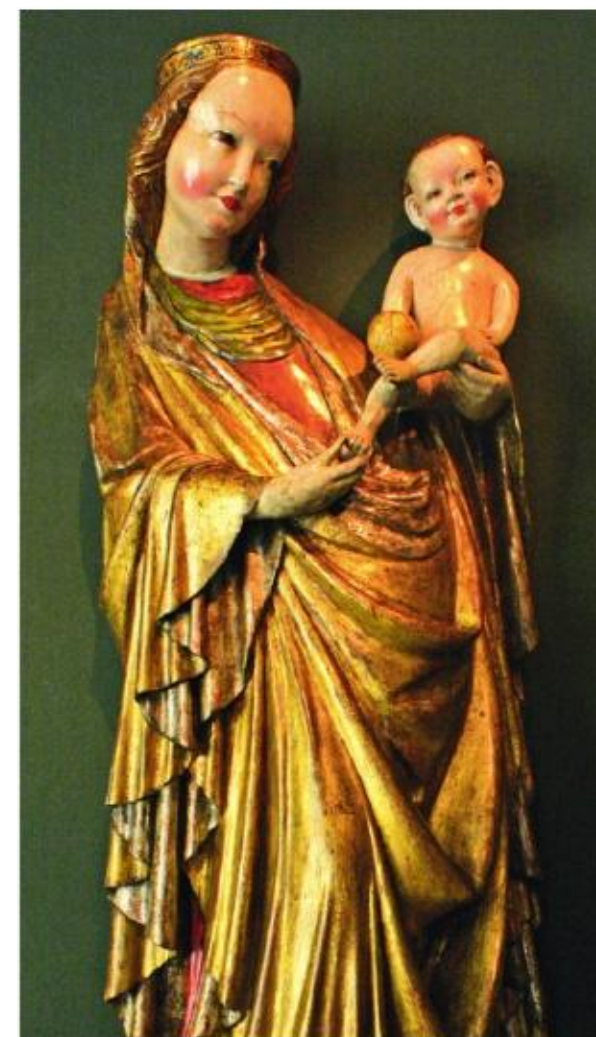
Madonna z Goźlic
(ok. XII–XIII w.)

Madonna Łokietkowa
z Wiślicy (ok. XIII w.)

Piękna Madonna Gdańska
(ok. 1420)

Madonna z Krużlowej
(ok. 1410)

Przyjrzyj się zdjęciom przedstawiającym różne wizerunki Matki Boskiej. Wskaż elementy pojawiające się na każdym wizerunku oraz różnice między przedstawieniami Maryi.

3.3 *Bogurodzica* pod Grunwaldem (epika, świat przedstawiony w powieści historycznej)

Podejmij temat

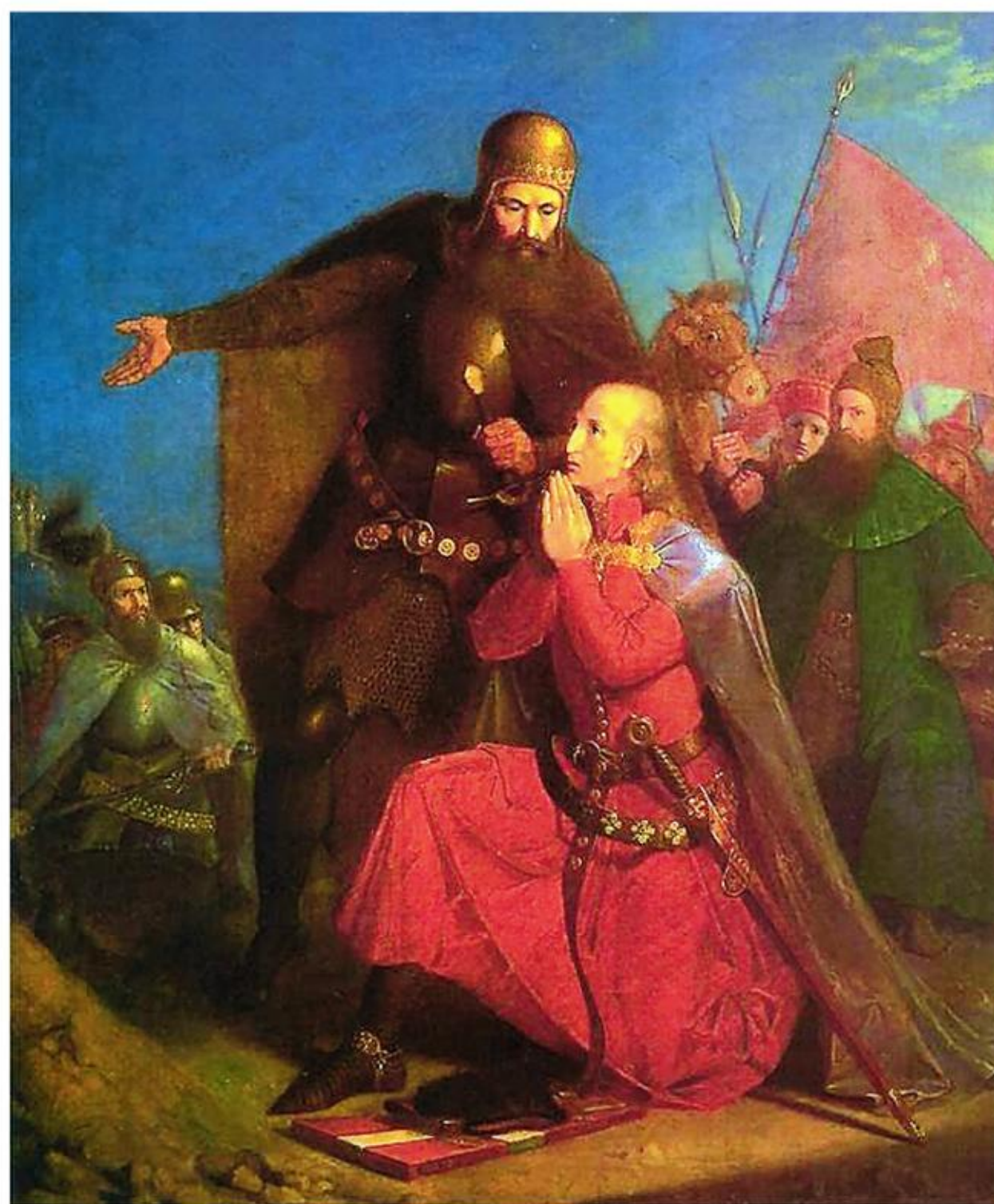
Przyjrzyj się reprodukcjom obrazów i powiedz, w jakich nastrojach byli władcy przed rozpoczęciem bitwy.

- Przeczytaj informacje o *Bogurodzicy*. Zwróć uwagę na rolę utworu jako pieśni bojowej.

Bogurodzica przez długi okres pełniła funkcję hymnu państwowego. Śpiewało ją rycerstwo polskie przed bitwami pod Grunwaldem w roku 1410, Nakłem w roku 1431, Warną w roku 1444 i Chocimiem w roku 1621. Pieśń ta stała się w XV wieku hymnem dynastii Jagiellonów, a znaczenie hymnu utraciła w drugiej połowie XVI wieku.

Feliks Sypniewski, *Przed bitwą pod Grunwaldem*, 1852

Jan Matejko, *Władysław Jagiełło z Witoldem modlący się przed bitwą pod Grunwaldem*, 1855

- Przeczytaj fragment powieści Henryka Sienkiewicza *Krzyżacy*, w którym przedstawił on polskich rycerzy śpiewających *Bogurodzicę* przed bitwą grunwaldzką. Może się wydawać, że śpiewanie hymnu to pozbawiony znaczenia rycerski obyczaj. Jednak wyobraź sobie dwie potężne armie, rycerzy, którzy wiedzą, że za chwilę mogą zginąć. Pomyśl o przerażeniu wśród mas wojska na widok wroga. I nagle huk dobywający się z tysięcy gardeł – wspólnie śpiewana pieśń brzmi potężnie... Podczas czytania zwróć uwagę, w jaki sposób narrator opisuje narastanie napięcia wśród rycerzy w trakcie śpiewania pieśni.

Henryk Sienkiewicz (1846-1916) – polski noblista w dziedzinie literatury, jeden z najpopularniejszych polskich pisarzy przełomu XIX i XX w., autor powieści historycznych np. *Trylogia: Ogniem i mieczem, Potop, Pan Wołodyjowski; Krzyżacy* oraz *Quo vadis*. Znacze już jego powieść przygodową zatytułowaną *W pustyni i w puszczy*.

¹ pieśń św. Wojciecha – tradycja przypisywała autorstwo *Bogurodzicy* św. Wojciechowi, jednak współcześnie wyklucza się tę możliwość ze względu na fakt, że święty nie posługiwał się językiem polskim

² jęły – tu: zaczęły

³ łęgi – podmokłe łąki

Ciekawe!

Krzyżacy to powieść osadzona w realiach średniowiecza. Akcja rozpoczyna się w 1399 r., a kończy opisem zwycięskiej bitwy pod Grunwaldem. Powieść, według zamiarów pisarza, miała uczcić jubileusz dwudziestopięciolecia jego twórczości (1900 r.). Praca nad *Krzyżakami* zajęła Sienkiewiczowi cztery lata, w tym czasie kolejne ich fragmenty ukazywały się jako powieść w odcinkach w czasopiśmie „Tygodnik Ilustrowany”.

Opisz wygląd i zachowanie postaci przedstawionych na zdjęciu.

Henryk Sienkiewicz **Krzyżacy**

(fragment)

Bitwa miała lada chwila rozciągnąć się i rozpaść na całej linii, więc polskie chorągwie poczęły śpiewać starą bojową pieśń św. Wojciecha¹. Sto tysięcy pokrytych żelazem głów i sto tysięcy par oczu podniosło się ku niebu, a ze stu tysięcy piersi wyszedł jeden olbrzymi głos do grzmotu niebieskiego podobny:

*Bogurodzica, dziewica,
Bogiem stawiena Maryja!
Twego syna gospodzina,
Matko zwolena, Maryja,
Zyszczy nam, spuści nam...
Kiryjelejzon!...*

I wraz moc zstąpiła w ich kości, a serca stały się na śmierć gotowe. Była zaś taka niezmierna zwycięska siła w tych głosach i w tej pieśni, jakby naprawdę grzmoty poczęły się roztaczać po niebie. Zadrżały kopie w rękach rycerzy, zadrżały chorągwie i chorągiewki, zadrżało powietrze, zakolebały się gałęzie w boru, a zbudzone echa leśne jęły² odzywać się w głębinach i wołać, i jakby powtarzać jeziorom i łęgom³, i całej ziemi jak długa i szeroka:

*Zyszczy nam, spuści nam.
Kiryjelejzon!...*

A oni śpiewali dalej:

*Twego dzieła krzciciela, bożycze,
Usłysz głosy, napetń myśli człowiecze,
Słysz modlitwę, jąż nosimy,
A dać raczy, jegoż prosimy,*

Krzyżacy, reż. Aleksander Ford, 1960

*A na świecie zbożny pobyt,
Po żywocie rajski przebyt.
Kiryjelejzon!*

Echo powtórzyło w odpowiedzi: „Kiryjelejzooon!” – a tymczasem na prawym skrzydle wrzała już bitwa zacięta i zbliżała się ku środkowi coraz bardziej.

Łoskot, kwik koni, krzyki okropne mężów mieszały się z pieśnią.

Ale chwilami krzyki cichły, jakby tym tam ludziom zbrakło tchu, i w jednej z takich przerw raz jeszcze można było dosłyszeć grzmiące głosy. [...]

I znów runęło echo po boru: „Kiryjelejzooon!” Krzyki na prawym skrzydle wzmogły się jeszcze, lecz nikt nie mógł ni widzieć, ni rozeznąć, co się tam dzieje, albowiem mistrz Ulrych⁴, który patrzył z góry na bitwę, stoczył w tej chwili pod wodzą Lichtensteina⁵ dwadzieścia chorągwi na Polaków.

A zaś do polskiego hufca „czelnego”⁶, w którym stali najprzedniejsi rycerze, przypadł jak grom Zyndram z Maszkowic i ukazawszy ostrzem zbliżającą się chmurę Niemców zakrzyknął tak donośnie, że aż konie poprzysiadły w pierwszym szeregu na zadach:

– W nich! Bij!

Więc rycerze, pochyliwszy się na karki końskie i wyciągnawszy przed się włócznie, ruszyli.

- 1. W jaki sposób wspólny śpiew *Bogurodzicy* wpływał na rycerzy przed ruszeniem do boju? Przeanalizujcie przeczytane fragmenty i opiszcie okoliczności rozpoczęcia natarcia na wrogie rycerstwo. Powiedzcie, jaki nastrój wprowadziło wspólne odśpiewanie pieśni.
2. Ustal, dlaczego *Bogurodzica* mogła spełniać funkcję hymnu, pieśni ojczyźnianej, szczególnie ważnej przed bitwami. Odpowiedz na pytania.
 - a) U kogo szukano opieki podczas bitwy?
 - b) Jaką rolę odegrała znana rycerstwu melodia pieśni?
 - c) Jakie znaczenie miała powszechna znajomość pieśni?
3. *Krzyżacy* Henryka Sienkiewicza są przykładem **epiki**. Przeczytaj zamieszczone na marginesie informacje o tym rodzaju literackim i przeanalizuj podany fragment powieści:
 - a) określ typ narracji występujący w utworze,
 - b) omów elementy świata przedstawionego – wskaż czas i miejsce akcji, wymień bohaterów, przedstaw główne wydarzenia,
 - c) przypomnij sobie informacje na temat innego rodzaju literackiego – liryki (s. 35) i wskaż podstawowe różnice pomiędzy epiką i liryką.
4. Jednym z najpopularniejszych gatunków epiki jest znana ci już powieść. Zastanów się, jaką odmianę powieści reprezentują *Krzyżacy* Henryka Sienkiewicza. Weź pod uwagę:
 - a) czas wydarzeń przedstawionych w powieści a czas życia twórcy,
 - b) bohaterów fikcyjnych oraz historycznych,
 - c) wydarzenia fikcyjne oraz wydarzenia, które miały miejsce w rzeczywistości.

Dlaczego – twoim zdaniem – zwycięska bitwa z Krzyżakami tak silnie utkwiła w pamięci Polaków? Porozmawiaj o tym z koleżankami i kolegami. Znajdźcie inne przykłady literackie, filmowe i malarskie, które uwieczniają ten moment w historii Polski.

⁴ Ulrich von Jungingen (czyt. ulrych fon jungingen) – wielki mistrz zakonu krzyżackiego, dowódca wojsk krzyżackich pod Grunwaldem

⁵ Lichtenstein – czyt. lichtensztajn

⁶ czelny – czołowy, przedni

Epika – jeden z trzech rodzajów literackich cechujący się obecnością narratora, który opowiada fabułę utworu osadzoną w świecie przedstawionym. Narrator może posługiwać się wierszem (epos) lub prozą (nowela, powieść).

Jeśli chcesz poznać więcej informacji na temat powieści *Krzyżacy*, a także dowiedzieć się więcej o jej autorze, odwiedź Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku, niedaleko Kielc.

3.4 Bitwa ważniejsza niż inne (malarstwo batalistyczne)

Podejmij temat

Obejrzyj obraz Jana Matejki. Zwróć uwagę na dynamizm przedstawionej sceny, ukazującej jeden z ważniejszych momentów w bitwie – chwilę przed śmiercią wielkiego mistrza krzyżackiego Ulricha von Jungingena.

Jan Matejko, *Bitwa pod Grunwaldem*, 1878

1. Przeanalizuj konstrukcję zamieszczonego obrazu. Wskaż plany malarskie:
 - plan 1. – czyli to, co znajduje się w centrum,
 - plan 2. – czyli to, co widać w pewnym oddaleniu, obok.
2. Powiedz, na czym polega dynamizm i dramatyzm ukazanej sceny. Zwróć uwagę na przedstawienie walczących, wyraz ich twarzy, układ rąk, falujący płaszcz mistrza, nagromadzenie rycerzy w jednym miejscu, niebывały ścisk itp.
3. Przedstawiony obraz zalicza się do malarstwa batalistycznego. Opracuj definicję takiego rodzaju malarstwa. Najpierw znajdź w słowniku języka polskiego znaczenie słów: *batalia*, *batalistyczny*, *batalista*.

Bitwa pod Grunwaldem

Przebieg jednej z najważniejszych bitew w historii Polski – bitwy pod Grunwaldem – jest do dziś dla Polaków powodem do dumy, ponieważ to właśnie wtedy pokazali swoje prawdziwe oblicze jako narodu nieustraszonego i niezwykle walecznego, a dynastia Jagiellonów osiągnęła rangę europejską.

Zamek w Malborku,
dawna siedziba zakonu krzyżackiego

Bitwa nie miałaby aż tak spektakularnego przebiegu, gdyby nie znakomici wodzowie, którzy bardzo umiejętnie dowodzili swoimi wojskami. Kim byli?

Król Polski Władysław Jagiełło – główny dowódca wojsk polsko-litewskich

Wielki książę litewski Witold Kiejstutowicz – dowodził chorągwami litewskimi

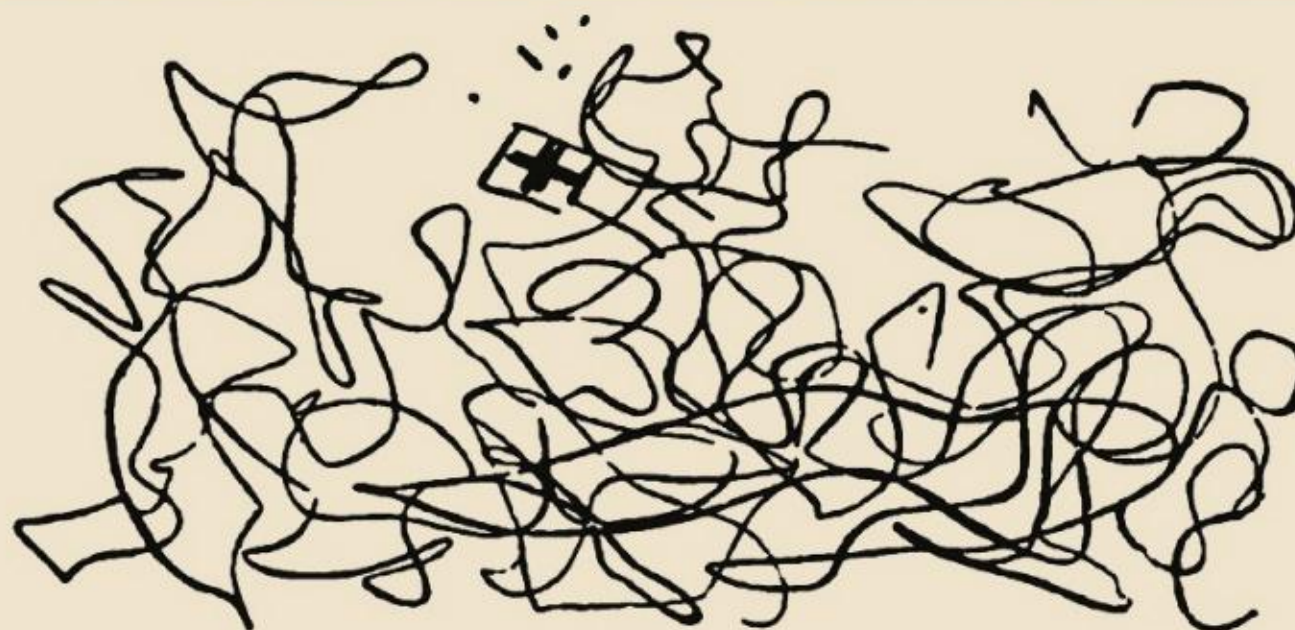

Wielki mistrz zakonu krzyżackiego Ulrich von Jungingen – dowodził chorągwami krzyżackimi

Bitwa pod Grunwaldem była inspiracją dla wielu malarzy. Jeden ze znamienitych przykładów, autorstwa Jana Matejki, już poznaliście.

Dowcipną karykaturę tego dzieła stworzył Stanisław Wyspiański. Zwróćcie uwagę, w jaki sposób artysta oddał bitewny zgiełk i zamęt.

Stanisław Wyspiański, *Bitwa pod Grunwaldem*

Na pamiątkę tej zwycięskiej dla Polski bitwy corocznie urządzana jest rekonstrukcja historyczna. Na polach pod Grunwaldem ponownie stają przeciw sobie rycerze z Polski i Litwy oraz Krzyżacy. Wynik starcia jest jednak przesądzony i znany od setek lat. Mimo dobrego przygotowania, właściwego oręża oraz zmyślnego dowódcy Krzyżacy zawsze przegrywają.

Grunwaldzki pomnik upamiętniający bitwę

Znaczek pocztowy przedstawiający Pomnik Zwycięstwa Grunwaldzkiego, ok. 1960 r.

Znaczek pocztowy z wizerunkiem wawelskiego nagrobka Władysława Jagiełły (widok z góry), ok. 1960 r.

● Poszukaj w dostępnych źródłach wiedzy innych informacji o bitwie pod Grunwaldem.

3.5 Mów wyraźnie i starannie (upodobnienia pod względem dźwięczności: wsteczne i postępowe)

Podejmij temat

- Wskaż rady, których można udzielić osobie przemawiającej do innych.

Mów wyraźnie,
szeroko otwierając usta.

Staraj się mówić szybko,
często przyspieszaj.

Podkreślaj głosem szczególnie
ważne kwestie.

Przekrzykuj słuchających,
jeżeli ci przeszkadzają.

antyrada – przeciwieństwo rady.
Przedrostek *anty-* pisany łącznie
z rzeczownikami i przymiotnikami
oznacza: 'przeciwieństwo,
przeciwstawianie się czemuś',
np.: *antybohater*.

- Wskaż wśród podanych wyżej zdań **antyrazy**, a następnie przekształć je na rady właściwe. Dopisz w zeszycie jeszcze po jednej radzie i antyradzie odnoszących się do zasad przemawiania.
- Przeczytajcie fragment zapowiedzi słuchowiska radiowego z 2012 r., którego uczestnikami są językoznawca Agata Hącia oraz dziennikarz Patryk Kuniszewicz. Podczas lektury zastanówcie się nad własnym sposobem mówienia. Czy mówicie wyraźnie i starannie?

Staranna i wyraźna wymowa – trenuj z nami!

Dlaczego to ważne? – bo jak nas słyszą, tak nas piszą. To, w jaki sposób mówimy, wpływa na to, jak jesteśmy odbierani. Sposób mówienia to tempo (lepiej wolniej niż szybciej), wysokość głosu (lepiej jest odbierany głos niski niż wysoki), tembr¹ głosu, melodia wypowiedzi (lepiej mówić płynnie niż *staccato*²; lepiej nie dzielić wyrazu w środku) oraz staranność artykulacyjna³.

Dzisiaj parę rad, jak tę staranność wyćwiczyć.

Przede wszystkim trzeba pamiętać, że – tak jak ze wszystkimi ćwiczeniami – najważniejsza jest systematyczność. Lepsze efekty daje 5 minut ćwiczeń codziennie niż godzina raz na tydzień.

Ćwiczenia dykcyjne⁴ mogą być dobrą zabawą. Trzeba zacząć od rozgrzewki, czyli rozruszania narządów mowy: zuchwy, warg, języka. Robimy wszystko, co nam przyjdzie do głowy: prychamy, parskamy, wydymamy wargi, kręcimy językiem we wszystkie strony, wciągamy i wydymamy policzki, skręcamy język w trąbkę itd.

Potem – przechodzimy do ćwiczeń zasadniczych. Pamiętajmy, żeby podczas mówienia szeroko otwierać usta i mówić na wydechu. Wciągamy odpowiednio dużo powietrza, wypuszczamy je powoli – tak aby starczyło na całe zdanie. Starajmy się nie brać oddechu w środku zdania.

[https://www.polskieradio.pl/10/484/Artykul/590926,
Staranna-i-wyrazna-wymowa-trenuj-z-nami](https://www.polskieradio.pl/10/484/Artykul/590926,Staranna-i-wyrazna-wymowa-trenuj-z-nami)

¹ tembr – jakość, barwa dźwięków, np. głosu

² staccato – oderwany, oddzielony

³ artykulacja – proces powstawania m.in. dźwięków w narządzie mowy

⁴ dykcja – sposób mówienia

1. Stosując się do rad zawartych w przeczytanym tekście, spróbuj pogimnastykować język. Na początek przeczytaj, co napisano poniżej.

łba-bła, łpe-płe, łwu-włu, łti-tli, łzi-źli

gba-bga, gmę-mgę, gchą-chgą

lra-rla, rkę-krę, rłq-łrq, rdzu-dźru

dedą-getą, peptrą-tetprą, ratlara-tarlatra

2. Odczytaj wyraźnie podane zdania, składające się z wyrazów o dużym nagromadzeniu spółgłosek.

Szczwany oszczerca z oszczepem zaświszczał, dopadłszy
płaszczkę w Strzelinie.

Jaszczurka uszczknęła chrabąszczowi strzęp szczypiorku.

Rotmistrz ze Szczawina roztrzaskał Strzemińskiemu
rozstrojone skrzypce.

Sztrasburski sztukmistrz rozsrożył różdżką szczebioczącą
konstantynopolitankę.

3. Wskaż te wyrazy, w których głoska – podczas wymowy – nie odpowiada zapisanym literom.

každy

krzywy

listwa

listek

portret

trzymać

order

roztwór

Dlaczego można mieć kłopoty z zapisem wskazanych wyrazów? Określ przyczynę ewentualnych problemów.

4. Odczytaj podane wyrazy. Jakie głoski słyszysz w miejscach oznaczonych wyróżnionymi literami? Następnie przeczytaj zamieszczone na kolejnej stronie informacje i wyjaśnij, dlaczego tak je wymawiamy.

pod**d**skórny

kub**k**i

staló**w**ka

bu**ż**ka

powó**d**ztwo

stwó**r**ca

ja**k**że

kró**w**ka

roz**p**isać

lic**z**ba

skrz**z**esać

za**ś**bym

Podczas wymowy obserwuje się często **upodobnienie** pod względem dźwięczności. Głoski dźwięczne mogą ulec **ubezdźwięcznieniu** pod wpływem znajdujących się w ich pobliżu głosek bezdźwięcznych, np.:

Narządy mowy, przygotowując się do wymówienia bezdźwięcznego **k**, ubezdźwięczniają **d**, które zamienia się w **t**.
Rozróżnia się ubezdźwięcznienia:

Ubezdźwięcznienie wsteczne polega na tym, że spółgłoska bezdźwięczna zmienia spółgłoskę dźwięczną stojącą przed nią, np. w wyrazie *ciężka* bezdźwięczne **k** zmieniło stojące przed nim dźwięczne **ż** w bezdźwięczne **sz**.

Ubezdźwięcznienie postępowe polega na tym, że spółgłoska bezdźwięczna zmienia następną spółgłoskę, np. w wyrazie *przebyć* bezdźwięczne **p** zmieniło stojące za nim dźwięczne **rz** w bezdźwięczne **sz**.

Niekiedy obserwuje się zjawisko odwrotne, czyli **udźwięcznianie** głosek, np.: *prośba* [pro**ż**ba]; *także* [ta**g**że]; *jakbyś* [ja**g**byś]; *choćbym* [cho**d**źbym]. Wszystkie udźwięcznienia są wsteczne (głoskę bezdźwięczną udźwięcznia stojąca za nią głoska dźwięczna).

* Wymowę wyrazów zapisuje się zwykle w nawiasach kwadratowych.

5. Przeczytaj wyrazy. Zwróć uwagę, co się dzieje z głoskami dźwięcznymi na końcu wyrazu podczas wymowy.

wróg	lód	dąb
próg	chłód	klomb

Uzupełnij w zeszycie notatkę.
Głoski dźwięczne w wygłosie (tj. na końcu wymawianego wyrazu) tracą..... i stają się....., np.: [.....,].

6. Odczytaj wyrazy i zapisz w zeszycie ich wymowę. Opisz, co się dzieje z zaznaczonymi głoskami znajdującymi się na granicy sąsiadujących wyrazów.

brat B artka	kos z bułek	grzyb b trujący
dług K asi	id ź szybciej	zjazd t aterników
snop p żyta	blask k gwiazdy	mit g recki

7. Uzupełnij w zeszycie tabelę odpowiednimi przykładami wyrazów.

Wyrazy z:	
ubezdźwięcznieniem wewnątrzwyrazowym wstecznym	
ubezdźwięcznieniem wewnątrzwyrazowym postępowym	
udźwięcznieniem wewnątrzwyrazowym wstecznym	
ubezdźwięcznieniem międzywyrazowym	
udźwięcznieniem międzywyrazowym	

8. W podanych zdaniach znajdź wyrazy z upodobnieniami pod względem dźwięczności wewnątrz wyrazów i na ich granicy. Wypisz je i określ ich typ.

Nasz balon przeleciał nad chmurami bez problemu.
Przywieź tu trzy kilogramy marchewki.
Znajdź kilka krzaczków pomidorów.
Odnieś babci grabki oraz kosę.

10. Napisz po dwa czasowniki z podanymi częstkami tak, aby dalsza część każdego z nich rozpoczynała się wskazaną literą. Niezależnie od wymowy części *nad-* i *pod-* w wyrazach pisz zawsze tak samo.

nad- (p) – nadpłynąć
pod- (t) –; ob- (k) –; w- (s) –; roz- (w) –

11. Jedna z zasad polskiej ortografii mówi, że pisząc niektóre wyrazy, nie należy uwzględniać wymowy (np. upodobnień), ale zachowywać związek pisowni z wyrazami pokrewnymi lub formami gramatycznymi. Dopisz odpowiednie wyrazy uzasadniające pisownię zaznaczonych liter, mimo różnicy w wymowie.

wró**ź**ka – zawó**d** – kurz – pro**ś**ba –
klub – dró**ź**ka – kła**d**ka – wró**g** –

12. Utwórz formy czasowników z częstkami *wz-* oraz *ws-*. Przeczytaj poniższe informacje z cyklu *Więcej o języku* i wyjaśnij pisownię utworzonych wyrazów. Wzór: *lecieć* – *wzlecieć*.

po**m**óc – mó**c** –
nie**ś**ć – słu**ch**ać – się

Do upodobnienia pod względem dźwięczności może dochodzić wewnątrz wyrazów – nazywamy je ubezdźwięcznieniem (np. **krzywy** [k**sz**ywy]) lub udźwięcznieniem (np. pro**ś**ba [pro**ź**ba]) **wewnątrzwyrazowym**, a także między wyrazami – nazywamy je ubezdźwięcznieniem (np. bieg **p**łotkarzy [biek **p**łotkarzy]) lub udźwięcznieniem (np. kos**z** buraków [ko**ź** burakuf]) **międzywyrazowym**. W wymowie połączeń międzywyrazowych zachodzą różnice regionalne. W całym kraju występuje udźwięcznienie ostatniej spółgłoski pierwszego wyrazu, jeśli drugi wyraz rozpoczyna się spółgłoską dźwięczną z wyjątkiem *r, l, ł, m, n, mi, ni, j*. Jednak w Małopolsce, Wielkopolsce i na Śląsku obserwujemy dodatkowo udźwięcznienie, jeśli drugi wyraz rozpoczyna się samogłoską lub jedną z wymienionych wyżej spółgłosek (np. brat rysuje [bra**d** rysuje], jak jasno [ja**g** jasno]).

Nazwij przedmiot umieszczony na zdjęciu. Jakiego typu upodobnienie wystąpiło w nazwie?

Więcej o języku

Piszemy poprawnie wyrazy z upodobnieniami

Należy pamiętać, że upodobnienia wewnątrzwyrazowe mogą się pojawić, gdy tworzymy wyrazy pokrewne. Częstkę *wz-* pisz wtedy, gdy dołączasz ją do wyrazu rozpoczynającego się literą oznaczającą spółgłoskę dźwięczną (np. wz**b**ogacić się), natomiast częstkę *ws-* wtedy, gdy wyraz zaczyna się literą oznaczającą spółgłoskę bezdźwięczną (np. ws**p**iąć się).

3.6 Pieśni – sztandary Polski (pieśń, hymn)

Podejmij temat

Grzegorz Gerwazy Gorczycki,
Gaude Mater Polonia (partytura)

¹ fecunda – czyt. fekunda
² frequenta – czyt. frekfenta

- Przeczytaj kilka informacji o ważnych **pieśniach** w dziejach narodu polskiego. Zwróć uwagę na to, jakie były losy polskich pieśni o charakterze hymnów.

Z XIII wieku pochodzi także pieśń *Gaude Mater Polonia*, śpiewana przez rycerzy polskich po zwycięskich bitwach. Ta średniowieczna pieśń hymniczna została napisana w języku łacińskim na melodię *O salutaris Hostia* (*O, zbawcza Hostia*), być może znaną ci z nabożeństw kościelnych. Polski tytuł tej pieśni brzmi: *Raduj się, Matko Polsko*. Utwór, którego najstarszy zapis zachował się w *Antyfonarzu kieleckim* z 1372 roku, napisał Wincenty z Kielczy (in. Wincenty z Kielc) na kanonizację biskupa Stanisława ze Szczepanowa w 1253 roku. Po raz pierwszy wykonano *Gaude Mater Polonia* w Krakowie najprawdopodobniej 8 maja 1254 roku. Pieśń towarzyszyła uroczystościom narodowym i była przez pewien okres swoistą następczynią *Bogurodzicy* (około XVI wieku). Oto jej początkowa zwrotka w łacińskim oryginale oraz w przekładzie Leopolda Staffa:

<i>Gaude Mater Polonia</i> (tekst łaciński)	<i>O ciesz się, Matko-Polsko</i> (tekst polski)
Gaude, Mater Polonia, prole fecunda ¹ nobili. Summi Regis magnalia laude frequenta ² vigili.	O ciesz się, Matko-Polsko, w sławne potomstwo płodna! Króla królów i najwyższego Pana wielkość Uwielbiaj chwałą przynależną.

Przyjrzyj się reprodukcji obrazu Józefa Brandta i odpowiedz na poniższe pytania:

- Jaki sens ma nazwanie obrazu przedstawiającego polską szlachtę z XVII w. tytułem średniowiecznej polskiej pieśni? Co zostało w ten sposób uwypuklone?
- Znaczący sztuki podkreślają mistrzostwo Józefa Brandta w sugerowaniu wrażeń dźwiękowych. Skup zmysły. Co słyszysz, oglądając obraz *Bogurodzica*?

Józef Brandt, *Bogurodzica*, 1909

W XVI i XVII wieku takiej rangi jak *Bogurodzica* nie uzyskała żadna z pieśni żołnierskich. W oświeceniu, pod koniec XVIII wieku, popularna była pieśń *Hymn do miłości Ojczyzny* (do słów Ignacego Krasickiego). Jednak dopiero *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech* odegrała znaczącą rolę w jednoczeniu Polaków. *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech*, znana jako *Mazurek Dąbrowskiego* i – od słów początkowych – *Jeszcze Polska nie zginęła*, ma niezwykle barwną historię. Po upadku powstania kościuszkowskiego wielu przywódców ruchu wyzwolenczego musiało uchodzić na emigrację. Byli wśród nich generał Jan Henryk Dąbrowski i poseł Józef Wybicki. Dąbrowski, wiążący nadzieje wyzwolenia Polski z młodym generałem Napoleonem Bonaparte, w 1797 roku uzyskał od niego zgodę na utworzenie we Włoszech Legionów Polskich. Wkrótce liczba ochotników, którzy zaciągnęli się do nowo formowanych jednostek – emigrantów popowstaniowych i zwolnionych z obozów jeńców, Polaków z armii austriackiej – osiągnęła siedem tysięcy.

Józef Wybicki, oddany przyjaciel Dąbrowskiego, przybył do Reggio nell'Emilia³, gdzie stacjonował generał z główną kwaterą i tysiącem legionistów. Atmosfera tego miejsca natchnęła Wybickiego do napisania *Pieśni Legionów Polskich we Włoszech*; według przekazów stworzył ją między 15 a 21 lipca 1797 roku, podkładając jej słowa pod ludową melodię mazurka. Utwór został entuzjastycznie przyjęty przez oficerów i żołnierzy. Słowa „Jeszcze Polska nie umarła” Wybicki obalał szerzoną wówczas w Europie przez Prusaków propagandową legendę, jakoby ranny pod Maciejowicami w 1794 roku Kościuszko krzyknął: „Finis Poloniae!”⁴.

Mazurek Dąbrowskiego rozbrzmiewał w latach 1798–1800 podczas licznych prowadzonych we Włoszech kampanii. Pieśń już z początkiem 1798 roku była znana i śpiewana w kraju pod zaborami austriackim i pruskim. Publicystka Maria Wysłouchowa pod koniec XIX wieku pisała: „Leci ta pieśń [...] (z Włoch) przez góry, rzeki i lasy [...] na północ [...]. Nie zatrzymać jej czatom⁵ granicznym ani murem [...], nie uwięzić czarodziejki! Wróciła do ojczyzny i uwija się niby jaskółka [...]. Leje balsam kojący w duszę starca [...], zapala serce młodzieńca”. Żyła wśród Polaków przez wszystkie lata zaborów, wybuchając ze zdwojoną siłą w czasie kolejnych zrywów narodowowyzwoleńczych.

Stała się popularna w Europie. W latach 1833–1840 pod wpływem *Mazurka* powstały trzy narodowe pieśni słowiańskie: Chorwatów, Serbów Łużyckich i Słowaków. Tłumaczono go także na wiele języków.

Już po odzyskaniu niepodległości, w 1921 roku, specjalna komisja Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego odnalazła w Muzeum Wojska Polskiego pozytywkę⁶ z czasów Księstwa Warszawskiego i utrwaloną w niej melodię *Jeszcze Polska nie zginęła* uznała za pierwowzór. 15 października 1926 roku podano obowiązujący aż do dziś czterozwrotkowy tekst hymnu. Wkrótce potem, 26 lutego 1927 roku, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ogłosiło ten sam tekst i melodię oficjalnym polskim hymnem narodowym i państwowym.

Janusz Kossak, *Generał Jan Henryk Dąbrowski na czele Legionów Polskich we Włoszech*, 1882

³ Reggio nell'Emilia – czyt. redzio nel-emilia, miasto w północnych Włoszech, położone między Parmą a Modeną

⁴ Finis Poloniae – czyt. finis polonie; (łac.) koniec Polski

⁵ czata – wojskowy oddział ubezpieczający, tu: straż graniczna

⁶ pozytywka – mechaniczne urządzenie grające po nakręceniu jakąś melodię, umieszczane w ozdobnych pudełkach, a także w zegarach i zabawkach

Józef Wybicki (1747–1822) – pisarz i polityk, szambelan (wysoki urzędnik na dworze) ostatniego króla Polski, Stanisława Augusta Poniatowskiego, autor tekstu hymnu narodowego.

W Będominie na Kaszubach, w dworcu należącym w XVIII w. do rodziny Wybickich, znajduje się obecnie Muzeum Hymnu Narodowego, gdzie prezentowane są pamiątki po twórcy *Mazurka Dąbrowskiego* – Józefie Wybickim i innych postaciach z jego epoki. W zbiorach muzeum znajdują się również dokumenty związane z historią naszego hymnu oraz eksponaty o charakterze patriotycznym: szable i pistolety, biżuteria z czasu powstań narodowych, medale pamiątkowe, telegramy, a także karty pocztowe i kilimy o tematyce historycznej.

Józef Wybicki **Pieśń Legionów Polskich we Włoszech**

(fragment)

Jeszcze Polska nie umarła,
Kiedy my żyjemy,
Co nam obca moc wydarła,
Szablą odbijemy.

Marsz, marsz, Dąbrowski,
Do Polski z ziemi włoski,
Za Twoim przewodem
Złączem się z narodem.

Jak wiele powszechnie znanych pieśni i tekst Wybickiego uległ z czasem przekształceniu. Trudno ustalić, kto dokonał zmian, nastąpiły one zapewne już w kraju. Ale gdy pieśń staje się własnością zbiorowości, także i „prawa autorskie” stają się anonimowe, a więc powszechne.

Mazurek Dąbrowskiego

(fragment)

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy,
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz, Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski,
Za Twoim przewodem
Złączym się z narodem.

1. Porozmawiajcie o okolicznościach powstania polskiego hymnu narodowego.
 - a) Ustalcie kolejne etapy historii hymnu od napisania słów utworu aż do momentu uznania go oficjalnie za hymn narodowy.
 - b) Wyjaśnijcie, dlaczego właśnie pieśń Józefa Wybickiego najbardziej nadawała się na polski hymn narodowy.
2. Sporządź w zeszycie notatki biograficzne dotyczące postaci historycznych, których nazwiska pojawiły się w tekście o hymnie narodowym.

Jan Henryk
Dąbrowski

Józef
Wybicki

Napoleon
Bonaparte

3. Pracując w grupach, przeanalizujcie dwie kolejne ważne pieśni w dziejach narodu polskiego.

- Podzielcie się na trzy zespoły. Niech każdej z grup zostanie przydzielony jeden z wymienionych tekstów: *Hymn* Alojzego Felińskiego w dwóch różnych wersjach oraz *Rota* Marii Konopnickiej. Przeczytajcie w podręczniku, internecie, encyklopedii ważne informacje na temat każdej z tych pieśni i ich autorów.
- Podczas czytania tekstów pieśni zwróćcie uwagę na treść utworów związaną z dziejami, sytuacją Polski.
- Wyniki prac zaprezentujcie na forum klasy. Sporządźcie w zeszytach notatki o każdej z poznanych pieśni. Postarajcie się przygotować i odtworzyć nagrania tych utworów.

W 1816 roku, z okazji pierwszej rocznicy powstania Królestwa Kongresowego, Alojzy Feliński napisał *Hymn*, kolejną pieśń, którą Polacy uznali za swój drogowskaz na drodze do wolności. W pierwszej wersji autor kończył refren zawołaniem do cara Aleksandra I, zwierzchnika Królestwa Polskiego (Kongresowego): „Naszego Króla zachowaj nam, Panie”. Przed wybuchem powstania listopadowego, które rozpoczęło się w nocy z 29 na 30 listopada 1830 roku, powstała wersja: „Naszą ojczyznę racz nam wrócić, Panie”. Ten refren towarzyszył polskim patriotom aż do 1918 roku – roku, w którym Polska odzyskała niepodległość. W wolnej Polsce zabrzmiały słowa: „Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie”. Pierwotnie *Hymn* śpiewano do muzyki skomponowanej przez Jana Nepomucena Kaszewskiego, szybko jednak zwyciężyła melodia pieśni religijnej *Serdeczna Matko*.

Poszukaj informacji na temat Królestwa Polskiego z lat 1815–1832 i powiedz, co przedstawia zamieszczone poniżej godło. Porównaj go z polskim godłem obowiązującym obecnie i spróbuj wyjaśnić, skąd biorą się różnice pomiędzy nimi.

Godło Królestwa Polskiego (Kongresowego)

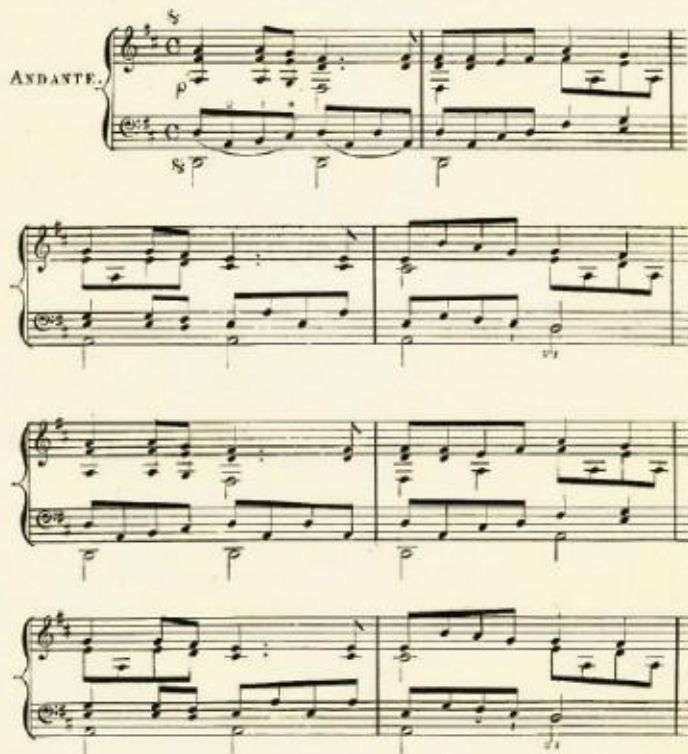

Pocztówka z tekstem pieśni *Boże coś Polskę*, 1906–1912

Opisz sytuację przedstawioną na obrazie. Jakie znaczenie ma umieszczony w rogu obrazu cytat?

(I. BOŻE COŚ POLSKĘ)

Zapis nutowy pieśni *Boże coś Polskę*

Alojzy Feliński (1771–1820) – polski poeta, dramatopisarz, historyk i teoretyk literatury, w 1816 r. opublikował pracę na temat ortografii.

Alojzy Feliński Hymn

Boże! coś Polskę przez tak liczne wieki
Otaczał blaskiem potęgi i chwały,
I tarczą swojej zasłaniał opieki
Od nieszczęść, które przywalić ją miały;
Przed twoje ołtarze zanosim błaganie,
Naszego Króla zachowaj nam Panie!

Ty, coś ją potem, tknięty jej upadkiem,
Wspierał walczącą za najświętszą sprawę,
I chcąc świat cały mieć jej męstwa świadkiem,
Wśród samych nieszczęść pomnożył jej sławę;
Przed twoje ołtarze...

Ty, coś na koniec nowymi ją cudy¹
Wskrzesił, i sławne z klęsk wzajemnych w boju
Połączył z sobą dwa braterskie ludy,
Pod jedno berło Anioła pokoju;
Przed twoje ołtarze...

Wróć nowej Polsce świetność starożytną
I spraw, niech pod Nim szczęśliwą zostanie;
Niech sprzyjażnione² dwa narody kwitną
I błogosławią Jego panowanie;
Przed twoje ołtarze...

[„Boże, coś Polskę...”]

Boże, coś Polskę przez tak liczne wieki
Otaczał blaskiem potęgi i chwały,
Coś ją osłaniał tarczą swej opieki
Od nieszczęść, które pogłębić ją miały;
Przed Twoje ołtarze zanosim błaganie:
Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie!

Ty, któryś potem tknięty jej upadkiem
Wspierał walczących za najświętszą sprawę
I chcąc świat cały mieć jej męstwa świadkiem,
W nieszczęściach samych pomnażał jej sławę;
Przed Twoje ołtarze zanosim błaganie:
Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie!

¹ cudy – dziś: cudami

² sprzyjażnione – zaprzyjaźnione

Zapytani, kim była Maria Konopnicka, odpowiecie z pewnością, że autorką znanych wam z dzieciństwa książek; wspomnicie sierotkę Marysię i krasnoludki, może jagodowego króla... Warto jednak wiedzieć także o patriotycznym nurcie w twórczości pisarki. Najbardziej znany wiersz Maria Konopnicka napisała na wieść o tragicznych wydarzeniach 1901 roku we Wrześni pod Poznaniem: o represjach pruskich wobec dzieci uczestniczących w tzw. strajku szkolnym – proteście przeciw nauczaniu religii w języku niemieckim. *Rota* została wydrukowana w 1908 roku, a dwa lata później muzykę do niej skomponował Feliks Nowowiejski. Po raz pierwszy odśpiewano pieśń 15 lipca 1910 roku na placu Matejki w Krakowie, podczas uroczystych obchodów 500-lecia bitwy pod Grunwaldem. Nosiła wówczas tytuł *Grunwald*, potem przemianowany na *Hasło*, aż wreszcie przywrócono jej tytuł oryginału poetyckiego – *Rota*.

Hasło – wydanie pieśni Marii Konopnickiej na obchody 500-lecia bitwy pod Grunwaldem

Maria Konopnicka

Rota¹

Nie rzucim ziemi, skąd nasz ród,
Nie damy pogrześć² mowy.
Polski my naród, polski lud,
Królewski szczep³ Piastowy,
Nie damy, by nas zniemczył wróg...
– Tak nam dopomóż Bóg!

Do krwi ostatniej kropli z żył
Bronić będziemy Ducha,
Aż się rozpadnie w proch i pył
Krzyżacka zawierucha.
Twierdzą nam będzie każdy próg...
– Tak nam dopomóż Bóg!

Nie będzie Niemiec pluł nam w twarz
Ni dzieci nam germani⁴.
Orężny⁵ wstanie hufiec⁶ nasz,
Duch będzie nam hetmanił.
Pójdziem, gdy zabrzmi złoty róg⁷...
– Tak nam dopomóż Bóg.

4. W grupach przeanalizujcie teksty pieśni, zwracając uwagę na:

- przesłania utworów – dlaczego były tak ważne dla Polaków?
- zastosowanie apostrofy – do kogo i w jakim celu zwracają się osoby mówiące?
- ukształtowanie rytmiczne – m.in. układ i cechy rymów, podział utworu na strofy (zwrotki) i wersy, rolę refrenu.

Maria Konopnicka (1842–1910)
– autorka wierszy o charakterze patriotycznym, liryków stylizowanych na poezję ludową (*A jak poszedł król na wojnę*) oraz nowel (np. *Dym*, *Nasza szkapka*, *Miłosierdzie gminy*). Napisała wiele utworów dla dzieci.

¹ rota – przysięga, tekst przyrzeczenia, formuła przysięgi

² pogrześć – pogrzebać

³ szczep – grupa ludzi charakteryzująca się wspólnym język oraz obyczajami

⁴ germani⁴ – czasownik o negatywnym znaczeniu: wynarodowić, narzucić polskim dzieciom niemiecki język i kulturę

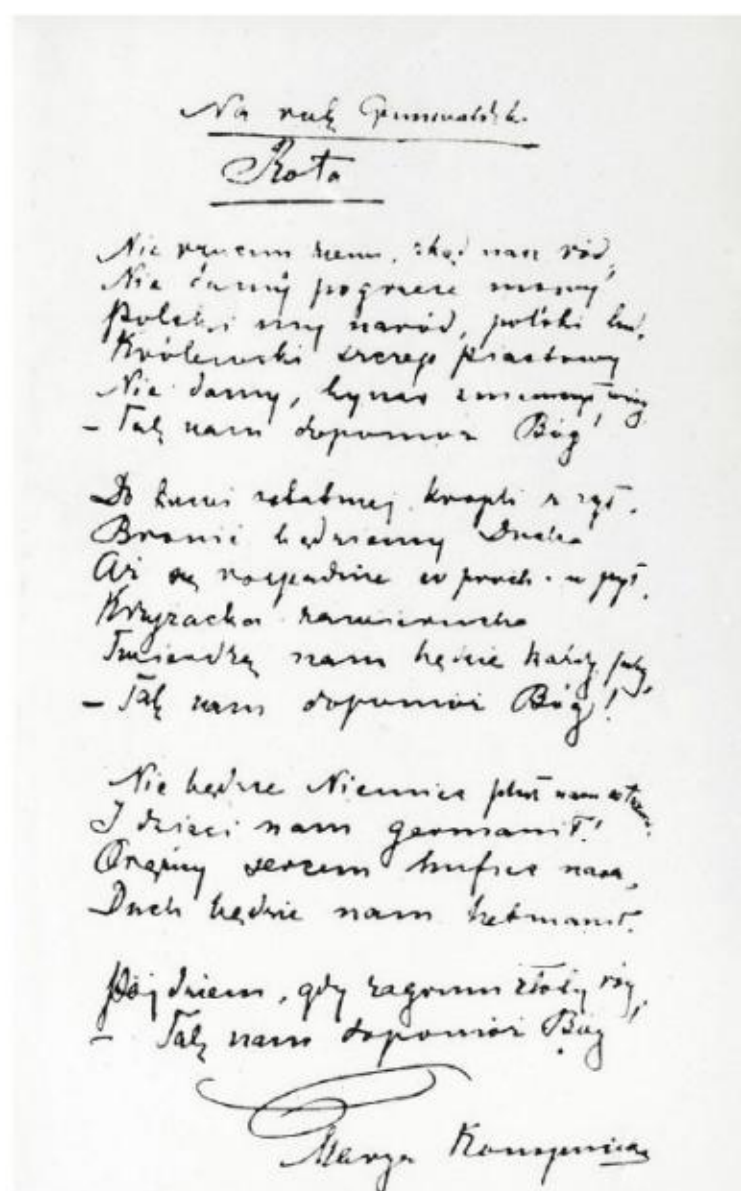
⁵ orężny – zbrojny, uzbrojony

⁶ hufiec – tu: podniośle o dawnych wojskach

⁷ złoty róg – ważny symbol w słynnym dramacie Stanisława Wyspiańskiego *Wesele* wystawionym po raz pierwszy w 1901 r.; jego dźwięk miał wezwać Polaków do walki o wolność

Znajdź w internecie ustawę, w której zapisano informacje, jak należy zachowywać się w stosunku do symboli narodowych. Przeanalizuj poszczególne wskazówki i porozmawiaj w klasie o ich zasadności.

Rękopis Roty

Obejrzyj galerię pocztówek z obrazami Wojciecha Kossaka. Wskaż elementy, które świadczą o tym, że obrazy nawiązują do tematyki narodowo-wyzwolenczej.

5. Narysujcie na tablicy oś czasu i zaznaczcie na niej daty powstania poznanych pieśni patriotycznych oraz ważniejsze zdarzenia z dziejów Polski w tamtym okresie.
6. O *Bogurodzicy* czy *Mazurku Dąbrowskiego* mówiliśmy jako o hymnach narodowych.
 - Przypomnij sobie z poprzedniej klasy lub znajdź w słowniku terminów literackich informacje na temat hymnu jako gatunku literackiego.
 - Zastanów się, czy poznane pieśni mają cechy hymnu. Zapisz argumenty za i przeciw.
 - Wskaż cechy wybranego utworu, które mogły zdecydować, że stał się on pieśnią ważną dla Polaków.
7. Korzystając ze słownika i innych źródeł, stwórz prezentację multimedialną pt. *Hymn narodowy*. Umieść w niej m.in. następujące elementy: definicję słownikową; informacje, jaki powinien być hymn; czym jest dla narodu; przykłady hymnów; twoje dopiski.

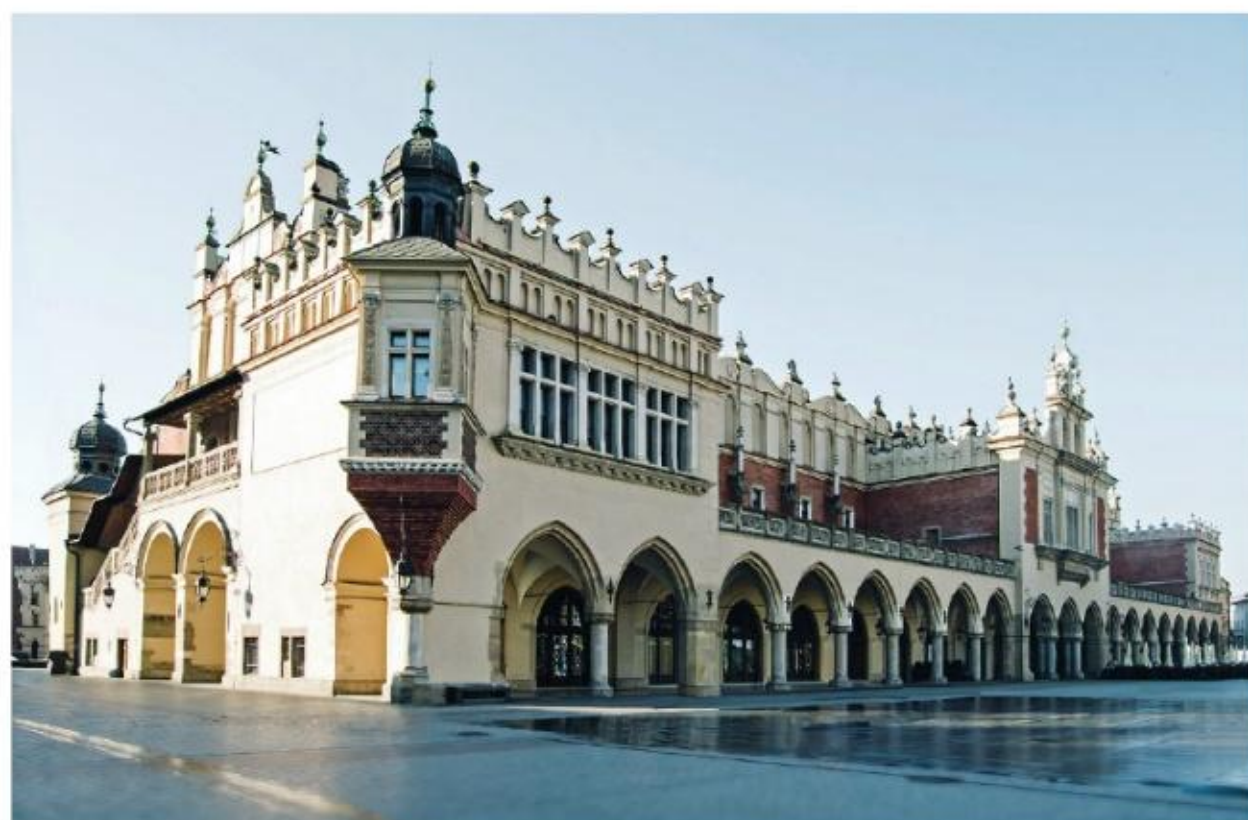

3.7 Stąd nasz ród (sytuacja liryczna, budowa wiersza wolnego)

Podejmij temat

Pamiętki przeszłości, ludzie z przeszłości, bohaterowie przeszłości żyją we wspomnieniach, stoją na pomnikach – budują naszą świadomość narodową i pokazują „skąd nasz ród”. Udajmy się na krótki spacer po Krakowie – mieście wyjątkowym, pełnym polskich pamiątek. Rozpoznajcie znane zabytki Krakowa – znaki miasta i Polski.

Tadeusz Różewicz (1921–2014) – poeta, dramaturg, prozaik. Wiele jego utworów dotyczy doświadczeń wojenno-okupacyjnych; w swojej twórczości porusza także zagadnienia moralne współczesnej cywilizacji.

¹ Władysław Podkowiński (1866–1895) – malarz. Tworzył pejzaże, kompozycje figuralne, portrety, obrazy symboliczne (słynny *Szał uniesień*)

² Felicjan Dulski – bohater osadzonej w realiach krakowskich sztuki Gabrieli Zapolskiej *Moralność pani Dulskiej*

³ Skałka – historyczne miejsce w Krakowie, kompleks sakralny (kościół i klasztor paulinów)

⁴ trumna Marszałka pod srebrnymi dzwonami – grób Józefa Piłsudskiego w katedrze wawelskiej

⁵ Stanisław Wyspiański (1869–1907) – polski artysta znany przede wszystkim jako malarz i pisarz, ale też projektant mebli, architekt i poeta

Tadeusz Różewicz **Deszcz w Krakowie**

deszcz w Krakowie
deszcz
pada na wawelskiego smoka
na kości olbrzymów
na kopiec Kościuszki
na pomnik Mickiewicza
na szal Podkowińskiego¹
na pana Dulskiego²
na hejnał z wieży mariackiej
deszcz
deszcz w Krakowie
opada na bielejącą Skałkę³
na zielone błonia
na trumnę Marszałka
pod srebrnymi dzwonami⁴
chmury siadają
moszczą się na Krakowie
deszcz
deszcz opada
na oczy Wyspiańskiego⁵
na ślepe witraże
łagodne oko błękitu
grom z jasnego nieba
długonogie panny na koturnach
zamykają kolorowe parasolki
przejaśnia się
wyłania
słońce
chodzę po klasztorach
szukam tańca śmierci⁶
w pokoju hotelowym
próbuję zatrzymać
wiersz
do kartki papieru
Przyspiliłem motylka
modraczka
plamką błękitu

deszcz deszcz deszcz
w Krakowie
czytam Norwida⁷
słodko jest zasnąć
słodziej być z kamienia
dobranoc moi mili
dobranoc
żywi i umarli poeci
dobranoc poezjo.

1. Opisz **sytuację liryczną** w wierszu. Odpowiedz na poniższe pytania.

- Kim jest podmiot liryczny. O czym świadczy zdanie: „próbuję zatrzymać wiersz”?
- W jakich okolicznościach snuje swój monolog? Które słowo wydaje się kluczowe w ustaleniu jego sytuacji?
- Co można powiedzieć o nastroju podmiotu i nastroju wiersza?

2. Wiersz Różewicza można podzielić na dwie części – „spacerową” i „hotelową”. „Spacerowa” została już poddana analizie, pora przyjrzeć się części „hotelowej”. Odpowiedz na podane pytania:

- Czym zajmuje się podmiot liryczny w hotelu?
- Jak można wytłumaczyć zdanie: „Przyszpiliłem motylka modraczka plamką błękitu”? Jaki to środek stylistyczny?
- Z czym/z kim żegna się podmiot liryczny w ostatniej strofie? O czym to świadczy?

⁶ szukam tańca śmierci – nawiązanie do popularnego motywu w średniowiecznej sztuce, polegającego na przedstawieniu tanecznego korowodu ludzi wszystkich stanów, bogatych i biednych, prowadzonego przez śmierć zobrażowaną jako szkielet (zwykle w tańcu ukazywano ich kilka); motyw ten miał przypominać odbiorcom o równości wszystkich ludzi (niezależnie od ich pozycji społecznej) wobec śmierci

⁷ Cyprian Kamil Norwid (1821–1883) – twórca uznawany za ostatniego z czterech najważniejszych polskich poetów romantycznych obok Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego

Sytuacja liryczna – sytuacja, w jakiej dochodzi do wygłoszenia monologu przez osobę mówiącą w wierszu (podmiot liryczny). Składa się na nią zarówno osadzenie podmiotu w czasie i przestrzeni, jego relacje ze światem i innymi ludźmi (np. adresatem wypowiedzi), jak i wewnętrzny stan mówiącego (nasilenie emocji, lęk, potrzeba kontaktu itp.). W liryce mamy do czynienia najczęściej z sytuacją wyznania, rzadziej z sytuacją narracyjną (opowieść podmiotu) czy sytuacją dramatyczną (elementy dialogu).

Przyjrzyj się mapie części Krakowa. Powiedz, które z zaznaczonych na niej obiektów, wspomnianych w wierszu, szczególnie silnie kojarzą się ze słowami „stąd nasz ród”.

Wiersz wolny – wiersz o nieregularnej budowie, cechujący się różną liczbą sylab w wersach, brakiem regularnych strof, często nietypowym układem graficznym. Każdy wiersz wolny ma swój własny rytm, nie podlega natomiast żadnym ustalonym z góry regułom.

Co – twoim zdaniem – może oznaczać tytuł witrażu? Kim jest postać przedstawiona przez Wyspiańskiego?

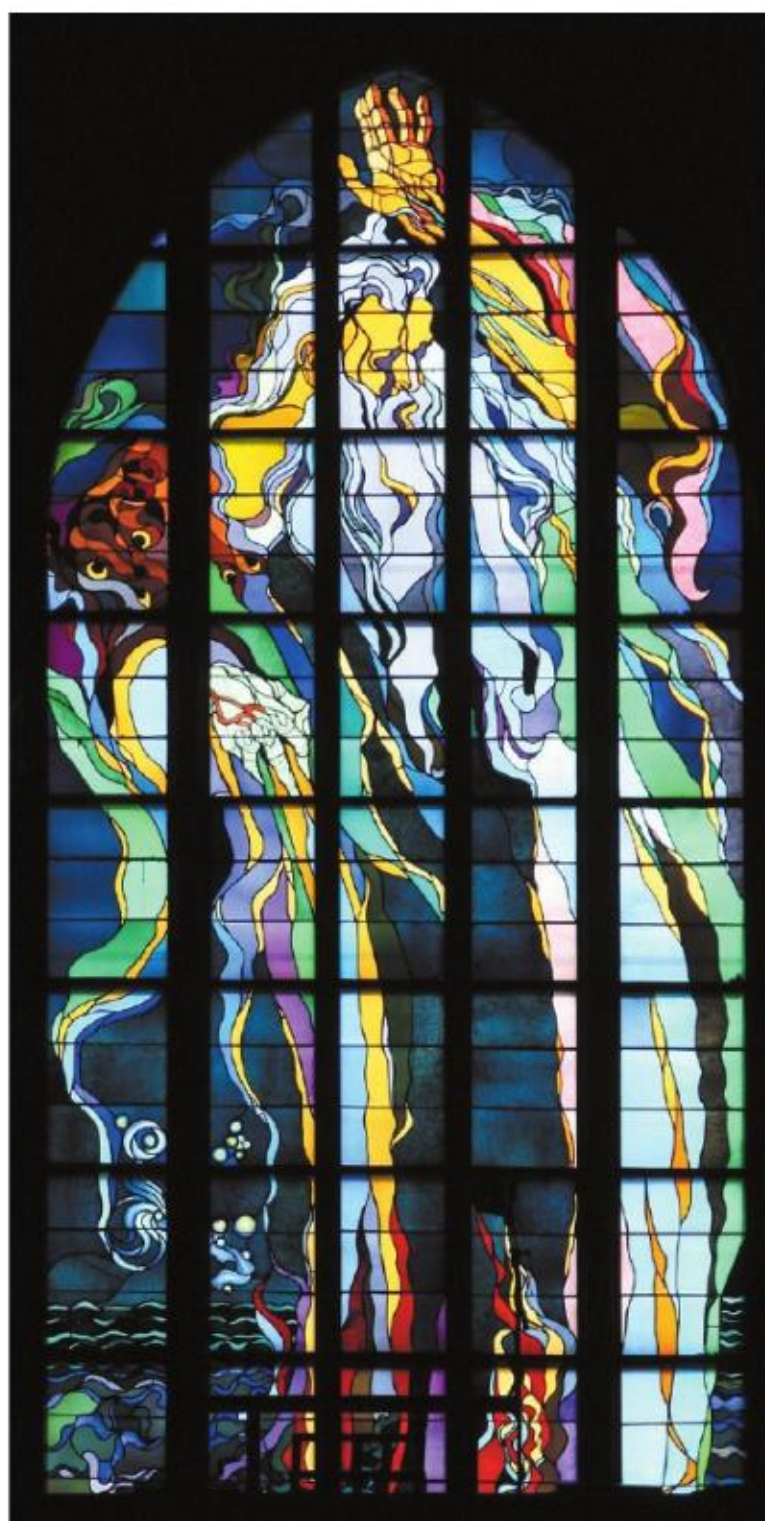
3. Zamieszczone w tym rozdziale utwory pisane były wierszem regularnym, można było dostrzec powtarzalność sylab w wersach, rymów itp. Ten jest inny. Ustal dlaczego, wykonując poniższe polecenia.

- Policz sylaby w wersach, liczbę wersów w zwrotkach. Jaki wniosek nasuwa się po wykonaniu tego zadania?
- Sprawdź, czy w wierszu występują rymy.
- Przeczytaj informacje na temat **wiersza wolnego** zamieszczone na marginesie i porównaj je z wynikami twojej analizy utworu Tadeusza Różewicza.
- Co przypomina ci wiersz wolny? Powiedz, co ma wspólnego taka forma wiersza z naszymi codziennymi wypowiedziami, a czym się od nich różni.

A gdyby tak... stworzyć własny plan podróży po Polsce pod tytułem *Stąd nasz ród*? Wykonajcie to zadanie, pracując w grupach.

- Wybierzcie 5 znaków polskiej tradycji (np. budowle, pomniki, postacie, zdarzenia, dzieła sztuki), najbardziej związanych – waszym zdaniem – z tradycjami, skojarzeniami narodowymi ważnymi dla Polaków.
- Opracujcie krótkie notatki na temat poszczególnych znaków i znajdźcie ich fotografie (korzystając np. z internetu).
- Narysujcie mapkę i zamieśćcie na niej fotografie wraz z opisami.
- Omówcie jako przewodnicy swoją mapę i zorganizujcie wystawę klasową lub szkolną na ten temat.

Stanisław Wyspiański, *Stań się* (witraż w kościele Franciszkanów w Krakowie), 1897–1904

Podsumowanie działu 3

Czy pamiętasz?

hymn	pieśń	sytuacja liryczna	epika	powieść historyczna	głoska a litera
głoski dźwięczne i bezdźwięczne, ustne i nosowe, twarde i miękkie					
upodobnienie pod względem dźwięczności			wiersz wolny	malarstwo batalistyczne	

Przeczytaj wiersz Ignacego Krasickiego. Zwróć uwagę na elementy patriotyczne w utworze oraz jego budowę.

Ignacy Krasicki Hymn do miłości ojczyzny¹

Święta miłości kochanej ojczyzny,
Czują cię tylko umysły poczciwe²!
Dla ciebie zjadłe³ smakują trucizny,
Dla ciebie więzy, pęta niezelżywe⁴.

Kształcisz⁵ kalectwo przez chwalebne⁶ blizny,
Gnieźdźisz w umyśle⁷ rozkoszy⁸ prawdziwe,
Byle cię można wspomóc, byle wspierać,
Nie żał żyć w nędzy, nie żał i umierać.

Wykonaj polecenia w zeszycie.

1.

Opisz sytuację liryczną w utworze Krasickiego.
2.

Czy wiersz można zaliczyć do liryki patriotycznej? Swoje stanowisko uzasadnij dwoma argumentami.
3.

Udowodnij, że przeczytany tekst jest hymnem. Podaj co najmniej trzy argumenty.
4.

Opisz układ rymów w wierszu Krasickiego. Scharakteryzuj je.
5.

Wskaż w tekście archaizmy. Podaj współczesne formy tych wyrazów i omów ich znaczenie.
6.

Wskaż przykłady wyrazów, w których wymowie można zauważyć upodobnienie pod względem dźwięczności.
7.

Uzupełnij tabelę, wpisując liczbę głosek i liter znajdujących się w podkreślonych w tekście wyrazach.

¹ *Hymn do miłości ojczyzny* – utwór powstał w 1774 r. i został ogłoszony hymnem kadetów Szkoły Rycerskiej (założonej przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w 1765 r.), a następnie uznany za pieśń narodową; poeta włączył tekst do wydanego w 1775 r. poematu *Myszeida*

² *poczciwe* – tu: szlachetne, prawe, uczciwe

³ *zjadłe* – jadowite

⁴ *niezelżywe* – tu: niehańbiące

⁵ *kształcisz* – tu: zdobisz, upiększasz

⁶ *chwalebne* – przynoszące chwałę, godne pochwały

⁷ *gnieźdźisz w umyśle* – tu: przysparzasz umysłowi

⁸ *rozkoszy* – dziś: rozkosze

wyraz z tekstu Krasickiego	liczba głosek	liczba liter

8. Wskaż upodobnienia w podanych wyrazach i określ ich typ.

chwalebne

rozkoszy

wspomóc

9. Napisz, czym charakteryzuje się malarstwo batalistyczne. Podaj dwa przykłady obrazów zaliczanych do tego rodzaju malarstwa.

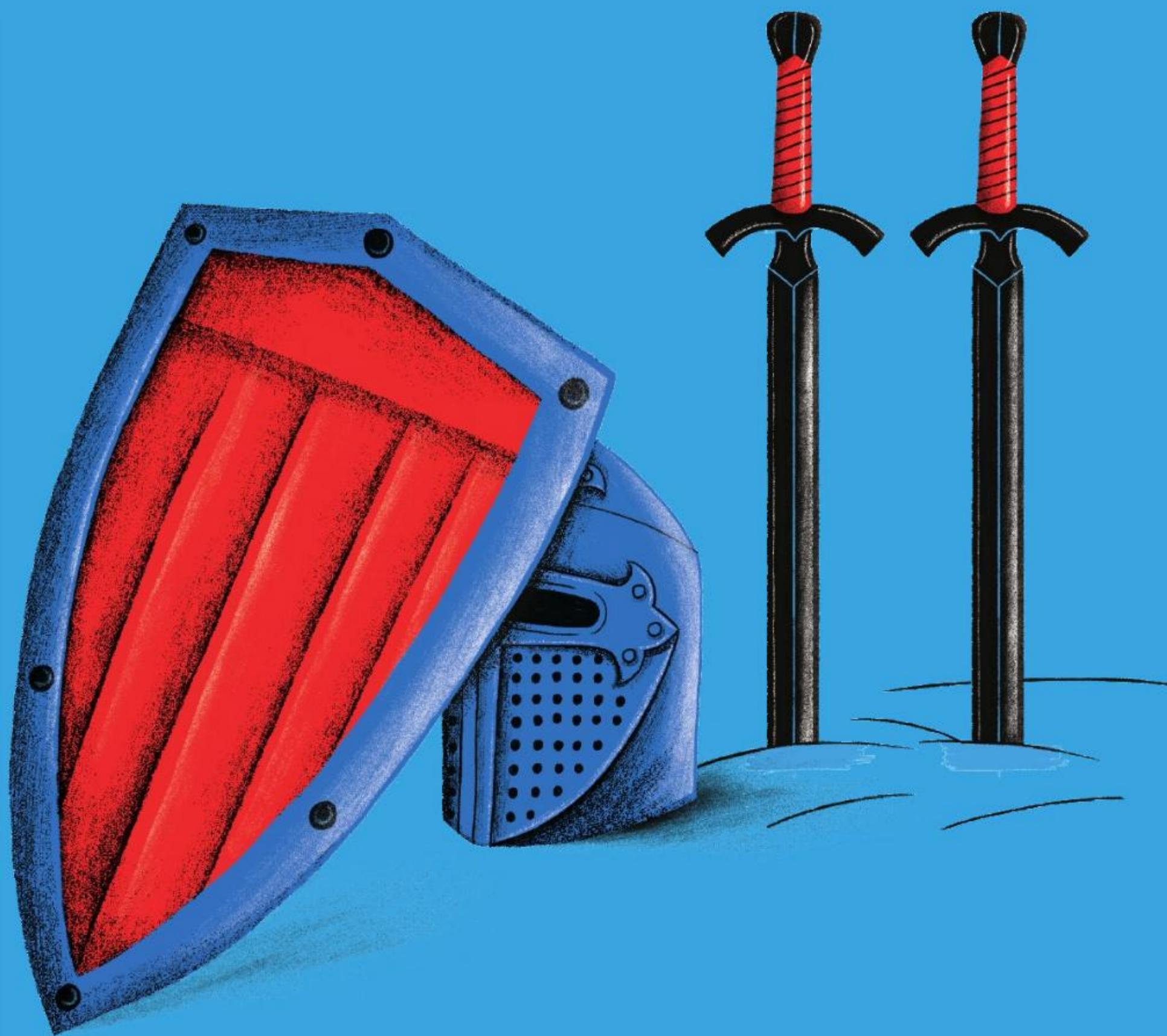

Wojciech Kossak, *Grunwald*, 1931

Opisz scenę przedstawioną na obrazie Kossaka. Wyobraź sobie, że oglądasz ją na żywo. Napisz, co widzisz i słyszysz oraz jakie emocje ci towarzyszą.

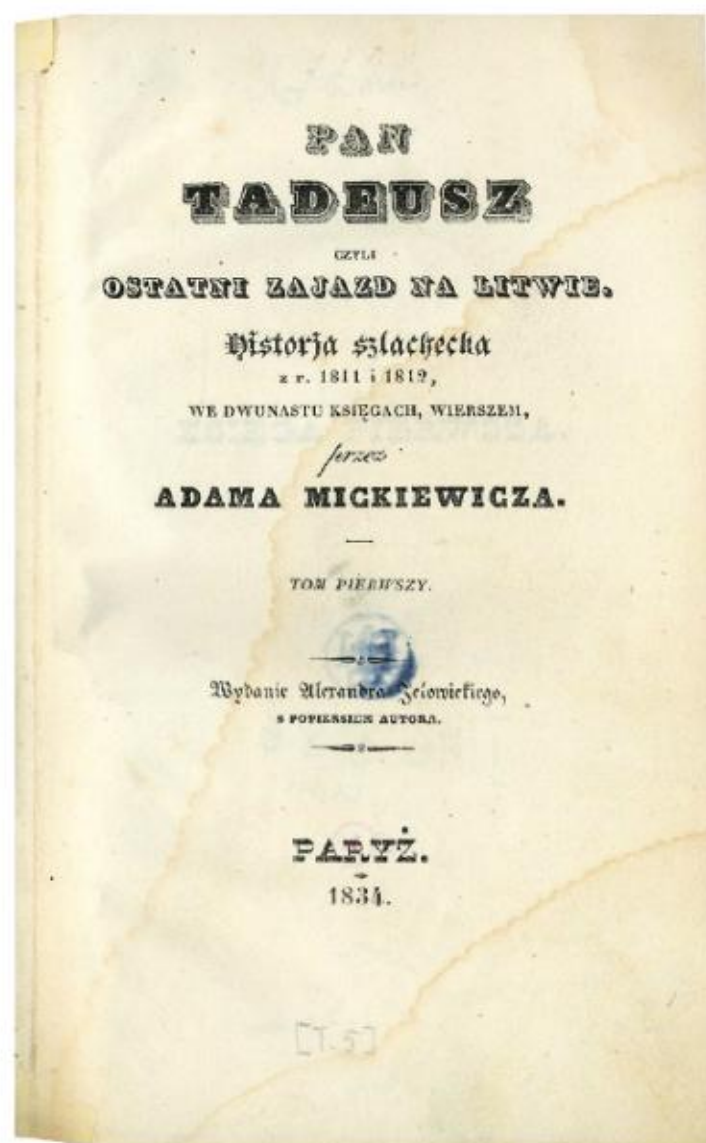
4. W walce o niepodległą ojczyznę

1. Porozmawiajcie o symbolach przedstawionych na ilustracji. Potraficie przypisać im konkretne znaczenie i powiązać z wydarzeniem, które rozegrało się w przeszłości?
2. Przypomnij najważniejsze fakty historyczne dotyczące walk o niepodległość Polski.
3. Porozmawiajcie o tym, czy walka o niepodległość polega tylko na podejmowaniu działań zbrojnych, czy można prowadzić ją również na innych polach.

4.1 Z tęsknoty za utraconą ojczyzną (inwokacja, apostrofa, średniówka, przerzutnia)

Podejmij temat

Tytułowa strona *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza z 1834 r.

Dlaczego – twoim zdaniem – Adam Mickiewicz rozpoczął swoje dzieło *Pan Tadeusz* słowami: „Litwo, ojczyzno moja...”?

- Przeczytaj krótkie wprowadzenie do fragmentu *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza. Zwróć uwagę na genezę, czyli przyczyny powstania tego wybitnego dzieła literackiego.

Rękopis *Pana Tadeusza* z Inwokacją

Istnieje w polskiej literaturze utwór znany tak dobrze jak *Mazurek Dąbrowskiego* – to *Inwokacja* do *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, rozpoczynająca się od słów „Litwo, ojczyzno moja...”. „Litwo” to przecież „Polsko”, ponieważ w pewnym okresie oba kraje tworzyły wspólne państwo, a Polacy mieszkali zarówno w jednej, jak i w drugiej jego części. Przebywając w Paryżu, w latach 1832–1834, Adam Mickiewicz napisał *Pana Tadeusza* właśnie jako wyraz tęsknoty za ojczyzną, z której musiał emigrować.

W 1823 roku został aresztowany i uwięziony w klasztorze bazylianów w Wilnie (gdzie przebywał od jesieni 1823 roku do marca 1824), a następnie skazany na zesłanie w głąb Rosji za działalność w tajnych organizacjach młodzieżowych. W latach 1824–1829 poeta przebywał w Petersburgu, Odesie, Moskwie oraz na Krymie. Następnie podróżował po Europie – w roku 1829 odwiedził Niemcy, potem udał się do Włoch i Szwajcarii. W 1831 roku przybył do Wielkopolski, aby przedostać się do ogarniętego powstaniem Królestwa Polskiego. Ostatecznie nie zdołał przebyć pilnie strzeżonych granic. Przeniósł się do Drezna, w którym pozostał do roku 1832. Stamtąd wyjechał do Paryża, gdzie osiadł na emigracji – do Polski nie wrócił już nigdy.

Klasztor Bazylianów w Wilnie – tablica upamiętniająca uwięzienie Adama Mickiewicza i jego przyjaciół

- Powiedz, jak losy poety wpłynęły na powstanie *Pana Tadeusza*.
- Przeczytaj *Inwokację* – wcześniej zapoznaj się z definicją inwokacji (z przypisu 1). Skoncentruj się na stosunku narratora do ojczyzny – zwróć uwagę na to, jak i co o niej mówi. Zauważ też, do kogo zwraca się narrator.

Adam Mickiewicz

Inwokacja¹

(fragment *Pana Tadeusza*)

Litwo! Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie.
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie.

Panno Święta, co jasnej bronisz Częstochowy
I w Ostrej świecisz Bramie! Ty, co gród zamkowy
Nowogródzki ochraniasz z jego wiernym ludem!
Jak mnie dziecko do zdrowia powróciłaś cudem
(Gdy od płaczącej matki pod Twoją opiekę
Ofiarowany, martwą podniosłem powiekę
I zaraz mogłem pieszo do Twych świątyń progu
Iść za wrócone życie podziękować Bogu),
Tak nas powrócisz cudem na ojczyzny łono.
Tymczasem przenoś moję duszę utęsknioną
Do tych pagórków leśnych, do tych łąk zielonych,
Szeroko nad błękitnym Niemnem² rozciągnionych;
Do tych pól malowanych zbożem rozmaitem,
Wyzłaczanych pszenicą, posrebrzanych żytem;
Gdzie bursztynowy świerzop³, gryka⁴ jak śnieg biała,
Gdzie panińskim rumieńcem dzięcielina⁵ pała,
A wszystko przepasane jakby wstęgą, miedzą
Zieloną, na niej z rzadka ciche grusze siedzą.

1. Ustal, do czego i do kogo zwraca się osoba mówiąca w *Inwokacji*.
Odpowiedz na pytania umieszczone w tabeli.

Adresat 1	Adresat 2
Czym jest? Do czego jest porównywany? Dlaczego osoba mówiąca zwraca się do niego?	Kim jest? Jaki jest? Jakie wiążą się z nim nadzieje? O co jest proszony?

Adam Mickiewicz – (1798–1855) poeta, dramaturg, publicysta, tłumacz. Wyraziciel idei wyzwoleniczych, emigrant polityczny. Twórca m.in. *Ody do młodości*, *Ballad i romansów*, powieści poetyckich (*Konrad Wallenrod*, *Grażyna*), *Sonetów krymskich*, dramatów (*Dziady. Część II, III i IV*), epopei narodowej *Pan Tadeusz*.

¹ inwokacja – rozwinięta apostrofa (czyli bezpośredni zwrot do adresata) rozpoczynająca poemat epicki, w której poeta zwraca się do muzy, bóstwa lub duchowego patrona z prośbą o natchnienie, pomoc w tworzeniu dzieła

² Niemen – rzeka na Białorusi i Litwie

³ świerzop – najprawdopodobniej chodzi o żółto kwitnący rzepak, z którego wyrabiano olej używany w kagankach oświetlających izby

⁴ gryka – białe kwitnąca roślina, z której nasion produkuje się kaszę gryczaną

⁵ dzięcielina – konieczyna

Dziś wielu Polaków emigruje w celach zarobkowych lub by się uczyć za granicą. Znajdź informacje na temat tego, jak się czują z dala od rodzinnego kraju, co myślą, czy chcą wracać. Porozmawiajcie o tym w klasie.

Do tradycji szkolnej weszło już pamięciowe opanowanie *Inwokacji*. Wy także powinniście nauczyć się jej i wyrecytować ją wzorowo w klasie. Możecie zaproponować własną wersję albo wykorzystać wskazówki mistrzów słowa na podstawie internetowych nagrań. Znajdziecie je bez kłopotu.

Przerzutnia – występująca w wierszu niezgodność pomiędzy układem wersów a podziałem na zdania. Polega na przeniesieniu końcowej części zdania do następnego wersu.

2. Przypomnij definicje apostrofy i inwokacji (strona poprzednia), a następnie zastanów się, czy omówione wyżej zwroty mają cechy apostrofy. W tym kontekście powiedz, czy fragment *Pana Tadeusza* słusznie został nazwany *Inwokacją*.
3. Opracuj w zeszycie poniższą mapę myśli na podstawie *Inwokacji*.

To mówi o niej narrator
– ważne cytaty

O czym marzy
narrator?

Dlaczego tak
mówi? – twoje
spostrzeżenia

Czym jest
dla niego?

OJCZYŻNA

Powiedz, jaki obraz ojczyzny wyłania się z *Inwokacji*. Jaki wpływ na takie jej ukazanie mogły mieć kolejne wydarzenia z życia Adama Mickiewicza?

4. Wskażcie i nazwijcie środki stylistyczne, których użył poeta, aby zbudować obraz ojczyzny.
5. *Inwokacja*, jak cały *Pan Tadeusz*, napisana jest regularnym wierszem. Odkryj tę regularność, analizując budowę wersów, układ i rodzaj rymów. Określ jej funkcję.
 - a) Sprawdź, ile sylab występuje w wersie i zanotuj ich liczbę w zeszycie za pomocą poziomych kresek: jedna kreska = jedna sylaba. Powiedz, co zwróciło twoją uwagę.
 - b) Przeczytaj wyraźnie i starannie kilka wersów i wskaż w każdym z nich stały przedział wewnątrzwersowy – zwany jest on **średniówką** i wypada zawsze po tej samej liczbie sylab. Jego sygnałem jest koniec wyrazu, np.:
Litwo, ojczyzno moja, + ty jesteś jak zdrowie,
— — — — — (7) + — — — — — (6)
 - c) Wskaż średniówkę w kolejnych wersach. Nie zawsze jest ona tak wyrazista, to znaczy nie zawsze dzieli wers na dwie jednostki składniowe – zwróć uwagę na wers trzeci, w którym podział wypada wewnątrz zdania:
Kto cię stracił. Dziś piękność + twą w całej ozdobie
 - d) W jednym miejscu regularność jest wyraźnie zachwiana. Znajdź ten fragment i zastanów się, na czym polega to zachwianie. Przeczytaj informację na temat **przerzutni**.
 - e) Opisz układ rymów. Oceń, czy są dokładne czy niedokładne, a także rozpoznaj, czy są męskie (rymuje się jedna sylaba, np. włos – głos) czy żeńskie (rymuje się co najmniej półtorej sylaby, np. blizna – siwizna).
 - f) Przeczytaj jeszcze raz *Inwokację*, wsłuchując się w jej rytm. Możesz wysłuchać jej wzorowej recytacji w internecie. Powiedz, w jaki sposób oddziałuje on na słuchacza.

4.2 Tak mówić nie należy (błędy w wymowie, uproszczenia) ✕

Podejmij temat

Przyjrzyj się sytuacji przedstawionej na ilustracji i ją zatytułuj.

Gafa – niezręczny postępek, nieestosowne odezwanie się; nietakt, niezręczność: gafa towarzyska, popełnić gafę, potocznie: strzelić gafę.

Faux pas [wym. fo pa] – książk. nietakt, gafa: *Popełnić wielkie faux pas.*

- Zapoznaj się z wyjaśnieniem słowa **gafa**. Powiedz, dlaczego powyższą scenkę można podsumować stwierdzeniem: „Ale gafa!”.
- A może tobie również zdarzyło się popełnić gafę albo byłeś świadkiem takiego zdarzenia? Jeżeli uważasz, że wypada – opowiedz o tym.
- Zanalizuj przedstawione sytuacje i odpowiedz na pytanie: na czym polega gafa? Jak należałoby się zachować w tych sytuacjach, by uniknąć *faux pas*?

Przy stole:

- Nie jedz rękami.
- Mówi się rękami albo rękoma.

Koleżanka do koleżanki podczas składania życzeń:

- I żebyś wreszcie wyleczyła sobie ten trądzik.

- Przeczytaj poniższe anegdoty. Zwróć uwagę, jak zareagowali na gafy ich bohaterowie.

Znaczek pocztowy z podobizną Adama Mickiewicza

¹ Mark Twain (czyt. mark tlejń, 1835–1910) – amerykański pisarz i satyryk, autor *Przygód Tomka Sawyera* (czyt. sojera)

² Jerzy V (1865–1936) – król Wielkiej Brytanii w latach 1910–1936

³ Mahatma Gandhi (czyt. mahatma gandi, 1869–1948) – indyjski prawnik, pisarz, filozof i polityk

Ciekawe!

Co kraj, to obyczaj:

- W Anglii nie ma zwyczaju podawania ręki na powitanie i pożegnanie. Zwykle wykonuje się tylko lekki ukłon.
- W Turcji sprzedawcy częstują klientów sklepów kawą lub herbatą. Jednak po skosztowaniu napoju wypada coś kupić.
- W krajach Azji najpierw wita się i żegna mężczyzn, później kobiety, dotyczy to również obsługi podczas posiłków.

Jak zareagować na popełnioną gafę?

Adam Mickiewicz przybył spóźniony o godzinę na swój ślub z Celiną Szymanowską (22 lipca 1834 roku w jednym z paryskich kościołów). Pan młody pojawił się w momencie, gdy kościelny chciał już gasić świece. Powodem było roztargnienie poety, który przed ceremonią udał się na spacer i przybył za późno do domu krewnego Celiny, doktora Wołowskiego, gdzie miał się przygotować do ślubu. Zastał mieszkanie zamknięte, a zapomniawszy, że klucz ma w kieszeni, skierował się do swego świadka na ślubie, Eustachego Januszkiewicza, który oddał mu własną koszulę i frak.

* * *

Pewnego dnia Mark Twain¹ przeczytał w gazecie informację o swojej śmierci. Dziennikarze napisali też wiele dobrego o tym wybitnym pisarzu oraz wyrazili żal po jego stracie. Gafa ta doczekała się sympatycznego rozwiązania – Twain wysłał telegram do redakcji, w którym stwierdził: „Wszystko, co napisaliście, to prawda, jedynie wiadomość o mojej śmierci jest nazbyt przesadzona”.

* * *

Brytyjski król Jerzy V² urządził bankiet na cześć Mahatmy Gandhiego³. Ten, dość stary już wtedy człowiek, wypił wodę przeznaczoną do mycia rąk. Król, chcąc wybrnąć z tej niezręcznej sytuacji, sam również napił się ze swojej miseczki przeznaczonej do płukania rąk. Podobnie postąpili inni goście.

1. Powiedz, na czym polegały gafy popełnione przez bohaterów anegdot. W jaki sposób zareagowali na nie Mark Twain i król Jerzy V? Jak powinien zareagować Adam Mickiewicz?
2. Jak zareagować na gafę popełnioną w towarzystwie?
 - a) Napisz lub powiedz, w jaki sposób niezręczną wypowiedź obrócić w żart.
Sytuacja:
– Czyj jest ten pognieciony płaszcz? – pyta Marek.
– Mój – odpowiada prezes firmy, w której Marek pracuje.
 - b) Jak komuś pomóc wybrnąć z kłopotliwej sytuacji?
Sytuacja:
Ktoś zabrał twoją szklankę właśnie wtedy, gdy zamierzałeś się napić. Zdążył już z niej skorzystać, ale zauważył swoją pomyłkę. Przeprasza. Co robisz, aby uniknąć zamieszania?
 - c) Jak zachować się dyplomatycznie?
Sytuacja:
Ktoś usiadł na twoim miejscu w kinie. Wokół nie ma już wolnych krzeseł.
 - d) Jak zareagujesz?
Sytuacja:
Zauważasz przed sobą znajomego odwróconego tyłem. Stukasz go w ramię, aby się obrócił. Okazuje się jednak, że to ktoś obcy...

3. Jaką niezręczność popełnił dyrektor firmy starającej się o przyznanie certyfikatu jakości? Przeczytaj wypowiedź, jaką usłyszeli z jego ust dziennikarze. Co było przyczyną tej gafy?

4. Przeczytaj podane wyrazy bez uproszczeń, starannie i wyraźnie.

trz	drz/dź	strz
[tsz], [czsz], nie: [cz]	[d-ż], [dź-ż], nie: [dż]	[stsz], [scsz], [szczsz], nie: [szcz]
potrzeba trzydzieści patrzemy trzask	drzewny podrzędny na Odrze odżałować	spostrzeżenie strzelać strzemie postrzyżyny

5. Osobom dbającym o staranność wypowiedzi wskaż miejsca, w których mogłoby dojść do uproszczeń w wymowie.

strzyc	drzemka	trzynaście
trzysta	modrzew	drzwi

Te wyrazy wymawiaj z uproszczeniami:

- pięćdziesiąt [pieńdziesiont; nie: pieńćdziesiont]
- sześćdziesiąt [szeździesiont; nie: szejdziesiont, sześćdziesiont]
- dziewięćdziesiąt [dziejieńdziesiont; nie: dziewieńćdziesiont]
- sześćset [sześset, pot. szejset; nie: szećset]

UWAGA: pięćset [bardzo starannie: pieńćset, pieńcset, potocznie: pieńcet]; dziewięćset [bardzo starannie: dziewieńćset, dziewieńcset; starannie: dziewieńcet].

6. Zapisz w zeszycie poniższe liczebniki, a następnie odczytaj je jako spiker radiowy: 560, 656, 965, 999, 835.

Za każdym razem, gdy masz wątpliwości dotyczące wymowy jakiegoś wyrazu, sięgaj do słownika poprawnej polszczyzny – nie narazisz się na popełnienie błędu.

Uproszczenie – pominięcie jakiejś głoski podczas wymawiania wyrazów. Uproszczenia wynikają głównie z szybkiego tempa mówienia, np.: *jabłko* [wym. *japko*], *pierwszy* [*pierszy*], oraz niestaranności w artykułowaniu, np.: *drzewo* [*dzewo*]. Niektóre są dopuszczalne, choć uznawane za mniej staranne, np.: *pierwszorzędny* [*pierszorenny*]. Jednak wiele uproszczeń traktuje się jako błędy, np.: *sobie* [*se*], *trzeba* [*trzea*], *trzymać* [*czymać*], *wsiąść* [*wsiąś*].

Najbardziej rażące uproszczenia:

- wymowa zbitok spółgłoskowych *trz*, *drz* jak [*cz*] lub [*dż*], np.: [*czeba*, *dzewo*],
- usuwanie niektórych głosek w wygłosie, np.: [*indywidualis*, *kapitalis*, *myś*, *pomys*, *koś*, *liś*, *wlaz*] w wymowie wyrazów *indywidualizm*, *kapitalizm*, *myśl*, *pomysł*, *kość*, *liść*, *włazł*.

UWAGA: W wymowie potocznej dopuszczalne jest opuszczenie głoski [f] oznaczonej literą w wyrazach typu: *krakowski*, *rzeszowski*, *warszawski* [*krakoski*, *rzeszoski*, *warszaski*].

Ciekawe!

Mów bez gaf! Jeżeli na początku wyrazu znajduje się dwuznak *dź*, wymawiaj go jak jedną głoskę [*dź*] w wyrazach typu: *dżem*, *dżudo*, *dżuma*, *dżokej*. Niektórzy z obawy przed popełnieniem błędu mówią: [*d-żem*, *d-żudo*, *d-żokej*, *d-żuma*]. Jest to wymowa niepoprawna!

4.3 Legenda dowódcy (kontrast poetycki, środki poetyckiego obrazowania, dygresja)

Podejmij temat

¹ przybył do Poznania z zagranicy – wieść o wybuchu powstania listopadowego dotarła do Mickiewicza podczas podróży do Rzymu; poeta, planując wziąć udział w powstaniu, udał się do Paryża (Francja), a następnie m.in. przez Lipsk i Drezno (wtedy Królestwo Pruskie) dotarł do Wielkopolski, czyli na ziemie polskie wchodzące w skład zaboru pruskiego; próby przekroczenia granicy z podlegającym Rosji Królestwem Polskim (Kongresowym) i dotarcia do Warszawy nie powiodły się

- Przeczytaj kilka uwag historycznych na temat genezy *Reduty Ordona* Adama Mickiewicza – utworu inspirowanego walkami z powstania listopadowego (1830–1831).

Utwór *Reduta Ordona* jest związany z bohaterską obroną fortu na warszawskiej Woli w czasie powstania listopadowego we wrześniu 1831 roku. Adam Mickiewicz nie brał udziału w powstaniu – zbyt późno, bo dopiero w połowie 1831 roku, przybył do Poznania z zagranicy¹. Historię kapitana Juliana Konstantego Ordona, który wysadził swą redutę (nie chcąc oddać jej w ręce wroga), usłyszał poeta od Stefana Garczyńskiego, adiutanta gen. Jana Umińskiego, dowódcy Warszawy. *Reduta Ordona* powstała w 1832 roku, gdy jej bohater, który w rzeczywistości nie zginął podczas obrony miasta, przebywał już na emigracji (później brał jeszcze udział w rewolucji węgierskiej w latach 1848–49 i wyprawie sycylijskiej Garibaldi w 1860 roku).

- Podczas czytania wiersza Adama Mickiewicza zwróć uwagę na to, w jaki sposób poeta przedstawił napastników i obrońców reduty.

² reduta – zamknięte, polowe umocnienie ziemne, z wałem i fosą, przystosowane do samodzielnej obrony, szaniec

³ harmata – armata

⁴ kartacz – pocisk armatni z żelaznymi kulkami lub odłamkami metalu w środku, rozpryskującymi się przy wybuchu

Adam Mickiewicz **Reduta² Ordona**

Opowiadanie adiutanta

Nam strzelać nie kazano. – Wstąpiłem na działo
I spojrzałem na pole; dwieście harmat³ grzmiało.
Artylerii ruskiej ciągną się szeregi,
Prosto, długo, daleko, jako morza brzegi;
I widziałem ich wodza: – przybiegł, mieczem skinął
I jak ptak jedno skrzydło wojska swego zwinął;
Wylewa się spod skrzydła ścieśniona piechota,
Długą czarną kolumną, jako lawa błota,
Nasypana iskrami bagnetów. Jak sępy
Czarne chorągwie na śmierć prowadzą zastępy.
Przeciw nim sterczy biała, wąska, zaostrzona,
Jak głąz bodzący morze, reduta Ordona.
Sześć tylko miała harmat; wciąż dymią i świecą;
I nie tyle prędkich słów gniewne usta miecą,
Nie tyle przejdzie uczuć przez duszę w rozpaczy,
Ile z tych dział leciało bomb, kul i kartaczy⁴.

Patrz, tam granat w sam środek kolumny się nurza,
 Jak w fale bryła lawy, pułk dymem zachmurza;
 Pęka wśród dymu granat, szyk pod niebo leci
 I ogromna łysina wśród kolumny świeci.
 Tam kula, lecąc, z dala grozi, szumi, wyje,
 Ryczy, jak byk przed bitwą, miota się, grunt ryje; –
 Już dopadła; jak boa wśród kolumn się zwija,
 Pali piersią, rwie zębem, oddechem zabija.
 Najstraszniejszej nie widać, lecz słysząc po dźwięku,
 Po waleniu się trupów, po ranionych jęku:
 Gdy kolumnę od końca do końca przewierci,
 Jak gdyby środkiem wojska przeszedł anioł śmierci.

Gdzież jest król, co na rzezie tłumy te wyprawia?
 Czy dzieli ich odwagę, czy pierś sam nadstawia?
 Nie, on siedzi o pięćset mil na swą stolicę,
 Król wielki, samowładnik świata połowicy⁵.
 Zmarszczył brwi, – i tysiące kibitek⁶ wnet leci;
 Podpisał, – tysiąc matek opłakuje dzieci;
 Skinął, – padają knuty⁷ od Niemna do Chiwy⁸.
 Mocarzu, jak Bóg silny, jak szatan złośliwy!
 Gdy Turków za Bałkanem twoje straszą spiże⁹,
 Gdy poselstwo paryskie twoje stopy liże¹⁰:
 Warszawa jedna twojej mocy się urąga¹¹,
 Podnosi na cię rękę i koronę ściągając,
 Koronę Kazimierzów, Chrobrych z twojej głowy,
 Boś ją ukradł i skrwawił, synu Wasilowy¹²!

Car dziwi się – ze strachu drżą Petersburczany,
 Car gniewa się – ze strachu mrą jego dworzany;
 Ale sypią się wojska, których Bóg i wiara
 Jest Car. – Car gniewny: umrzem, rozweselim Cara!
 Poślany wódz kaukaski¹³ z siłami pół-swiata,
 Wierny, czynny i sprawny – jak knut w ręku kata.

Ura! ура!¹⁴ Patrz, blisko reduty, już w rowy
 Walą się, na faszynę¹⁵ kładąc swe tułowy;
 Już czernią się na białych palisadach¹⁶ wałów.
 Jeszcze reduta w środku, jasna od wystrzałów,
 Czerwieni się nad czernią: jak w środek mrowiska
 Wrzucony motyl błyska, – mrowie go naciska, –
 Zgaś! – tak zgasła reduta. Czyż ostatnie działo,
 Strącone z łoża, w piasku paszczę zagrzebało?

Obelisk upamiętniający lokalizację Reduty nr 54, dowodzonej przez Ordona (róg ulic Włochowskiej i Mszczonowskiej w Warszawie), odsłonięty w 1937 r. Badania archeologiczne potwierdziły jednak, że w rzeczywistości reduta znajdowała się w okolicach obecnej ul. Na Batoryjce nieopodal al. Bohaterów Września.

⁵ połowica – tu: połowa

⁶ kibitka – kryty wóz na płozach lub kołach używany do przewozu więźniów

⁷ knut – bicz, bat

⁸ Chiwa – miasto nad rzeką Amu-darią w Uzbekistanie w Azji Środkowej

⁹ spiże – tu: broń; spiż to stop miedzi, cyny i cynku, z którego niegdyś odlewano ręczną broń palną

¹⁰ poselstwo paryskie twoje stopy liże – król francuski Ludwik Filip, starając się o uznanie przez innych panujących, wysłał poselstwo do cara Mikołaja I

¹¹ urągać – obrażać kogoś, wyśmiewać, drwić, okazywać niezadowolenie

¹² synu Wasilowy – chodzi o cara Mikołaja I; Wasyl to imię symbolicznego przodka władców Rosji, czyli ojca pierwszego rosyjskiego cara, Iwana IV Groźnego

¹³ poślany wódz kaukaski – mowa o generale rosyjskim Paskiewicz, wodzu armii tłumiącej powstanie listopadowe

¹⁴ Ura! ура! – okrzyk zagrzewający do walki, właśc. hura!

¹⁵ faszyna – wiązki wikliny lub chrustu używane do budowy tam, fortyfikacji

¹⁶ palisada – tu: rząd drewnianych pali wzmacniający wały reduty

¹⁷ bombardyer – artylerzysta

¹⁸ Moskal – Rosjanin

¹⁹ roгатki – tu: zapory

²⁰ na wszystkich przeglądach za władzy książęcej – mowa o przeglądach wojskowych, w których uczestniczył książę rosyjski Konstanty Pawłowicz, od 1814 r. naczelny wódz wojsk polskich w Królestwie Polskim

²¹ ładownica – pojemnik, w którym znajdowały się naboje do ręcznej broni palnej, noszony np. przy pasie

²² szaniec – umocnienie wojskowe (rów z wałem usypanym z wykopanej ziemi), reduta

Czy zapał krwią ostatni bombardyer¹⁷ zalał?
Zgasnął ogień. – Już Moskal¹⁸ roгатki¹⁹ wywalał.
Gdzież ręczna broń? – Ach, dzisiaj pracowała więcej,
Niż na wszystkich przeglądach za władzy książęcej²⁰!
Zgadłem, dlaczego milczy, – bo nieraz widziałem
Garstkę naszych, walczącą z Moskali nawałem.
Gdy godzinę wołano dwa słowa: pal, nabij;
Gdy oddechy dym tłumi, trud ramiona słabi;
A wciąż grzmi rozkaz wodzów, wre żołnierza czynność;
Na koniec bez rozkazu pełnią swą powinność,
Na koniec bez rozwagi, bez czucia, pamięci,
Żołnierz, jako młyn palny, nabija, grzmi, kręci
Broń od oka do nogi, od nogi na oko:
Aż ręka w ładownicy²¹ długo i głęboko
Szukała, nie znalazła – i żołnierz pobladnął,
Nie znalazłszy ładunku, już bronią nie władnął,
I uczuł, że go pali strzelba rozogniona;
Upuścił ją i upadł; nim dobiją, skona!...
Takem myślił, – a w szaniec²² nieprzyjaciół kupa
Już laża, jak robactwo na świeżego trupa.

Georg Benedict Wunder (czyt. georg benedykt wunde), *Rosyjski szturm na Warszawę w 1831 r.*

Opisz, w jaki sposób artysta przedstawił scenę bitwy.

Pociemniało mi w oczach; a gdym łzy ocierał,
 Słyszałem, że coś do mnie mówił mój Jenerał²³.
 On przez lunetę, wspartą na mojem ramieniu,
 Długo na szturm i szaniec poglądał w milczeniu.
 Na koniec rzekł: „Stracona”. – Spod lunety jego
 Wymknęło się łez kilka, – rzekł do mnie: „Kolego,
 Wzrok młody od szkieł lepszy; patrzaj, tam na wale,
 Znasz Ordona, czy widzisz, gdzie jest?” – „Jenerale,
 Czy go znam? – Tam stał zawsze, to działa kierował.
 Nie widzę – znajdę – dojrzę – wśród dymu się schował:
 Lecz wśród najgęstszych kłębow dymu, ileż razy
 Widziałem rękę jego, dającą rozkazy...
 Widzę go znowu – widzę rękę – błyskawicę,
 Wywija, grozi wrogom, trzyma palną świecę,
 Biorą go – zginął. – O, nie – skoczył w dół, do lochów!” –
 „Dobrze – rzecze Jenerał, – nie odda im prochów”.

Tu blask, – dym, – chwila cicho – i huk jak stu gromów!

Zaćmiło się powietrze od ziemi wyłomów:
 Harmaty podskoczyły i jak wystrzelone
 Toczyły się na kołach; lonty²⁴ zapalone
 Nie trafiły do swoich panew²⁵. I dym wionął
 Prosto ku nam; i w gęstej chmurze nas ochłoniął.
 I nie było nic widać, prócz granatów blasku,
 I powoli dym rzedniał, opadał deszcz piasku.
 Spojrzałem na redutę. – Wały, palisady,
 Działa, i naszych garstka i wrogów gromady:
 Wszystko jako sen znikło! – Tylko czarna bryła
 Ziemi niekształtniej leży – rozjemcza²⁶ mogiła²⁷.
 Tam i ci, co bronili, – i ci, co się wdarli,
 Pierwszy raz pokój szczery i wieczny zawarli;
 Choćby cesarz Moskałom kazał wstać: już dusza
 Moskiewska, tam raz pierwszy, Cesarza nie słusza²⁸!
 Tam zagrzebane tylu set ciała, imiona:
 Dusze gdzie? nie wiem; lecz wiem, gdzie dusza Ordona
 On będzie Patron szanów! – Bo dzieło zniszczenia
 W dobrej sprawie jest święte, jak dzieło tworzenia:
 Bóg wyrzekł słowo stań się, Bóg i zgiń wyrzeczcie!
 Kiedy od ludzi wiara i wolność uciecze,
 Kiedy ziemię despotyzm²⁹ i duma szalona
 Obleją, jak Moskale redutę Ordona:
 Karząc plemię zwycięzców zbrodniami zatrute,
 Bóg wysadzi tę ziemię, jak on swą redutę.

²³ jenerał – generał

²⁴ lont – sznur nasycony łatwopalnym materiałem, służący do odpalenia ładunku wybuchowego z pewnym opóźnieniem

²⁵ nie trafiły do swoich panew – nie zostały załadowane do luf armatnich

²⁶ rozjemczy – tu: godzący spory, konflikty

²⁷ mogiła – grób

²⁸ nie słusza – (forma zbliżona do ros. nie słuszajet) nie słucha

²⁹ despotyzm – władza oparta na terrorze i nieprzestrzeganiu praw obywatelskich, bezwzględne postępowanie, podporządkowanie innych swojej woli

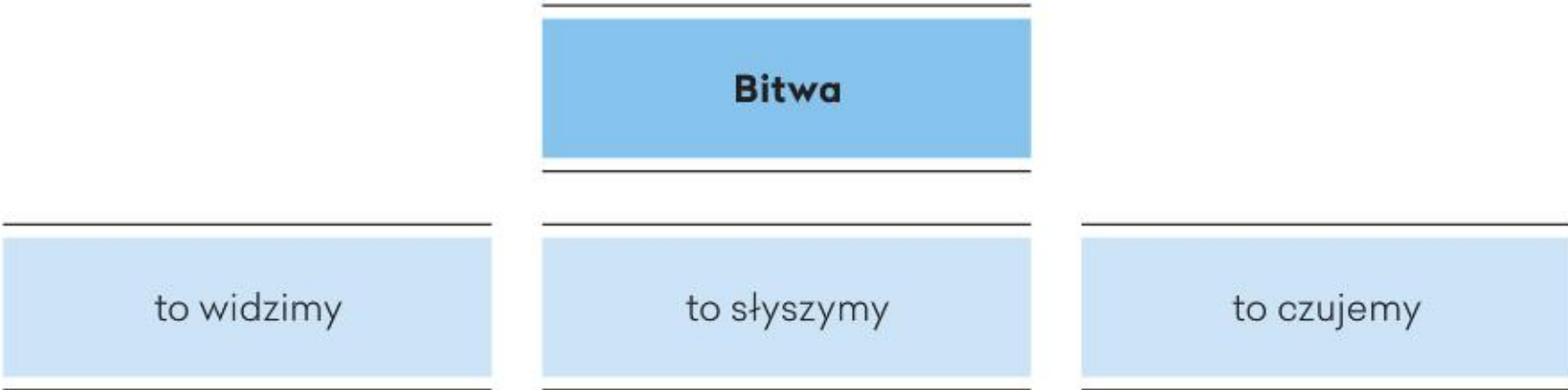
Kontrast – zestawienie mające na celu podkreślenie różnic pomiędzy przedmiotami, osobami, obrazami lub pojęciami; eksponowanie przeciwieństw.

1. Zobrazuj na schemacie sposób przedstawienia obrońców reduty i atakujących ich Rosjan. Określ funkcje **epitetów**, **metafor**, **porównań**, **animizacji**, **pytań retorycznych**.

	Obróńcy	Napastnicy
Co robią?		
Jak są przedstawieni?		
Jakie barwy dominują w opisach?		

Powiedz, na czym polega **kontrast** w obrazowaniu poetyckim dotyczącym walczących stron.

2. Jak przedstawiona została bitwa? Uzupełnij w zeszycie mapę myśli – znajdź i nazwij środki poetyckiego zobrazowania dramatyzmu i gwałtowności wydarzeń z bitwy.

3. Narysujcie w grupach plan bitwy o redutę, uwzględniając obrazy z utworu Adama Mickiewicza.
- a) Przedstawcie główne elementy planu: pozycje obrońców oraz atakujących.
 - b) Ustalcie, jaki zabieg plastyczny wykorzystał autor w przedstawieniu bitwy (uwzględnijcie wnioski z zadań 1 i 2).
 - c) Adama Mickiewicza nazywa się malarzem słów. Jak myślicie, dlaczego?
4. Na czym polegał dramat obrońców reduty? Czy mieli oni szansę pokonania wroga w świetle wysłuchanej przez was relacji z pola bitwy? Porozmawiajcie o tym i podajcie stosowne argumenty podczas swej wypowiedzi.
5. Przeprowadźcie dyskusję i sformułujcie przesłanie dzieła Adama Mickiewicza.
6. Scharakteryzujcie narratora opowieści o obronie reduty i poświęceniu polskich żołnierzy. Wykorzystajcie poniższą mapę myśli.

Poszukaj więcej informacji o obronie Warszawy i atakujących ją wojskach rosyjskich w czasie powstania listopadowego w 1831 r. Kto jeszcze wstąpił się podczas tych walk?

7. Wypowiedź narratora zawiera nie tylko relację – czasem opowieść o zdarzeniach przerywana jest **dygresjami**.
- Wskaż miejsca, w których opis walk ustępuje miejsca komentarzom oraz uwagom.
 - Powiedz, czego dotyczą dygresje. O kim i jak się w nich mówi?
 - Jakie cechy ma osoba, o której się mówi?
 - Jaką funkcję pełnią dygresje w utworze?
 - Jaka myśl jest w nich zawarta?
 - Jakie mają znaczenie dla wymowy utworu?
8. Powiedz, jaką funkcję mogła pełnić *Reduta Ordona* w czasach utraty niepodległości. Zastanów się w tym kontekście nad sensem „uśmiercenia” Ordona przez Mickiewicza.
- Co – twoim zdaniem – poeta chciał w ten sposób przekazać?
 - Dlaczego właśnie Ordon został wybrany na bohatera wiersza?
9. Przeanalizuj budowę wiersza i określ wpływ jego poszczególnych składników na rytmiczność i dynamikę utworu.
- Policz, ile jest sylab w wersach. Czy ich układ jest regularny?
 - Określ układ rymów, ich dokładność, powtarzalność oraz rodzaj (męskie, żeńskie).
 - Zwróć uwagę na rolę przerzutni w poetyckim naśladowaniu zmiennego tempa bitwy.
10. Wybierz fragment utworu najsilniej oddziałujący na twoją wyobraźnię. Naucz się go pięknie mówić.

Dygresja – wypowiedź, uwaga nie dotycząca głównego tematu; wtrącenie.

Ciekawe!

Adam Mickiewicz już w połowie lat 30. dowiedział się, że Ordon nie zginął podczas wysadzenia reduty, jednak nie zmienił zakończenia wiersza. Do spotkania twórcy z bohaterem utworu doszło dopiero w 1855 roku w Burgas (obecnie miasto w Bułgarii) leżącym w ówczesnej Turcji, gdzie obaj zaangażowali się w tworzenie polskich oddziałów wojskowych, które mogłyby wspomóc Turcję w wojnie z Rosją. Niestety nie wiadomo, o czym Mickiewicz rozmawiał z Ordonem. Spotkanie przebiegło podobno w serdecznej atmosferze.

Emile Jean Horace Vernet (czyt. emil żan horas werne), *Polski Prometeusz*, 1831

Przyjrzyjcie się dokładnie obrazowi. Wiecie na pewno, kim był Prometeusz. Spróbujcie wspólnie odczytać symboliczną wymowę sceny przedstawionej przez malarza.

4.4 Pozostanie po niej pieśń (bohater liryczny)

Podejmij temat

Emilia Plater, autor rysunku nieznany

- Przeczytaj kilka informacji biograficznych na temat Emilii Plater. Zwróć uwagę, czym zasłużyła na pośmiertną chwałę.

Emilia Plater urodziła się 13 listopada 1806 roku w Wilnie w szlacheckiej rodzinie o tradycjach patriotycznych. Interesowała się literaturą i historią, pisała wiersze, ale też jeździła konno, ćwiczyła fechtunek i polowała. Z pobudek patriotycznych odrzuciła oświadczyzny zamożnego rosyjskiego inżyniera. Po wybuchu powstania listopadowego apelowała o walkę z Rosjanami na Litwie, ale – jako kobietę – pozbawiono ją wpływu na decyzje. Mimo tego opracowała plan zdobycia Dyneburga, miasta, w którym kadeci ze szkoły podchorążych obiecali jej pomoc. W marcu 1831 roku Plater w męskim przebraniu wraz z przyjaciółką Marią Prószyńską utworzyła kilkusetosobowy powstańczy oddział i stoczyła kilka zwycięskich starć z siłami rosyjskimi.

Otrzymała honorowy stopień kapitana i zaczęła dowodzić 1. kompanią 1. Pułku Piechoty Litewskiej. Plater broniła m.in. oddziałów zaopatrzenia armii powstańczej. Po rezygnacji z dalszej walki przez gen. Chłapowskiego Emilia starała się dotrzeć do sił powstańczych w rejonie Warszawy. Przedzierała się lasami w przebraniu chłopskim, jednak wyczerpana i ciężko chora musiała zatrzymać się w Justianowie, gdzie zmarła 23 grudnia 1831 roku.

Jak sądzisz, dlaczego Emilia Plater stała się symbolem bohaterstwa Polaków? Zwróć też uwagę na wybrane dzieła oraz przedmioty wykorzystujące jej wizerunek.

Jan Rosner, *Emilia Plater na czele kosynierów w 1831*

- Przeczytaj wiersz Adama Mickiewicza. Zwróć uwagę na sposób przedstawienia bohatera lirycznego i moment ujawnienia jego tożsamości.

Adam Mickiewicz
Śmierć Pułkownika

W głuchej puszczy, przed chatką leśnika,
Rota¹ strzelców stanęła zielona;
A u wrót stoi straż Pułkownika,
Tam w izdebce Pułkownik ich kona.
Z wiosek zbiegły się tłumy wieśniacze:
Wódz to był wielkiej mocy i sławy,
Kiedy po nim lud prosty tak płacze
I o zdrowie tak pyta ciekawy.

Kazał konia Pułkownik kulbaczyć²,
Konia w każdej sławnego potrzebie;
Chce go jeszcze przed śmiercią obaczyć,
Kazał przywieść do izby – do siebie.
Kazał przynieść swój mundur strzelecki,
Sвій kordelas³ i pas i ładunki;
Stary żołnierz, – on chce, jak Czarniecki⁴,
Umierając, swe zegnać rynsztunki⁵.

A gdy konia już z izby wywiedli,
Potém do niej wszedł ksiądz z Panem Bogiem;
I żołnierze od żalu pobledli,
A lud modlił się klęcząc przed progiem.
Nawet starzy Kościuszki żołnierze,
Tyle krwi swój i cudzej wylali,
Łzy ni jednej – a teraz płakali,
I mówili z księżami⁶ pacierze.

Z rannym świtem dzwoniono w kaplicy;
Już przed chatą nie było żołnierza,
Bo już Moskal był w téj okolicy.
Przyszędł lud widzieć zwłoki rycerza.
Na pastuszym tapczanie on leży –
W ręku krzyż, w głowach siodło i burka⁷,
A u boku kordelas, dwururka⁸.

Lecz ten wódz, choć w żołnierskiej odzieży,
Jakie piękne dziewczę ma lica⁹?
Jaką pierś? – Ach, to była dziewczica,
To Litwinka, dziewczica-bohater,
Wódz Powstańców – Emilija Plater!

¹ rota – tu: oddział wojskowy

² kulbaczyć – siodłać konia

³ kordelas – długi, prosty lub zakrzywiony nóż myśliwski

⁴ Stefan Czarniecki (1599–1665) – m.in. wojewoda kijowski, hetman polny koronny; wstąpił się czasie wojny ze Szwecją (tzw. potop szwedzki, 1655–1660), podczas walk przeciw powstańcom Chmielnickiego (1648–1657) oraz w trakcie wojny polsko-rosyjskiej (1654–1667)

⁵ rynsztunek – tu: ekwipunek, uzbrojenie żołnierza

⁶ księżami – dziś: księżmi

⁷ burka – okrycie wierzchnie z kapturem, bez rękawów, w formie peleryny

⁸ dwururka – śrutowa broń myśliwska o dwóch lufach; dubeltówka

⁹ lica – twarz, policzki

Wizerunek Emilii Plater
na banknocie z 1936 r.

Uzupełnij biogram Emilii Plater dwiema nowymi informacjami, które znajdziesz w dostępnych źródłach wiedzy. Odszukaj też i przedstaw inny niż w podręczniku przykład wykorzystania wizerunku tej powstańczej bohaterki lub miejsce jej poświęcone.

1. Powiedzcie, w jaki sposób osoba mówiąca przedstawiła bohatera lirycznego. Zwróćcie uwagę na to, że Emilii jako kobiecie odmawiano przez pewien czas prawa podejmowania decyzji o charakterze bojowym.

Jak mówi o bohaterze
w przeważającej części wiersza?

Kiedy ujawnia jego tożsamość?

Dlaczego? Jaki osiąga efekt?

2. Ustalcie w parach, w jaki sposób został zbudowany niemal legendarny obraz śmierci Emilii Plater. Opracujcie tabelę w zeszycie.

Okoliczności, czynności itp.	Cytaty	Wpływ na wizerunek
otoczenie przed chatką		
rytuały wojskowe		
rytuały religijne, pogrzebowe		
wygląd po śmierci		

Jaki wizerunek Emilii Plater stworzył w swym wierszu Adam Mickiewicz?
Napiszcie wniosek w formie notatki.

3. Zastanówcie się, jakie cechy ma wiersz *Śmierć Pułkownika*.

Elementy epickie w utworze: ...

Elementy liryczne w utworze: ...

Powiedzcie, czy wierszowi bliżej do epickiej opowieści o wydarzeniach towarzyszących ostatnim chwilom tytułowego pułkownika czy raczej do lirycznego obrazu przeżyć bohatera i otaczających go osób. Uzasadnijcie swoją odpowiedź co najmniej dwoma argumentami.

4. Przeanalizuj budowę utworu i powiedz, czy został napisany wierszem regularnym czy nieregularnym.
5. Czy zgadzasz się ze słowami Jana Kochanowskiego: „A jeśli komu droga otwarta do nieba, / Tym, co służą Ojczyźnie”? Napisz rozprawkę, podając w argumentacji przykłady znanych ci bohaterów narodowych. Odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej oraz innego utworu literackiego.

4.5 Zaakcentuj koniecznie coś ważnego (akcent wyrazowy i zdaniowy)

Podejmij temat

- Zmieniając odpowiednio intonację głosu, wypowiedz jedno z poniższych zdań jak: rozkaz, prośbę, pytanie.

Jedziemy do lasu.

Odrabiasz lekcje.

- Wyobraź sobie, że jesteś aktorem występującym w radiu. Modulując odpowiednio głos, wciel się w podane role i przeczytaj poniższy tekst jak: sprzedawca zachwalający towar, małe dziecko, zmęczony człowiek, robot, ktoś nieznający języka polskiego, prezenter wiadomości, ktoś podekscytowany, ktoś znudzony, wieczny śmieszek.

Na spotkanie przybyło dwa tysiące ludzi.

- Przeczytaj wiersz Tyrtajosa. Zwróć uwagę na nastrój i przesłanie utworu.

Tyrtajos

Rzecz to piękna...

Rzecz to piękna zaprawdę, gdy krocząc w pierwszym szeregu,
Ginie człowiek odważny, walcząc w obronie ojczyzny;
Kiedy atoli¹ swe miasto i ziemię żyzną porzuca,
Wnet żebrakiem się staje – los to najgorszy ze wszystkich –
Jako że z miłą swą matką i ojcem staruszką się błąka,
Dzieci maleńkie przy sobie mając i prawą małżonkę.
Wówczas wrogość go wita wśród ludzi, do których przybędzie
Przed niedostatkiem uchodząc, biedą nieszczęsną trapiiony [...].
Skoro więc błędny wygnaniec żadnego nie budzi współczucia,
Żadną czią się nie cieszy, przyszłość też rodu niweczy²,
Walczmy mężnie w obronie tej naszej ziemi i dzieci,
Choćbyśmy zginąć musieli, życia swojego nie szczędźmy.
Nuże³, młodzieńcy, walczcie, a jeden przy drugim niech wytrwa,
Myśli o szpetnej ucieczce nie dopuszczajcie, ni strachu,
Ale sercom w swych piersiach przydajcie wielkości i męstwa,
Lęk przed życia utratą, z wrogiem się starłszy, odrzućcie [...]
Zatem niech każdy wytrwa w rozkroku stając, a obie
Nogi niech oprze o ziemię mocno, i zęby zaciśnie.

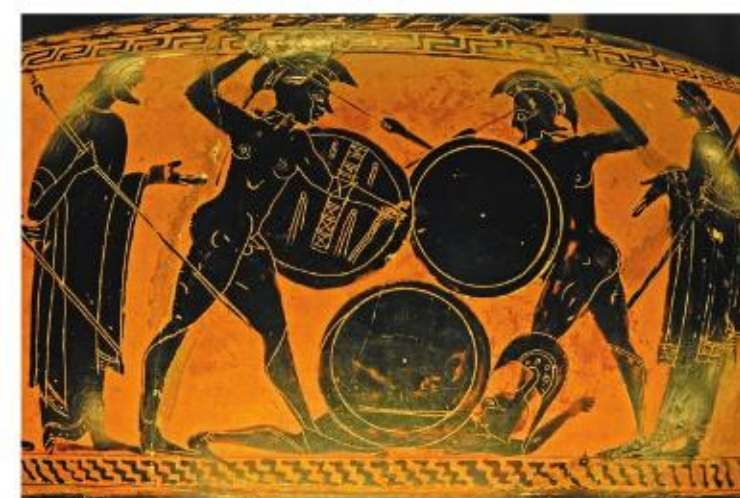
przeł. Włodzimierz Appel

Tyrtajos (Tyrteusz) – poeta grecki z VII w. p.n.e., pochodzący ze Sparty (według innych źródeł z Aten lub Miletu), autor pieśni bojowych, zagrzewających Spartan do walki.

¹ atoli – jednak

² niweczy – niszczy

³ nuże – wyraz oznaczający ponaglenie, skłaniający do podjęcia jakiegoś działania

Walka hoplitów – fragment rysunku czarnofigurowego na greckiej wazie

Ciekawe!

Od imienia Tyrtajosa powstało określenie **poezja tyrtejska** – odnosi się je do nurtu poezji patriotycznej, niepodległościowej, wzywającej do walki, sławiącej męstwo i odwagę.

Akcent wyrazowy – silniejsze wymówienie jednej sylaby w wyrazie. Większość wyrazów w języku polskim akcentuje się na **drugiej** sylabie od końca.

- 1. Powiedz, jaki jest nastrój wiersza Tyrtajosa. Uzasadnij swoją odpowiedź, biorąc pod uwagę np. adresata, temat utworu, intencje podmiotu lirycznego.
- 2. Jakie argumenty podaje Tyrtajos, aby przekonać odbiorcę, że śmierć za ojczyznę jest „rzeczą piękną”? Spróbuj dodać własne argumenty w oparciu o poznane dotychczas teksty literackie.
- 3. Przeczytajcie wiersz głośno w taki sposób, aby oddać jego nastrój. Podkreślcie (np. przez wzmocnienie głosu) słowa, które uznaliście za szczególnie ważne.
- 4. Oceńcie, czy recytacje kolegów różnią się między sobą. Co według was jest przyczyną tych różnic?
- 5. Wypowiedz poniższe wyrazy i wskaż w każdym z nich sylabę, na którą pada charakterystyczny dla większości polskich wyrazów **akcent wyrazowy**.

robimy	samochód	pojazd
ropociąg	przedpotopowy	majsterkowanie

- 6. Od podanej reguły występują wyjątki, opisz je w zeszycie na podstawie zapisanych w ramkach wyrazów z zaznaczoną sylabą akcentowaną.

	Sylaba akcentowana	Wniosek
1	gramat y ka matem a tyka log i ka	Wyrazy obcego pochodzenia zakończone na -yka/-ika należy akcentować na trzeciej sylabie od końca.
2	gr z aliśmy patrz y liśmy zac z ęłyście	Czasowniki należy akcentować na trzeciej sylabie od końca.
3	z a cząłbym poje ch ałabyś rzuc i łaby czyt a liby	Czasowniki należy akcentować na trzeciej sylabie od końca.
4	c zterysta s iedemset d ziewięćset	Niektóre należy akcentować na trzeciej sylabie od końca.
5	zag r alibyśmy przeznac z łybyście uporządkow a libyście	Na czwartej sylabie od końca akcentuje się

UWAGA: Podany sposób akcentowania powinien być przestrzegany w wymowie starannej. Podczas wymowy potocznej dopuszcza się akcent na drugiej sylabie od końca, przede wszystkim w wymowie grup wyrazów umieszczonych w punktach 1 i 2.

7. Przepisz do zeszytu podane wyrazy i zaznacz w nich akcent w wymowie starannej.

kopaliście	dokonałyście	fantastyka
wyjelibyśmy	mechanika	osiemset
dochować	gramatyka	zamaskowałyście
kupiłybyście	dziewięćset	miałyście
zjedliśmy	lipa	robiliśmy

8. Utwórz wyrazy akcentowane na **ostatniej** sylabie wyrazu, łącząc właściwe przedrostki: *wice-*, *eks-* z rzeczownikami: *wójt*, *mąż*.

9. Czytając zdania, zaakcentuj poprawnie podkreślone wyrazy.

Czytaliśmy zadania z matematyki.

Osiemset albo dziewięćset osób przybyłoby na spotkanie.

Zamówiliście czterysta nowych książek z klasyki literatury.

10. Podaj przykłady:

- form czasowników akcentowanych na drugiej sylabie od końca,
- form czasowników akcentowanych na trzeciej sylabie od końca,
- form czasowników akcentowanych na czwartej sylabie od końca,
- liczebników akcentowanych na drugiej sylabie od końca,
- liczebników akcentowanych na trzeciej sylabie od końca,
- rzeczowników akcentowanych na drugiej sylabie od końca,
- rzeczowników akcentowanych na trzeciej sylabie od końca.

11. Przeczytaj zdania, silniej akcentując wyróżnione wyrazy.

Umówiliśmy się przed kinem na siedemnastą.

Umówiliśmy się **przed kinem** na siedemnastą.

Umówiliśmy się przed kinem **na siedemnastą**.

- Na co zwraca uwagę osoba mówiąca, mocniej wymawiając jeden z zaznaczonych wyrazów?
- W jakim celu dokonuje się takiego zabiegu?

12. Ważne jest nie tylko akcentowanie wyrazów w zdaniu. Liczy się także ton głosu. Wymień przykłady sytuacji, w których od właściwego sposobu wypowiedzania zdań może zależeć skuteczność oddziaływania na odbiorcę. Uzasadnij swoją opinię.

Poszukaj informacji na temat zawodów, w których niezbędne jest posługiwanie się staranną polszczyzną w wymowie. Jak myślisz, co jest tego przyczyną?

Akcent zdaniowy – mocniejsze wymówienie jednego wyrazu w zdaniu.

Pomoc

Weź pod uwagę m.in. sposób wydawania poleceń, wypowiedzanie się o innych z ironią, lekceważeniem w głosie, zwracanie się ciepłym, miłym głosem lub opryskliwie, szorstko.

4.6 W obronie polskiej mowy (ocena bohatera literackiego, interpretacja tytułu, przemówienie)

Podejmij temat

Edward Isto, *Atak*, 1899

Czy, twoim zdaniem, obraz współgra z opisem rozbiorów Polski?

- Przeczytaj kilka zdań na temat rusyfikacji. Po przeczytaniu powiedz swoimi słowami, na czym ona polegała.

Pod zaborami Prus, Rosji i Austrii Polska była przez 123 lata – od roku 1795 (III rozbiór Polski) do 1918. Na terenach zajętych przez Rosjan zaborcy realizowali plan wynaradawiania Polaków m.in. przez **rusyfikację** – stopniowe narzucanie języka, kultury, sztuki i zwyczajów rosyjskich. Szczególnie silnej i intensywnej rusyfikacji poddawano dzieci, ponieważ ich znajomość kultury i języka polskiego była jeszcze ograniczona. Według zalecenia władz w szkołach średnich należało posługiwać się językiem rosyjskim.

Co ciekawe, zachowano nadobowiązkową naukę języka polskiego, ale w języku rosyjskim! Po polsku nauczano wyłącznie religii. Wprowadzono podręczniki do historii, autorstwa Dmitrija Iłowajskiego, które fałszowały dzieje Polski. Ostatecznie zabraniano nawet rozmawiać w szkołach po polsku. Ponadto zamierzano w języku polskim wprowadzić alfabet rosyjski.

- Przeczytaj fragment powieści, przedstawiający ówczesną szkołę, autorstwa jednego z najwybitniejszych pisarzy – Stefana Żeromskiego. Oto jesteś na lekcji języka polskiego, zwanego „językiem miejscowym”. Czytając, zwróć uwagę na to, w jaki sposób gimnazjaliści byli poddawani rusyfikacji.

Stefan Żeromski – patrz s. 23 podręcznika.

Stefan Żeromski **Szyfowe prace**

(fragment)

Na początku trzeciego kwartału, po przyjeździe ze świąt Bożego Narodzenia, uczniowie klasy siódmej zastali nowego kolegę. Był nim Bernard Sieger, wydalony z tejże klasy któregoś gimnazjum w Warszawie. Nikt z klerykowie¹ nie miał wiadomości autentycznych, za co właściwie Sieger był ze stolicy raz na zawsze wypędzony, a do Klerykowa przyjęty. Chodziły tylko niezdecydowane pogłoski, że to „ptaszek”. Z czasem dopiero jeden z ósmoklasistów, któremu zdarzyło się być podczas świąt w Warszawie, oświecił nieco sprawę, rozgłaszając, że tajemniczy przybysz wyrzucony został za niebłagonadiożność². [...]

W nowej szkole Sieger natychmiast otoczony został szczególniejszą opieką. Mieszkał sam jeden u pana Kostriulewa i poza murami szkoły nie miał prawa stykać się z kolegami. W gimnazjum pilnowano go również w sposób niezostawiający nic do życzenia. Codziennie ktoś upoważniony, a więc pan

¹ Gimnazjum w powieści Żeromskiego znajduje się w Klerykowie, przypominającym Kielce z czasów, gdy do tamtejszego gimnazjum uczęszczał pisarz.

² niebłagonadiożność (ros.) – nieprawomyślność; tak władze carskie nazywały postępowe i patriotyczne przekonania Polaków

Majewski, inspektor, dyrektor, Mieszoczkin – rewidował jego tornister. [...] Bernard Sieger miał lat osiemnaście, dziewiętnaście, był wzrostu średniego, krępy, nieco ospowaty. Rysy twarzy miał wyraziste, nos duży, oczy barwy nieokreślonej jak woda. Oczy te patrzyły spokojnie, ale ze szczególną uwagą. Sieger nigdy nie zdradzał strachu lub złości, gdy go niepokojono, gdy mu rozkazującym tonem czegoś „surowo zabraniano”. Na twarzy jego malował się stale pewien wyraz, który można by chyba ochrzcić imieniem – uprzejmej drwiny.

Głowacze³ klasy siódmej już po kilku lekcjach spostrzegli, że Sieger wszystko „kapuje”. Robił przykłady matematyczne niezbyt lotnie, ale bystro, tłumaczył *Disputationes Tusculanae*⁴ Cyserona powoli, ale samoistnie, pisał ćwiczenia literackie i „logiczne” na cztery – słowem, był to dobry uczeń. [...]

Pewne trudności miał Sieger z uczęszczaniem na lekcje języka polskiego. Zrazu władza wzbraniała mu wstępu na wykłady prof. Sztettera i dopiero po upływie miesiąca dała swe zezwolenie.

Tego dnia lekcja języka „miejscowego” była ostatnia z rzędu, a więc przypadła między godziną drugą a trzecią. Sztetter wszedł do klasy jak zwykle z wyrazem niechęci na twarzy, zasiadł i wnet wymienił czyjeś nazwisko, prosząc o tłumaczenie z języka polskiego na rosyjski wiersza Czajkowskiego pt. *Pająk*.

Ten, kogo spotkał los tak nudny, pragnąc wykręcić się zaczął gadać (rozumie się po rosyjsku):

- Panie profesorze, mamy nowego ucznia.
- Nowy kolega, z Warszawy uczeń... – błaznowali inni.
- Nowy uczeń? – spytał Sztetter ze zdziwieniem. – Gdzie, jaki uczeń?

Sieger wstał ze swego miejsca i skłonił się nauczycielowi.

- A... – mruknął Sztetter. – Wasza familija?⁵

- Zygier – rzekł nowy uczeń.

Nauczyciel zaczął szukać tej familii w spisie abecadłowym pod literą Z – i nie znalazł.

- Mówisz pan... Zygier?

– Tak. W papierach i w metryce stało: Sieger, jak pisał się mój dziad i ojciec, dlatego prawdopodobnie zanotowano pod S. Ja nazywam się Bernard Zygier, Zet, y, gier...

Nauczyciel spojrzał na nowego ucznia i smutne oczy jego zajaśniały przez chwilę nikłym promyczkiem wesela.

– Niech będzie Zygier... – powiedział. – Chcesz pan uczęszczać na lekcje języka polskiego?

– Rozumie się! Przecież to nasz język ojczysty... (Wied’ eto nasz rodnoj jazyk).

Sztetter obejrzał szybkim lotem drzwi oszklone, tego ucznia, dziennik i poruszył wargami, jak gdyby mówił jakieś słowo, czego przecie nikt nie dośłyszał. Po chwili rzekł:

- No... czytaj pan!

³ głowacz – osoba mądra, inteligentna, bystra

⁴ *Disputationes Tusculanae* (łac.) – czyt. *disputations tuskulane*, *Rozmowy tuskulańskie*, jedno z dzieł Cyserona, pisarza, filozofa i mówcy rzymskiego z I w. p.n.e.

⁵ Wasza familija? (ros.) – Pańskie nazwisko?

Zygier wziął książkę ułożoną przez prof. Wierzbowskiego⁶ i zaczął czytać wskazany urywek. Koledzy jego, widząc, że prezentacja skończona i że rozpoczynają się zwykłe „nudy narodowe”, wzięli się do odrabiania lekcji, do jawnego czytania rzeczy postronnych albo wprost układali się jako tako do drzemki. Niektórzy, lepiej wychowani, z nałogu przyzwoitości trzymali oczy wlepione w *Pająka*. Inni oglądali ściany powleczone sinym kolorem, szerokie brunatne lamperie, żółty stoliczek katedry, czarną tablicę, szyby zasłonięte parą... Tymczasem Zygień odczytał i przetłumaczył na język urzędowy kilka strof wiersza, a potem rozbierał kolejno zdania pod względem gramatycznym i logicznym. Zastanowiło wszystkich, że czynił to nadzwyczaj starannie i że rozbierał po polsku. Sztetter oparty ramieniem na krześle dźwignął zwieszoną głowę i bębniąc w stół palcami, spod oka przyglądał się Zygieńrowi. Podmiot, orzeczenie, słowa określające, rzeczownik, zaimek, mianownik, dopełniacz, celownik, imiesłowy odmienne, nieodmienne itd. brzmiały w tej klasie tak dziwnie, tak jakoś zabawnie, że wszyscy uczniowie, słysząc to po raz pierwszy, spoglądali ze śmiechem to na profesora, to na ucznia ciągnącego rzecz swoją ze skupieniem i uwagą. Ukończywszy rozbiór całego wiersza, Zygień złożył książkę na ławie. Nauczyciel otworzył swój notes prywatny, dziennik klasowy, ujął za pióro, wykręcał je w palcach i myślał o czymś głęboko.

– Dosyć... – rzekł wreszcie. – Mam panu stawiać stopień. Ale jaki? Cóż ja panu postawię? Ja nie mam tu... na to... stopnia, panie Zygień...

Mówiąc tak, znowu przyglądał się nowemu uczniowi i wracał do niego oczyma kilkakroć, jakby ich nie był w stanie zdjąć z tej twarzy. Zygień stał w ławce, mierząc Sztettera swym uważnym i spokojnym wejrzeniem.

– Proszę mi powiedzieć – rzekł jeszcze nauczyciel – co pan czytałeś, w jakim kierunku?

– Czytałem... tak dosyć rozmaitych rzeczy.

– A z literatury polskiej?

– Uczyliśmy się kolejno, systematycznie, okresami.

– Tak, tak... – mówił Sztetter, zabawnie strzepując ręką piasek z dziennika – no i jakież to tam okresy?

– Czytaliśmy utwory wieku złotego dosyć pobieżnie, za to romantyków szczegółowo.

– Któż to... my? – zapytał nauczyciel daleko ciszej i patrząc we drzwi.

– To tam, w Warszawie... my... sami...

– Cóż pan czytałeś np. z Mickiewicza?

– No, zdaje się... Niektórych rzeczy żadną miarą nie mogliśmy dostać.

– Ja się o to nie pytam, nie chcę wiedzieć! Jakież utwór podobał się panu najbardziej?

– Czy ja wiem? *Trzecia część... Improwizacja*⁷, *Pan Tadeusz* [...] ...

Sztetter umilkł. Po chwili zapytał jeszcze.

– No, a cóż pan wiesz o Mickiewiczu?

⁶ Teodor Wierzbowski (1853–1923)

– profesor historii literatury

⁷ *Trzecia część, Improwizacja* – tytuły części *Dziadów* Adama Mickiewicza

⁸ Filomaci i Filareci – konspiracyjne organizacje młodzieżowe o charakterze naukowo-samokształceniowym, utworzone przez studentów Uniwersytetu Wileńskiego

⁹ deportacja – wydalenie, zesłanie

¹⁰ Powstanie listopadowe rozpoczęło się atakiem podchorążych pod wodzą Piotra Wysockiego na Belweder, w nocy z 29 na 30 listopada 1830 roku.

¹¹ cezura – w poezji: średniówka, pauza rytmiczna wewnątrz poszczególnych wersów, powtarzająca się po jednokrotnej liczbie sylab

Uczeń wyraźnie, jasno i bardzo szczegółowo opisał w języku rosyjskim młodość poety, związek Promienistych, Filomatów i Filaretów⁸, aresztowania, uwięzienie i deportację⁹. Wprost od tych szczegółów najniespodziewaniej zjechał z Wilna do Warszawy, i już nie ku profesorowi, lecz w stronę klasy zwrócony jał wyborną i bardzo piękną ruszczyzną z chwalebnym uniknięciem „polonizmów” plastycznie malować napad podchorążych na Belweder 29 listopada¹⁰.

Oszołomiony belfer, pragnąc co tchu przerwać ten wykład, rzucił pytanie:

– Umiesz pan może co na pamięć?

– Tak, umiem to i owo.

– Proszę powiedzieć.

Zygier złożył książkę, przez chwilę się namyslał i wnet zaczął mówić głosem nie donośnym, ale dźwięczącym jak szlachetny metal:

Nam strzelać nie kazano. Wstąpiłem na dziatło...

Usłyszawszy te wyrazy, Sztetter zerwał się na równe nogi i zaczął machać rękami, ale Zygiek nie umilkł. Jakby odepchnięty jego wzrokiem, nauczyciel siadł na swym krześle, podparł głowę rękoma i nie spuszczał oka z szybek we drzwiach. W klasie stała się cisza. Wszystkie oczy skierowały się na wypowiadającego „wiersze polskie”. Ten mówił równo, ze spokojem i umiarkowaniem, ale jednocześnie z jakąś ukrytą w słowach wewnętrzną gwałtownością, która kiedy niekiedy, w pewnych cezurach¹¹, wymykała się między sylabami. Dziwne, niesłychane słowa przykuwały uwagę, potężny obraz boju roztwierał się przed oczyma słuchaczy – i nagle mówca dźwignął swój głos o stopień wyżej:

Gdy Turków za Bałkanem twoje straszą spiżę,

Gdy poselstwo francuskie twoje stopy liże,

Warszawa jedna twojej mocy się uraga!

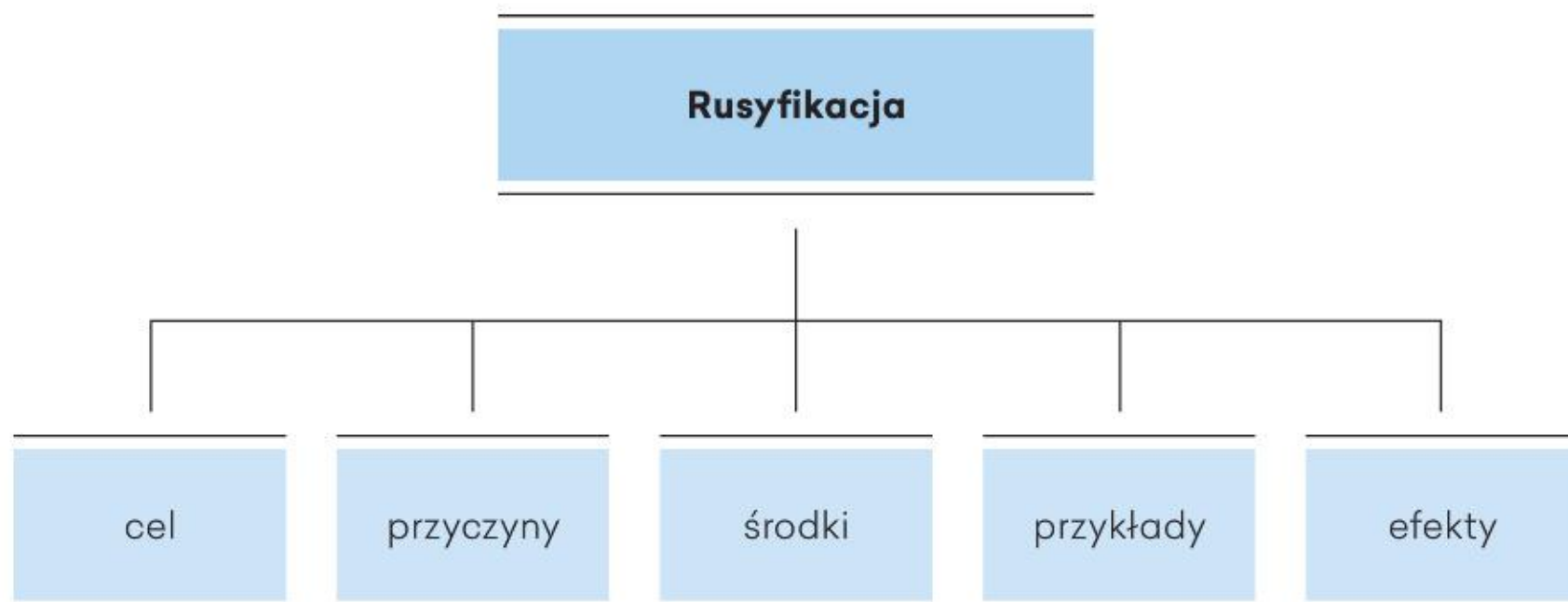
Podnosi na cię rękę...

Nauczyciel syknął i zaczął wstrząsać głową. Wtedy „Figa” – Walecki wyłazł ze swej ławki, zbliżył się do drzwi, wspiał na palce i spoglądając uważnie w korytarz machnął ręką na Zygiera, żeby gadał dalej. Nie była to już recytacja utworu wielkiego poety, lecz oskarżenie uczniaka polskiego zamknięte w zdarzeniach bitwy. Był to własny jego utwór, własna mowa. Każdy obraz walki dawno przegranej wydierał się z ust mówcy jako pragnienie uczestnictwa w tym dziele zgubionym. Uczucia dziecięce i młodzieńcze, po milionkroć znieważane, leciały teraz między słuchaczy w kształtach słów poety, pękały wśród nich jak granaty, świszczały niby kule, ogarniały dusze na podobieństwo kurzawy bojowej. Jedni z nich słuchali wyprostowani, inni wstali z ławek i zbliżyli się do mówcy. Borowicz siedział zgarbiony podpartszy pięścią brodę i rozpalone oczy wlepił w Zygiera. Dręczyło go przemierzłe złudzenie, że on to wszystko już niegdyś słyszał, że on to nawet gdzieś jakby własnym okiem widział, ale nie mógł pojąć, co będzie dalej – i słuchał, słuchał ze wstrętem i złością, ale z dreszczem dziwnego bólu w piersiach. Wtem Zygiek zaczął mówić:

...nieraz widziałem
Garstkę naszych walczącą z Moskali nawątem.
Gdy godzinę wołano dwa słowa: pal, nabij;
Gdy oddechy dym tłumi, trud ramiona słabi;
A wciąż grzmi rozkaz wodzów, wre żołnierza czynność;
Na koniec bez rozkazu pełnią swą powinność,
Na koniec bez rozwagi, bez czucia, pamięci,
Żołnierz jako młyn palny nabija – grzmi – kręci
Broń od oka do nogi, od nogi na oko
Aż ręka w ładownicy długo i głęboko
Szukała, nie znalazła – i żołnierz pobladnął,
Nie znalazłszy ładunku, już bronią nie władnął;
I uczył, że go pali strzelba rozogniona;
Upuścił ją i upadł – nim dobija, skona...

Borowicz zamknął oczy. Znalazł już wszystko. To ten sam żołnierz, o którym mówił mu przed laty strzelec Noga na pagórku pod lasem. Ten sam, zabity nahajami¹², leżący w skrwawionej mogile pod świerkiem. Serce Marcina szarpnęło się nagle, jakby chciało wydrzeć się z piersi, ciałem jego potrząsało wewnętrzne łkanie. Ścisnął mocno zęby, żeby z krzykiem nie szlochać. Zdawało mu się, że nie wytrzyma, że skona z żalu. Sztetter siedział na swym miejscu wyprostowany. Powieki jego były jak zwykle przymknięte, tylko teraz kiedy niekiedy wymykała się spod nich łza i płynęła po bladej twarzy.

1. Porozmawiajcie w klasie o tekście przedstawiającym lekcję języka polskiego w klerykowskim gimnazjum.
 - a) W jakim języku mieli mówić uczniowie?
 - b) Komu zabraniano chodzić na lekcje języka polskiego?
 - c) Jak planowano lekcje polskiego i dlaczego?
 - d) Na czym polegały te zajęcia? Czy rzeczywiście były one lekcjami polskiego?
2. Napisz w zeszycie własną definicję rusyfikacji, wykorzystując opisane przez Stefana Żeromskiego przykłady ilustrujące to zjawisko. Uwzględnij poniższy schemat:

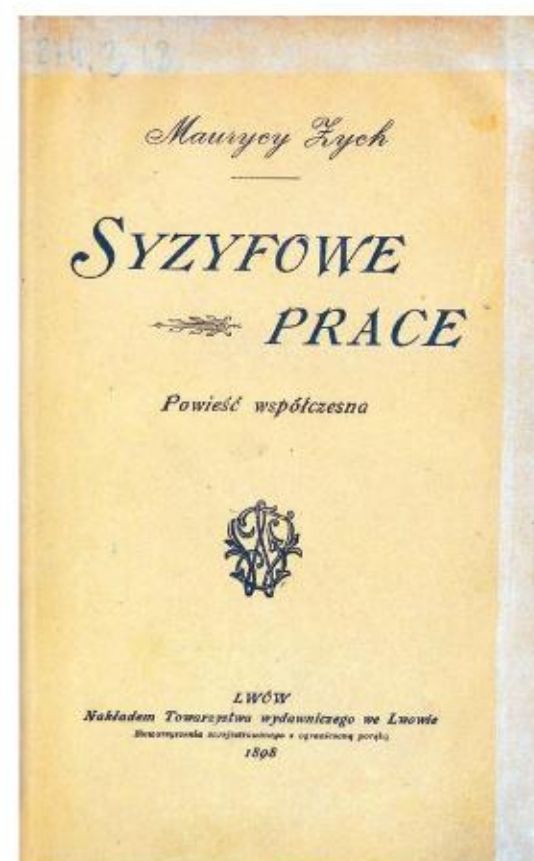
Ciekawie!

W części budynku szkolnego, który był pierwowzorem miejsca akcji z książki *Szyfowe prace* oraz gdzie realizowano sceny z filmu w reżyserii Pawła Komorowskiego, obecnie znajduje się Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach.

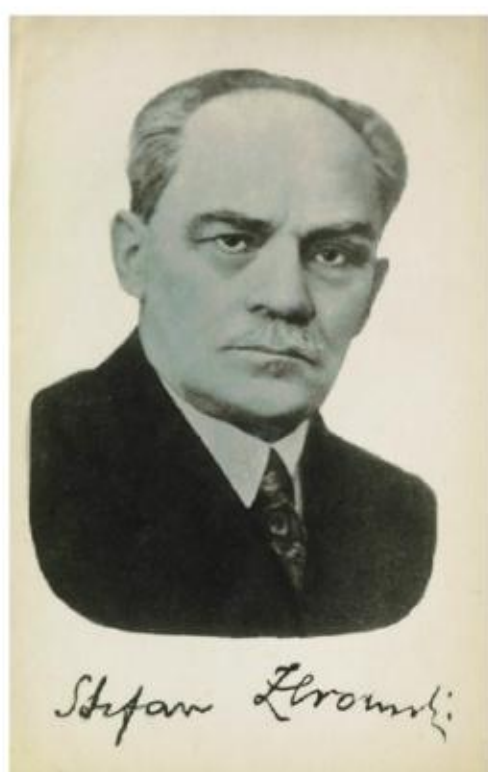

Ekspozycja w Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach

¹² nahaj – bicz, batog pleciony z rzemieni, osadzony na krótkiej rękojeści

Karta tytułowa książki pt. *Szyfowe Prace* wydanej w 1898 r. nakładem Lwowskiego Towarzystwa Wydawniczego. Stefan Żeromski opublikował swoją powieść pod pseudonimem Maurycy Zych.

Karta pocztowa przedstawiająca portret Stefana Żeromskiego oraz jego autograf (1905 r.)

3. Przeanalizuj zdarzenia zakończone wystąpieniem Zygiera. Odpowiedz na pytania.

W jakim języku odpowiadał początkowo Zygier? Dlaczego?

Jakie wrażenie wywołał u nauczyciela? Dlaczego?

Na co się w końcu zdecydował Zygier? Dlaczego?

Na co się narażał Zygier w przypadku wejścia na lekcję Rosjan? Dlaczego?

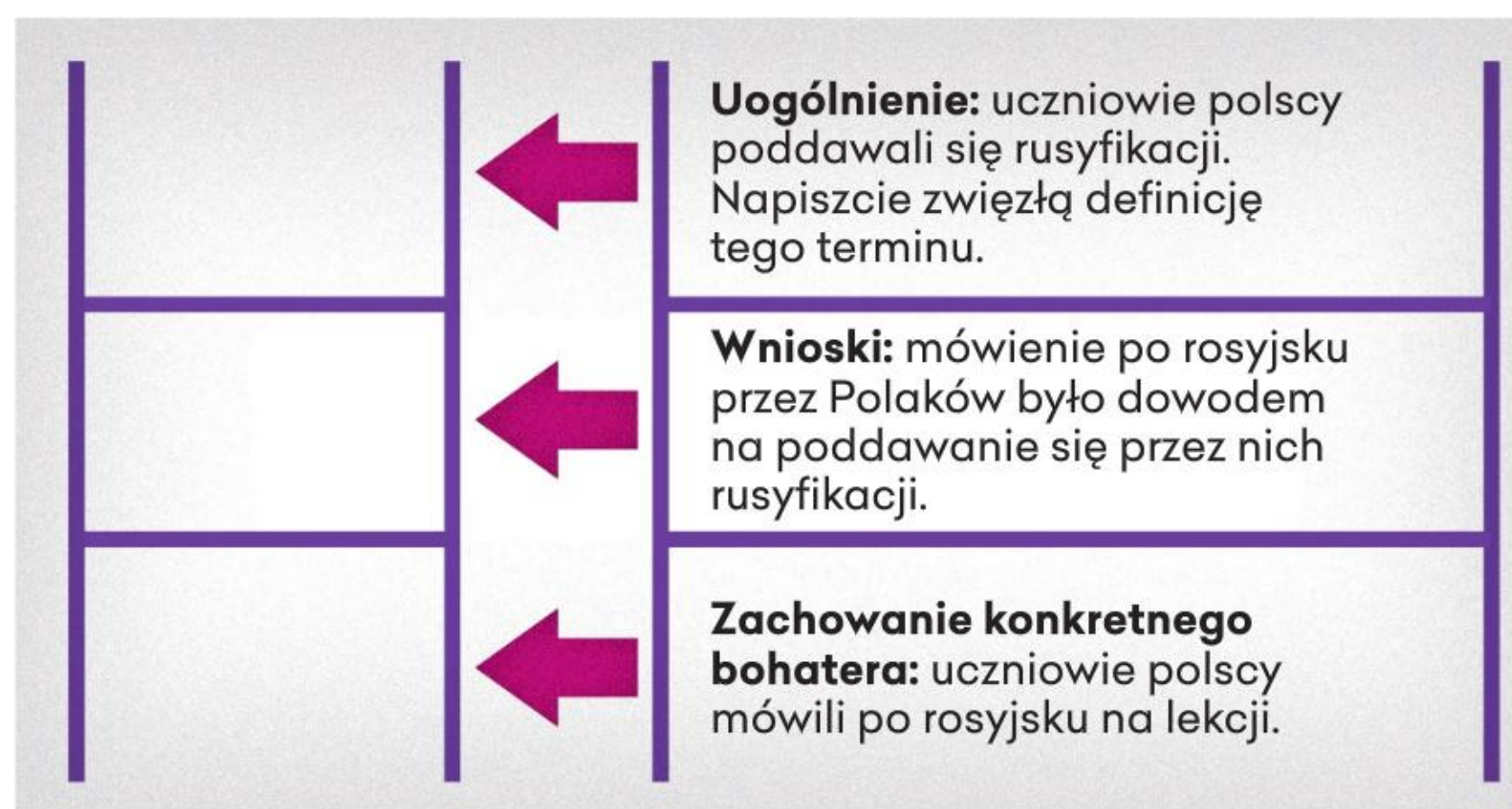
Jak się zachowali słuchacze, jakie uczucia wywołało w nich wystąpienie Zygiera? Dlaczego?

4. Ustalcie w grupach:

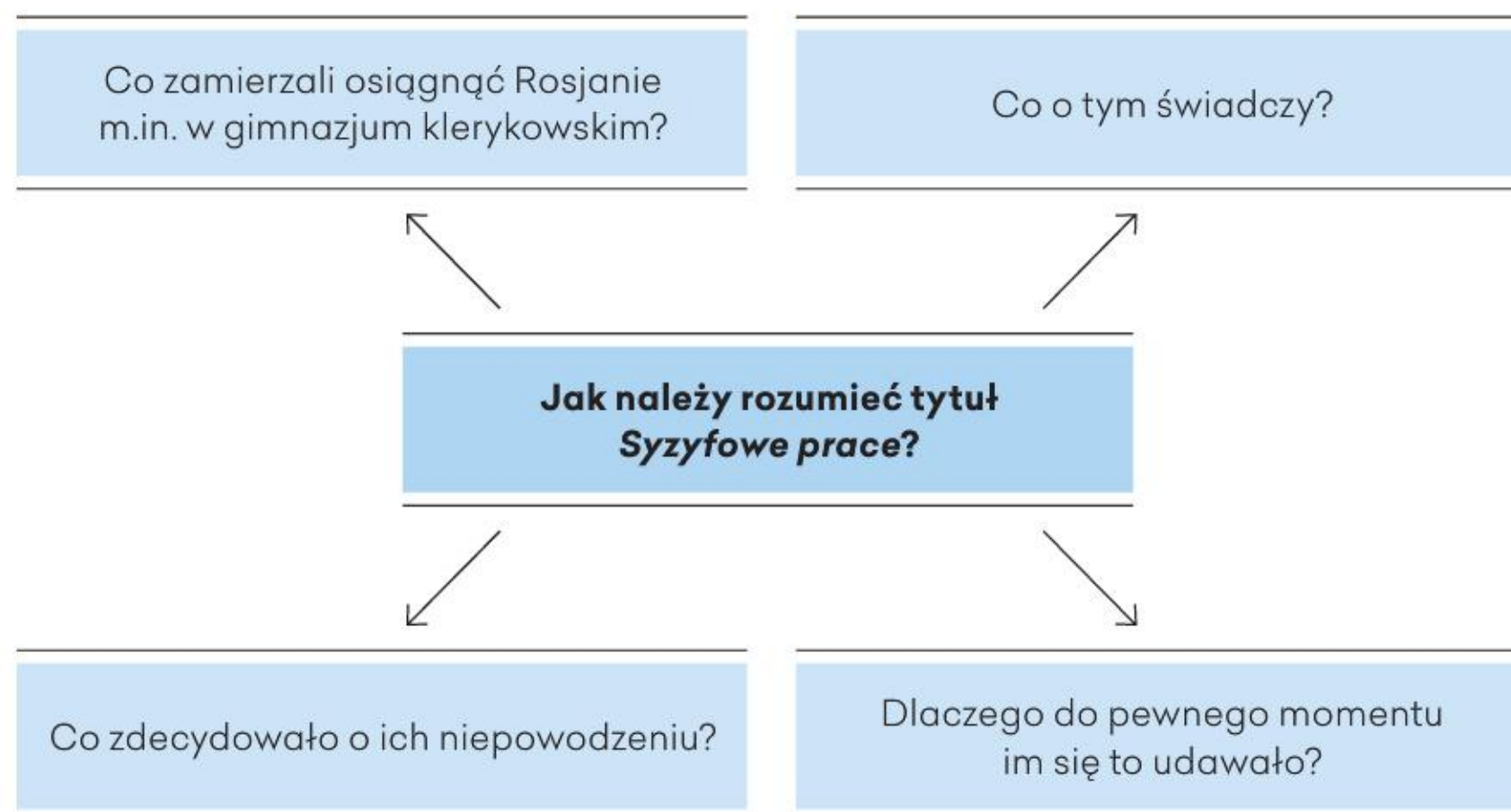
- jaki wpływ na postawę uczniów wobec języka ojczystego i zniewolonej ojczyzny mogła mieć recytacja *Reduty Ordon*?
- dlaczego – waszym zdaniem – właśnie ten utwór został wybrany przez autora powieści?

5. Korzystając z poniższego schematu, uogólnij według wzoru (przedstawionego poniżej, a odnoszącego się do ogółu uczniów) postawę głównego bohatera przeczytanego fragmentu.

6. Oceńcie postawę profesora Sztettera na lekcji języka polskiego. Zwróćcie uwagę na jego zachowanie przed recytacją Zygiera i w czasie recytacji.

7. *Szyfowe prace* – taki tytuł nosi powieść Stefana Żeromskiego, z której pochodzi omawiany fragment.
- Wyjaśnij na podstawie słownika frazeologicznego, co oznacza to wyrażenie.
 - Zastanów się i powiedz, dlaczego w świetle fragmentu powieści działania Rosjan, mające na celu zrusyfikowanie polskiej młodzieży, miały okazać się właśnie szyfową pracą.

8. Opracujcie w grupach teksty przemówienia dla osoby, która wcieli się w rolę ucznia zwracającego się do kolegów po recytacji Zygiera.

Temat przemówienia: Stańmy przeciw rusyfikacji

Cel: zachęcić uczniów do czytania polskiej literatury, która nie pozwoli zapomnieć o ojczyźnie i języku, a w konsekwencji przygotuje do walki o wolną Polskę

Możecie wykorzystać poniższy plan wypowiedzi:

- Zwrot do koleżanek i kolegów:
 - uroczysty: „Drogie koleżanki i szanowni koledzy!”
 - nieoficjalny: „Ludzie!”
- Krótkie przedstawienie sytuacji, np.:
 - „Zmuszają nas w szkole do mówienia po rosyjsku...”,
 - „Mamy swój język ojczysty, a nie możemy się nim posługiwać w szkole...”
- Omówienie zagrożenia, np.:
 - „Niedługo staniemy się posłusznymi niewolnikami zaborców...”,
 - „Będziemy musieli myśleć po rosyjsku”.
- Wskazanie sposobu przeciwstawienia się rusyfikacji, np.:
 - „Chcą, abyśmy czytali i mówili po rosyjsku, a my czytamy i mówimy po polsku...”,
 - „Zygier pokazał nam, jaką moc ma polski wiersz, zorganizujemy w domu spotkania z polską literaturą”.
- Pokazanie pozytywnych skutków działań, np.:
 - „Pokonamy Rosjan polską mową, wyrzucimy ich w końcu z Polski”,
 - „Będziemy się uczyć w polskich szkołach”.
- Ponowne wskazanie celu i wezwanie do działania, np.:
 - „Uczniowie, Polacy, czytamy po polsku, mówmy po polsku, myślmy po polsku. Nie dajmy się zrusyfikować i pokonać! Zwyciężymy!”.

Wskazówki dla osoby przemawiającej:

- używaj zdań wykrzyknikowych, podnoś głos w miejscach szczególnie ważnych,
- powtarzaj ważne słowa nawet dwa, trzy razy,
- używaj gestów zachęcających do działania (np. podniesiona ręka, zdecydowane ruchy rąk),
- używaj często zaimka my i czasowników w 1. osobie liczby mnogiej – dają one poczucie wspólnoty wartości i działań.

Uczestnicy strajku dzieci ze szkoły we Wrześni w latach 1901–1902

9. Wygłoście w klasie przemówienia. Niech zrobią to ochotnicy – przedstawiciele grup. Następnie oceńcie, które przemówienie było najbardziej przekonujące, które najlepiej wygłoszone, a które zawierało najlepsze argumenty. Porozmawiajcie o zaletach i wadach waszych przemówień.
 10. Napisz tekst własnego przemówienia na ważny – według ciebie – temat.
- Przypomnij sobie *Rotę* Marii Konopnickiej. Przygotuj na podstawie dostępnych źródeł informacje na temat dzieci z Wrześni, które przeciwstawiły się germanizacji. Opracuj je według planu.

Germanizacja – cechy zjawiska		
Gdzie miała miejsce?	Czym się przejawiała?	Jak dzieci z Wrześni przeciwstawiły się germanizacji?
Jakie były tego skutki?		

12. Obejrzyj fragment filmu Pawła Komorowskiego *Szyfowe prace*, przedstawiający niezwykłą lekcję polskiego.
 - a) Powiedz, czy jest to wierna adaptacja powieściowego pierwowzoru.
 - b) Zwróć uwagę na sposoby budowania nastroju w kulminacyjnej scenie, szczególnie plany filmowe, ruchy kamery, dźwięk, grę aktorów. Opisz te elementy.
 - c) Porównaj literacki opis recytacji *Reduty Ordona* ze sposobem interpretacji tekstu przez odtwórcę roli Zygiera, Tomasza Piątkowskiego. Czy aktor sprostął zadaniu?

Kadr z filmu pt. *Szyfowe prace* w reżyserii Pawła Komorowskiego z 2000 r.

Opisz mimikę i postawę osób przedstawionych na zdjęciu. O czym, twoim zdaniem, rozmawiają?

Podejmij temat

- Przypomnij, w jaki sposób Bernard Zygier, bohater *Szyfów prac* Stefana Żeromskiego przeciwstawiał się rusyfikacji.
- Przeczytaj fragment *Dzienników* Stefana Żeromskiego. Zwróć uwagę, jak pisarz wspomina własne próby stawienia oporu zaborcy.

Stefan Żeromski **Dzienniki**¹

(fragment)

8 XII (poniedziałek) [1884 rok]

Założyliśmy towarzystwo literackie, do którego należą: Kazio Grabowski, Krzyżkiewicz, Waław, Czech, Czajkowski, Szczukin, Benon, Malewski i ja. Zebrania odbywają się na górze u Kazia. Wpis kwartalny rs. 1 kop. 20². Fundusz ten obrócony ma być na prenumeratę „Ateneum”³ i kupowanie studiów literackich. Zebrania odbywać się mają w każdą niedzielę i święto. Każdy z członków obowiązany jest napisać raz na kwartał wypracowanie, traktując o którymkolwiek z autorów epoki, którą studiujem. Wypracowania te oceniać będziem *in gremio*⁴. Wczoraj i dziś czytaliśmy Otwinowskiego⁵.

Gdyby tak władza gimnazjalna o związku się naszym dowiedziała – dostalibyśmy wszyscy niewątpliwie dymisję⁶. Toteż wchodzimy i wychodzimy po jednym i ostrożnie i drzwi zamykamy na klucz – bo pewnego pięknego poranku „Ryży”⁷ nawiedzić nas może. Poczciwy Kazio podejmuje wszystko, by wszystko szło w należyty porządku. Postanowiono nikomu o związku tym, nawet Siemiradzkiemu⁸ ani Bemowi⁹, nie mówić, by najmniejszego nie robić rozgłosu. Ideą przewodnią jest patriotyzm, [...] Krzyżkiewicz przynosi gazety traktujące o rzeczach nas dotyczących. Będziem pielegnować w naszym kółeczku mowę przynajmniej ojczystą. [...] Ta górka, ten pokoik Kazia, będzie nam w życiu jedną z najprzyjemniejszych pamiątek.

¹ *Dzienniki* Stefana Żeromskiego obejmują okres od 19 maja 1882 r. do 11 października 1891 r., były prowadzone przez pisarza między 18. a 27. rokiem życia.

² rs. 1 kop. 20 – 1 rubel i 20 kopiejek (waluta używana w zaborze rosyjskim)

³ „Ateneum” – czasopismo warszawskie ukazujące się w latach 1876–1901, publikujące artykuły poświęcone filozofii, psychologii, historii, wydarzeniom współczesnym, literaturze i sztuce, a także recenzje i teksty literackie

⁴ *in gremio* – wspólnie

⁵ prawdopodobnie chodzi o Erazma Otwinowskiego (1529–1614), polskiego poetę renesansowego

⁶ dymisja – odwołanie lub rezygnacja ze stanowiska, tu: zawieszenie lub wyrzucenie ze szkoły

⁷ „Ryży” – przezwisko Sorokina, pomocnika gospodarza klasowego, którego zadaniem było kontrolowanie (szpiegowanie) uczniów w szkole i poza nią

⁸ Tomasz Siemiradzki – profesor historii i języków starożytnych w gimnazjum kieleckim, do którego chodził Stefan Żeromski

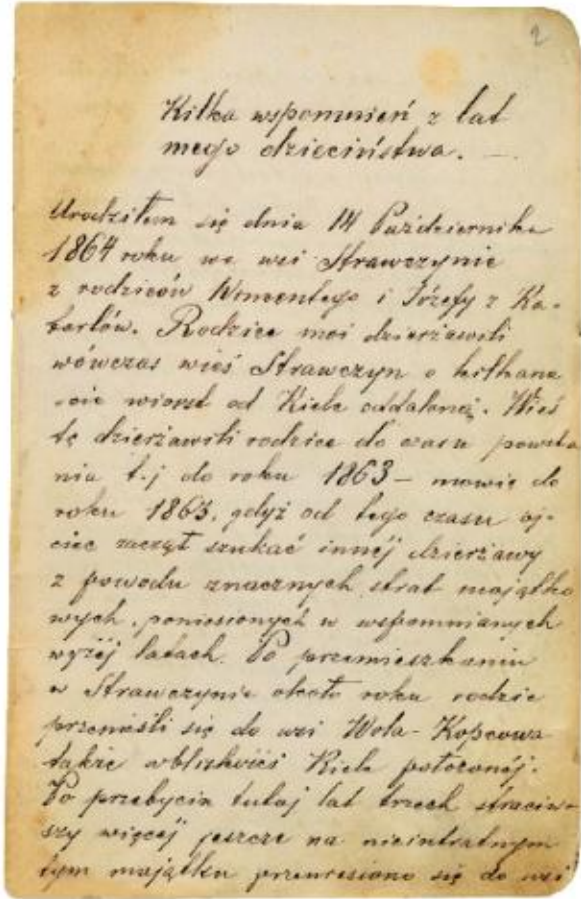
⁹ Antoni Gustaw Bem – nauczyciel języka polskiego w gimnazjum kieleckim

1. Powiedz, w jakim celu Stefan Żeromski i jego szkolni koledzy założyli towarzystwo literackie. Czym zajmowali się podczas wspólnych spotkań? Odpowiedź poprzyj cytatami z tekstu.
2. Oceń, czy działania podejmowane przez chłopców były dla nich bezpieczne.
3. Żeromski wprost nazywa przyczyny postępowania swojego i kolegów: „Ideą przewodnią jest patriotyzm”. Na podstawie poznanego fragmentu *Dzienników* pisarza oraz fragmentu *Szyfów prac* (ewentualnie całości lektury) powiedzcie, w jaki sposób przejawiał się patriotyzm uczniów w czasie zaborów.

Dziennik – uporządkowane chronologicznie, dokonywane na bieżąco i najczęściej opatrzone datą, zapiski autora na temat jego uczuć, przemyśleń i przeżyć, prowadzone w narracji pierwszoosobowej.

Młody Stefan Żeromski na obrazie znajdującym się w Muzeum Narodowym w Kielcach, namalowanym przez Aleksandra Głuszczenkę

Rękopis dziennika Stefana Żeromskiego zatytułowany *Kilka wspomnień z lat mego dzieciństwa* z 1882 r.

Znajdź w dostępnych źródłach wyjaśnienie występowania w języku polskim podwójnego zapisu tej samej głoski: *h* i *ch*, *ó* i *u* lub *rz* i *ż*. Zaprezentuj w klasie wyniki swoich poszukiwań.

4. Powiedz, jakie cechy poznanego tekstu dowodzą, że jest to **dziennik**.
5. Czy postanowienie chłopców: „Będziem pielęgnować w naszym kółeczku mowę przynajmniej ojczystą” jest dziś aktualne?

a) Zapiszcie w grupie kilka sposobów pielęgnowania mowy ojczystej, możliwych do realizacji przez siódmoklasistów.

b) Porozmawiajcie o tym, jak jeszcze możecie okazać swój patriotyzm.
6. Aby poprawnie mówić i pisać, warto pogłębić swoją wiedzę o ojczystym języku. Przeczytaj cztery zasady polskiej ortografii, a następnie zapisz w zeszyte inne przykłady ilustrujące te reguły.

Zasada fonetyczna

W niektórych wyrazach głosce odpowiada zawsze ten sam znak graficzny, np.: *tona*, *mama*, *tama*, *rymy*, *rola*, *łowy*, *kulka*, *zegar*, *zupka*.

Zasada morfologiczna

Zgodnie z tą zasadą części morfologiczne, czyli wyodrębniane podczas odmiany lub tworzenia wyrazów (np. przyrostki, tematy fleksyjne) pisze się tak samo lub podobnie we wszystkich wyrazach pokrewnych mimo odmiennej wymowy w różnych pozycjach – w wyniku upodobnień pod względem dźwięczności, np.: *targ* – *na targu*, *targowy*, *Targówek* (mimo że w wyrazie *targ* słychać na końcu *k*, pisz *g*); *bezstronny*, *bezprzykładowy*, *beznadziejny*, *bezduszny* (część *bez-* pisana jest wszędzie tak samo, mimo różnej wymowy). Czasem zachodzą jednak zmiany rdzenia, np.: *szkółka*, *szkoła*, *szkolny*, czy zmiany w pisowni przedrostka, np. przedrostek *z-* może być pisany jako *z-*, *ś-*, *s-*, np.: *zbić*, *ściemnieć*, *splątać*. Nie uwzględniamy w piśmie uproszczeń, np.: *krakowski*, *rzeszowski*, mimo wymowy potocznej [*krakoski*, *rzeszoski*].

Zasada historyczna

Dotyczy przede wszystkim pisowni wyrazów z niewymiennym *rz*, *ż*, *ch*, *h*, *ó* i *u*, np.: *rzeka*, *orzech*, *żuk*, *żywy*, *chyba*, *chór*, *hamulec*, *juhas*, *córka*, *czółno*, *murek*, *burza*. Wyjaśnia, dlaczego współcześnie występuje zróżnicowana pisownia dźwięków brzmiących identycznie dla większości Polaków.

Zasada konwencjonalna

Obejmuje te kwestie ortograficzne, których nie można wyjaśnić, stosując wymienione wyżej zasady. Dotyczy ona m.in. reguł skracania wyrazów, pisowni wyrazów z łącznikiem, pisowni *nie* z różnymi częściami mowy, użycia wielkiej litery, łącznej lub rozdzielnej pisowni partykuły *-by* oraz przyimków.

Wyjaśnij pisownię podanych wyrazów, a następnie wpisz je do tabeli w zeszyte w odpowiednie miejsca. Które z nich mogą się znaleźć w dwóch kolumnach?

- zielono-brązowy • arka • rzemień • Marta • holować • nadpalić • chlewik
- kolano • ród • chmura • żyrafa • rowerek • nie napisać • grób • wata • klasa
- żółty • ósmy • drozd • Bałtyk

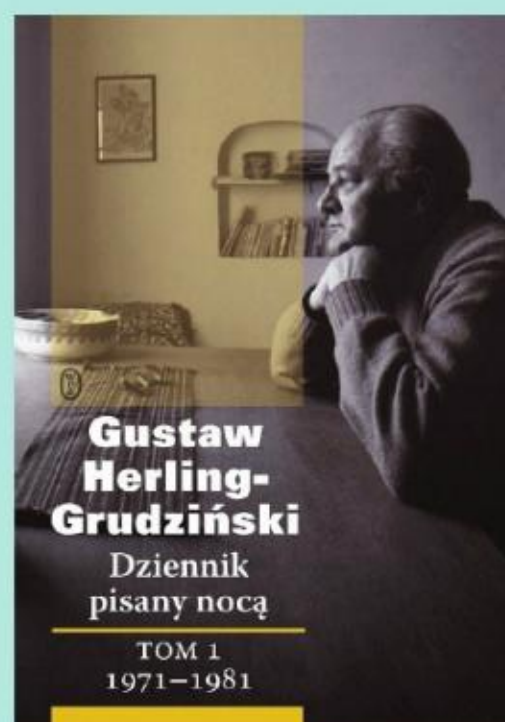
Zasada fonetyczna	Zasada morfologiczna	Zasada historyczna	Zasada konwencjonalna

Więcej na temat

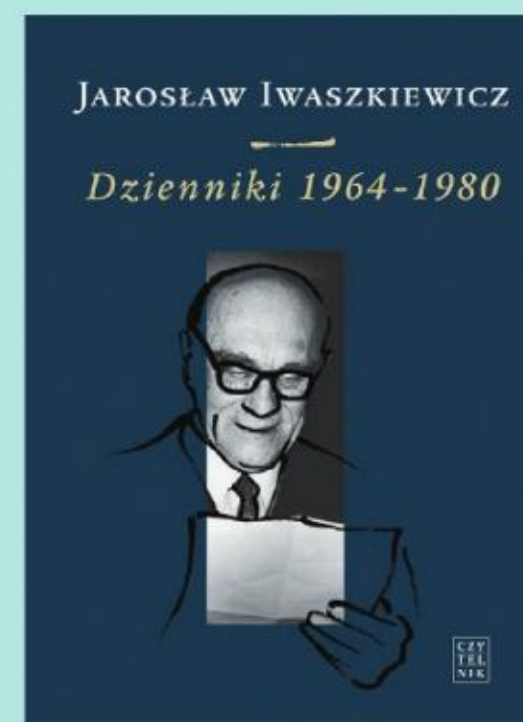
Dni literackim piórem utrwalone

Witold Gombrowicz, *Dzienniki 1953–1969*, Wydawnictwo Literackie

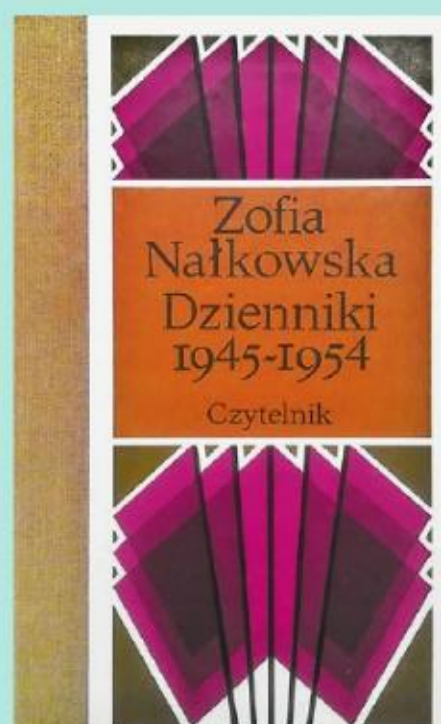
Gustaw Herling-Grudziński, *Dziennik pisany nocą*, Wydawnictwo Literackie

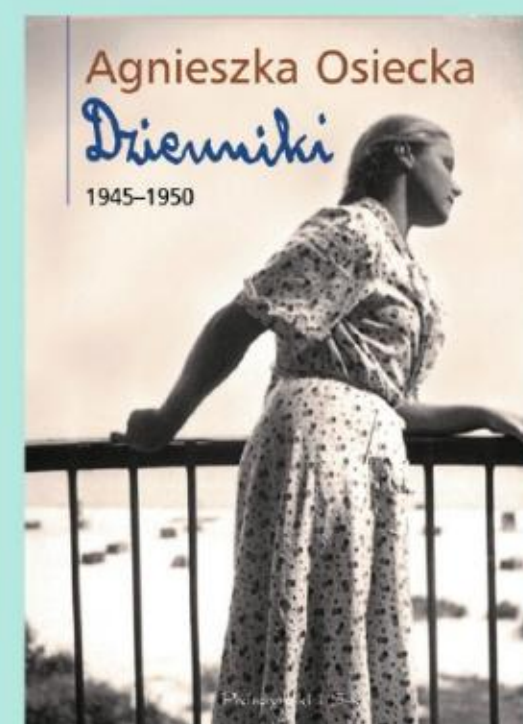
Jarosław Iwaszkiewicz, *Dzienniki 1964–1980*, Wydawnictwo Czytelnik

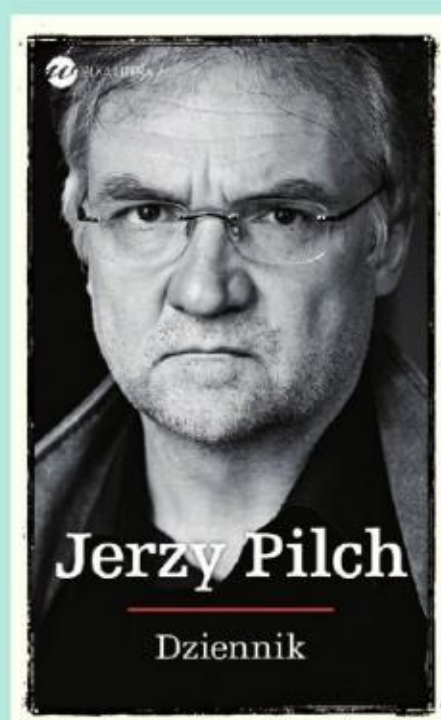
Stanisław Mrozek, *Dzienniki, t. 1*, Wydawnictwo Literackie

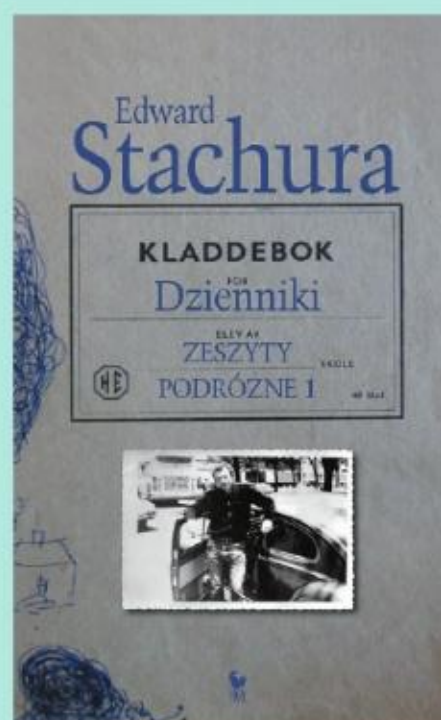
Zofia Nałkowska, *Dzienniki 1945–1954*, tom VI, Wydawnictwo Czytelnik

Agnieszka Osiecka, *Dzienniki 1945–1950*, Wydawnictwo Prószyński i S-ka

Jerzy Pilch, *Dziennik (2014)*, Wydawnictwo Wielka Litera

Edward Stachura, *Dzienniki. Zeszyty podrózne 1*, Wydawnictwo ISKRY

Maria Dąbrowska, *Dzienniki 1914–1945*, Wydawnictwo Czytelnik

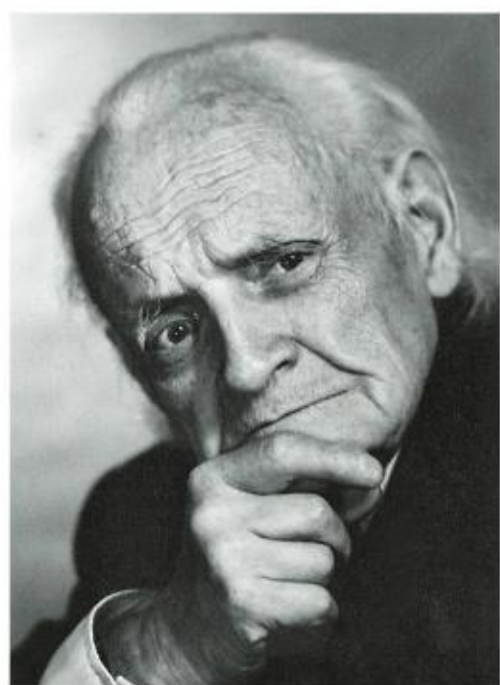
 Znajdź informacje o wymienionych wyżej pisarzach. Kogo z nich znasz? O którym z nich słyszałaś/słyszałeś już wcześniej?

4.8 Oni radzili sobie z zaborcami (literatura wspomnieniowa)

Podejmij temat

- Zastanów się przez chwilę i powiedz, na lekcjach których przedmiotów szkolnych uczniowie w czasie zaborów byli szczególnie narażeni na rusyfikację bądź germanizację. Uzasadnij swój wybór.
- Przecistawianie się wynaradawianiu nie należało do rzeczy prostych i oczywistych. Wielu młodych i dorosłych nie potrafiło tego uczynić, dlatego szczególnie godne odnotowania były wszelkie próby oporu. Podczas czytania fragmentu powieści Melchiora Wańkowicza zwróć uwagę, co robili w tym zakresie jej bohaterowie.

Melchior Wańkowicz (1892–1974)
– pisarz i publicysta; w latach 1939–1958 przebywał na emigracji. Autor reportaży literackich (*Na tropach Smętka, Monte Cassino, Westerplatte*), powieści i wspomnień (*Szczeniące lata, Ziele na kraterze*).

Melchior Wańkowicz

Melchior Wańkowicz **Ziele na kraterze**

(fragment)

Przed samymi wakacjami wyszło rozporządzenie rosyjskie, że od następnego roku szkolnego wykład historii i geografii będzie się odbywać po rosyjsku. W pierwotnym statucie znajdowało się zdanie, że w prywatnych szkołach język polski będzie wykładowym „z wyjątkiem języka rosyjskiego, historii i geografii”, co było rozumiane w ten sposób, że tylko rosyjskiej historii i geografii będą nauczali Rosjanie. Odkuwający się z ustępstw rząd rosyjski wyinterpretował, że obowiązek wykładania po rosyjsku rozciąga się na wszelką historię i geografę.

A więc najczulsze przedmioty – *humaniora*¹ – miały być wykładane w nie-nawistnym języku przez obcych ludzi. Łatwo sobie wyobrazić rozpacz społeczeństwa i wściekłość młodzieży. Czas na to obwieszczenie wybrany był sprytnie – młodzież już rozjeżdżała się na wakacje i nie zdążyłaby zorganizować oporu. A zresztą taka była koniunktura², że opór byłby zdławiony i całe polskie szkolnictwo unicestwione.

Walka więc była przegrana. W naszej klasie jednak przeprowadziliśmy ją w sposób iście sztubacki³.

Zajrzawszy do podręcznika Kariejewa, który od jesieni był zalecony jako rosyjski podręcznik historii, skonstatowałem⁴, że pierwszym wykładem będą odkrycia morskie Portugalczyków, a drugim – reformacja. Przewertowałem ogromne dzieło Peshla⁵ o tych właśnie odkryciach i kilka anegdotycznych, przyczynkowych książek o reformacji. Wynotowałem dziesięciorzędne szczegóły drobne jak pchły. [...]

Ostatecznie, jak się potem okazało, Bucefał⁶ był nieszkodliwy i jedyne, czego pragnął, to żeby on mógł sobie mrużyć na katedrze, a my żebyśmy sobie czynili w czasie lekcji, co nam się podoba, z jednym warunkiem, aby to nie było czynione aż tak głośno, żeby ściągać zewnętrzną interwencję dyrektora. [...]

¹ *humaniora* – nauki humanistyczne, nazwa używana w dawnych wiekach

² koniunktura – tu: sytuacja, warunki

³ sztubacki – uczniowski, niedojrzały, właściwy osobom młodym

⁴ skonstatować – zauważyć, stwierdzić, ustalić jakiś fakt

⁵ Peshla – czyt. peszla

⁶ Bucefał – imię słynnego konia Aleksandra Wielkiego; tu: przezwisko nadane przez uczniów nauczycielowi

Wówczas jeszcze jednak, kiedy z pokoju nauczycielskiego po dramatycznym dzwonku obwieszczającym pierwszą lekcję historii po rosyjsku, nablizał⁷ się ku nam wysoki umundurowany Moskal z dziennikiem pod pachą, a z każdego załamku korytarza galopowała postawiona pikieta⁸, wpadając z wieścią: „Bucefał idzie”, nie wiedzieliśmy nic o jego właściwościach. Szedł ku nam wyolbrzymiony przez lekturę [*Szyfowych prac*], tradycje szkoły rosyjskiej [...]. Postanowiliśmy walczyć, jak można.

Kiedy Moskal wszedł, wprowadzony przez dyrektora, pocziwego, starego Szuka o złotym sercu, wstaliśmy jak mur – na żadnej gimnastyce nie odstawialiśmy tak wzorowego krycia i równania. Ćwiczyliśmy to przedtem długo.

– Zdarowo, gaspada⁹... – mruknął bardzo speszony Bucefał.

– Dzień do-bry, pa-nie profe-sorze – wyskandowaliśmy na przeciwiczone tempo, siedliśmy na takty, siedzieliśmy wyprostowani nieruchomo, kilkadziesiąt par oczu było wlepionych w nauczyciela.

Pocziwy „Foka” – dyrektor Szuk, zrozumiał w lot. Cicho zamknął drzwi, opuszczając klasę. Były takie czasy, że wiele z tego, czego nie mogli robić nasi

⁷ nablizał – zbliżał

⁸ pikieta – tu: uczniowie stojący na czatach, ostrzegający kolegów przed nadejściem nauczyciela

⁹ Zdarowo, gaspada (ros.) – Witajcie, panowie

nauczyciele, robiliśmy my. Mogli być pewni, że nic nie przeciągniemy, nic nie popełnimy, co by mogło stanowić powód do przyczepki i narazić wspólnie umiłowaną szkołę na szwank.

Bucefał począł wykład do tych zastygłych chłopców, zupełnie tracąc się pod wlepionymi w siebie spojrzeniami. Chcąc przerwać wreszcie tę dławiącą ciszę, spytał po skończeniu wykładu, czy nie mamy pytań. Nie, nie mieliśmy pytań, tylko [...] sprostowania naukowe.

Pan profesor mianowicie myli się, wykładając, że Portugalczycy wynaleźli kompas; uwzględnialiśmy uprzejmie, że pan profesor opiera się na takich to i takich przestarzałych źródłach; ale najnowsze źródła, powszechnie znane naszej klasie, stwierdzają, że kompas – przed Chrystusem jeszcze – wynaleźli Chińczycy, wtedy to a wtedy mianowicie i w takich to a takich okolicznościach.

Również twierdzenie pana profesora, że Przylądek Dobrej Nadziei po raz pierwszy opłynął Diaz w 1486 roku i tak go nazwał, nie odpowiada prawdzie, bo nazwał go Przylądkiem Burz, a dopiero król portugalski zmienił jego nazwę na obecną, a w ogóle to jeszcze wcześniej ten przylądek opłynął taki to a taki nie Portugalczyk, a Arab, choć i on nie był pierwszy, bo Egipcjanie...

Zbawczy dzwonek wybawia zdruzgotanego, okrytego śmiertelnym potem Bucefała. Wstajemy na tempo raz, dwa... ryczymy jak żołdaci¹⁰: „Do-wi-dzenia, pa-nie pro-fe-sorze”, po czym, kiedy wyszedł, odbywamy dziki tan Zulusów¹¹ z uciechy, bierzemy sobie odwet za mumiovate czterdzieści pięć minut.

Na przyszłą lekcję cała klasa ma zareżyserowane i porozdawane pytania: jak się nazywała siostra Lutra, jakiego rodzaju pismem, na jakim papierze były tezy przybite na drzwiach katedry augsburskiej, czy Luter w diabła ciskał szklanym, czy metalowym kałamarzem. Po każdym pytaniu Bucefał patrzy wzrokiem bezbronnym, jakim by musiał patrzeć jego przodek po najdłuższej służbie Aleksandrowi Macedońskiemu posłany do rzeźni; ale natychmiast wstaje któryś z podreżyserowanych spryciarzy i poucza pytającego kolegę źródłowo, z pierwszej ręki, cytując Schlossera nie Schlossera¹², Mommsena nie Mommsena¹³. Sami uczeni jak cholera!

Z czasem Bucefał tak skruszał, że nie chciało się nam przygotowywać pytań. Po prostu jeden pytał [...], jakiego psa miał Medyceusz, a drugi [...] odpowiadał, że dużego brytana apulijskiego, który się nazywał Belizariusz, był płowy z czarną pręgą przez grzbiet i pewnego razu ujadł w łydkę kardynała de Monte Cuculi.

– A wy po kakim istocznikam?¹⁴ – pytał tylko zawsze Bucefał, za każdym razem coraz bardziej beznadziejnym głosem, bo „istoczniki” były zawsze pierwsza klasa. Raz tylko nygus¹⁵, nierób i durna pała, znęcający się nad Bucefałem olśniewającą erudycją¹⁶, że Filip Hiszpański miał randkę na wyspie Guernsey¹⁷ z Elżbietą Angielską, zapytany o źródło, stropił się, a że to było po lekcji fizyki, wypalił, że według d’Arsonvala¹⁸, Gay-Lussaca¹⁹ i Faradaya²⁰.

– Czto to bolno fiziczeskije familji²¹ – lekko wątpił Bucefał. Tak baraszkovaliśmy sobie z Bucefałem przez dwa lata, aż przyszedł koniec XVIII wieku

¹⁰ żołdat – z pogardą o żołnierzu, szczególnie rosyjskim

¹¹ Zulusi – nazwa ludu zamieszkującego Afrykę Południową, należącego do grupy plemion Nguni

¹² Julius von Schlosser (1886–1938) – czyt. julius fon szloser, austriacki historyk sztuki

¹³ Theodor Mommsen (1817–1903) – niemiecki prawnik i historyk starożytności

¹⁴ A wy po kakim istocznikam? – Według jakiego źródła?

¹⁵ nygus – leń, osoba unikająca wysiłku

¹⁶ erudycja – rozległa wiedza, wszechstronna znajomość jakiegoś przedmiotu

¹⁷ Guernsey – czyt. genzi

¹⁸ Jacques A. d’Arsonval (1851–1940) – czyt. żak darsonwal, fr. fizyk, fizjolog, lekarz

¹⁹ Louis Joseph Gay-Lussac (1778–1850) – czyt. lui żozef gaj lusak, fr. fizyk i chemik, twórca praw gazowych

²⁰ Michael Faraday (1791–1861) – czyt. majkel faradaj lub faradej, ang. fizyk i chemik, odkrywca indukcji elektromagnetycznej

²¹ Czto to bolno fiziczeskije familii – Coś nie tak... To nazwiska fizyków

i rozbiory Polski, z którymi Karijew rozprawiał się krótko i lekceważąco. Ciekawi byliśmy, jak o tym będzie wykladał Bucefał, i pół setki młodych uczonych szykowało się z miażdżącymi argumentami. Bucefał jednak coś marudził na ostatniej przed tym wykładem lekcji, zabawnie nabierał powietrza, jak ryba wyrzucona na piasek i parę razy [...] wypuścił nieco nieartykułowanych dźwięków. Wyszło z nich wreszcie, że on by wolał przyszłego wykładu nie wygłaszać i że może by to zrobił za niego Wańkowicz.

– Dobrze – powiadam – ale po polsku.

– Rozumiejetsia²².

Na następną lekcję Bucefał zasiadł w ławce, a ja wlażem na katedrę. Będąc w wiele lat później na obiedzie w Stanach Zjednoczonych u profesora Tadeusza Siemiradzkiego, autora hiperpatriotycznej dwutomowej historii Polski, mówiłem mu, że w tym dniu musiał mieć silny atak czkawki. Wykład o „z piekła rodem Katarzynie²³” i Targowicy²⁴ był bazowany na jego książce.

Kiedy rozległ się dzwonek, przeciągnęliśmy jeszcze całą pauzę na wykład; dopiero kiedy w drzwiach ukazał się następny wykładowca, Bucefał podziękował za odczyt, aczkolwiek zastrzegając się, że „po moim swiedienjam dieło obstojało nieskolko inacze”²⁵.

Wreszcie przyszedł koniec roku szkolnego, a na następny rok Bucefał nie miał już wykładać. Wszedłszy na swoją ostatnią lekcję, zobaczył wzdłuż katedry rzuconą wiązkę pięciu róż na długich łodygach: trzy były białe i dwie czerwone [...].

Belfer zacukał się, zobaczywszy kwiaty. Podniósł wyblakłe oczy, chciał coś zapytać, nie ośmielił się, niezgrabnie, niby niechący przesunął na brzeg katedry róże, aby móc rozłożyć dziennik; przez całą lekcję te róże, leżące z boku, uwierały jego i naszą świadomość. Wreszcie rozległ się dzwonek, ostatni dzwonek lekcji Bucefała w naszej klasie. „Weźmie róże czy nie?” – wpatrywało się kilkadziesiąt par oczu.

Bucefał długo zamykał dziennik, długo wstawał, jeszcze wydobył chusteczkę, wycierał nos, odwlekał decyzję.

Czy bał się, że jeśli weźmie kwiaty, narazi się na okrzyk: „Rzuć, to nie twoje...”? [...] Czy bał się, nie biorąc ich, nas urazić, podkreślając niejako, że tak wychodzi z klasy, jak był dwa lata temu witany, kiedy do niej wchodził? Może w tym inteligencie rosyjskim, zapoczwarzonym w granatowy mundur ze złotymi guzikami, drgnęło jakieś studenckie wspomnienie?

Bucefał... wziął cierniste łodygi niezdarnie, kwiatami w dół i począł złazić z katedry. Klasa, która mu tyle dokuczyła, stała jak mur, ale to nie była szykana. Moskał skierował się ku drzwiom, widać mełł w sobie jakieś słowa. Zatrzymał się we drzwiach, podniósł oczy i wówczas po raz pierwszy, zamiast spłowiatałych oczu stworzenia wleczonego do rzeźni, ujrzelśmy – dobre, rozświetlone smutkiem spojrzenie zza cwikiera²⁶ w złotej oprawie: usta ruszyły się, coś powiedział i poszedł. Siedzący najbliżej Strakacz, Gawroński i Grabowiecki postłyszeli:

– Spasibo, gaspada²⁷.

²² Rozumiejetsia – rozumie się

²³ Katarzyna II Wielka – caryca (cesarzowa) Rosji w latach 1762–1796

²⁴ Targowica – chodzi o tzw. konfederację targowicką (1792), czyli spisek magnatów zawiązany w celu obalenia Konstytucji 3 maja 1791, poparty przez znaczną część szlachty, zorganizowany w porozumieniu z cesarzową Rosji Katarzyną II; symbol zdrady narodowej

²⁵ Po moim swiedienjam dieło obstojało nieskolko inacze – Według moich wiadomości, rzeczy miały się nieco inaczej

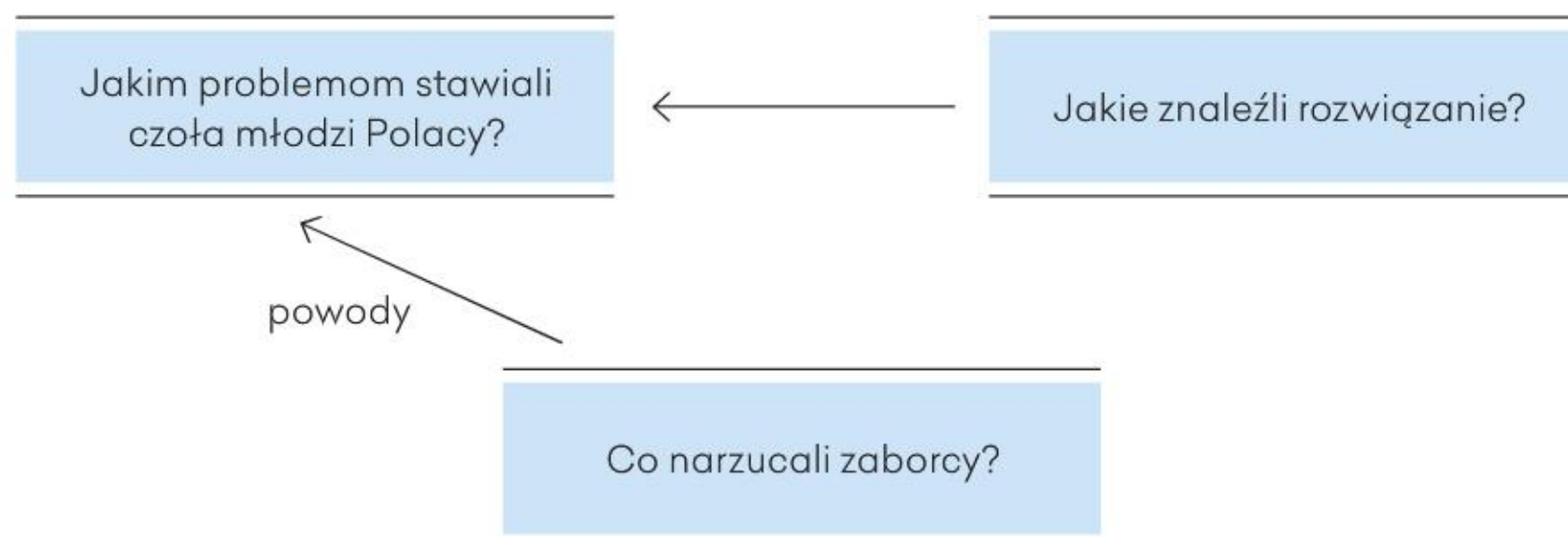
²⁶ cwikier – binokle, okulary trzymające się na nosie za pomocą sprężynki.

²⁷ Spasibo, gaspada – Dziękuję, panowie

Ilustracja umieszczona na okładce książki Melchiora Wańkowicza w symboliczny sposób prezentuje tytuł powieści. A ty co rozumiesz pod pojęciem *ziele na kraterze*? Jaką ilustrację na okładkę mógłbyś zaproponować?

1. Wcześniej Zygier, a teraz... Powiedz, jaki sposób na rusyfikatorów wymyślili uczniowie gimnazjum z utworu Melchiora Wańkowicza. Możesz wykorzystać poniższą mapę myśli.

2. Dlaczego – twoim zdaniem – właśnie historia i geografia miały być nauczane przez Rosjan?
3. Jakim nauczycielem był Bucefał? Spróbujcie ocenić profesora z punktu widzenia:
 - a) jego uczniów,
 - b) władz rosyjskich,
 - c) dzisiejszej młodzieży.
4. Porównajcie trzynasto-, czternastolatków ze wspomnień Melchiora Wańkowicza ze współczesną młodzieżą. Co was łączy, a co różni? Z czego to wynika?

Młodzież ze wspomnień Melchiora Wańkowicza	Młodzież współczesna

5. Przeczytany fragment ma cechy literatury o charakterze wspomnieniowym.
 - a) Określ cechy narratora – zastanów się, w której osobie prowadzi narrację, kim może być, co o tym świadczy.
 - b) Wskaż przybliżony czas zdarzeń na podstawie informacji o narratorze.
 - c) Co można powiedzieć o prawdopodobieństwie przedstawionych wydarzeń, biorąc pod uwagę kwestie omówione w podpunktach a) i b)?
 - d) Opracuj w zeszycie definicję literatury wspomnieniowej.
6. Naśladując zasadnicze cechy literatury o charakterze wspomnieniowym, może nawet trochę samego Wańkowicza, opisz jeden dzień z życia twojej szkoły lub klasy.
7. Jakim żargonem uczniowskim posługiwali się twoi rówieśnicy sprzed blisko stu lat? Sporządźcie w grupach słowniczki ich gwary. Możecie go uzupełnić współczesnymi odpowiednikami, znanymi z własnego doświadczenia. Porównajcie efekty swojej pracy.

4.9 Pędzlem o Polsce (krajobraz, pejzaż, realizm)

Podejmij temat

Przyjrzyj się autoportretowi Chełmońskiego oraz jego fotograficznemu portretowi, a następnie powiedz, w jaki sposób malarz przedstawił samego siebie na obrazie. Czy można uznać, że wiernie odwzorował swój wizerunek?

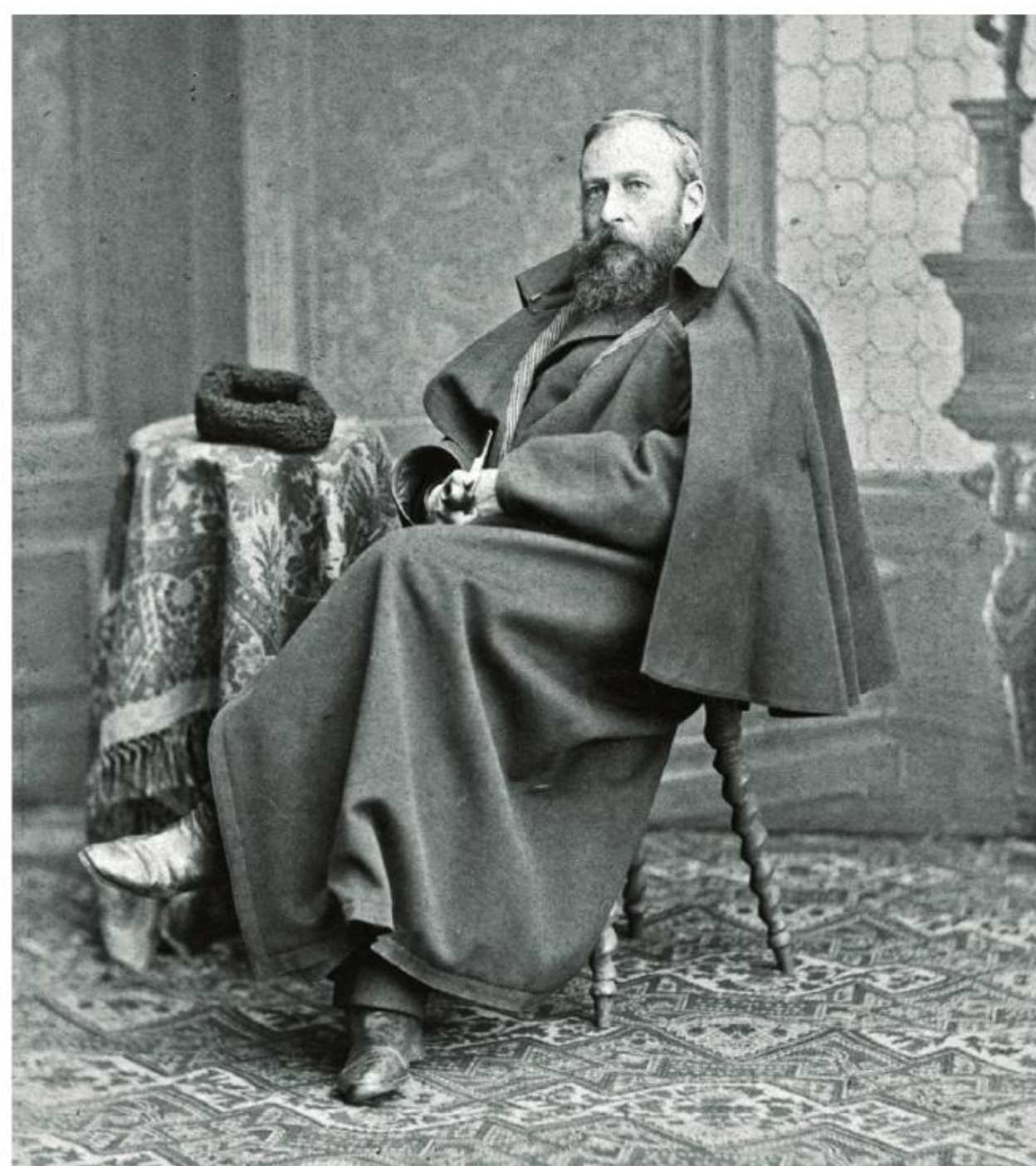
- Przeczytaj kilka encyklopedycznych informacji o malarzu Józefie Chełmońskim. Zwróć uwagę na tematykę jego obrazów.

Józef Chełmoński (1849–1914) to polski malarz, reprezentant realizmu. Uczył się w warszawskiej Klasie Rysunkowej oraz w prywatnej pracowni Wojciecha Gersona, był studentem monachijskiej Akademii Sztuk Pięknych. Od 1875 roku mieszkał w Paryżu, gdzie zyskał dużą popularność dzięki oryginalnej tematyce swoich obrazów. Był też ilustratorem w paryskim magazynie „Le Monde Illustré” (czyt. le mąd ilustré). Wrócił na stałe do kraju w 1887 roku.

Józef Chełmoński w realistycznych, nastrojowych pejzażach ukazywał piękno polskiej przyrody. Wiernie oddawał bujną, nieskażoną naturę. Ale przede wszystkim malował sceny rodzajowe. Szczególnie upodobał sobie obrazy z życia wsi. Podkreślał na nich rdzenną polskość. Sławę zyskał zwłaszcza dzięki obrazom z końmi; dynamiczne, rozpędzone *Czwórka* i *Trójka* przykuwają wzrok odbiorców do dziś.

Józef Chełmoński, *Autoportret*, 1902

Józef Chełmoński, portret z 1887 r.
(Zakład Fotograficzny „Orion” – Warszawa)

- Obejrzyj kilka znanych dzieł artysty. Wybierz obraz, który cię najbardziej zainteresował. Postaraj się zapamiętać kilka szczegółów oraz tytuł.

Józef Chełmoński, *Trójka*, 1880

Józef Chełmoński, *Babie lato*, 1875

Józef Chełmoński, *Czwórka*, 1881

Józef Chełmoński, *Jesień*, 1897

Pejzaż – obraz przedstawiający krajobraz, widok natury lub otoczenia miejskiego.

1. Opisz z pamięci wybrany obraz i wymień jego charakterystyczne szczegóły. Pozostali uczniowie niech odgadną, o które dzieło chodzi.
2. Powiedz, które obrazy Józefa Chełmońskiego robią na tobie większe wrażenie: statyczne widoki elementów polskiego krajobrazu czy dynamiczne przedstawienia koni. Uzasadnij swoją opinię.
3. Ustal, na czym polega realizm w malarstwie Józefa Chełmońskiego. Zwróć uwagę na stosunek przedstawień do rzeczywistości.
 - a) Jakie obiekty zostały pokazane na obrazach i w jaki sposób?
 - b) Jak artysta operował barwą?
4. Na podstawie obrazów opracuj definicję **pejzażu** realistycznego.
5. Przyjrzyj się bliżej obrazom *Czwórka* i *Trójka*. Mówi się o nich, że tchną żywiołowością i dynamizmem. Jak myślisz – dlaczego?
6. Przeanalizuj kompozycję wybranych dzieł. Wskaż plany malarskie. Powiedz, co zostało uwydatnione na obrazach i za pomocą jakich środków.
7. Jak sądzicie, czy pobyt poza granicami nieistniejącego przecież państwa polskiego mógł wpłynąć na podejmowane przez malarza tematy? Porozmawiajcie o tym.
8. Większość Polaków kojarzy Józefa Chełmońskiego przede wszystkim z omówionymi wcześniej dziełami. Tymczasem malował on również sceny z tragicznej historii Polski – historii, która działa się za jego życia. Oto trzy takie obrazy. Pokazują, że dziejowe dramaty silnie wpływały na świadomość malarza.
 - a) Podczas oglądania ustal, jakie wydarzenia zostały przedstawione na obrazach oraz jakich zrywów niepodległościowych dotyczyły.
 - b) Napisz w zeszycie notkę encyklopedyczną o jednym z wydarzeń przedstawionych na obrazach.

Józef Chełmoński, *Epizod z powstania 1863 roku*, 1884–1885

Józef Chełmoński, *Modlitwa przed bitwą (Racławice)*, 1906

Józef Chełmoński, *Kazimierz Pułaski pod Częstochową*, 1875

4.10 Pamięć o malarzu polskości (monolog liryczny)

Podejmij temat

- Przypomnij sobie tekst literacki lub dzieło filmowe inspirowane nazwiskiem wybitego twórcy. Opowiedz o tym w klasie.
- Podczas czytania wiersza Jana Lechońa zwróć uwagę na związek tytułu z treścią. W jaki sposób poeta nawiązał w utworze do tytułowej postaci?

Jan Lechoń (1899–1956) – poeta. Od 1940 roku na emigracji w USA. Autor liryki refleksyjnej i patriotycznej (zbiory *Srebrne i czarne*, *Lutnia po Bekwarku*), satyr, *Dziennika*. Wiersz pt. *Chełmoński* pochodzi z cyklu *Marmur i róża*, wydanego w 1954 r. w Londynie.

¹ grązel – roślina wodna, rosnąca w jeziorach i stawach, pływająca po powierzchni wody, mająca grube kłocza, duże, owalne, skórzaste liście i żółte kwiaty; nenufar

Monolog liryczny – wypowiedź podmiotu lirycznego w wierszu, wyrażająca jego przeżycia, doznania, myśli.

Jan Lechoń

Jan Lechoń **Chełmoński**

Kaczki ciągną, grązele¹ kwitną na jeziorze,
Jakby wypisz, wymaluj Chełmońskiego płótno.
Pachnie łąka skoszona i myślę: „Mój Boże!
Jak dobrze jest mi tutaj i jak bardzo smutno!”

Jak w Polsce płyną skądciś śwędy spalenizny,
Zając przemknął przez drogę, piesek obok człapie.
Wiem, czego mi potrzeba: tęsknię do ojczyzny,
Której nigdy nie było i nie ma na mapie.

1. Wyjaśnij tytuł wiersza Jana Lechońa. Wylicz nawiązania do tytułowej postaci. Może któreś z nich skojarzysz z obrazami zamieszczonymi na s. 146 i 147.
2. Scharakteryzuj podmiot liryczny i określ jego sytuację.
 - a) W której osobie prowadzi swój **monolog liryczny**?
 - b) Dlaczego może mieć skojarzenia z obrazami Chełmońskiego?
 - c) Gdzie może się znajdować?
 - d) Jaki ma stosunek do Polski i dlaczego?
3. Omów budowę wiersza (podział na strofy, układ rymów, środki stylistyczne).
4. Tęsknota zapisana w wierszu obejmuje nie tylko Polskę. Powiedz, w jakim stopniu sformułowanie o ojczyźnie, „której nigdy nie było i nie ma na mapie”, podkreśla jego patriotyczną wymowę.
5. Opisz krajobraz, który najbardziej kojarzy ci się z Polską.
 - a) Znajdź w internecie lub w albumach dzieło malarskie, które według ciebie najlepiej oddaje piękno lub cechy charakterystyczne polskiego krajobrazu.
 - b) W swym opisie nawiąż do tego obrazu.
6. Spróbuj stworzyć dzieło plastyczne według opisu krajobrazu z poprzedniego ćwiczenia. W jakiej technice powstanie dzieło? Możesz zdecydować się na tradycyjne formy malarskie, np. obraz namalowany farbami, pastelami, ołówkiem, lub nowoczesne, np. grafikę komputerową.

4.11 Ocalić historię od zapomnienia (analiza dzieła malarskiego)

Podejmij temat

- Co – twoim zdaniem – oznacza tytuł działu: „Ocalić historię od zapomnienia”? W jaki sposób można tego dokonać?
- Któż nie widział przynajmniej jednego z dzieł Jana Matejki? Malarz utrzymywał wybrane zdarzenia z historii Polski na monumentalnych obrazach. Był wielkim patriotą. Na łożu śmierci miał powiedzieć: „Módlmy się za ojczyznę! Boże błogosławiony!”. W czasie jego pogrzebu bił dzwon Zygmunta, który odzywa się tylko w święta i uroczystości kościelne oraz państwowe, a także w najważniejszych chwilach w życiu Polski lub Kościoła katolickiego. Przeczytaj kilka słów o tym wybitnym malarzu i Polaku. Zapamiętaj informację, która zaskoczyła lub zdziwiła cię najbardziej.

Słów kilka o Janie Matejce

Matejko wychował się w licznej rodzinie, miał dziesięcioro rodzeństwa. Nauki pobierał w Gimnazjum św. Anny w Krakowie. Radził sobie z nauką z dużym trudem. Już od najmłodszych lat zdradzał jednak niepospolite zdolności plastyczne i to pozwoliło mu przechodzić do kolejnych klas. Dzięki stypendium, które otrzymał w 1858 roku, wyjechał na studia do Monachium. Po powrocie do Krakowa wynajmował pracownię tak małą, że większe obrazy musiał zwijać i malować po kawałku. Cierpiał biedę, mimo to tworzył; w 1862 roku, mając zaledwie 24 lata, namalował jeden ze swoich najwybitniejszych obrazów – *Stańczyka*.

22 stycznia 1863 roku dwaj bracia Jana Matejki przyłączyli się do powstania styczniowego. On sam nie poszedł walczyć, ponieważ nie potrafił posługiwać się bronią i źle widział. Natomiast później woził broń i pomagał powstańcom materialnie.

W wieku 26 lat odniósł ogromny sukces. Jego obraz *Kazanie Skargi* otrzymał Złoty Medal na paryskim Salonie¹. Zaczęły się dla niego lata świetności. W 1870 roku, po namalowaniu *Unii Lubelskiej*, odznaczono go w Paryżu Legią Honorową. Wkrótce został dyrektorem zagrożonej zamknięciem Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie.

Artystę doceniła międzynarodowa społeczność, został honorowym członkiem Akademii paryskiej, berlińskiej, praskiej, wiedeńskiej, a także Akademii Rafaelowskiej w Urbino we Włoszech. Mimo tych zaszczytów Matejko poświęcał czas Szkole Sztuk Pięknych oraz walczył o upiększanie Krakowa i zachowanie jego zabytków.

W twórczości Jan Matejko poświęcił się prawie wyłącznie tematyce historycznej. Pod wpływem narodowych klęsk porzucił malarstwo religijne, które wcześniej uważał za swoje powołanie. Historia była jego obsesją. Nie potrafił pisać o niej ani opowiadać, więc ją malował. Spotykał się z zarzutem, że zbyt

Jan Matejko (1838–1893) – malarz, najwybitniejszy polski twórca obrazów historycznych i batalistycznych. Autor takich dzieł jak *Bitwa pod Grunwaldem*, *Hołd pruski*, *Stańczyk*, *Jan III Sobieski pod Wiedniem*. Od 1873 r. dyrektor Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie, nauczyciel słynnych malarzy, m.in.: Józefa Mehoffera i Stanisława Wyspiańskiego.

Jan Matejko, *Autoportret*, 1892

¹ Salon Paryski – ważna instytucja w życiu artystycznym XIX-wiecznej Europy, zajmowała się m.in. organizowaniem wystaw prac ówczesnych artystów

Niektórym postaciom historycznym Jan Matejko nadał na obrazach wygląd współczesnych mu osób. Zdarza się też, że przedstawione postacie w rzeczywistości nie brały udziału w prezentowanych wydarzeniach, a jednak malarz zdecydował się na umieszczenie ich w swym dziele. Dlaczego tak robił? Odszukaj ciekawostki na ten temat i przedstaw je w klasie w formie np. prezentacji multimedialnej.

Dzwon Zygmunt znajduje się na Wieży Zygmuntowskiej w katedrze wawelskiej w Krakowie

Wiele obrazów Jana Matejki znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego, np. wspomnianego w tekście *Stańczyk* można obejrzeć w Warszawie.

swobodnie ją przedstawia, albowiem na swoich obrazach często umieszczał postacie, których w danym miejscu nie było. Mimo tej krytyki wiele wydarzeń historycznych funkcjonuje dziś w powszechnej świadomości tak, jak przedstawił je Jan Matejko. Jak twierdzili – w zastępstwie mistrza – jego zwolennicy, nie chodziło mu o przedstawienie określonego faktu, lecz danie wyrazu pewnej idei zdarzenia.

Drugą pasją artysty, jako zagorzałego patrioty, była Polska. Dofinansowywał miasto Kraków, biednych i kulturę, pokazując swoje obrazy za darmo lub przekazując je narodowi (np. dzieło *Hołd pruski* ukończone w 1882 roku).

1. Porozmawiaj z koleżankami i kolegami o tym, co was zdziwiło, zaskoczyło w podanych informacjach o Janie Matejce. Czy tak wyobrażaliście sobie na przykład szkolne doświadczenia tego wielkiego twórcy?
2. Aby utrwalić sobie wiadomości o jednym z najslawniejszych polskich malarzy – ułóżcie w grupach trzyzadaniowy quiz na temat Jana Matejki. Zadajcie pytania innym grupom i oceńcie odpowiedzi. Kto najlepiej zapamiętał informacje na temat malarza?
3. Obejrzyj wybrane obrazy Jana Matejki. Zwróć uwagę na przedstawione na nich wydarzenia.
4. Wybierz jeden z obrazów Jana Matejki i opisz go. W razie potrzeby przeczytaj w dostępnym źródle historycznym informacje na temat przedstawionych na obrazie wydarzeń oraz postaci.

Jan Matejko, *Stańczyk*, 1862

Jan Matejko, *Jan III Sobieski pod Wiedniem*, 1883

Jan Matejko, *Konstytucja 3 Maja 1791 roku*, 1891

4.12 Spory o historię malowaną przez Mistrza (alegoria)

Podejmij temat

- Sposób patrzenia na historię i jej odbiór może się różnić z powodu wielu czynników – jakich? Porozmawiajcie o tym, dlaczego ludzie tak różnie odnoszą się do tych samych wydarzeń i oceniają je negatywnie lub pozytywnie.
- Przypomnij okoliczności I rozbioru Polski – wykorzystaj wiadomości znane ci z lekcji historii lub znajdź je w dostępnych źródłach.
- Obejrzyj obraz Jana Matejki pt. *Rejtan – Upadek Polski*, przedstawiający protest posła Tadeusza Rejtana przeciwko I rozbiorowi Polski na Sejmie Rozbiorowym w 1773 r. Powiedz, w jaki sposób malarz przedstawił sprzeciw Rejtana. Jak zachowują się pozostałe postacie?

Jan Matejko, *Rejtan – Upadek Polski*, 1866

- Sposób widzenia historii przez Jana Matejkę wzbudzał w jego czasach gorące dyskusje. Tak było na przykład w przypadku *Rejtana* – obrazu symbolizującego jeden z największych dramatów w dziejach Polski: rozbiory. Przeczytajcie w zespołach fragment książki znanej badaczki kultury – profesor Marii Poprzęckiej – poświęcony odbiorowi tego dzieła. Jedna z grup niech zwraca uwagę na to, za co krytykowano Jana Matejkę, druga – za co go doceniono.

Maria Poprzęcka **Wąsaty demoniak**

(fragment książki *Kochankowie z masakrą w tle i inne eseje o malarstwie historycznym*)

Według Raportu ambasadora wydarzenie miało się tak:
Wasze Wieliczeństwo¹, na wstępie śpieszę donieść:
Akt podpisany i po naszej myśli brzmi.
Zgodnie z układem wyłom w Litwie i Koronie
Stał się dziś faktem, czemu nie zaprzeczy nikt.
Muszę tu wspomnieć jednak o gorszącej scenie,
Której wspomnienie budzi we mnie żal i wstręt,
Zwłaszcza że miała ona miejsce w polskim Sejmie,
Gdy podpisanie paktów miało skończyć się.
Niejaki Rejtan, zresztą poseł z Nowogrodu²,
Co w jakiś sposób jego krok tłumaczy mi,
Z szaleństwem w oczach wszerek wyciągnął się na progu
I nie chciał puścić posłów w uchylone drzwi.
Koszule z piersi zdarł, zupełnie jak w teatrze;
Polacy – czuły naród – dali nabrać się...
Niektórzy w krzyk, że już nie mogą na to patrzeć;
Inni zdobyli się na litościwą łzę.
Tyle hałasu, trudno sobie wyobrazić!
Wzniesione ręce, z głów powyrywany kłak!
Ksiądz prymas siedział bokiem, nie widziałem twarzy;
Evidemment³, nie było mu to wszystko w smak.
Poniński⁴ wezwał straż, to łajdak jakich mało
(Do dalszych spraw polecam z czystym sercem go).
Branicki⁵ twarz przy wszystkich dłońmi zakrył całą,
Szczęsny Potocki⁶ był zupełnie comme il faut⁷.

Piosenka Jacka Kaczmarskiego⁸ [*Rejtan, czyli raport ambasadora*] jest świadectwem – jednym z niezliczonych – widzenia polskiej historii poprzez Matejkowskie obrazy: Rejtan, Branicki, Poniński, Poniatowski⁹ zachowują się tak, jak to widzimy na płótnie. Natomiast od momentu, gdy Matejko w 1866 roku wystawił w Krakowie świeżo ukończony obraz *Rejtan – Upadek Polski* – wiadomo było, że to wyobrażenie protestacji posła nowogrodzkiego na sejmie warszawskim 21 kwietnia 1773 roku nie jest wierną ilustracją tamtego wydarzenia. Wśród postaci stłoczonych w zamkowej sali wiele nie było, lub nawet nie mogło być tam obecnych. Król Stanisław August na sejmie nie był, podobnie jak zwracający się doń Hugo Kołłątaj¹⁰ czy usadowiony w głębi księżę Michał Czartoryski¹¹. Zrywający się z fotela Franciszek Salezy Potocki¹² już wówczas nie żył. Ponadto w Sali Poselskiej nie wisił oczywiście portret carycy Katarzyny II. Porządek usiłowała zaprowadzić warta marszałkowska, nie rosyjscy żołnierze. Sam zaś ambasador, książę Repnin, opuścił Warszawę w 1770 roku.

Maria Poprzęcka (ur. 1942) – czołowa badaczka współczesnej i XIX-wiecznej sztuki ze szczególnym uwzględnieniem malarstwa, była wieloletnim dyrektorem Instytutu Historii Sztuki na Uniwersytecie Warszawskim.

¹ Wasze Wieliczeństwo (ros.) – wasza wysokość

² poseł z Nowogrodu – właśc. z Nowogrodka, ponieważ Rejtan był posłem z województwa nowogrodzkiego, którego stolicą był Nowogródek, a nie Nowogród

³ evidemment (fr.) – czyt. ewidentnie, oczywiście

⁴ Adam Poniński (1732–1798) – marszałek sejmu rozbiorowego 1773–1775, płatny wykonawca poleceń Rosji

⁵ Franciszek Ksawery Branicki (1730–1819) – hetman wielki koronny w latach 1774–1793, przeciwnik reform Sejmu Czteroletniego i Konstytucji 3 maja, współtwórca konfederacji targowickiej

⁶ Stanisław Szczęsny Potocki (1751–1805) – polski magnat, marszałek konfederacji targowickiej

⁷ comme il faut (fr.) – czyt. kom il fo, taki jak trzeba, przyzwoity, w dobrym tonie

⁸ Jacek Kaczmarski (1957–2004) – poeta, prozaik, kompozytor i piosenkarz, twórca tekstów piosenek. Znany głównie dzięki piosenkom o tematyce historycznej i społeczno-politycznej (*Mury, Obława*).

⁹ Poniatowski – chodzi o ostatniego króla Polski, Stanisława Augusta Poniatowskiego

¹⁰ Hugo Kołłątaj (1750–1812) – polski polityk, pisarz, publicysta, jeden z twórców Konstytucji 3 maja

¹¹ Michał Fryderyk Czartoryski (1696–1775) – kasztelan wileński, później kanclerz wielki litewski, należał do grona zwolenników przeprowadzenia w kraju głębokich reform

¹² Franciszek Salezy Potocki (1700–1772) – polski magnat, wojewoda kijowski, przeciwnik traktatu rozbiorowego Polski

Gest Rejtana i opinie Polaków

Rejtan – drugi po *Kazaniu Skargi* obraz Matejki o wielkim formacie – wzbudził niezwykle gwałtowną reakcję. Takiej burzy nie wywołał nigdy nie tylko żaden obraz tego malarza, ale w ogóle żaden obraz w dziejach polskiej sztuki. Ale też powodów nie brakło. [...] *Rejtan* przywoływał fakt bardzo silnie utrwalony w narodowej historii i patriotycznej mitologii, zakorzeniony nawet w potocznym języku. Jakiż bowiem inny gest historyczny poszedł w przysłowie, jak to stało się z „kładzeniem się Rejtanem”? Już w *Przestrobach dla Polski* Staszic¹³ przeciwstawiał „jednego pocziwego Rejtana” zastraszonemu ogłowi w dobie pierwszego rozbioru. O popularności Rejtana świadczyła też próba Jana Suchorzewskiego naśladowania go w dniu 3 maja 1791 roku – tu chodziło o niedopuszczenie do uchwalenia konstytucji. [...]

Matejko nie odebrał Rejtanowi niczego z jego glorii¹⁴. Przeciwnie, jego uduchotworzony tu do granic szaleństwa gest sprzeciwu został skonstruowany ze zdradą i zaprzęgnięciem, ukazany w sposób dosłowny – z fotela przewróconego delia¹⁵ Franciszka Salezego Potockiego spada sakiewka, a wysypujące się monety toczą się pod nogi księcia Adama Ponińskiego. „Niewierność” historii polega przede wszystkim na zgromadzeniu na sejmie warszawskim późniejszych targowiczian¹⁶. Jest to obraz rozpaczliwego gestu, ale przede wszystkim narodowej zdrady. Nie epizod z sejmu warszawskiego 1773 roku, lecz właśnie „Upadek Polski”. Upadek zawiniony przez samych Polaków. [...]

Atak, jaki przypuszczono na Matejkę, szedł w dwóch kierunkach. Pierwszy najlepiej oddają słowa Lucjana Siemieńskiego, który w miażdżącej recenzji zamieszczonej w „Czasie” w grudniu 1866 roku zawyrokował: „Eksploatacja historycznego skandalu na korzyść popularności nie była zadaniem mistrzów sztuki”. [...]

Inna anegdota mówi, iż w obecności artysty jedna z krakowskich arystokratek obraźliwie zaproponowała: „Trzeba to posłać do Petersburga, tam kupią”. „Kupili żywych, mogliby kupić i malowanych” – miał się odciąć Matejko. [...]

Zastrzeżenia natury patriotycznej obraz obudził nie tylko w środowiskach polskich (co dziwne, o różnych politycznych orientacjach). W 1867 roku *Rejtan* został wystawiony w Paryżu, nie na Salonie (gdzie uprzednio Matejko uzyskał medal za *Kazanie Skargi*), lecz w dziale austriackim wystawy światowej. [...] Były też pomysły, aby płótno wykupić i ukryć lub zniszczyć.

Rejtan przyciągał tłumy, aczkolwiek, jak pisał wybitny krytyk Théophile Thoré¹⁷: „publiczność zatrzymuje się także przed wielkim obrazem, pretensjonalnie dramatycznym, który jej zapewne przypomina kolorowe płótna zawieszane przed wejściem do bulwarowych teatrów¹⁸ jako zapowiedzi przedstawianych tam straszliwych dramatów”. [...]

Historia i alegoria¹⁹

Francuski krytyk [...] skrupulatnie wyliczył historyczne nieścisłości obrazu. Wiodły go one jednak do wysunięcia zarzutów natury artystycznej – i to był

¹³ Stanisław Staszic (1755–1826) – pisarz polityczny i publicysta, przyrodnik, filozof i tłumacz

¹⁴ gloria – czyjaś sława, chwała

¹⁵ delia – rodzaj płaszcza noszonego przez szlachtę, w odróżnieniu od kontusza nie przepasywanego, lecz rozpiętego na ramionach

¹⁶ targowiczanie – tu: magnaci, którzy w 1792 r. pod patronatem Rosji zawiazali w Targowicy konfederację w celu przywrócenia starego ustroju Polski; głosząc hasła „obrony zagrożonej wolności”, występowali oni przeciw reformom Konstytucji 3 maja; zawiązanie konfederacji posłużyło Rosji za pretekst do interwencji zbrojnej

¹⁷ Théophile Thoré – czyt. teofil tore

¹⁸ teatr bulwarowy – teatr paryski o repertuarze rozrywkowym w złym guście

¹⁹ alegoria – w sztuce i literaturze przedstawianie pojęć abstrakcyjnych za pomocą konkretnych obiektów, którym oprócz znaczenia dosłownego nadaje się ściśle sprecyzowane znaczenie przenośne

drugi nurt krytyki Matejkowskiego dzieła. „Wszystko jest pomieszane i chaotyczne w tej kompozycji, której malarz nie umiał tak dalece uogólnić, aby stworzyć alegorię, a którą zaciemnił nadzwyczajnie, chcąc zachować jej charakter obrazu historycznego”. [...]

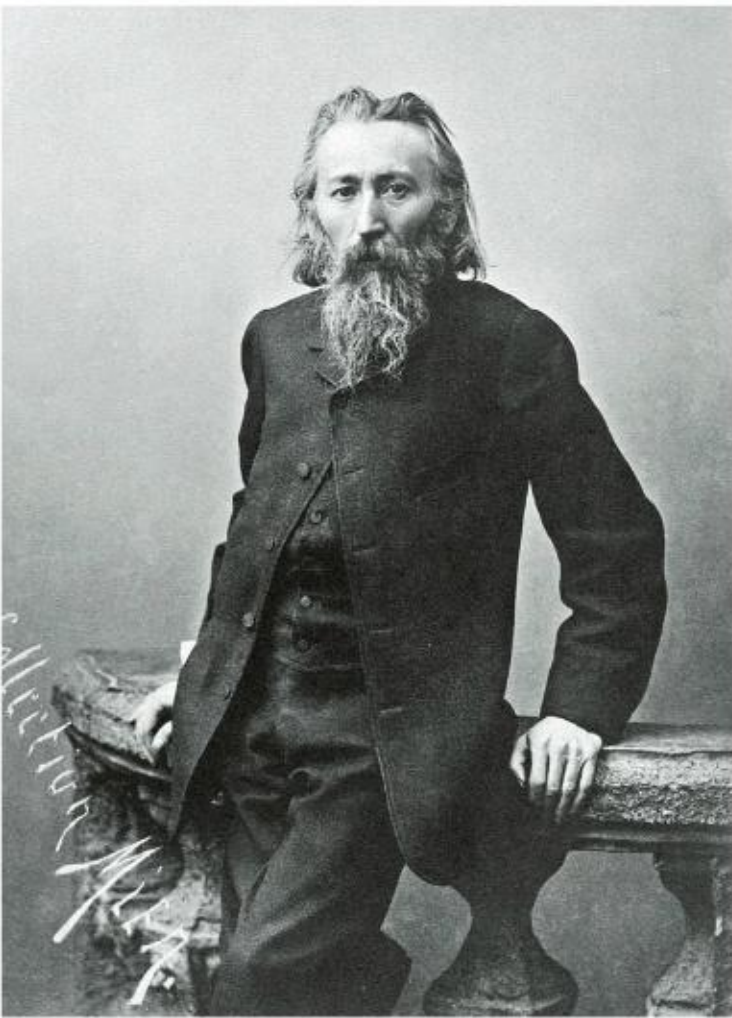
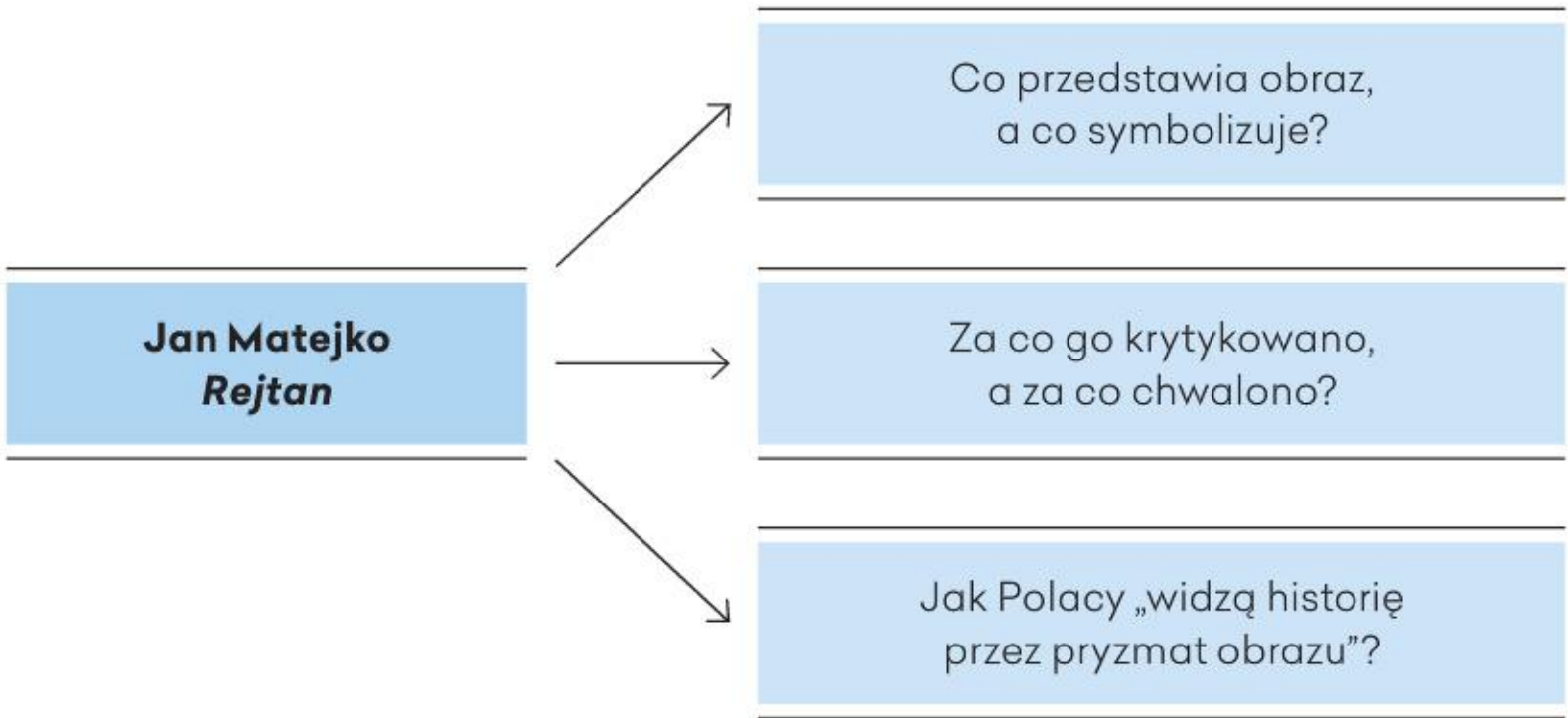
Za Matejkę, który myśli formułował z trudem, próbował tłumaczyć jego założenie Józef Szujski, autor *Objaśnienia do „Rejtana”*: „Obraz ten bierze jedną, oderwaną chwilę dziejową i czyni ją reprezentantką epoki całej upadku naszego, wprowadzając w nią żywioły tego upadku z całej epoki wzięte; łączy historyczność chwili z alegorią, a narażając się na ogromne trudności tej kombinacji, podlega z natury swojej najsprzecznieszym ocenianiom, tłumaczy owe niezliczone pretensje dotyczące się wprowadzonych osób”. [...]

Norwida sąd osobny

Z obfitych współczesnych głosów – polskich i obcych – jakie wzbudził *Rejtan*, wyodrębnia się sąd Cypriana Norwida²⁰. Nie mieści się on w żadnym ze wskazanych tu krytycznych nurtów. Norwid przebywał w Paryżu podczas wystawy 1867 roku. Był jednym z inicjatorów wręczenia artyście medalu od miejscowych rodaków. [...]

Norwid dał [...] przenikliwą analizę obrazu, jedną z najlepszych analiz szczególnych cech malarstwa Matejki w ogóle: „Pan Matejko jest jednym z najbieglejszych malarzy dziś w Europie, i jest jednym z najmniej wyobrażenia mających o artyzmie artystów, lubo²¹ dziś mnogich. Wszystko tam wyzute²² z ideału! To parlament? – a to wielka karczma flamandzka, gdzie halabardują²³ z kijami i pięściami – żadnego a żadnego senatorskiego gestu, żadnego męża togi²⁴, żadnej parlamentarnej fałdy na ramieniu²⁵ – *Rejtan* nie gladiator konający, ani męczennik, ufny w zapieczętowanie sprawy²⁶ i czujący pod palcami ręki swojej sakramenta dziejów²⁷ – nie. *Rejtan* tam jest wąsaty demoniak, który zawiesiście dokonał swego i koniec. [...] Pieniądze złote znaczą to a to – koperty od listów to i owo – i tak dalej”.

- 1. Porozmawiajcie o obrazie *Rejtan*, biorąc pod uwagę informacje z przeczytanego tekstu Marii Poprzęckiej.

Jan Matejko (fot. Juliusz Mien)

²⁰ Cyprian Kamil Norwid (1821–1883) – polski poeta, pisarz, grafik, rzeźbiarz, malarz i filozof – patrz s. 105 podręcznika.

²¹ lubo – choć, chociaż

²² wyzute – pozbawione

²³ halabardują – pogardliwe określenie z żargonu aktorskiego, halabardować lub grać halabardę to znaczy odgrywać mało znaczącą, niewielką rolę, stać w tłumie (halabarda – rodzaj broni, dziś używana w funkcji reprezentacyjnej)

²⁴ toga – zakładany w okolicznościach oficjalnych strój prawników i profesorów wyższych uczelni

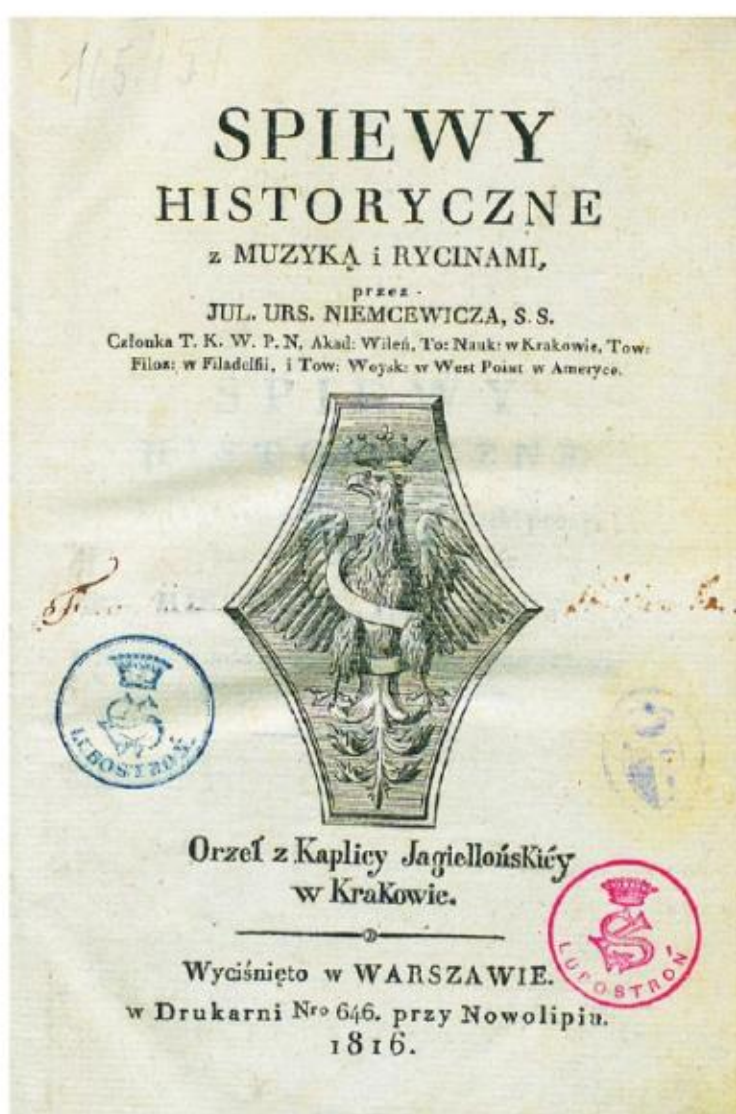
²⁵ żadnej parlamentarnej fałdy na ramieniu – parlament przedstawiony jak karczma, pozbawiony dostojęstwa

²⁶ ufny w zapieczętowanie sprawy – wierzący w wartość idei, o którą walczy

²⁷ sakramenta dziejów – powaga historii

Ciekawe!

Zamiłowanie do polskiej historii zaszczylił w Janie Matejce najpewniej jego starszy brat, Franciszek, który sam był historykiem. Młody malarz inspirował się ponadto m.in. *Śpiewami historycznymi* poety i publicysty Juliana Ursyna Niemcewicza, ilustrowanym zbiorem pieśni historyczno-patriotycznych, wydany po raz pierwszy w 1816 r.

Strona tytułowa *Śpiewów historycznych* Niemcewicza z 1816 r.

Przyjrzyj się obrazowi Matejki i powiedz, w jaki sposób malarz przedstawił tytułową Polonię, czyli Polskę.

2. Pamiętaj, że Adam Mickiewicz „uśmiercił” Ordona w swym utworze. Z kolei Matejko „domalował” postaci niebędące uczestnikami i świadkami wystąpienia Rejtana. Obaj artyści zmienili więc fakty. Odpowiedz na pytania dotyczące zabiegów twórczych zastosowanych przez malarza.

- Dlaczego – twoim zdaniem – Jan Matejko zmienił znacząco okoliczności protestu Rejtana? Zwróć uwagę na tytuł: *Rejtan – Upadek Polski*.
- Przypomnij sobie definicję alegorii (przypis 19 na s. 156) i powiedz, dlaczego w sporze o obraz padło sformułowanie, że jest on alegorią upadku Polski.
- Co tak naprawdę – według sądów przywołanych przez Marię Poprzęcką – chciał pokazać Jan Matejko? Czy chodziło o samą scenę z Rejtanem, czy raczej o coś więcej?
- Jaka jest rola artysty – przedstawiać fakty czy wzbudzić określone uczucia odbiorcy, przekazywać mu głębsze treści? Wyraż swoją opinię na ten temat.

3. Maria Poprzęcka zatytułowała swój tekst *Wąsaty demoniak*.

- Dlaczego – twoim zdaniem – wybrała to określenie z wypowiedzi Norwida? Spróbuj wyjaśnić jego znaczenie.
- Na jaką cechę obrazu Matejki zwróciła w ten sposób uwagę – jego wartość jako źródła wiedzy historycznej czy jego wartość jako dzieła sztuki przedstawiającego rozpaczliwego obrońcę Polski?
- Spróbuj wymyślić inny tytuł tekstu Marii Poprzęckiej. Uzasadnij swój wybór.

Jan Matejko, *Polonia*, 1863

4. Artyści często wiązali i wiążą tematykę swych dzieł z ojczyzną. Dlaczego, twoim zdaniem, tak się dzieje? Porozmawiaj o tym z koleżankami i kolegami, a następnie napiszcie wspólny wniosek.

Podsumowanie działu 4

Czy pamiętasz?

inwokacja apostrofa średniówka przerzutnia kontrast bohater liryczny monolog liryczny
przemówienie **dziennik** literatura wspomnieniowa alegoria **uproszczenia**
akcent wyrazowy i zdaniowy zasady polskiej ortografii

Przeczytaj fragment spowiedzi Jacka Soplicy, bohatera *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza.

Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz

(fragment)

Bardziej niżli z miłości, może z głupiej pychy,
Zabiłem; więc pokora... wszedłem między mnichy.
Ja, niegdyś dumny z rodu, ja, com był junakiem,
Spuściłem głowę, kwestarz¹, zwałem się Robakiem,
Że jako robak w prochu...

¹ kwestarz – członek zakonu żebrzącego; osoba kwestująca, czyli zbierająca datki, np. pieniądze

Zły przykład dla ojczyzny, zachętę do zdrady
Trzeba było okupić dobrymi przykłady,
Krwia, poświęceniem się...

Biłem się za kraj; gdzie? jak? zmilczę; nie dla chwały
Ziemskiej biegłem tylekroć na miecze, na strzały.
Milej sobie wspominam nie dzieła waleczne
I głośne, ale czyny ciche, użyteczne,
I cierpienia, których nikt...

Udało mi się nieraz do kraju przedzierać,
Rozkazy wodzów nosić, wiadomości zbierać,
Układać znowy – znają i Galicyjanie
Ten kaptur mnisi – znają i Wielkopolanie!
Pracowałem przy taczkach rok w pruskiej fortecy;
Trzy razy Moskwa kijmi zraniła me plecy,
Raz już wiedli na Sybir; potem Austrijacy,
W Szpilbergu zakopali mnie w lochach do pracy,
W carcer durum²... a Pan Bóg wybawił mnie cudem,
I pozwolił umierać między swoim ludem
Z sakramentami...

² carcer durum – (czyt. karcer) ciężkie więzienie, o zaostrozonym rygorze

Wykonaj polecenia w zeszycie.

1. Napisz, w jaki sposób Jacek Soplica postanowił odkupić swoje winy.
2. Podaj przykłady działań bohatera, które świadczą o tym, że spełnił swoje postanowienie.
3. O jakich cechach bohatera świadczy jego postępowanie? Swoją odpowiedź uzasadnij kilkoma argumentami.
4. Ksiądz Robak i Jacek Soplica to ta sama postać, jednak zachowanie Jacka kontrastuje z postępowaniem Robaka. Na czym polega ten kontrast?
5. Wskaż w podanym fragmencie przerzutnię.
6. Wypisz z utworu trzy inne środki stylistyczne, nazwij je i określ ich funkcje.
7. Przeczytaj głośno fragment *Pana Tadeusza* z odpowiednią intonacją i akcentowaniem. Co wpłynęło na twój wybór akcentowanych wyrazów?
8. Wskaż sylabę akcentowaną w starannej polszczyźnie w podanych wyrazach.
gramatyka, chcieliśmy, osiemset, czytałybyście, eksmąż
9. Napisz, czym się różni narracja z punktu a) od narracji z punktu b).
 - a) Na początku trzeciego kwartału, po przyjeździe ze świąt Bożego Narodzenia, uczniowie klasy siódmej zastali nowego kolegę.
 - b) Przewertowałem ogromne dzieło Peshla o tych właśnie odkryciach i kilka anegdotycznych księzek o reformacji.
10. Ustal, który z powyższych sposobów prowadzenia narracji lepiej nadaje się do literatury wspomnieniowej. Uzasadnij swoją opinię.
11. Wskaż upodobnienia wsteczne i postępowe oraz uproszczenia zachodzące podczas wymowy podanych wyrazów. ✕

przejdziemy

książka

krakowski [wym. krakoski]

zamek rycerza

pod stołem

prośba

12. Wyjaśnij pisownię podanych niżej wyrazów, następnie powiedz, jakiej zasadzie ortograficznej podlegają.

biało-czerwony

słowo

bezproblemowy

chór

13. Napisz krótkie przemówienie, w którym zachęcisz swoich rówieśników do dbałości o piękno ojczystego języka.

Bibliografia antologii

- Bellon W., *Sielanka o domu*, https://www.tekstowo.pl/piosenka,wolna_grupa_bukowina,sielanka_o_domu.html, dostęp: 23.10.2019 r.
- Bogurodzica, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/bogurodzica.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Feliński A., *Hymn*, <https://literat.ug.edu.pl/bozecos/01.htm>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Gaude Mater Polonia, <https://www.spiewnikniepodleglosci.pl/teksty/tekst-utworu-gaude-mater-polonia-1253/>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Giedroń M., *Jak pisać sprawozdanie?* „Victor”, 2000, nr 9
- Golding W., *Spadkobiercy*, Czytelnik, Warszawa, 1996
- Jak napisać rozprawkę?*
- Jak zareagować na popełnioną gafę?*
- Karpiński F., *Reguły dla gospodarzów domu*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/reguly-dla-gospodarzow-domu.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Kądziała J., *O genezie „Syzyfowych prac”*, „Pamiętnik Literacki” 56/1, 1–41, 1965. Tekst udostępniony do wykorzystania w ramach dowolnego użytku
- Kochanowski J., *Na dom w Czarnolesie*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/fraszki-ksiegi-trzecie-na-dom-w-czarnolesie.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Kochanowski J., *Na lipę*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/fraszki-ksiegi-wtore-na-lipe-gosciu-siadz-pod-mym-lisciem-a-.pdf>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Kochanowski J., *Pieśń świętojańska o sobótce*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesn-swietojanska-o-sobotce.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Konopnicka M., *Rota*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/rota.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Krasicki I., *Hymn do miłości ojczyzny*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/hymn-do-milosci-ojczyzny.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Którędy do dworca?*
- Lechoń J., *Chełmoński*, https://poezja.org/wz/Lecho%C5%84_Jan/4675/Che%C5%82mo%C5%84ski, dostęp: 23.10.2019 r.
- Mazurek Dąbrowskiego, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/mazurek-dabrowskiego.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Mickiewicz A., *Inwokacja*, [w:] tegoż, *Pan Tadeusz*, Czytelnik, Warszawa, 1977
- Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, Czytelnik, Warszawa, 1977
- Mickiewicz A., *Reduta Ordoña*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/reduta-ordona.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Mickiewicz A., *Śmierć Pułkownika*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/smierc-pulkownika.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Miodek J., *Ojczyzna polszczyzna dla uczniów*, Wydawnictwa Radio i Telewizji, Warszawa, 1990
- Młynarski W., *Nie ma jak u mamy*, <https://teksciory.interia.pl/wojciech-mlynarski-nie-ma-jak-u-mamy-tekst-piosenki,t,590407.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Musierowicz M., *Szósta klepka*, <http://www.stypendiada.pl/files/Szosta%20klepka.pdf>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Ohme R. K., Łopaciuk K., *Muzyka manipuluje naszym mózgiem*, „Polityka”, 2009, nr 37 (2722), <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/301437,1,muzyka-manipuluje-naszym-mozgiem.read>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Phillips Ch., *Sokrates Café. Świeży smak filozofii*, Czytelnik, Warszawa, Wydawnictwo Szafa
- Poprzęcka M., *Wąsaty demoniak*, [w:] tejże, *Kochankowie z masakrą w tle i inne eseje o malarstwie historycznym*, Stentor, Warszawa, 2004
- Różewicz T., *Deszcz w Krakowie*, https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d82IKZvhit4m/10172/44640054, dostęp: 23.10.2019 r.
- Sienkiewicz H., *Krzyżacy*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/krzyzacy/>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Słów kilka o Janie Matejce*
- Stachura E., *Introit*, https://www.tekstowo.pl/piosenka,edward_stachura,introit.html, dostęp: 23.10.2019 r.
- Staranna i wyraźna wymowa – trenuj z nami!* <https://www.polskieradio.pl/10/484/Artykul/590926,Staranna-i-wyrazna-wymowa-trenuj-z-nami>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Twardowski J., *Ręce*, <https://www.wykop.pl/wpis/25052151/twoje-rece-mamusiu-dobre-jak-szafirek-po-deszczu-j/>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Tyrtajos, *Rzecz to piękna...*, <http://hamlet.edu.pl/data/uploads/teksty/wybor-poezji-antycznej.pdf>, dostęp: 23.10.2019 r.
- W bibliotece*
- Wańkowicz M., *Ziele na kraterze*, Prószyński Media, Warszawa, 2011
- Wybicki J., *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesn-legionow-polskich-we-wloszech.html>, dostęp: 23.10.2019 r.
- Ziemiański A., *Nad albumem rodzinnym*, <http://logos.home.pl/ziemiański/wiersze/nadalalbumem.htm>, dostęp: 9.12.2019 r.
- Żeromski S., *Dzienniki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we współpracy z De Agostini Polska, Wrocław, 2006
- Żeromski S., *Przedwiośnie*, Czytelnik, Warszawa, 1970
- Żeromski S., *Syzyfowe prace*, [w:] tegoż, *Utwory wybrane*, t. II, Czytelnik, Warszawa, 1973

Indeks

A		N	
adresat liryczny	35	norma językowa	42
akcent wyrazowy	126	P	
akcent zdaniowy	127	pejzaż	148
alegoria	156	podmiot liryczny	35
antyrada	92	podziękowanie	50
apostrofa	29	poezja tyrtejska	126
archaizm	30	przerzutnia	112
archaizmy	84	R	
B		recenzja	21
błąd językowy	42	rozprawka	46
D		rymy	29
dygresja	121	S	
dziennik	138	sielanka	20
dedykacja	22	skrótowce	67
E		sprawozdanie	72
epika	87	synonimy	19
F		sytuacja liryczna	105
fikcja literacka	65	T	
fraszka	29	treść wyrazu	24
G		U	
gafa	113	upodobnienie pod względem	
głoska	78	dźwięczności	
gwara środowiskowa	9	(wsteczne, postępowe)	94
I		uproszczenie	115
Inwokacja	111	W	
J		wiersz wolny	39, 106
język ogólnopolski	9	wyrazy o znaczeniu ogólnym	24
K		wyrazy o znaczeniu szczegółowym	24
kontrast	120	Z	
L		zakres wyrazu	24
liryka	35	zasady polskiej ortografii	138
litera	78		
literatura popularna	55		
literatura popularnonaukowa	58		
literatura wspomnieniowa	144		
M			
modlitwa	29		
monolog liryczny	150		

Wykaz dysponentów praw autorskich do obrazów i zdjęć zamieszczonych w publikacji:

Archiwum GE S.A.: Georg Benedict Wunder, rosyjski szturm na Warszawę w 1831 r., s. 116, zdjęcie z Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach, s. 133, logo UNICEF, s. 68, logo UNESCO, s. 68, logo Peweksu, s. 66, logo ZUS, s. 66, logo PKP, s. 66, logo PTTK, s. 66, zdjęcie rękopisu pozdrowień od Wolnej Grupy Bukowina, s. 22, Wisława Szymborska – znaczek pocztowy, s. 33.

BE&W: AKG IMAGES GmbH (Johann Strauss, ojciec, s. 57), PHOTO12 (kadr z filmu *Krzyżacy* A. Forda, s. 86), Laski Diffusion (rękopis *Roty*, s. 102).

Biblioteka Narodowa, POLONA: portret Melchiora Wańkowicza, s. 144, strona tytułowa ze *Śpiewów historycznych* J. U. Niemcewicza, s. 158, Wojciech Kossak, s. 56, Juliusz Kossak, s. 56, karta z utworu *Wróżki* Jana Kochanowskiego, s. 28, fotografia Jana Matejki, s. 157, fotografia Józefa Chełmońskiego, s. 145, karta z *Dzienników* S. Żeromskiego, s. 138, karta tytułowa *Szyfów prac*, s. 133, pocztówka z Żeromskim, s. 134, karta tytułowa z *Pana Tadeusza*, s. 110, karta pocztowa *Ze szturm na Wolę – Warszawa*, s. 102, karta pocztowa *Szwależer gwardii polskiej*, s. 102, karta pocztowa *Jeszcze Polska nie zginęła*, s. 102, nuty *Gaude Mater Poloniae*, s. 96, Władysław Jagiełło, s. 90, Księżę Witold – karta pocztowa, s. 90, Ulrich von Jungingen – karta pocztowa, s. 90, karta z Teatru Narodowego, s. 71, karta z *Pieśni świętojańskiej*, s. 28, karta z *Psalterza Dawidów*, s. 28, karta z *Fraszek* Kochanowskiego, s. 28, Jan Kochanowski, s. 28, Emilia Plater, rycina, s. 122, karta tytułowa *Hasła* M. Konopnickiej, s. 101, pocztówka z tekstem pieśni *Boże coś Polskę*, s. 99, rękopis *Bogurodzicy*, s. 83.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu: (zapis nutowy pieśni *Boże coś Polskę*, s. 99).

EAST NEWS: Courtesy Everett Collection (Józef Strauss, s. 57), Roger Viollet (Eduard Strauss, s. 57), AP/Associated Press (Olga Tokarczuk, s. 33), Muzeum Literatury (Jan Lechoń, s. 150), Krzysztof Chojnacki (kamień upamiętniający Redutę Ordona, s. 116), Beata Zawrzel/REPORTER (kamienica Szymborskich w Krakowie, s. 33), PIOTR FOTEK/REPORTER (Wojciech Młynarski, s. 50), Janusz Sus / Karina Kleszczewska / TVP (kadr z filmu *Szyfowe prace*, s. 136), Rafał JABLONSKI (neandertalek, s. 58), Agata Stoner (zdjęcie Adama Ziemianina, s. 38), Muzeum Literatury (zdjęcie Edwarda Stachury, s. 34).

NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji: Zofia Kossak-Szczucka, s. 57, Jerzy Kossak, s. 56, Magdalena Samozwaniec, s. 57, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, s. 57, Piotr Sawecki/REPORTER (Simona Kossak, s. 56).

Shutterstock: wozniakm93 (dzwon Zygmunt, s. 152), Rolf E. Staerk (zamek w Malborku, s. 90), Everett Historical (Maria Skłodowska-Curie i P. Curie, s. 56), Neveshkin Nikolay (C. Miłosz, s. 33), neftali (W. Reymont, s. 32), Olga Popova (H. Sienkiewicz, s. 32), Marcio Jose Bastos Silva (neandertalek, s. 63), kravka (współczesna rekonstrukcja bitwy pod Grunwaldem, s. 89), Mitrofanov Alexander (znaczek pocztowy z Jagiełłą, s. 91, znaczek pocztowy z pomnikiem w Grunwaldzie, s. 91), Mickiewicz – znaczek pocztowy, s. 114), Quisquilia (pomnik upamiętniający bitwę pod Grunwaldem, s. 91), Pixel-Shot (walizka, s. 95), Igor Golovniy (znaczek pocztowy z Fredrą, s. 71), Tadeusz Ibrom (sosna na Sokolicy, s. 70), Maciej Bledowski (Upper East Side (panorama), s. 15), Anibal Trejo (muzyka rozrywkowa, s. 76), Stokkete (muzyka poważna, s. 76), Nahlik (Barbakan, s. 103; kopiec Kościuszki, s. 103), sherlesi (Sukiennice, s. 103), karp5 (kościół Mariacki, s. 103), Ruslan Lytvyn (smok wawelski, s. 103), Yasonya (Wawel, s. 103), buradaki (kula ziemna, s. 34), frank_peters (startujący samolot, s. 80), Nadezhda Sundikova (sprzęt budowlany, s. 80), Taya Ovod (dyskoteka, s. 80), Piyawat Nandeenopparit (jadące auto, s. 80), William Perugini (rozmawiający ludzie, s. 80), Chichimaru (liście, s. 80), Fabio Diena (zdjęcie Luciano Pavarottiego, s. 77), thipjang (malowidło ścienne z Lascaux, s. 65), Marzolino (znaczek pocztowy z mamutem 6, s. 64), Kiev.Victor (znaczek pocztowy z mamutem 5, s. 64), catwalker (znaczek pocztowy z mamutem 4, s. 64), neftali (znaczek pocztowy z mamutem 3, s. 64), brandonht (znaczek pocztowy z mamutem 2, s. 64), Shan_shan (znaczek pocztowy z mamutem 1, s. 64), Gosza Włodarczyk (Jan Miodek jako wrocławski krasnal, s. 43), Alexandre Rotenberg (ogród w Jad Waszem, s. 40), Lili Graphie (Zbiór starych fotografii z albumu rodzinnego, s. 39), ArtMediaFactory (Muzeum Jana Kochanowskiego w Czarnolesie, s. 27), korisbo (dom jednorodzinny, s. 23).

Wikipedia: Lunavorax (Johann Strauss, wnuk, s. 57), Tohma (Johann Strauss, syn, s. 57), Materialscentist (Irene Curie i Maria Curie, s. 56), Radomil (kamienica przy ul. Roosevelta 5 w Poznaniu, s. 55), Jean-Pierre Dalbéra (Edward Isto, *Atak*, s. 128), Jastrow (2006) (walczący hoplici, s. 125, Sokrates, s. 18), Lestat (Jan Mehlich) (Stanisław Wyspiański – witraż *Stań się*, s. 106), Szymon765 (*Bitwa pod Grunwaldem* według S. Wyspiańskiego, s. 91), Muzeum Narodowe w Krakowie (Feliks Sypniewski, *Przed bitwą pod Grunwaldem*, s. 85), Materialscentist (William Golding, s. 58), Olpl (Vincent van Gogh, *Biały dom w nocy*, s. 74), Jackowy (dom Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej, s. 32), Hugo.arg (dom Czesława Miłosza w Szetejniach, s. 33), Jarosław Roland Kruk / Wikipedia, licencja: CC-BY-SA-3.0 (Członkowie Wolnej Grupy Bukowina, s. 21), Mutter Erde (strona tytułowa pierwszego wydania *Opowieści wigilijnej* z 1843 r., s. 9), Eugeniusz Lokajski (zdjęcie z powstania warszawskiego, s. 40), Muzeum Narodowe w Kielcach (A. Głuszczenko, *Stefan Żeromski w latach szkolnych*, s. 138), Eduardschnack (zdjęcie dzieci – uczestników strajku ze szkoły we Wrześni w latach 1901–1902, s. 136), Szczembrzeszynski (banknot polski z 1936 roku z wizerunkiem Emilii Plater, s. 124), Muzeum Wojska Polskiego (Jan Rosen, *Emilia Plater na czele kosynierów w 1831*, s. 122), Biblioteka Polska w Paryżu (Emile Jean Horace Vernet, *Polski Prometeusz*, s. 121), Muzeum Narodowe we Wrocławiu (Józef Brandt, *Bogurodzica*, s. 96), Malarz pl (godło Królestwa Polskiego (Kongresowego), s. 99), Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (Janusz Kossak, *Generał Jan Henryk Dąbrowski na czele Legionów Polskich we Włoszech*, s. 97), PHOTO12 (kadr z filmu *Krzyżacy* A. Forda, s. 86), Paweł II z Piastów (Jan Matejko, *Władysław Jagiełło z Witoldem modlący się przed bitwą pod Grunwaldem*, s. 85), Ludwig Schneider (Madonna z Kruźlowej, s. 84, Madonna Gdańska, s. 84), Piotrek Biernacki (Madonna Łokietkowa, s. 84), Mathiasrex (Maciej Szczepańczyk (Madonna z Goźlic, s. 84), ru.wikinews.org (zdjęcie Marii Callas, s. 82), Kröller-Müller Museum (Vincent van Gogh, *Stary człowiek w smutku*, s. 55), Musée d'Orsay (Edgar Degas, *Rodzina Bellelli*, s. 48), Jacek Halicki (*Jan Kochanowski pod ulubioną lipą* – rycina, s. 30).

Instytut Wydawniczy PAX: (Melchior Wańkowicz, *Ziele na kraterze*, okładka książki, s. 144), Valentine (Ève Curie Labouisse – córka Marii i Piotra Curie, s. 56).

Magdalena Łuszczynska: (pomnik w miejscu domu Władysława Reymonta, s. 32).

Muzeum Narodowe w Krakowie: Digital (Jan Matejko, *Polonia*, s. 158), (J. Matejko, *Jan III Sobieski pod Wiedniem*, s. 153).

Muzeum Narodowe w Poznaniu: (J. Chełmoński, *Jesień*, s. 147).

Muzeum Narodowe w Warszawie: Digital: (J. Matejko, *Stańczyk*, s. 152), (Józef Chełmoński, *Autoportret*, s. 145), (J. Matejko, *Autoportret*, s. 151), (J. Chełmoński, *Kazimierz Pułaski pod Częstochową*, s. 149), (J. Chełmoński, *Epizod z powstania 1863 roku*, s. 148), (J. Chełmoński, *Czwórka*, s. 147), (J. Chełmoński, *Babie lato*, s. 146), (J. Matejko, *Bitwa pod Grunwaldem*, s. 88).

Muzeum Narodowe we Wrocławiu: (J. Chełmoński, *Modlitwa przed bitwą (Racławice)*, s. 149).

Muzeum Śląskie w Katowicach: (J. Chełmoński, *Trójka*, s. 146).

Muzeum Wojska Polskiego: (W. Kossak, *Grunwald*, s. 108).

Ossolineum: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: (rękopis *Inwokacji z Pana Tadeusza* A. Mickiewicza, s. 111).

PAP: Jerzy Undro: (klasztor Bazylianów w Wilnie – tablica upamiętniająca uwięzienie A. Mickiewicza i jego przyjaciół, s. 110).

Wydawnictwo Czytelnik: (Jarosław Iwaszkiewicz, *Dzienniki 1964–1980*, okładka książki, s. 139).

Wydawnictwo Iskry: (Edward Stachura, *Dzienniki. Zeszyty podróżne 1*, okładka książki, s. 139).

Projekt graficzny okładki książki Marii Dąbrowskiej *Dzienniki 1914–1945* © Andrzej Heidrich.

Wydawnictwo Literackie: (Gustaw Herling-Grudziński, *Dziennik pisany nocą, Tom 1, 1971–1981*, s. 139).

Wydawnictwo Literackie: (Sławomir Mrożek, *Dzienniki, t. 1*, s. 139).

Wydawnictwo Literackie: (Witold Gombrowicz, *Dzienniki 1953–1969*, okładka książki, s. 139).

Wydawnictwo Prószyński i S-ka: (Agnieszka Osiecka, *Dzienniki 1945–1950*, okładka książki, s. 139).

Wydawnictwo Wielka Litera: (Jerzy Pilch, *Dziennik (2014)*, okładka książki, s. 139).

Zamek Królewski w Warszawie: (J. Matejko, *Rejtan – Upadek Polski*, s. 154), (J. Matejko, *Konstytucja 3 Maja 1791 roku*, s. 153).

Zofia Nałkowska, *Dzienniki 1945–1954*, tom VI, projekt graficzny okładki Andrzej Heidrich, Czytelnik 2000, s. 139

Wykaz dysponentów praw autorskich do obrazów i zdjęć zamieszczonych w publikacji:

Archiwum GE S.A.: Georg Benedict Wunder, rosyjski szturm na Warszawę w 1831 r., s. 116, zdjęcie z Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach, s. 133, logo UNICEF, s. 68, logo UNESCO, s. 68, logo Peweksu, s. 66, logo ZUS, s. 66, logo PKP, s. 66, logo PTTK, s. 66, zdjęcie rękopisu pozdrowień od Wolnej Grupy Bukowina, s. 22, Wisława Szymborska – znaczek pocztowy, s. 33.

BE&W: AKG IMAGES GmbH (Johann Strauss, ojciec, s. 57), PHOTO12 (kadr z filmu *Krzyżacy* A. Forda, s. 86), Laski Diffusion (rękopis *Roty*, s. 102).

Biblioteka Narodowa, POLONA: portret Melchiora Wańkowicza, s. 144, strona tytułowa ze *Śpiewów historycznych* J. U. Niemcewicza, s. 158, Wojciech Kossak, s. 56, Juliusz Kossak, s. 56, karta z utworu *Wróżki* Jana Kochanowskiego, s. 28, fotografia Jana Matejki, s. 157, fotografia Józefa Chełmońskiego, s. 145, karta z *Dzienników* S. Żeromskiego, s. 138, karta tytułowa *Szyfrowych prac*, s. 133, pocztówka z Żeromskim, s. 134, karta tytułowa z *Pana Tadeusza*, s. 110, karta pocztowa *Ze szturm na Wolę – Warszawa*, s. 102, karta pocztowa *Szwależer gwardii polskiej*, s. 102, karta pocztowa *Jeszcze Polska nie zginęła*, s. 102, nuty *Gaude Mater Poloniae*, s. 96, Władysław Jagiełło, s. 90, Księżę Witold – karta pocztowa, s. 90, Ulrich von Jungingen – karta pocztowa, s. 90, karta z Teatru Narodowego, s. 71, karta z *Pieśni świętojańskiej*, s. 28, karta z *Psalterza Dawidów*, s. 28, karta z *Fraszek* Kochanowskiego, s. 28, Jan Kochanowski, s. 28, Emilia Plater, rycina, s. 122, karta tytułowa *Hasła* M. Konopnickiej, s. 101, pocztówka z tekstem pieśni *Boże coś Polskę*, s. 99, rękopis *Bogurodzicy*, s. 83.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu: (zapis nutowy pieśni *Boże coś Polskę*, s. 99).

EAST NEWS: Courtesy Everett Collection (Józef Strauss, s. 57), Roger Viollet (Eduard Strauss, s. 57), AP/Associated Press (Olga Tokarczuk, s. 33), Muzeum Literatury (Jan Lechoń, s. 150), Krzysztof Chojnacki (kamień upamiętniający Redutę Ordona, s. 116), Beata Zawrzel/REPORTER (kamienica Szymborskich w Krakowie, s. 33), PIOTR FOTEK/REPORTER (Wojciech Młynarski, s. 50), Janusz Sus / Karina Kleszczewska / TVP (kadr z filmu *Szyfrowe prace*, s. 136), Rafał JABLONSKI (neandertalek, s. 58), Agata Stoner (zdjęcie Adama Ziemiańskiego, s. 38), Muzeum Literatury (zdjęcie Edwarda Stachury, s. 34).

NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji: Zofia Kossak-Szczucka, s. 57, Jerzy Kossak, s. 56, Magdalena Samozwaniec, s. 57, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, s. 57, Piotr Sawecki/REPORTER (Simona Kossak, s. 56).

Shutterstock: wozniakm93 (dzwon Zygmunt, s. 152), Rolf E. Staerk (zamek w Malborku, s. 90), Everett Historical (Maria Skłodowska-Curie i P. Curie, s. 56), Neveshkin Nikolay (C. Miłosz, s. 33), neftali (W. Reymont, s. 32), Olga Popova (H. Sienkiewicz, s. 32), Marcio Jose Bastos Silva (neandertalek, s. 63), kravka (współczesna rekonstrukcja bitwy pod Grunwaldem, s. 89), Mitrofanov Alexander (znaczek pocztowy z Jagiełłą, s. 91, znaczek pocztowy z pomnikiem w Grunwaldzie, s. 91), Mickiewicz – znaczek pocztowy, s. 114), Quisquilia (pomnik upamiętniający bitwę pod Grunwaldem, s. 91), Pixel-Shot (walizka, s. 95), Igor Golovniy (znaczek pocztowy z Fredrą, s. 71), Tadeusz Ibrom (sosna na Sokolicy, s. 70), Maciej Bledowski (Upper East Side (panorama), s. 15), Anibal Trejo (muzyka rozrywkowa, s. 76), Stokkete (muzyka poważna, s. 76), Nahlik (Barbakan, s. 103; kopiec Kościuszki, s. 103), sherlesi (Sukiennice, s. 103), karp5 (kościół Mariacki, s. 103), Ruslan Lytvyn (smok wawelski, s. 103), Yasonya (Wawel, s. 103), buradaki (kula ziemna, s. 34), frank_peters (startujący samolot, s. 80), Nadezhda Sundikova (sprzęt budowlany, s. 80), Taya Ovod (dyskoteka, s. 80), Piyawat Nandeenopparit (jadące auto, s. 80), William Perugini (rozprawiający ludzie, s. 80), Chichimaru (liście, s. 80), Fabio Diena (zdjęcie Luciano Pavarottiego, s. 77), thipjang (malowidło ścienna z Lascaux, s. 65), Marzolino (znaczek pocztowy z mamutem 6, s. 64), Kiev.Victor (znaczek pocztowy z mamutem 5, s. 64), catwalker (znaczek pocztowy z mamutem 4, s. 64), neftali (znaczek pocztowy z mamutem 3, s. 64), brandonht (znaczek pocztowy z mamutem 2, s. 64), Shan_shan (znaczek pocztowy z mamutem 1, s. 64), Gosza Włodarczyk (Jan Miodek jako wrocławski krasnal, s. 43), Alexandre Rotenberg (ogród w Jad Waszem, s. 40), Lili Graphie (Zbiór starych fotografii z albumu rodzinnego, s. 39), ArtMediaFactory (Muzeum Jana Kochanowskiego w Czarnolesie, s. 27), korisbo (dom jednorodzinny, s. 23).

Wikipedia: Lunavorax (Johann Strauss, wnuk, s. 57), Tohma (Johann Strauss, syn, s. 57), Materialscentist (Irene Curie i Maria Curie, s. 56), Radomil (kamienica przy ul. Roosevelta 5 w Poznaniu, s. 55), Jean-Pierre Dalbéra (Edward Isto, *Atak*, s. 128), Jastrow (2006) (walczący hoplici, s. 125, Sokrates, s. 18), Lestat (Jan Mehlich) (Stanisław Wyspiański – witraż *Stań się*, s. 106), Szymon765 (*Bitwa pod Grunwaldem* według S. Wyspiańskiego, s. 91), Muzeum Narodowe w Krakowie (Feliks Sypniewski, *Przed bitwą pod Grunwaldem*, s. 85), Materialscentist (William Golding, s. 58), Olpl (Vincent van Gogh, *Biały dom w nocy*, s. 74), Jackowy (dom Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej, s. 32), Hugo.arg (dom Czesława Miłosza w Szetejniach, s. 33), Jarosław Roland Kruk / Wikipedia, licencja: CC-BY-SA-3.0 (Członkowie Wolnej Grupy Bukowina, s. 21), Mutter Erde (strona tytułowa pierwszego wydania *Opowieści wigilijnej* z 1843 r., s. 9), Eugeniusz Lokajski (zdjęcie z powstania warszawskiego, s. 40), Muzeum Narodowe w Kielcach (A. Głuszczenko, *Stefan Żeromski w latach szkolnych*, s. 138), Eduardschnack (zdjęcie dzieci – uczestników strajku ze szkoły we Wrześni w latach 1901–1902, s. 136), Szczepreszynski (banknot polski z 1936 roku z wizerunkiem Emilii Plater, s. 124), Muzeum Wojska Polskiego (Jan Rosen, *Emilia Plater na czele kosynierów w 1831*, s. 122), Biblioteka Polska w Paryżu (Emile Jean Horace Vernet, *Polski Prometeusz*, s. 121), Muzeum Narodowe we Wrocławiu (Józef Brandt, *Bogurodzica*, s. 96), Malarz pl (godło Królestwa Polskiego (Kongresowego), s. 99), Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (Janusz Kossak, *Generał Jan Henryk Dąbrowski na czele Legionów Polskich we Włoszech*, s. 97), PHOTO12 (kadr z filmu *Krzyżacy* A. Forda, s. 86), Paweł II z Piastów (Jan Matejko, *Władysław Jagiełło z Witoldem modlący się przed bitwą pod Grunwaldem*, s. 85), Ludwig Schneider (Madonna z Kruźlowej, s. 84, Madonna Gdańska, s. 84), Piotrek Biernacki (Madonna Łokietkowa, s. 84), Mathiasrex (Maciej Szczepańczyk (Madonna z Goźlic, s. 84), ru.wikinews.org (zdjęcie Marii Callas, s. 82), Kröll-Müller Museum (Vincent van Gogh, *Stary człowiek w smutku*, s. 55), Musée d'Orsay (Edgar Degas, *Rodzina Bellelli*, s. 48), Jacek Halicki (*Jan Kochanowski pod ulubioną lipą* – rycina, s. 30).

Instytut Wydawniczy PAX: (Melchior Wańkowicz, *Ziele na kraterze*, okładka książki, s. 144), Valentine (Ève Curie Labouisse – córka Marii i Piotra Curie, s. 56).

Magdalena Łuszczynska: (pomnik w miejscu domu Władysława Reymonta, s. 32).

Muzeum Narodowe w Krakowie: Digital (Jan Matejko, *Polonia*, s. 158), (J. Matejko, *Jan III Sobieski pod Wiedniem*, s. 153).

Muzeum Narodowe w Poznaniu: (J. Chełmoński, *Jesień*, s. 147).

Muzeum Narodowe w Warszawie: Digital: (J. Matejko, *Stańczyk*, s. 152), (Józef Chełmoński, *Autoportret*, s. 145), (J. Matejko, *Autoportret*, s. 151), (J. Chełmoński, *Kazimierz Pułaski pod Częstochową*, s. 149), (J. Chełmoński, *Epizod z powstania 1863 roku*, s. 148), (J. Chełmoński, *Czwórka*, s. 147), (J. Chełmoński, *Babie lato*, s. 146), (J. Matejko, *Bitwa pod Grunwaldem*, s. 88).

Muzeum Narodowe we Wrocławiu: (J. Chełmoński, *Modlitwa przed bitwą (Racławice)*, s. 149).

Muzeum Śląskie w Katowicach: (J. Chełmoński, *Trójka*, s. 146).

Muzeum Wojska Polskiego: (W. Kossak, *Grunwald*, s. 108).

Ossolineum: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: (rękopis *Inwokacji z Pana Tadeusza* A. Mickiewicza, s. 111).

PAP: Jerzy Undro: (klasztor Bazylianów w Wilnie – tablica upamiętniająca uwięzienie A. Mickiewicza i jego przyjaciół, s. 110).

Wydawnictwo Czytelnik: (Jarosław Iwaszkiewicz, *Dzienniki 1964–1980*, okładka książki, s. 139).

Wydawnictwo Iskry: (Edward Stachura, *Dzienniki. Zeszyty podróżne 1*, okładka książki, s. 139).

Projekt graficzny okładki książki Marii Dąbrowskiej *Dzienniki 1914–1945* © Andrzej Heidrich.

Wydawnictwo Literackie: (Gustaw Herling-Grudziński, *Dziennik pisany nocą, Tom 1, 1971–1981*, s. 139).

Wydawnictwo Literackie: (Sławomir Mrożek, *Dzienniki, t. 1*, s. 139).

Wydawnictwo Literackie: (Witold Gombrowicz, *Dzienniki 1953–1969*, okładka książki, s. 139).

Wydawnictwo Prószyński i S-ka: (Agnieszka Osiecka, *Dzienniki 1945–1950*, okładka książki, s. 139).

Wydawnictwo Wielka Litera: (Jerzy Pilch, *Dziennik (2014)*, okładka książki, s. 139).

Zamek Królewski w Warszawie: (J. Matejko, *Rejtan – Upadek Polski*, s. 154), (J. Matejko, *Konstytucja 3 Maja 1791 roku*, s. 153).

Zofia Nałkowska, *Dzienniki 1945–1954*, tom VI, projekt graficzny okładki Andrzej Heidrich, Czytelnik 2000, s. 139

Grupa MAC S.A.
ul. Witosza 76
25-561 Kielce

www.mac.pl

ISBN 978-83-8108-664-6

9 788381 086646

indeks 881469